

Таємниця одного діаманта

Юрій Логвин

Юрій Логвин

Таємниця одного діаманта
(роман)

Цю книгу присвячую
пам'яті славетного арабіста
Агатангела Юхимовича Кримського
та київського лікаря
Олексія Івановича Вилегжаніна,
який був свідком та співучасником
останньої подорожі
А. Ю. Кримського на Схід
і розповів мені про це.
Автор

1. КНИГА ДЕЯКИХ ТАЄМНИЦЬ

Перед першою світовою війною у Віденській бібліотеці зберігався стародавній рукопис Джаубарі "Аль-Китаб аль-мухтар фі'кафш аль-асрар"... Не знаємо, чи був Джаубарі персом чи арабом, але книга написана арабським письмом.

Ми ж з вами, любий читачу, певно що не знаємо жодного з арабських діалектів і не знаємо арабської літературної мови.

Тому повіримо давно померлому швейцарцеві Адаму Мецу, який цей манускрипт читав ще десь на початку нинішнього століття. Адаму Мецу він сподобався. І вчений навіть переповів одну історію з книги Джаубарі. Ця історія про бувалого чоловіка, що ходив по мечетях із товаришем – надзвичайно розумною мавпою – і розповідав найнеймовірніші історії.

Стародавній автор чи не знав, чи не назвав у своєму рукописі ймення перехожого та звідкіля він був. Мабуть, тому не згадує його імені також і Адам Мец.

Але ми гадаємо, ні, просто впевнені, любий читачу, що цей мандрівець із мавпою був колишній моряк Алі, син убогого й нужденного сміттяра із славного міста Багдада. А Джаубарі описує нам часи десь початку XIII століття. Значить, і Алі жив у той час.

І Багдад у той час був ще славний і знаменитий, та найкращі часи для Багдада давно минули. Правда, найгірші часи ще не настали – монголи під рукою Хулагу-хана зарізали останнього халіфа Аль-Мустасіма і сплюндрували Багдад, Місто Миру, в 1258 році від Різдва Христового, що рівнозначно 656 року хіджри.

Найславетні часи минули так давно, що вже оповідачі в ханах-заїздах, на базарах-суках, в мечетях, харчевнях та лазнях розповідали про доброго халіфа Гаруна ар-

Рашида і його вірного візира, що перевдягались у звичайних обивателів столичного міста і тинялись у такій машкарі ночами по сумнівних закапелках. І, звичайно, попадали у різні неймовірні пригоди.

Про інші звички Гаруна ар-Рашида ніхто вже й не пам'ятав. Ну, наприклад, про таке: при підозрі на когось Гарун ар-Рашид покивом голови кликав ката – той завжди був серед челяді. І кат зразу ж уривав нитку життя невдахи-посіпаки. Є відомості, ніби для того, щоб краще рубалося, кат носив із собою шкіряну подушку і підставляв її під шию приреченому. Отаку, наприклад, мав звичку Гарун ар-Рашид, якого нам казки "Тисячі і однієї ночі" розмалювали, як лагідного дивакуватого батька своїх підданих...

Але суцзя правда в казках "Тисячі і однієї ночі" те, що пригоди відбувалися в розкішнім і багатім місті Багдаді. Хоча столиця халіфату так ніколи не писалася ані в грамотах, ані в книгах, ані карбувалася на монетах. Називали Багдад іншим іменем – Мадінат-ас-Салям – Місто Миру, Місто Безпеки, так, як його назвав дід Гаруна ар-Рашида – славнозвісний Аль-Мансур. Його імення було Абу-Джафар, але він вирішив прийняти почесний титул "Аль-Мансур" – тобто "Переможний", з яким і лишився у людській пам'яті.

Цей "Переможний" настільки боявся власних підданих, що завів звичай, якого потім дотримувались усі халіфи без винятку, незалежно від їхніх розумових здібностей чи ступеня "переможності". Це звичай "фарас-ан-науба". Тобто в халіфській стайні завжди – і вдень і вночі – стояв добрий кінь під сідлом, щоб на ньому, в разі небезпеки, міг втекти халіф – "повелитель правовірних".

Невідомо, чи знали про цей звичай царі, королі та імператори Європи. Але відомо, що через тисячу років з розпеченої серпневим сонцем Москви, охляп на скакуні тікав Петро I до Троїцького монастиря. Щоправда, потім що пригоду історики або замовчували, або подавали не як вияв нестримної паніки, що охопила майбутнього "Переможного", а як вияв бурхливого темпераменту та нестримності!..

Цікаво було б іще знати, чи тоді, коли Катерина II виламувала з царських регалій дорогоцінне каміння і зашивала в одяг, бо чекала чорних звісток про бунт Омеляна Пугачова – цікаво було б знати, чи тримала вона напоготові коней? Чи дотримувалась вона звичаю "фарас-ан-науба"? Шкода, але поки що про це не доводилось чути, а от про зашиті в одяг діаманти історики згадують. Взагалі щось воно так вже випадало, що в "Переможних" схильність до завоювань і перемог завжди поєднувалась із схильністю до втечі від справжньої чи уявної небезпеки.

Іван Васильович, котрий Грозний, наприклад, плекав мрію про втечу на далекі туманні береги Альбіону до скупих та пихатих британців. І собі це за вину не ставив ані перед богом, ані перед своїми підданими, рабами та холопами. А водночас дуже, дуже лютував на втікача – князя Курбського.

Не любили, ой не любили "Переможні" помазаники божі втікачів, особливо як вони раби, холопи! Петро Великий так не любив втікачів, що наказав рекрутів позначати татуїрковкою на руці. А щоб татуїровка найміцнішою була, робили її по живому тілу підпаленим порохом. Бо раптом втече новобранець, злякається шведських куль і

турецьких ятаганів, не схоче накласти головою за царя-батюшку...

Та не збиваймося на манівці, а повернімося до головного – до заснування Міста Миру знаменитим, славетним Аль-Мансуром. Він, як свідчать хроністи, довго їздив до Іраку. Бо Ірак підтримав його чорне знамено роду Аббасидів * у боротьбі проти білого стягу халіфського роду Омейядів. Врешті-решт Аль-Мансуру сподобалась місцина поруч із сільцем Багдад, де ніби збирались кінські ярмарки. Отут він і наказав будувати. Але й тоді, як і тепер, робили попередні плани. Тільки тоді було менше керівників і ще менше проектантів. І це, слава Аллаху милосердному й милостивому, щасливо позначилося на будові міст. Хоча, як ми бачимо, проблеми, які зараз часом виникають з вини славетних зодчих, виникали й тоді.

План Міста Миру насипали на землю попелом. Походив, поблукав Аль-Мансур майбутніми вулицями та майданами свого майбутнього круглого міста, бо в плані місто було як колесо від гарби: ступиця – резиденція халіфа, спиці колеса – вулиці, обід – зовнішні мури з незліченними вежами. З вулиць до резиденції прямого ходу не було. Тільки по галереях мурів через незліченні варти й залоги...

Аль-Мансур дбав про те, щоб у місті жили тільки його придворні.

М'ясний ринок він взагалі випхав за стіни міста, бо в різників повсякчас у руках довгі гострі ножі.

Палац же приголомшував усіх, хто його бачив. І не лише золотом і смарагдовою полив'яною банею височиною аж на 80 ліктів. І на бані вершник мідний золочений. Переповідають, що вершник показував списом туди, звідкіля загрожував ворог чи "навіть, ще страшніше, власні піддані – бунтівники".

Ми здогадуємось, що розповідь про списоносного стража разом з арабами перенеслася до Іспанії в Гранаду. У переповістках їхніх сусідів-християн Аль-Мансур перетворився на легендарного Альманзора.

Про чарівного вершника на початку минулого століття написав американський романтик Вашингтон Ірвінг. Як довела славнозвісна поетеса Анна Ахматова (а без псевдоніму – Ганна Горенко), ця розповідь Ірвінга так вплинула на Олександра Сергійовича Пушкіна, що він скомпонував незабутню казку про золотого півника. І завершив її геніальним гаслом для всіх казкарів, як членів Літфонду, так і початківців: "Сказка ложь, да в ней намек – добрым молодцам урок!"

Отож місто збудували. Але ті, хто в ньому мешкав, потребували і їжі, і питва, і різних послуг всяких фахівців.

І незабаром Кругле Місто обросло з усіх боків людськими житлами всіх ступенів достатку та вбогості.

Ну а при такому оточенні вже ні того страху, ні тої поваги до мурів і башт Круглого Міста, Міста Спокою, Міста Миру.

Халіф Аль-Мансур, як достеменно відомо, ніяких вузів не закінчував, теорії та практики містобудівництва навіть екстерном не складав. Тому його наївну футурологію і віру в безпеку власної персони вибачимо.

Але навряд подібні речі можна вибачити так галасливо розрекламованому

будівництву міста майбутнього, столиці Бразилії. Той же Аль-Мансурівський палац, тільки оточений не мечетями, лавками, лазнями та ханами, а звичайнісінькими бідонвілями. Ось як! І не коли-небудь, а в 70-ті роки останньої ери...

Коли маленький Алі, якого, як ми вже вирішили, потім називатимуть Алі аль-Багдаді (Алі із Багдада), народився на базарі і почав своє нужденне трудове життя на тому ж базарі, то давно вже не було і "Аль-Кубба аз-захаб" – "Золотої бані" з вершником на верхівці – завалилося склепіння ще в 941 році під час страшної повені. А мури палацу стирчали до середини XII століття. Тобто їх розтягли на цеглу ще десь за півстоліття до народження малого Алі.

Батько Алі, Хасан, жив без жінки і служив сміттярем на базарі.

Отож доводилося йому все робити власними руками. І сміття прибирати, і кізяки, які назбирав на базарі, продавати дрібним торговцям, які скуповували й перепродавали не лише кінські та волячі кізяки, а й людські фекалії. Доводилося самому діставати поживу, самому готувати страви і доглядати за малим.

Жив сміттяр з малим в щілині між двома будинками. З одного боку був маєток знаменитого ювеліра, а з другого боку був будинок лікаря-християнина.

Ювеліру батько платив за те, що він зайняв простінок між двома будинками. Платив і лікарю-християнину теж за те, що спить в затишку товстих глиняних мурів.

Будинки стояли недалеко від легендарної повноводної річки Тигр. Неподалік від їхньої схованки було припнуто старезний водяний млин на плаву. Від раннього ранку до пізнього вечора він гуркотів жорнами, безупинно плескав лопатями колеса по каламутній воді і рипів, рипів старими своїми болонками та дошками. Коли повівав вітер до сховища малого Алі від річки – він приносив найкращий у світі, життєдайний теплий дух розмолотої пшениці.

Повсякчас над річкою чулися крики човнярів, від зорі до зорі, а то й глибокої синьої ночі. Бо не одна тисяча човнів була у славному Багдаді. Човнярі чого тільки не перевозили, кого тільки не переправляли з берега на берег: і людей, і тварин, і коштовності, і кізяки, сушені на паливо, хмиз і глеки з бітумом, рабів і воїнів, поетів і повій...

Спробував Хасан одружитися вдруге, щоб у домівці була господарка і помічниця. Та якось старий Хасан прийшов додому раніше, ніж звичайно, і побачив – мачуха доїдає гарячі оладки, а малого відштовхує від дерев'яної таці з вареними бобами.

Він тоді сказав, за мусульманським звичаєм і правом, три рази, що вона йому не жінка. І вигнав геть.

У Хасана було багато роботи, бо він прибирав якраз весь бруд, що був в тому кутку базару, де торгували дрібною птицею, м'ясом і дрібною худобою. Але водночас це була єдина можливість жити, бо хтось десь давав йому кістку мозкову, чи шмат потрібку, чи клопоть шкіри з міздрею. Та ще й те, що йому вдавалося продавати зібрані за день корзини кізяків, приносило йому якийсь прибуток.

Та всього цього ледь-ледь вистачало на життя, і зовсім не вдавалося батькові заощадити монет, щоб винайняти собі справжнє помешкання, а не щілину між

будинками. Бо він ту щілину перекрив згори очеретом і вербовими гілками, а передню та задню стіни зробив з очерету та шматків старої повсті. Ту повсть Хасан знайшов на смітнику. Багаті люди повсть чіпляли на вікнах і на човнах в спеку і поливали згори водою. Вода тонким шаром розпливалася по повсті, а протяг насичував кімнату чи каюту вогкою прохолодою в жахливі спекотні дні багдадського літа... Тоді люди могли жити або в підвальних помешканнях, через які протікали відведені струмочки від каналів і водосховищ, або в кімнатах, де на вікнах висіла мокра повсть.

Те, що поруч базару вони мешкали, було велике щастя.

Але ліворуч, неподалік, зразу за кривусінькими вуличками, за мурами старими, напіврозваленими, був невідомий ринок. То була непереборна спокуса для сміттяря Хасана. Вона завжди відволікала його від нормального плину життя. Бо коли прибувала нова валка рабів, він полишав малого Алі збирати кізяки, а сам дріботів з корзиною кривими вуличками до невідомого ринку.

Страждаючи і вдаючи, що він гарливо працює, крутився біля тих місць, де мали показувати знатним покупцям оголених невідомиць і можна буде хоч краєм ока зиркнути на жіночу голизну.

Коли батько і син, вкрай висотані денною працею, поверталися ввечері додому і з річки віяв вітерець, то вони не могли навіть вогню розпалити в жаровні, щоб зігріти свою юшку. Бо зразу ж в один голос і ювелір-іудей і лікар-християнин кричали, що вони виженуть їх геть, бо вони смородом своєї страви псують їм річкову вечірню прохолоду.

Тоді вони забирали свій горщик і йшли в найубогіший шинок, що утримував один християнин – такий же араб, як і батько Алі, сміттяр Хасан, тільки молився у церкві і вживав вино не потайки, а відверто і в яку захотів годину дня.

У шинку збиралося багато мусульман, бо там можна було випити вина. І виходило, що в шинку завжди було більше мусульман, ніж християн, бо їх сюди гнала заборона випивки в мусульманських заїздах.

Отут, а ще в християнських монастирях могли впитися до того стану, коли їм ввижалися і діви райські, і зелені кущі Едему, і сам тверезий, як скельця, пророк Магомет.

В шинку з дозволу господаря Хасан розігрівав свій горщик на жаровні, а за те мав принести завтра сушених кізяків – вони дають найкращий жар.

В закопченій довгій кімнаті було затишно, краще ніж вдома, і малий сьорбав з насолодою сочевичну юшку, вмочуючи в неї підгорілий і підсохлий окраєць хліба. Батько ж їв похапцем, пожадливо, сьорбаючи та плямкаючи, бризкаючи слиною, і все говорив і говорив. Розповідав своїм сусідам, таким же злидарям, як і він, за скільки сот динарів 2 продали сьогодні танцівницю Фатіму, скільки правили за повію-грекиню, скільки коштували служниці та які були груди у молодій вірменки. Що продавали сьогодні білявих слов'янських жінок, вивезених аж з-за Каспію, з країни, що лежить за останнім мусульманським краєм – земляки волзьких болгар.

А далі тільки й було балачки, що про фалси 3, дирхеми 4 та динари, про те, хто скільки й чого дістав або випив чи з'їв. Скільки хто з них, з цих сміттярів, водоносів,

вантажників, носіїв, заробив чи втратив часток битого срібного дирхема.

Бо найбільший заробіток кожного із них був не більше півтора динара щомісяця.

Тільки й патякалося тут, у цій компанії нежонатих, нужденних злиднів, про ці динари, яких їхні руки ніколи й не торкалися, а лише пестили своїми заскоружлими репаними пальцями "чорні" дирхеми та затерті тьмяні лусочки фалсів. А про золоті зливки чи самородки говорили з більшим захватом, ніж би про справжнє пришествя бога на землю! їм аж наморочилися голови, коли вони вже з третіх чи четвертих рук переповідали, які зробив сережки господар Хасанової хижі – знаменитий золотар-іудей Бен Закарія.

Потім вони пили дешеве християнське вино. Воно било їм у тім'я і вони наче дуріли.

Певно, щось туди підмішував господар – чи курячий сушений послід, чи весняну гірку кору верболозу...

З того часу, десь років від трьох, Алі навчився відрізняти запах чистого вина від дурманного всякого зілля. Це була найбридкіша потрава, яку він коли-небудь нюхав потім у своєму житті. А нюх мав пречудовий. Він принюхувався здаля до того вина, яке подавали в глиняній пляшці тим людям, що сиділи під стіною,

подачі від вогнища, від диму. Від них пахло іншим та й по-іншому тхнуло їхнє вбрання, ніж у того збіговиська, серед якого сиділи Хасан і його малий син Алі.

Та це не були жебраки, вони ніколи не канючили милостиню. А жили своїм нужденним життям, мріяли про всякі пригоди. Вони завжди говорили про монети та про жінок. Вони були такі ж самотні, як і батько Алі. Такі ж самі одинаки з невитраченою хіттю, як і батько Алі. Тільки ні в кого з них не було дітей. Тому Хасан був ніби вищий від них на голову. Особливо його уважно слухали, коли він розповідав про рабінь.

Проте балачки нестримних любителів усіляких непристойностей не вплинули на Алі. Не були йому ці теревені ані цікаві, ані бридкі. Бо з трьох років він навчився плавати. В ті години, коли ніхто не працював, не гендлював, а ловив кейф 5 у тінистих закутках спекотного Багдада, малий Алі біг до каламутних хвиль Тігру. Під таку пору з живих істот на воді погойдувалися лише мляві чайки.

Коли малий кидався у воду, птахи голосно скрикували, вдаряли гострими крилами, висмикували з каламутної води жовті лапи і відлітали трохи осторонь, і знов їх несли каламутні струмені.

З трьох років малий навчився плавати, а в сім уже краще за всіх плавав і пірнав. У вісім років міг проплисти від одного мосту до другого, тримаючи в руці палаючий світильник.

Він навчився пірнати без жодного плюскоту. Обмацував урвисті слизькі береги, а в норах там стояли туготілі усачі із срібною лускою.

Малий видавав рибин із їх схованок і перекушував їм хребет біля голови – тоді здоровенні рибини мертво повисали в його руках.

Разом з хлопчиками смажив на березі рибу, остерігаючись лише отруйної ікри та чорної плівки в черевині.

Часом він стільки риби наловлював, що і батька пригощав нею, і приносив до шинкаря-християнина. Вимінював на глиняну пляшку каламутного вина, щоб тато не витрачав свої биті фалси, а збирав їх одне до одного і спромігся, зрештою, купити собі рабиню і мати її за жінку.

Алі вболівав за свого старого. Йому було за нього і соромно, і прикро. Особливо коли привозили нових рабінь. Траплялося, що в такі дні торговці для заохочення покупців наказували оголеним рабіням танцювати під калатання бубону та свист сопілки. По таких днях сміттяр впивався у християнському шинку і повертався, тримаючись за мури. Потім у темряві малий чув, як його батько сопе, скрегоче зубами і корчиться на своєму ложі.

Наслухавшись відвертих і непристойних балачок базарної голоти, малий добре розумів, що якби батько його одружився, то не мордувався б отак. А піти до повій у старого Хасана чи то хоробрості не було, чи то сина стидався. Цього малий не міг збагнути ніяк, та й ніколи цього б не збагнув.

Отож став малий заробляти батькові на жінку. Та одного разу батько до вина, що малий йому купив, узяв ще глек вина і впився до повного хитання.

Алі не стримався і сказав батькові, що через те кляте вино ніколи не купить жінку.

Сп'яну Хасан замахнувся, щоб вжучити малого. Неповага, бунт – хлопчисько насмілювався виговорювати батькові!

Та раптом закрив руками лице, наче протверезів умить, і швидко, зовсім не хитаючись, вийшов із шинку.

Ні до шинку, ані на базар невольничий не зазірав аж до наступної молільної п'ятниціб.

І малий Алі навіть дуже й дуже шкодував, що він сказав батькові про вино. Бо тепер батько вигадав собі, що він виграє багато грошей у кості і зможе купити жінку. Ну й, звичайно, програвся до останнього фалса. Так. що якби не риба, вловлена Алі, то вони б від голоду загнулися.

Хасан зовсім збожеволів і, як хворий чекає чудодійного лікаря, чекав, коли заспівають на мінаретах сліпі муедзини вечірню молитву і можна буде поспішати до шинку...

Плавання та риболовля були для Алі і розвагою, і втіхою, і справжнім ділом. Та ще більше, ніж вода, розрадою, справжнім святом були розповіді бувалих людей – купців, прочан, подорожніх, мандрівників, лицедіїв, матросів та погоничів верблюдів.

Часом Алі зазірав, з корзиною для сміття на спині, на базар коштовностей. Не дуже часто, бо базарні наглядачі та купецькі слуги пильнували, щоб голота тут не тинялася.

То був базар, де продавалися різні дорогоцінні речі, всілякі коштовні фарби, спеції. На той сук приходили каравани верблюдів з далекого Йємену. Одногогорбі високі верблюди. Справжня їхня шерсть була майже біла, та під пекельним сонцем вони сяли наче позолочені, бо в їхню шкіру в'їдався жовтий пилок знаменитого арабського шафрану "варсу", що виростав лише в заобрійному південному Йємені.

На майже чорних верблюдах привозили із Куфи гвоздичну олію, а також фіалкову олію. А з півдня, з Аль-Джанубу 8, з міста Джура прибувала у фаянсових глеках вода з троянд, із квітів пальми, і запашна вода.

Через Багдад всі пахощі розходилися по всьому світу на захід - "Магриб", до Іспанії й Алжіру, у Єгипет - тобто "Міср" ("Середина" по-арабському}; в Індію і навіть в Китай, до "Машріку" (Сходу).

Тут торгували найбагатші купці з усіх базарів. Ці ряди і лавки були відомі ще з часів Аль-Фарабі, який ствердив думку всіх торгуючих людей, що є дві речі найбільш благородні і дві найбільш ганебні. Перші - продаж прянощів і торгівля батистом, другі - ткацьке ремесло та робота підмітальника вулиць.

Хлопчик зазірав лише на самісінький край цього привілейованого торжища.

Тут скупчилися, стулилися найменші лавки, може, трохи більші за собачу будуву в добрім маєтку. В затінку лавок, підібгавши ноги по-шевськи, сиділи продавці дрібних порцій перцю, гвоздики, шафрану, ладану, гуміарабіку, смоли камфорного дерева. І відміряли наперстками свій дорогоцінний крам, бо приймали за нього плату в ясних золотих динарах та повномірних старих дирхемах. "Чорні" дирхеми новітніх часів та фалси тут не ходили!

До заможніших крамниць треба було йти вглиб вулиці. Крім базарних наглядачів, слуги й прикажчики пильнували, щоб не тільки обідрані дорослі, але й бідна малеча не проникла в глибину славетного базару.

Так і Алі ні разу не побував там і зблизька не бачив найбагатших крамниць.

На самім початку кварталу збиралися люди бувалі.

Там стояла знаменита харчевня Омара Кривого. Тут завжди товклася сила-силенна подорожніх.

Якось малий Алі почув від приявних, що Кривий Омар любить живу рибку-маринку. Тому малий ловив маринок в заплаві біля млина і не вбивав їх, а кидав до старого глека з холодною водою. Приносив глек до харчевні Кривого Омара і стояв десь під стіною за стовпом. Тихо стояв, слухаючи розповіді бувальців. Стояв так довго, поки його не помічав одноокий господар Омар. Тоді доводилось, спродавши рибу, зразу ж йти геть.

Отут, саме в цьому місці, хлопчик почув усі ті історії, які назавжди вкарбувалися в його душу. Тут він почув, що на предалекому острові Сулавесі, а він аж за казковою Індією та чарівним островом Цейлоном, де в кожній калюжі можна знайти червоний лал '° або небесно-синій сапфір, так там у великій кількості водиться мерзенне і жахливе сотворіння - рогата свиня завбільшки з добру телицю! Щетина в рогаті свині завтовшки з голку дикобраза! Розповідали ще купці та їхні слуги й прикажчики, що зі своїми хазяями мандрували до Басри, а то навіть і далі, розповідали, ніби водяться на островах за Сулавесі летючі крокодили-дракони. Є також птах Рух на південнім острові Мадагаскарі, неймовірної величини, що може підняти і слона в повітря і на кожний свій пазур настромити по буйволу! Тими буйволами й годує своїх пташенят. Бувальці моряки, присягаючись Аллахом, розповідали - ніби велетенська риба-кашалот вночі підстерігає кораблі біля острова Сокотри і біля Занзібару та ковтає їх. Тому мореплавці

в морі-океані не пливуть вночі, а лише вдень і весь час намагаються триматись біля берега, щоб було де команді заночувати. Розповідали про водяні острови на схід від Сулавесі – ніби за межею можливого є водяні гори, що складаються з солодкої води. Прозорі, мов скло, гори височать, аж до хмар, . а навколо солона-пресолона і темна вода моря-океану. На водяних островах ростуть водяні пальми, дозріває, водяний рис і мешкають водяні люди, що проходять з одного боку острова на другий, пірнаючи крізь солодку воду. Тому ще ніколи не вдавалося їх ні вловити, ні завоювати!

Не переказати, скільки історій він, малий син сміттяра, почув, продаючи рибу Кривому Омару. А ще скільки почув від оповідачів на березі Тігру, біля старого водяного млина, в подвір'ї їхньої вуличної мечеті. Особливо ж багато розмов точилося тут, на торжищі, про небезпечний шлях до островів, де виростала і дозрівала найдорожча, найулюбленіша приправа – чорний перець.

Минав час, і підростав Алі, вбивався в силу. Тільки лишався страшенно худючий. Але головою його, як із самого малечку, володіли дивні і, безперечно, правдиві оповіді про країни далекі.

Та й своє рідне місто його цікавило все більше й більше. Не гірше знаменитих багдадських злодіїв і пройдисвітів він знав, як проникнути з одного кварталу в закапелки іншого, де продають найдешевші оладки, і в якого купця найкрасивіші жінки та рабині, з якого кварталу найшвидше можна потрапити на той чи інший міст. І хто з християн торгує найкращим, а хто найгіршим вином. Де збираються запеклі гравці в кості, а де гравці в нарди, де втішаються шахами. А де потаємні місця зустрічей любителів дівчат і чужих жінок. Де можна купити найкраще пальмове вино і кому можна добре продати сушені кінські кізьяки.

Знав, що рибу найкраще ловити біля величезних плавучих млинів. Йому були відомі в обличчя найвправніші мірошники і найчесніші торговці басрійськими фініками. Дорослі, одні жартома, а другі дуже поважно, свідчили, що ці фініки посилюють чоловічу силу.

Знав, у якому заїзді-хані збираються досвідчені мандрівці, а де перехожі оповідачі казок та чудесних історій. Або прочани, що намагалися обійти якомога більше мусульманських святинь і славетних міст. То були прочани з далекого-предалекого Кандагара, із славного Герата, із сніжних гір Ельбурсу, де жахливі вбивці-асасіни 12 побудували свої неприступні фортеці.

Алі такого наслухався і стільки запам'ятав різних історій про дива різних країн, що напам'ять міг переповісти більше цікавого, ніж було записано в багатьох арабських збірниках казок та подорожніх історій. Але він нікому й нічого не розповідав, а лише запам'ятовував і запам'ятовував.

І чим далі, тим більше якийсь неспокій почав охоплювати його душу. Наповнював його прехудюще, але міцне тіло. Поки він не зрозумів раптом – той неспокій, та тривога – то поклик до великих мандрів і чудесних пригод!

Отож одного разу він прийшов з річки і, подавши батькові багатий полов, сказав:

– Завтра вранці рушає велика сафіна 13 з мосульськими товарами. На ній також

пливуть до Басри купці, що мають свої лавки та кораблі у славному місті. Я хочу піти з ними у плавання і побачити всі дива світу.

- Бідний мій хлопчику! Іди! Я тебе не тримаю - може, хоч тобі посміхнеться доля! Досить з мене мітли та кізяків! Я все життя дивлюся лише під ноги! Може, ти побачиш більше, ніж сміття на базарах!

Старий сів, заплакав, а малому Алі було дуже шкода свого батька, такого старого, як тоді йому здавалось, і геть невезучого.

Щоб якось втішити і розважити батька, сказав:

- Тату, якщо я стану знаменитим мандрівником, я тобі привезу в дарунок роботящу й слухняну рабиню. Нехай вона тобі буде за добру жінку!

Але ці слова ще більше роз'ятрили душу сміттяря, і він проплакав усю ніч.

Алі ж досить швидко заснув, так і не вирішивши, чи сказати про одне темне діло, чи змовчати. Та все ж вранці, коли побачив, що в батька сльози висохли, лише навколо очей чорні кола, сказав:

- Тату, присягаюсь Аллахом, я не вигадав, а це мені сказав Юсуф-Дівчинка, що служить в шинку біля Зеленої брами...

- Той, що став на путь гріха і ганьби?! - розсердився батько. Зневажав він і боявся содомітів.

- Так! Він сказав мені, що всі оті гравці в кості, і Верблюди, і Тариф, і Куввас, вони з тобою грають фальшивими кістками. Бо ти недобачаєш. Як п'явки, вони з тебе всі монети виточують!!!

- Мені часом здавалося, що мене дурять...- похнюпився Хасан і ледь чутно говорив.

- Та як же я міг повірити, що це роблять мої друзі, такі ж бідні, як і я? А як же тепер?..

Хасан розгублено і розпачливо розвів руками,

Алі лагідно посміхнувся і сказав:

- Тату! А лише один раз ходи в якесь інше місце грати! Виграєш - добре! Один раз програєш - біда!

- Але ж і в інших шинках визнають, що я недобачаю...

- Тату! В Багдаді шинків, як зірок на небі. Не визнають...

- І то правда! - зрадів на хвилю сміттяр і витяг звідкілясь із глибини своїх подертих лахів дирхем старого карбування, тих часів, коли халіфи дбали про славу і вартість своїх монет.

- Візьми, синку! Це єдине, що я не програв і не пропив! Візьми! Гроші, чим вони важчі - тим з ними легше!

2. ТОВСТИЙ ДЖАФАР

Останньої суботи місяця шуббата 1, останнього місяця зими, коли суворі вітри Машріку міняються на вітри зі сторони Магрібу, прощалися вранці сміттяр Хасан і його син Алі. Холодний вітер забирався під лахи і старого і малого, але вони стояли та й стояли, все ніяк не могли відійти один від одного.

Аж тут з корми сафіни почувся грубий голос кухаря. Алі видерся з обіймів свого безталанного тата й побіг на корабель до жаровні. Треба було допомогти кухареві. Бо

той дуже старався: по-перше, на судні пливли купці, а як усім відомо, вони і люблять, і вміють попоїсти; по-друге, якщо перший сніданок нового кухаря смакуватиме мандрівцям, то їхні калитки ширше відкриються для плати...

Нарешті, після гарячого сніданку, матроси відв'язали линви від паль і перескочили з берега на подію.

Спочатку поволі, а далі все швидше почали відпливати за корму палаці можновладців, мечеті, оборонні мури та сторожові башти.

Злегка напружилось сіре вітрило, а течія підхопила дерев'яне тіло лодії.

Повноводна ріка випиналася каламутними плесами швидкої течії. Бо в далеких горах починали танути сніги, а в долинах уже гриміли грози.

Проривалося крізь хмари сонце і рожевіло і золотило гострі шпилі мінаретів 2, спалахувало на мідних банях палаців і сяяло золотими іскрами на смарагдових і блакитних банях мечетей.

Неслися над водою голоси і звуки ранішнього Багдада.

Злітали в тьмяно-блакитне небо, золотими крилами б'ючи, зграї голубів. А за ними ще підіймалися височенні білі голуб'ятні, і нові й нові зграї зависали в блакиті рожево-золотими пелюстками.

Скреготали ланцюгами припнуті до берега дерев'яні млини. Стомлено вдаряли вони по жовтій воді ослизлими лопатями коліс, а в їхній глибині неблаганні жорна гуркотіли, розмелюючи добірну євфратську пшеницю на запашне борошно. З того теплого борошна через кілька годин вправні багдадські пекарі випечуть в глиняних печах балабушки, хліби та коржі.

Іржали коні на водопої.

Проходила сафіна межі розведених наплавних мостів.

Пропливала під стрімкими багдадськими мостами, що високо підносились своїми цегляними стовпами над правічним Тігром.

Малий, хоч і піддував міхами вогонь у глиняній великій жаровні, все ж оглядайся на всі боки. З човна було так цікаво побачити те, що раніше споглядав лише з берега, або виткнувши голову з води.

Ось позаду сафіни дозорці з'єднали човни напливного мосту.

Тим мостом рушили на лівий берег верблюди, вантажені корзинами з яблуками і гранатами.

Їх спустили по Євфрату на плотах аж із гірської Сирії.

По іншому мосту поволі сунув караван. Серед високих одногорбих верблюдів були й двогорбі. То, певно, валка аж із далекого Мерва.

Бувалі люди казали, що тільки там виростали найсмачніші дині. Дині привозили до Багдада у свинцевих ящиках на льоду. Якщо вдавалося дині привезти цілими, то за одну диню платили аж сім сотень дирхемів! Ось які ціни платили за лакітки вельможі та грошовиті багдадці тих часів!

Всі звуки, весь галас перебивали завивання, крики та лайки човнярів-перевізників, званих куфаджі. І неслися вони, крики, відбиті стократ луною від води, від занедбаних

мурів, від склепінь старовинних веж. Та ще більше посилювались цегляними мостами.

Їхню сафіну переганяли часом трохи менші судна, вантажені величезними корчагами з оливковою олією.

А вони обганяли ще більші, ніж їхня сафіна, вантажені болонками і дошками доброго дуба, здається, чи не з Вірменських узгір'їв.

На лівому і правому берегах, на схилах, попід оборонними мурами та багатими подвір'ями вельможних, ліпилися шинки.

В найубогіших пили погане вино, грали в кості, та жерли сочевичну юшку і давилися черствими балабушками.

У добрих шинках, крім запашного вина, холодної води і пахучого хліба, відвідувач міг на ніч взяти до комірчини дівчину чи хлопчика. А коштувало все два дирхеми за ніч.

Коли згадували співтрапезники про цю плату, батько Алі зводив руки до неба і вигукував з розпачем:

– Де ж дістати такі гроші?!!

Був у Алі приятель-рибалочка, з гарненьким обличчям і зовсім дівочими пухкими вустами. Носили разом з ним рибу до шинків. І того хлопчика привабив один торговець і взяв за прислугу до своєї корчми.

Господар не стільки ганяв його по роботі, як відгодовував, і приставив до нього старого музику. Той навчив його грати на аль-уті3 і співати дівочих пісень.

Коли Алі через півроку зустрівся з приятелем на березі Тігру, той у воду не поліз, а лишився сидіти на камені, товстий і чисто вбраний, з підведеними сурмою очима.

Алі стало моторошно, що хлопець ніби зробився дівчиною. Алі не став з ним розмовляти, а схопив свою рибу і мерщій подався геть.

Після цієї зустрічі він на вузьких вуличках намагався непомітно прослизнути повз колишнього друга.

Аж поки цей Юсуф не прихопив його зненацька і не виказав Алі, що він знав про старого Хасана та його друзів-шахраїв...

Отож малий допомагав кухареві чистити часник, цибулю, патрати рибу.

Хоча, як писав у той час один китайський мандрівник, в Багдаді всі їдять хліб та м'ясо, п'ють кисле молоко, але дуже зрідка їдять рибу, овочі та рис. Але на сафіні було по-іншому: купці їли свіжу рибу і курятину. Кухар рибу витягав із садка, що волочився збоку на линві за судном. А кури товклися у плетеній вербовій клітці на кормі. Годувати їх і дивитись, щоб вони не побили яйця, що знесли, було одним із обов'язків Алі. Кухар дивувався, що хлопець так швидко і старанно виконує всі його накази, особливо ретельно прибирає всяке сміття і непотріб.

Звідки було знати кухареві-товстуну, що все це було хлопцеві забавкою у порівнянні з базарними вулицями чи готуванням кізякових колобків для палива.

А яка насолода швидко обірвати золоті покривала цибулин, або почистити головку часнику від білої шкаралупи так, щоб жоден зубок не відпав! Обрізай корінці та бадилля чорної редьки, переливай кунжутну олію 4, один запах якої вже насолода і

радість душі! І вся городина і всі спеції найкращі, найчистіші!

Пасажири трималися двома гуртами – купці та збирачі податків. Ненависно зиркали один на одного. Бо не було у купців гірших ворогів, ніж збирачі податків.

А серед купців вирізнявся один товстун на ім'я Джафар. За очі його звали Покійником. Хоча на покійника він аж ніяк не скидався – ціла гора жиру! Прізвисько "Покійник" йому дали, бо сталася з ним одна предивна історія, у якій Всевишній явив свою волю і покарав того, хто зневажає його ім'я.

Ось що довідався хлопчина від кухаря про товстеного купця.

Ще змолоду був Джафар багатим купцем, а коли вбився у силу, то взагалі закріпив гори золота. Та якось він поручився у великих грошах за свого доброго приятеля. А той обдурав його і лишився жити в Єгипті. Довелося платити Джафарові величезний борг. Та він не був дурнем – підкупив судових чиновників і сплатив лише частину боргу зразу. Бо інакше пішов би жебрати під фортечні мури. І так і далі пішло – Джафар давав гостинці чиновникам і по малих частках сплачував борг. Про що зрештою довідався секретар візира. Сказав він одного ранку, коли в його кімнату понабивалися всі його попихачі:

– Друзі мої! Вільні і раби! Правовірні та люди письма! Мені потрібна людина, яка б не боялася ані Аллаха, ні Страшного суду. І щоб людина та служила лише мені – не гірше, ніж вірний пес...

Усі мовчали. Звичайно, всі вони посіпаки та блюдолизи, одним словом, гієни та шакали. Чистих там не буває! Але й вони замовкли, бо своїм підлим нутром відчули, що йдеться про підлоту, яку треба вчинити відверто, не ховаючись.

– Що – немає у мене вірного пса?

Тоді виповз наперед брат цирульника самого халіфа.

– Я зроблю для тебе все, що забажаєш! І навіть більше того!

Лягнув у долоні секретар візира:

– Якщо так, то говорю тобі – іди в податкову управу! Покажеш їм мого листа, але не віддавай і не дай переписати. І нехай вони складуть реєстр усіх боргів Джафара... А потім витискай з Джафара усі гроші, як тільки зможеш. Що буде зверх боргу купця і боргу казні, то все твоє!!!

Ледь не захлинувся брат цирульника від щастя та пожадливості. Здоровенний був чоловік, красень, та мілкий душею.

– Але я не подужаю його мордувати!..

– То бери башибузуків із двірцевої варти. Бо вони геть розледачіли!

Схопився брат цирульника і чимдуж кинувся до сторожів.

Прихопив із собою з півтора десятка здоровенних тюрків. При повній зброї поперлися всі гуртом до податкового відомства.

Там брат цирульника вчинив неймовірний гвалт, і чиновники поспішили видати записи всіх боргів Джафара.

Звідтіля брат цирульника помчав до оселі Джафара, а за ним поспішили тюрки-башибузуки. Схопили товстого Джафара і потягли спочатку до казарми у фортецю. Там

з нього зідрали всі його шати. Лишили тільки чалму. Нею він, мов під час хаджа, обгорнув свою срамоту. Він стояв перед ними навколішки й просився у своїх мучителів, щоб вони його помилували і не позбавляли ні життя, ні достатку...

Проте брат цирульника спокійно, без гніву, повторював:

– Давай гроші, давай гроші, давай гроші...

Тюрки ж били його бамбуковими палицями по голому тілу.

Потім його потягли в прохолодний льох казарми – тюрки стомилися мордувати його на спекоті.

Тюркам набридло це діло, і вони, розподіливши шати купця, посідали попід стінами й кейфували. Тоді брат цирульника пообіцяв кожному, хто мордуватиме його клієнта, по два дирхеми...

Кухар перегортав над жаровнею на решітці рибу, поливаючи на неї кунжутну олію, заправлену тертим шафраном, посипав скибочками цибулі.

А його новий помічник намагався розгледіти в глибині каюти крізь велику щілину купця Джафара. Джафар не відмовляв собі в зручності не лише вдома, а й у дорозі. Алі знав, що Джафар платить за окрему каюту більше, ніж усі пасажери сафіни, разом узяті, за проїзд до самісінької Басри.

Зрештою Алі добре розгледів повне, біле, наче набрякле лице з вишнево-червоною бородою.

Кухар підливав з глечика, такого маленького, що вміщувався на його долоні, якийсь одному йому відомий соус. Хлопчик спитав у дебелих кухаря, з чого складається суміш. Та кухар на нього визвірився, ніби Алі спробував його при всіх пограбувати. Більше Алі ні про що не питав. Тільки уважніше до всього придивлявся, прислухався.

Кухар вів далі.

– От підтягли Пузаня ливом аж під самісіньку стелю. Заходилися то попускати вниз, то підтягувати вгору, що він ледь головою об склепіння не товкся. Як спускали його до землі, то двоє тюрків лупили його по п'ятах очеретяними тростинами. Товстун дригав ногами, скавулів як сотня собак. Навіть, кажуть, було чути на вулицю!

А цей пройдисвіт спокійно собі стояв і торочив нудним голосом: "Гроші, гроші, гроші..." Тюрки почали стомлюватись. Тим пак що їм не вдавалося з ним вступити свою улюблену штуку – шарпнути зненацька вгору, коли всі кістки наче вилітають назовні від болю. Він був занадто важкий. Стомився і брат цирульника. Та й час уже було до писаря візира поспішати та доповісти про всю справу. Отож він махнув рукою і крикнув: "Кидайте цей мішок з лайном!" Ну а тюрки – вони ж хіба люди? Бидло, невігласи! Якби таке сказати арабові, то він би потиху опустив людину. А цим скажи: "Кидай!"-воно й кине! Ливу вони кинули. Джафар своєму мучителю сів на голову з усього маху! Звичайно – впусти на когось такого кабана – всі кістки тріснуть! У брата цирульника зламалася шия. І Джафарові дісталось – об дурну голову свого ката потовк усі свої достоїнства. Від болю він втратив свідомість аж на три дні. Всі дивувались, що він не сконав... Мій знайомий, слуга того лікаря, що лікував Джафара, казав, що в нього все понапухало, мов торба з огірками. Ну а брата цирульника забрали з казарми і

віднесли додому, де він того ж вечора і сконав – дихання припинилося. А товстун так-сяк оклигав, чортова калита з динарами! Коли ж він оклигав, довелося писареві візира за нього самому братись, хоч як цей хитрун не хотів, щоб про нього пішла слава, що він кат і здирник! Писар вчинив згідно зі своїм розумом і освітою – наказав привести жінку і доньку Джафара. Щоб були вони приявні при допиті свого повелителя і господаря. Його жінка була з поважної родини і не витримала такого видовища, коли мордують голу людину. Вона знепритомніла. Побачила це донька – і собі гепнулася додолу. За наказом писаря їх почали заголювати, щоб лікар міг дізнатись, чи мертві вони, чи живі? Тут Джафар здався і розповів, у кого його розписки – сакки і в кого його дорогоцінні камені сховані... Ось так вичавили з жирного бурдюка золото... Та він швидко надолужив своє – в когось позичив гроші, винайняв кораблі і перевіз – цілу сотню! – скакунів до Індії. Там якраз почалася війна!.. Він стільки заробив на конях, що зміг собі все повернути... і ще зверх того! Він з Індії привіз таке каміння – і лали, і агати, і бірізу, і гранати, й сердолік, і яспис...

Риба дійшла, і малий Алі поспішив із стравою на фаянсовій тарелі до каюти купця. Хлопчина привітався в низькім поклоні і поставив тацю на низенький розкладний столик. Не звичайний столик, а кипарисовий. Товстий Джафар заворушив варгами, і в глибині його горлянки забулькали слова.

– Піднеси мені рибу до носа! Хіба не бачиш, що черево мені заважає нахилитись і понюхати їжу?

Коли ж хлопчина на витягнутих руках підніс до блілого лиця смажену рибу, Джафар швидко обмацав гарячими пальцями малого. Потяг повітря носом, важко видихнув ротом і забелькотів:

– О Аллах! Це ж не хлопчик, а риб'ячі кістки! Одні ребра й хребці!.. Скажу капітанові – нехай винайме товстунчика. Тоді я не пошкодую і трьох дирхемів за смажену рибу і слугу!.. Іди геть і не метеляйся перед очима!

Він тицьнув малому в долоню стерту половину дирхема.

Як тільки Алі повернувся до жаровні, кухар видер в нього з кулака тонесеньку срібну лусочку.

– Тьху! – сплюнув обурено – Такий багатир, а сміттям платить! Це тому, що ти кістлявий! Я пам'ятаю його колишніх прислужників – всі були мов вірменські пампушки на сметані!

Алі почорніло в очах, задзвеніло у вухах від люті. Все стислося всередині у важку грудку, запекло вогнем у грудях! Він найкращий плавець і рибалка! А його мають за сміття, за хлопчика-повію?! Що він – ні на що не здатний, як тільки гидотою собі на прожиток заробляти?!

Кухар же вів далі, мов козолуп на базарі в скотському ряду:

– Ось відгодую тебе до Басри, і тоді матимеш іншу ціну... Бо хоч ти добрий помічник, але з тебе ні хорошого прибутку та й для себе ніякої втіхи! – І кухар голосно зареготав власному жартові.

А хлопчика аж знудило і він відійшов до борту, ніби викинути лушпиння від

цибулі...

Їхня сафіна плинула вниз по Тігру за течією, а навстріч їй посували знизу щедро вантажені судна.

Купці, що тримались окремо від Джафара і від збирачів податків, уважно розглядалися на стрічні судна і пояснювали один одному:

- Он та, з чорними корчагами... То, певно, для мосульців везе земляну смолу 5 і рідку нафту.

- А та вся завалена тиковими⁶ дописами. А оно й в'язка сандала 7... Ну, це хтось собі в Багдаді доброго човна хоче зшити...

- Тоді сандал для чого?

- Як для чого? Продасть ремісникам - вони з нього всякі витребеньки для жіноцтва виріжуть і змайструють.

- Дивіться, дивіться! Аж носом воду черпає! От скільки фініків хтось замовив басрійцям... В кого такий гарем?

Всі зареготали.

Вітру не було, і тому бурлаки підтягували судна канатами, які припинали на березі чи до стовбурів пальм, чи до каменів. Вони горлали високими жіночими голосами бойову пісню і перебігали по черзі з корми на носа, перебираючи товстий канат і складаючи його кільцями на кормі.

Пливли також по річці на круглих очеретяних, вимощених бітумом, корзинах-човнах люди з річкового племені.

Попереду їхньої величезної події і позаду пливли ще дві великі лодії з озброєними охоронцями. Тюрки мали захищати сафіну і її пасажирів у нижній течії річки, де почнуться очеретяні зарості з тисячами проток та озерець між ними. Бо, як відомо, в тих безкраїх болотах жили племена, що розводили буйволів та ловили рибу і полювали на птахів. А коли траплялася нагода, то, не зважаючи на всі каральні походи халіфів, наскакували на купецькі судна.

Уже був місяць азар⁸ і напружились води у Тігрі, піднялись високо. Здавалось, вода прорве захисні греблі та вали, залле собою увесь простір, не лишиться навіть високих пір'їстих голівок пальм.

Малий, тільки випадала вільна мить, видряпувався на вершок щогли, щоб згори побачити далекі селища, залиті водою, оглянути тонкі смужечки водозахисних валів, далекі греблі і помилуватись, як відбиваються у блакитно-каламутнім дзеркалі води розкішні віяла фінікових пальм.

Коли сафіна з пасажирами та крамом приставала увечері на ночівлю, то лодії з тюрками теж прив'язували до берега і виставляли на суші і на човнах сторожу. Але грабіжники чомусь не з'являлись.

Тоді Алі не витримав і спитав - та не в пожадливого базіки-кухаря, а в одного чорнобородого купця, що мандрував аж із самого Дамаска:

- Господине мій, ласкавий і добрий! - Алі чув, як базарні писарчуки та різні фігляри улесливо звертались до купців та їхніх прикажчиків - Дозвольте мені, нікчемному,

порушити твій спокій і... - Далі хлопчина не знав, як йому вести мову з цим чорнобородим здорованем.

- Що тобі?

- Господине мій! Всі тільки й базікають про розбійників, а їх все немає...

- Ось що тебе цікавить?! Тепер розбійники не нападають на який завгодно корабель - купці при собі намагаються не тягти багато динарів. Вони віддають міняйлі в Багдаді своє золото. А міняйло при свідках пише на папері, скільки динарів дав йому купець. А в Басрі з тим папером-сакком прийде купець до іншого міняйла, який у долі з багдадським міняйлом, віддасть сакк міняйлі і одержить своє золото... Ну, звичайно, лишить якусь частку золота цим міняйлам.

- За що? Він же одержує своє золото?

- Те золото, що лишається в міняйл - то їм плата за клопоти з грошима купця. Адже вони тим папірцем оберігають гроші купця від розбійників і злодіїв. Адже одержує свою платню нічний сторож за охорону будинку. Тебе оберігають - плати! За все в житті треба платити! За все треба! За золото - плати! За хліб - плати! За охорону-плати!.. Життя - накриті столи серед базару! Той, хто старається, той бере з цих столів для свого прожитку! За все треба платити. А от як платити найменшу ціну за найкраще - то найбільша наука в житті!..

Хлопчик був вражений, що чорнобородий, який з іншими говорив ніби із зневагою, по-простому роз'яснює йому, служці кухаря на річковій сафіні, сину нужденного сміттяра.

Алі подумав: "Це перше диво, яке зі мною сталося в подорожі! Правду кажуть бувалі люди, що найбільше з чудес трапляється в мандрах!.."

Але його приємні роздуми перебив горластий кухар, і довелося чимдуж поспішити до жаровні...

3. РОЗБІЙНИКИ

На третій день з'явилися розбійники.

Судна мандрівців були вже недалеко від Шатт-ель-Арабу - злиття великих рік Євфрату й Тігру.

Вода піднялася високо і геть залила все навколо. Греблі, дороги та вали зводились над водою не вище ніж на лікоть-два. Каламутні води розбігалися сотнями звивистих проток меж заростей велетенського очерету-касабу. Коли на сході зблякло небо і згасла вранішня зірка Сіріус, з молочного туману виринули чорнобокi човни.

Один з розбійників звівся на повен зріст і закричав, що він вимагає плату за їхню охорону. Зовсім мала плата - по сотні динарів з купця, по десять дадуть подорожні, по дирхему з кожної голови команди!

Його слова гриміли над склистою водою протоки і над рисовими полями, та зразу ж потопали в густій запорі височенних стеблин очерету.

І тут, як на біду, чи на щастя, бо капітан сафіни не встиг ще придумати, як відповісти, із своєї каюти протиснув черево Джафар і заревів, як верблюд під час тічки:

- Ти, ганьба своєї мами! Затичка в курячій гузні, пожиратель свиней і тухлої риби!

Не потребуємо твоєї охорони! Мої знамениті сідниці, сідниці Джафара Покійника, запорука моїм словам! Подивися на них – їх споглядання й буде тобі платою за турботи!

І Джафар повернув свій могутній зад до річкових розбійників.

Напасники закликали на своїх човнах від подиву та обурення.

А тюрки вже попадали за борти лодій із самострілами та луками.

Малий Алі, щоб усе добре розгледіти, наче наполоханий кіт, видерся на щоглу. Тільки він обхопив вершечок щогли, як заверещали розбійники, заревли тюрки-стражники. В повітрі засвистіли короткі арбалетні стріли, глиняні кулі з арбалетів і пронизливо заспівали довгі очеретяні стріли річкових людей.

Згори хлопчикові було добре видно, що всі купці, кухар, – капітан і матроси впали на самісіньке дно сафіні, сховалися за паками бавовни та єгипетського льону.

Купець Джафар теж гепнувся за паками і плазом-плазом рачкував до своєї повстяної каюти. Голова його притискалася до дошки, а от сідниці піднімались горою над палубою. Кілька разів стріли чиркнули по його неймовірному заді.

Стріли дзижчали і навколо Алі. Проте він не встиг перелякатись і думав. Лиш про те, щоб втриматися на щоглі і краще роздивитись розбійників.

Він не трусився від страху – був упевнений, що розбійники грабують і позбавляють життя лише багатіїв. Про випадкові стріли чомусь не подумав. Але річкові розбійники нікого, крім нього, не бачили. З усіх подорожніх лише він був на видноті – сидів на вершечку щогли, мов пташка, припнута до жердини. Це розлютило напасників. Стріли одна за одною впивалися в щоглу біля його ніг, свистіли над головою, лоскотали пір'їнами по руках і по ногах, порвали сорочку, порізали вістрями холоші штанів.

Зрештою стріли прошили б хлопця, та трапилася халепа – товстун Джафар рвонувся до своєї каюти, зачепив паку з бавовною, перекинув корчагу з олією, і все те гепнулося на розпечену жаровню!

Мить – і густий чорний дим заklubочився вгору, закрив від стрільців хлопчика. Жовтий вогонь масними язиками обхопив паку з бавовною.

– Пожежа,! – заволав капітан і, не зважаючи на стріли, вискочив із схованки і скинув у воду палаючу бавовну. За ним, ледь не плазуючи, прибіг кухар і, голосно лаючись, обпікаючи собі руки і лице, підхопив напіврозбиту корчагу з олією. і перекинув за борт. Хтось із матросів теж отямився, зірвав повсть із Джафарової каюти і кинув її на палаючу олію.

Річкові грабіжники, побачивши переполох на сафіні, щосили завеслували до мандрівників. Але вони не розраховували – олія розпливлася по воді, наздогнала тліючу паку. І підхопилося вгору над водою жовтими й червоними крилами полум'я. Швидка течія на звороті витягла серпом палаючу олію. А вістря серпа за якусь мить торкнулося заростей касабу.

Мить – тогорічні сухі стеблини очерету засвітилися жовтими свічками, затріскотіли, зачаділи тонкими смужками білого диму.

Малому текли сльози, він чхав і кашляв, але не злізав зі щогли – хотілося побачити, що ж буде далі?! Що вчинять річкові розбійники, як діятимуть тюрки? На крик свого

шейха напасники вдарили лопатями просмолених весел і миттю зникли за пеленою білого диму. Той дим густо, мов сметана, що виливалася із глека, слався над темною водою. Дим прикривав втечу розбійників краще, ніж вранішній туман їх напад.

Сходило сонце десь за очеретяними стінами і рожевіло хмари їдкого диму.

А полум'я проривалося все далі й далі у нескінченні зарослі очерету-касабу, вибухало клубами густого диму.

Алі сидів на щоглі і споглядав, як пожежа розповзається, вибухає у правічних болотяних нетрях. З відчайдушним криком вгору злітали зграї птахів. Їх розпачливий крик заглушував навіть тріск очерету та гоготіння вогню. Маленькі пташки спалахували оранжевими квітками і падали вниз у густий дим.

Алі вчепився за щоглу, що аж нігті побіліли, і все дивився, дивився.

Він отямився лише тоді, коли внизу смикнули линву і боляче вдарили нею по п'ятах.

- Гей ти, мавпо! Ану злазь! Хто прибиратиме?! - волав унизу кухар, задерши червоне обличчя із залишками смаленої бороди.

Хлопчик напружився і, висмикнувши кілька стріл, узяв їх у зуби. Інші стріли глибоко вп'ялися, і він не зміг їх навіть розхитати. І ставив на них п'яти, як на щаблі драбини...

Малий прибирав черепки від корчаги, витирав, вискоблював від олії і посипав піском дошки, підмітав попіл та вугілля.

На сафіні тим часом знявся гвалт - всі лізли з претензіями до Джафара!

Сотник тюрків вимагав, щоб Джафар Покійник сплатив за всі стріли та кулі, що вони випустили по розбійниках. Мовляв, якби він стримав свій язик, ніхто б у бійку не поліз - араби бачили, які могутні бійці сидять у лодіях. Крім того, він, сотник, вимагав десять динарів і глек вина для поранених. Капітан вимагав гроші за попсовану повсть.

- Вона зовсім ціла! Трошки забруднилася по краях! - репетував, обурювався Джафар.

- Мій господине! - вів своє капітан. - Повсть була біла, тепер вона чорна! Подерлась і обгоріла на цілий лікоть! Заплати - і можеш собі забрати!

Після капітана напосів на Джафара збирач податків. Той, що перший заліз під паки з пряжею. Він вимагав неймовірні гроші за свою втрачену паку бавовни.

Молодий прикажчик купецький, що з Мосулу, став над малим і дивився, як той грайливо, ретельно вишкрябував дошки від бруду - суміші олії та золи. Великі, з пухнастими віями, очі молодика звузились, і він зневажливо процідив:

- Одні полохливі шакали, другі пожадливі пси! - Він, не кліпаючи, подивився на малого. - А ти не боягуз.

Алі здвигнув плечима.

- Їм потрібні гроші. А я найбільшій на сафіні. Для чого їм мене чіпати?..

Тут звідкілясь наче виринув кухар і спитав прикажчика;

- Мій господине! Чому гаєш час і не вимагаєш від Джафара плати за корчагу олії? Дивна олія. Не олія - мед! А як горіла! Ще б трохи - і вона б спалила смолені човни цих

байстрюків. Не гай часу – вимагай своє – Джафар не збідніє!

Молодик, не повертаючи голови, скося зиркнув на кухаря і мовчки відійшов.

Кухар забурмотів собі під носа в рештки обсмалених вусів:

– Дивний цей мосулець. Так себе тримає, немов він тут найродовитіший і найбагатший на всій сафіні... А всього лиш прикажчик!.. Багатьох я бачив подорожніх... а цей щось собі має на умі...

Спочатку Джафар репетував, що всі його грабують, хочуть пустити жебраком по майданах. Та зрештою він викричався, заспокоївся, а тоді вже розплатився з усіма, виторгувавши собі кілька дирхемів.

Тюркам він купив у капітана корчагу вина, а гроші для лікування пообіцяв дати, коли припливуть до Басри. Спочатку тюрки обурилися, але, впившись солодкого вина, знов прийшли до Джафара і сказали, що найкращі ліки для ран – добре вино. І нема чого їм чекати до Басри. Нехай для підправки здоров'я виставить ще одну корчагу.

Про людське око Джафар почав сперечатись. Але всім було зрозуміло, що друга корчага обійдеться йому дешевше у разів десять, ніж платня охоронцям за їхні подряпини та гулі.

Коли судна пливли по широкій чистій воді, Джафар покликав кухаря. Замовив собі смажену по багдадськи курку.

– Дивись, зроби все так, як я кажу! Щоб була справжня курка. Щоб я відчув насолоду душі й тіла! Та скажи мені, ти добре знаєш, як підготувати курку для смаження?!

Кухар почав говорити, що і як треба, проте Джафар перебив його:

– Слухай, ти, син гріха й нещастя, слухай уважно! Візьми найкращу курку... Я плачу за неї три дирхеми.

– Але, шановний мій володарю, зірка багдадського базару, тут не базар-сук, а корабель. Тут кожна курка коштує п'ять дирхемів.

– Ти, син гріха і нещастя, я куплю найкращу курку за дирхем битий, чорний, в найближчому селищі! Тобі це відомо?!! – волав Джафар.

– Мій господине! Наше судно стане на стоянку лише ввечері. До того часу капітан не спинить.

– Грабіжник... вбивця... розбійник... і злодюга! – прохрипів товстун. – Ти хочеш з мене здерти шкіру і вицідити кров!.. До речі – добре зціди кров із курки! До краплі!

Кухар скривив і так кривого рота в недобрій посмішці.

– Хіба я божевільний, щоб, купивши по три дирхеми курку на багдадським базарі, знову ж її продати на сафіні за три дирхеми?! А добірна пшениця і просо для курей, щоб вони неслися? А плетена клітка з пареної лози?

– Добре, чотири дирхеми!

– Ні. Або п'ять дирхемів, або будемо їсти рибу!

– Добре, син блудниці і сміттяра, п'ять дирхемів. Але за них найкращу, найкращу курку!!!

Джафар витягав по черзі усіх курей з клітки, важив у руках, роздував пір'я на гузні,

щоб краще бачити, яка з них жирніша.

Коди ж товстун вибрав найжирнішу, кухар сказав, що всі курки коштують по п'ять дирхемів, а саме оця коштує шість дирхемів.

На Джафара просто стій напав, і він кілька хвилин лише ворухив губами. Але все ж заплатив за курку шість дирхемів.

- Відвари її, - товстун загинав пальці, - по-друге - розділи на частини і залий часниковим розчином. Потім залий яйцем і засмаж на сковороді. Засип шматки вареним рисом та залий другим яйцем і доброю олією, та трохи підсмаж! Та дивися, син гріха і розпусти, щоб олія була найкраща, із сірійських оливок! Та починай швидше готувати!.. А поки треба чимось перебити голод.

- Є корзина добрих басрійських фініків, - відповів кухар йому. - Найкращих. Для себе купував.

- Неси! - видихнув Джафар нетерпляче. Коли ж малий з корзиною прибіг, то Джафар, відкривши кришку, уважно оглянув, чи всі фініки, і подивився підозріло на малого.

- Ти не вкрав хоча б одного, га? Ти, син жебрака і повії.

- Хіба ви знали мою маму? - відповів йому хлопчик. - Бо я про неї нічого не знаю... А от тато мій людина поважна - він уже двадцять п'ять років працює сміттярем на базарі біля Зеленої Брами. Це там, де торгують живою і битою птицею ти різним м'ясом...

Джафар на слова Алі ледь не вдавився кісточкою від фініка, з шумом виплюнув її і гаркнув:

- Пішов геть звідсіля, скелетина чортова!

Джафар, сопучи та гикаючи, жер фініки. А хлопчина поспішив чистити цибулю, часник, кришити різну зелень до соусу і глядіти за тим, щоб вогонь на жаровні був рівний і курка рівно виварювалась у бронзовім казані.

Коли кухар різав курку, то він виціджував з неї кров на дно розбитого горщика, довго струшував, щоб усі краплини крові впали на денце, не забруднивши дощок палуби. І наказав малому викинути черепок з кров'ю у річку. Тільки обережно, щоб не забруднив корабель кров'ю, бо це погана прикмета!

Та хлопець не виконав його наказ. Він згадав слова одного вченого суфія на базарі, де той тлумачив слова хадисів і Корану, що всі закони добрі, якщо вони йдуть на користь людині, якщо ж вони проти людини, то їх можна полишити без уваги!

Алі зробив вигляд, що кинув черепок у воду, а сам запхав його в щілину між паками.

Коли кухаря покликав Джафар і знов почав йому торочити про курку, хлопець поставив черепок на жарини. - і вмить кров була готова. Видер її з черепка і заковтнув просто з пір'ям. Бо всередині його рвало на шматки від голоду. Подумав, що дивна річ, але йому, як і Джафарові після такої веремії, захотілося не просто наїстися, а нажертися від пуза.

Алі і кухар порпалися з куркою.

Джафар запихався фініками і крадькома зиркав на молодого мосульця. Відчувалося, що він таки не втерпить і спитає в молодика, чого той не править гроші за розбиту корчагу олії? Та молодик сидів з усім гуртом купців. І Джафарові довелося би йти до них. А цього товстун не міг собі дозволити – він був найбагатшим і не до лиця йому мішатися з гуртом!

Та й покликати його теж було не з руки Джафарові. Для чого показувати всім, що ти стурбований, чи доведеться тобі платити за корчагу олії, чи ні?

А тим часом обварена курка була поділена на частини і кухар занурив її настоюватись у часниковий соус.

Алі за той же час почистив луску з великих вусачів, випотрошив, попластав навпіл та й склав на решітку.

І під доглядом кухаря почав потроху смажити рибу для купців.

Вони ж усі зібралися на носі й сиділи там щільним гуртом.

Джафар же сидів на порозі своєї каюти і нетерпляче й гучно втягував носом повітря, принюхуючись до таких спокусливих запахів курячого бульйону, часника і кислого вина, кунжутної олії та смаженої риби, шафрану, солодкої цибулі та духмяної кіндзи.

І от малий на великій таці поніс до купців гору смаженої риби. І ще приніс їм корзину вчорашніх пампушок. Кухар вправно випікав їх на глиняній сковороді.

Купці по черзі підходили до борту судна, а хлопчина поливав їм на руки з довгогорлого мідного глечика, щоб усі вони змили руки й обличчя перед трапезою.

Їли правою рукою лише, як їдять виховані й шляхетні араби. Вони чудово вправлялись однією правицею із шматками риби і з пампушками.

Спочатку купці мовчали, а далі знов загомоніли. Хлопець, коли кухар не кликав його, підходив до гурту і сидів з рушником і глеком, чекав, поки купці скінчать трапезу і захочуть змити руки. Слухав, про що говорили купці. Звичайно, балачки точилися про розбійників. Один купець середніх років, з пасмами сивини в густій бороді, говорив, що річкові розбійники вбивають людей зрідка, хоча грабують догола. Вони, як і пірати з Персидського моря, обберуть купців і кажуть: "Ми з вас трохи вовни настригли. Ідіть собі вільно, обростайте, тоді ми вас знову обстрижемо!"

Один підстаркуватий в засмальцьованім дорогім персидським каптані, обсмоктуючи кісточку, прохрипів:

– Часом та вовна дорожча від нашої крові. Часом так пострижуть нашого брата купця, що вже він ніколи й не зведеться на рівні. А жебрацтво – не життя для колишнього купця. То смерть живцем!

Тоді той ставний, чорнобородий, в зеленій чалмі (знак прощі в Мекку) проводив своє далі.

– Озерні розбійники – грубі дикуни, пожадливі й темні, їх можна задобрити, якимсь улестити. Знаєш, зрештою, де їх можна сподіватись, коли вони можуть наскочити! А ті, отруйні змії, оті кляті ісмаїліти², невідомо коли, невідомо де, невідомо як з'являються на погибель людей! І ніхто не може від них уберегтись: ні шах, ні султан, ні імам, ні

купець, ні воєначальник чи вчений богослов! Отруйні змії, скажені, заюшені пси, обпоєні гашишем, розбещені повіями в потаємних замках, розбещені і обдурені своїми пірами 3 та потаємним імамом – ото страшні злочинці! Навіть славній Садах ад-Дін 4 через підступні зазіхання асасинів мусив стерегтися щодня і щогодини. Звитяжець не спав на одному місці двічі! Ви це знаєте, чи ні?!! А він же не боявся жодного найстрашнішого франка-хрестоносця. І він тремтів, бо не знав, чи побачить він уранці сонце!

Купець у дорогому халаті криво всміхнувся і відповів:

– Ми подорожні, купці. Що нам ті хашашини? Вони вбивають можновладців, суддів, емірів, тих, хто переслідує їх. Вони ріжуть вельможних, владців, а ми хто, а ми що?..

– Вони всіх ріжуть! – чорнобородий перебив його навіть непоштиво. – Вони хочуть, щоб усі їм корилися, вони хочуть собою заповнити світ! Щоб усі були слухняні й безмозкі – бо їхній "Гірський Дід" 5 за них думає! Темна голота й учені дурні вірять, що вони принесуть людям рівність! Не може бути в оцьому світі рівності між багатими й бідними, розумними й дурними, щасливими і невдахами. Шейхи хашашинів спокушають голоту тим, що ніби всі рівні, і всі потраплять до раю! І змушують голодранців виконувати кожен наказ свого потаємного імама. Я знаю – це рівність рабів, слухняних рабів свого кривавого господаря!.. Ті ж, хто навколо "Гірського Діда", нагромадили в своїх руках скарби незліченні, а голоту обдурюють рівністю!

– Звідки ти про них знаєш, що так можеш їх ганити? – підозріло і зловісно ніби запитав підстаркуватий купець у коштовнім, засмальцьованім каптані.

– Знаю! Мій дядько, син Ібн Лятіфа, знаменитого дамаського купця, що постачає військам преславного Салах ад-Діна зброю для війни з хрестоносцями, не захотів їм віддати караван зброї нізащо. Так просто, за одне слово "подаруй" їхнього "Старця"! Вони вимагають від людини не тільки всього достатку її, але й покори собаки, яку періщать нагаєм, а вона плазує перед господарем і облизує його брудні капці. Вони оголосили джихад не лише невірним, гяурам, вони оголосили джихад всім тим, хто не думає так, як вони! А Аллах, нехай славиться його ім'я, створив усяку людину, щоб вона відрізнялась, одна від одної. Нема людей схожих між собою розумом, як биті дирхеми одним карбом! Я купець – і мені джихад в ім'я загробного раю не такий солодкий, як добування засобів життя! Адже сказано в хадисі, що добування засобів життя є основою світу. І як казав один мудрець:

"Мені ліпше вмерти на верблюді в каравані, що везе дорогоцінності, ніж впасти з коня в розпалі битви проти невірних!"

– Ну, це ти говориш погане! – спохмурнішав підстаркуватий у замизканім каптані. – Адже сказано, що тих, хто не підкорюється, треба знищувати. Хтось же повинен винищувати тих, хто не визнає Аллаха?!!

– Може, й повинен, – відказав чорнобородий. – Це справа долі й Аллаха. Я ж знаю своє – купець виконує волю Аллаха, добуваючи собі засоби життя...

Поки ці двоє чи то сперечалися, чи то кожен хотів сказати лише своє і йому було зрештою байдуже, що говорить інший, Алі зовсім було незрозуміле, про яких імамів,

про яке рабство йде мова... Малий нічого не міг зрозуміти, тільки відчував з тону, з постави, що цей чоловік у замизканім дорогім каптані – він за війну й жорстокості. А чорнобородий здоровань, схожий швидше на воїна, ніж на купця, зовсім не хоче колотнечі і кровопускання, а хоче торгувати і нікого не боятись. І те відчув Алі – чорнобородий страшенно, до люті, до розпачу боїться потаємних убивць-хашашинів, вірних рабів "Гірського Діда". Алі пригадав, як він кілька разів чув, що хашашіни, які живуть у неприступних фортецях Ельбурсу, вживають аль-хашіш. Від того вони стають люті-прелюті і вбивають сильних цього світу – шахів, султанів, емірів. Запам'ятати Алі запам'ятав, та розповіді про холодні гори, про неприступні твердині, про очманілих від дурману убивць його не цікавили. Бо про вбивства й розбій він чув з самісінького малечку і ніякого в цьому дива не було. Хіба диво – голод і спрага, спека і холод, крадіжка і бійка?!!

Алі помітив, що мосулець напружився увесь. Обличчя ж його байдуже, ніби зовсім це його не стосується і він над пустими теревенями не збирається й замислюватись.

Він мав великі чорні очі з довгими пухнастими віями, як у дівчини, а маленька борідка кучерявилася дрібними кілочками. Син сміттяра, що завжди хотів їсти, по руху щелеп, по вигину вуст мосульця зрозумів – зовсім йому не смакує смажений на решітці вусач, приправлений шафраном, червоною цибулею і кіндзою.

Та знов, як завжди, пролунав крик кухаря, і малому довелося бігти до жаровні. Кухар витяг із часничного соусу шматки курки, обмочував у розбиті яйця і вправно кидав на розпечену сковороду. Сковорода вибухала бризками жиру та соку на всі боки, а шмат курки прихоплювався з усіх боків золотою шкіркою. І тут треба не гаяти – швидко перевертати, бо зразу перегорить яйце і почорніє.

Кухар наклав на тацю шматки смаженої курятини, потім проварені в курячому жиру та шафрані пупочок, печінку, серце, накрив свіжими оладками-загребями і полив соусом з вина, лимона, часнику та борошна, ще й обсипав листками запашної кіндзи.

Алі попер тацю до Джафарової каюти і хотів поставити тацю перед товстуном на спорожнілу корзину фініків.

– Неси в каюти, йолопе! – заволав Джафар, аж посинів. – Мухи налетять, я не збираюсь їх годувати за шість дирхемів!!!

З великим зусиллям, ледь не впустивши дорогоцінну тацю, проліз малий повз купця до каюти і поставив курку на кипарисовий столик. Самому Алі від запаху смаженої курки аж наморочилося в голові і такий голод стис шлунок, що він був ладен з'їсти річковий намул з берегів, що пропливали повз їхню сафіну.

Він вислизнув з каюти. Поки Джафар засовував своє тіло в каюту, Алі не втримався і з денця корзини прихопив чотири фініки. І одного зразу ж забгав у рота. Не встиг малий насолодитись смаком знаменитого басрійського фініка, як з каюти захрипів Джафар:

– Неси сюди фініки, син повії!

Малий прихопив корзину і випустив з долоні три фініки назад, на денце.

Джафар у півтемряві каюти нахилився над тацею і дер зубами куряче стегенце,

лівою рукою показав, де поставити корзину.

Він скосив очі до корзини і уважно оглянув фініки.

Потім догриз ніжку, обтер губи, викинув кістку і тільки тоді роздер пельку і не своїм голосом заволав:

- Злодій! Злодюжка! Де капітан!? Мене грабують твої слуги!

Алі задубів від жаху і не міг ні виплюнути кісточку фініка, ні проковтнути її - він тільки жував і жував її, тверду як камінчик.

На диво, першим в дверях каюти з'явився не капітан, не кухар чи хтось з матросів. Першим став у дверях прикажчик мосульського купця.

- А ти чого?! Хіба я тебе кликав?! - захрипів Джафар.

Мосулець витяг з рукава старий повновісний дирхем і поклав на тацю з куркою.

- О перлина багдадських торговців смарагдами і прянощами! Славний знавець коней і цін на них по всіх портах моря-океану! Окраса цього дивного корабля! Він просто дурний ще хлопчик, він забув тобі сказати, що я в тебе купив ті фініки, що на денці корзини. Він не встиг, бо я довго шукав динара, найкращого для тебе, о Джафаре!

Джафар покрився потом, мов росю, вирячив очі і зрештою спромігся вичавити хрипко:

- Та яке каміння?! Я камінням не займаюсь! Коні часом бували, але вже давно... Дурниці якісь!.. Фарби мій фах, і дерево для будов... Але прощу тебе, краще сідай до трапези і поснідай зі мною...

Джафар знов порожевішав і став улесливим і усміхненим.

Алі продовжував смоктати фінікову кісточку.

Волоокий молодик обернувся до хлопчика:

- Принеси глек і тазик...

Хлопчик, наче прокинувся, поволі рушив до великої корчаги. Наповнив черепком по вінця глечик і поспішив до каюти.

Молодик облив руки, втерся рушником Джафара і сів навпроти Джафара.

- Ти, син гріха, геть! Коди буде потреба, покличуть! - забулькотів Джафар.

Малий вклонився і обережно порачкував з каюти, прихопивши легеньку корзинку з фініками на денці.

Біля жаровні кухар поїдав смажену рибу, редьку, підсохлі пампушки, запивав прохолодною водою. Бризкаючи слиною і крихтами, пробелькотів ледь зрозуміло:

- Чого там Покійник галасує? Ти що - украв його фініки?! Він завжди боїться, що в нього щось вкрадуть...

Малий повернув корзину боком, відкинув кришку і показав кухареві штук вісім фініків.

- Це мені...

- Оце все тобі? - здивувався кухар, але потім прогунявив, покрутивши біля скроні: - Точно, що він повередився розумом, як сидницями забив свого мучителя... Але на торгові справи у нього якесь боже благословення...

І кухар простягнув руку в корзину і взяв собі половину фініків.

Алі було байдуже – він увесь горів від сорому, що отак не стримався і поцупив цього чортового фініка. Його аж нудило від сорому. І він не міг з'їсти решти фініків...

І спати голодний вклався, тільки води випив цілий глек.

Він лежав голічерева, слухав цвіркунів і споглядав обсіпану іскристими зірками чорну небесну безодню.

Деся кричали гидкими голосами шакали і схлипувала болотяна птаха.

Потроху сором спадав, але на його місце напливала злість. Злість на себе, що не втримався й спокусився. Він аж заплакав, аж вкусив себе щосили за руку. А за злістю піднялася зненависть на багатих сильників. Ревна образа на їхню зневагу і зажерливість. Ось цей Джафар Покійник – як його мучили, то він страждав! А як ти мучишся від голоду, так тобі це, виходить, не мука? Одного фініка пожалкував?.. Бач, і камінням торгує!.. А торговці камінням – то міхи із золотом... Чого б він отак спітнів з переляку, якби цей мосулець не виказав якусь небезпечну таємницю?.. Чи, може, цей ненажера боїться, щоб хтось не довідався, що він торгує камінням?.. Ось вони які, багатії – злі, підозрілі, ненажери і боягузи! Полохливі, як гієни!..

Більше про багатіїв Алі думати не захотів. Він почав думати про чудеса – про летючих драконів – летючих крокодилів з крилами, як у кажана. Невеликого крокодила він бачив. І тепер намагався уявити, як же той крокодил летить – чи хвіст у нього під час лету висить чи ні?..

Сон і невинні сльози зморили сина сміттяря, і він поволі занурився у теплий морок.

Крізь дрімоту ще чув чийсь зойк уві сні і щось ніби закапало з корабля у воду, наче хтось вилив воду із чаші.

4. НАГЛА СМЕРТЬ

Прокинувся Алі, бо його штовхали п'ятою під ребра. Він розклепив повіки і побачив над собою перелякане й розлючене водночас лице кухаря.

– Прокидайся, байстрючення! Біда! Ангел смерті, Азраїл, завітав до нас...

Алі сперся на витягнуті руки і люто видихнув у посмалену пику кухареві:

– Якщо ти, мій господине, ще раз скажеш, що я байстрюк, я тобі вночі горлянку розчикрижу! Від вуха до вуха! – Малий чув такі похвальби на М'ясному базарі.

– А! – заволав кухар. – Тримайте мене, бо я заколю цього поганця!

Проте байстрюком він Алі вдруге не назвав.

До кухаря легко підскочив огрядний капітан і шарпонував за плече.

– Цить, дурню!.. Тут таємна смерть! – сичав він на свого підлеглого. – Стражники усіх нас замордують своїми допитами. Інші тим часом прибудуть до Басри і дорого всі спродадуть...

Кухар безтямно подивився, на капітана, на малого і щось собі замурмотів під носа.

А син сміттяря, сотворивши молитву (як вчив його батько, ревнивий мусульманин – крім вина, звичайно), заходився чистити посуд. Коли він все приготував, що від нього вимагалось, то витяг задубілі шмати пампушки, взяв з корзини солодку цибулину.

Поки всі камешилися біля мерця, тихо сварилися про щось, про щось домовлялися,

малий з насолодою з'їв таку смачну цибулину і сухі окрушини. Навіть сльози не виступили.

Мертвяк його зовсім не цікавив, більше того, він його дуже лякав, як і всякі мертвяки. Хоч і не прислухався навмисне син сміттяра і навмисне не дивився на бак сафіни, він знав уже напевно, що нагла смерть наздогнала чорнобородого здорованя.

І раптом до хлопця прийшов переляк від власного бунту проти старшого. Переляк і водночас лють почали його просто трусити. Навіть зуби стукотіли. Та він зразу ж вирішив, що нехай його заб'ють, але від своїх слів не відречеться. Його судомило з такою силою, що він не міг всидіти на місці. Тому вирішив, поки дорослі влаштують все з покійником, вловити риби.

За каютою Джафара, за паками льняної пряжі скинув Алі сорочку і штани. А поясом, довгою замизканою ганчіркою, обгорнувся – негоже було бігати голяка – волосся починало щедро сходити на його худющому тілі.

Без жодного плюскоту хлопець скочив у воду. Відразу відчув, як його потягло течією вздовж борта сафіни. І що він зразу ж побачив – бризки крові на промашених бітумом дошках.

І зразу ж в його голові виникла картина – чорнобородий купець не завжди лягав з усіма покотом під напнутим повстяним покривалом. Бувало, що серед ночі він вилазив із загального гурту і вмощувався біля самісінького борту, загорнувшись у теплий вовняний плащ.

Малий уже проплив сафіну і зачепився руками за греблю, за очеретяні в'язанки, що скріплювали землю. Вибухла нараз думка: "Невже отой старий – хашашін, і він зарізав уночі чорнобородого?!" Далі думка та не полинула, бо пальці намацали в заглибині між двома в'язанками очерету хвіст доброї рибини.

Алі щосили хапонував повітря – і занурився під воду. Риба була здоровенна, і коли він просунув обидві руки їй у зябра і потяг на себе, вона вся туго зіпнулась, потім пружно розправилась, боляче зачепила колючкою спинного плавця по грудях. Він все ж прихопив зубами місце з'єднання риб'ячої голови зі спиною і щосили стиснув щелепи. Риба забилася з неймовірною силою, та зразу ж і обм'якла. Алі ледь віддихався, коли виринув на поверхню.

На сафіні ж ніяк не могли дійти до повної згоди, що ж діяти?

Тому хлопчина встиг зловити ще трьох вусачів і назбирати на схилі греблі сухих буйволячих кіз'яків.

З рибою він переліз на сафіну по кормовій линві, вдягся і таким самим робом повернувся на берег по кіз'яки з великою торбою.

Крім кіз'яків в'їй ще підібрав, де тільки міг, сухі тростини, луску від пальмових стовбурів.

Хлопець роздмухав жар, що зберігався у глибині жаровні, і на власному паливі засмажив власну рибу.

Зрештою мерця з судна віднесли на другий човен стражників. І зразу ж три судна відчалили, розпустили повні вітрила і хутко попливли вниз за течією.

Кухар заходився готувати рибу і місити тісто на оладки. Він аж сичав від злості, коли звертався до хлопчика. Малий мордувався страхом перед кухарем і злістю на себе, що він так необачно пригрозив старшому. Та вирішив – що б там не було, а страху свого не являти людям і від слів своїх не відмовлятися!..

Тим, часом на сафіні відбувалися дивні речі.

Купці, не такі грошовиті, як Джафар Покійник, всю мандрівку їли разом. Тепер кожен купував у кухаря собі окремо. І це виходило кожному набагато дорожче. Джафар не вилазив із своєї каюти. Тільки звідтіля час від часу з'являвся вирлоокій мосулець. Та двічі влазив туди капітан.

Синові сміттяра випав суєтний день.

Вогонь у жаровні горів від ранку. Його треба було увесь час вирівнювати, щоб не чадів сизим димом. Треба було чистити й патрати рибу.

А курей скубити й смалити.

За кожним криком купця чи збирача податків доводилося бігти й подавати воду й рушника.

Віднести їжу і забрати посуд назад.

Мити посуд.

А мідний посуд ще й піском відтирати.

День прогаласував над головою малого мов у сивому дурмані. І до самісінького вечора він не з'їв ані крихти.

Лише пив і пив холодну воду з великого глека.

Тому не дуже добре запам'ятав, як зникли зарості очерету і над тонесенькою смужкою берега постали гаї фінікових пальм.

За пальмами, наче величезні плетені корзини, на клаптиках підвищеної суші ліпилися одна до одної очеретяні домівки річкових арабів.

По залитих водою полях, які були за греблями, на нижчому рівні, ніж сама річка, ходили чорні, товсторогі буйволи. Така була вода нерухома, що в ній, мов у найкращім срібнім дзеркалі, все відбивалося без жодного порушення ліній, лише догори ногами.

Сафіна й перша лодія стражників трохи приспустили вітрила, і судна зразу стишили хід,

А третє судно приткнулося носом до греблі, якраз навпроти підвищеної дороги до селища.

Швидко зібралися до сафіни озерні араби. І один збирач податків, що чомусь виявився на тюркській лодії, повів з поселянами розмову. Він підіймав руки до неба, розводив широко на боки, хапався за голову, бив себе кулаками в груди. Певно, то був добрий знавець цих людей з озерного краю, бо швидко скінчив свої казання, щось вийняв з-за пазухи і передав у руки шейхові.

Хлопчина краєм ока побачив – шейх змахнув рукою, і добрі хлопці підхопили мари з лодії та перенесли на тонку смужку греблі.

Матроси з лодії відштовхнулись від землі жердинами, і течія та бадьорий вітерець дозволили лодії наздогнати інших мандрівців.

Тільки тонесенька смужечка землі піднімалась над плесом ріки – і зразу ж над водою виростали сотні, тисячі, сотні тисяч пальмових стовбурів. Вони підносили в склисте й розпечене бірюзове небо темно-зелені віяла пальмового листа.

Русло зробило зворот, і лодії винесло в широченні, безкраї струмені Шатт-ель-Арабу – злитих вод правічних рік Тігру та Євфрату.

І з хлопчикових очей назавжди зникли поселяни, що з марами над головами бігцем просувались по тонесенькій, мов волосинка, смужці греблі. І здавалось, що то ожили учні пророка Іси, і вільно собі ходять по водах.

Безмежна ширина Шатт-ель-Арабу в ці весняні дні наповнилася безліччю вітрильників. Хоча всі вони були добре впаковані вантажем і осіли в каламутній воді, рухались вони швидко й поспішали наввипередки і вниз за течією, і вгору проти течії. А вітер весь час був низовий, з півдня. Надимав своєю вогкістю вітрила від правої руки.

Та вправні капітани так ставили свої навкісні вітрила, що вони напружувались мов велетенські сірі воли і тягли свої лодії і вгору, і вниз.

Алі вже на другий день призвичаївся до шаленого поспіху в роботі і встигав споглядати й безкраю річку, й далекі пальмові береги, і запам'ятовувати що було цікавого на тих вітрильниках, які вони зустрічали на своєму шляху.

За день ходу до Басри, міста на воді, міста-брами до світу чужого, не арабського – міста, вимріяного для купців і мандрівців не менше, ніж для всіх правовірних Мекка та Медіна, капітан винайняв у прибережному селищі лоцмана. Цей підстаркуватий, але міцний широкоплечий чоловік став поруч із стерновим на демені і почав керувати рухом.

Капітан підняв на ноги всіх матросів і порозставляв на потрібні місця.

А лоцман-поводир усе приглядався до берегів, до острівців, порослих пальмами, і наказував стерновому:

– Праворуч, праворуч! Тепер ліворуч. Прямо, прямо! Тримай он на ту поодинокую зламану пальму! – Задирав підборіддя і кричав капітанові: – Хід тихіше!

А капітан верещав на матросів, що вчепились у линви снастей:

– Підтягай, підтягай вітрило! Рею, рею розгортай на три кроки ліворуч!!!

Матроси напружувались до набрякання жил на руках і шиях, щосили тягли линви й канати. І всі блоки та дерев'яні частини – щогли і реї – відповідали на їхні зусилля рипінням, скрипінням, глухим потріскуванням.

Тепер дві лодії зі стражниками-тюрками слідували за сафіною, точно повторюючи всі зміни її курсу.

Часом на широченному плесі, де, здавалося, й берегів не було видно, повз сафіну вгору пропливали одне за одним судна.

Так близько, що здавалось – вони зараз зачепляться реями, заплутаються снастями.

Малий Алі мав на якийсь час перепочинок від жаровні і приступив до лоцмана.

Він вклонився і спитав, не стримавшись, як справжній гречний багдадець:

– О шейх! Чому, поясни мені, темному, чому річка така широка, як море, а судна

ось-ось зіткнуться і потоплять одне одного? Невже тільки тут є достатня глибина?

Старий мов тільки й чекав цього питання, наче кінь на ристалищі знаку сурми в день перегонів.

Вій задер ще вище своє гостре, горбоносе обличчя, втягнув широкими ніздрями повітря і виголосив на одному диханні:

- Це тому, допитлива дитино, що вже не одну сотню літ в нашому халіфаті не було порядку!.. Розпускай, розпускай вітрило! Тримай он на ту третю могилу! Як прибрала руйнівниця щастя і розлучниця людей нашого доброго і славного халіфа Гаруна ар-Рашида, відтоді наші халіфи занедбали діла віри й людського буття. Занедбали, відповідно, й устроїтелі та будівничі спорудження нових гребель і каналів. Забули звідарі споглядати небо і обчислювати по зірках, яка й коли буде повинь. Мандейців-знавців 2 не питали про зірки, а часом їм, як чаклунам, вкорочували життя... Розвертай вітрило на крок праворуч! Тримай кермо на поодинокую пальму!.. А від повені та швидкості її настання залежить кількість намулу, що створить обмілини, запори та потаємні груди... Розвертай, розвертай вітрило праворуч на чотири крокуй Стій! Підтягай вітрило! Ти багдадець, цікава дитино, у вас там течія стрімкіша і русло сталіше. А нам тут, мені та іншим річковим поводилям, доводиться кожного разу обстежувати русло... Розгортай, розгортай на повну силу вітрило! Убога тепер ми країна, хоча халіф, надія правовірних, почав збирати все до купи. Ах, які колись були часи! Ти знаєш, адже я із старовинного басрійського роду. Ми жили тут ще до вас, до арабів...

- О шейх! А хто ж ти - ти наче не перс і не іудей?! - здивувався хлопець.

- Я мусульманин. Але кров'ю із старовинного роду мандейців. Я знаю їхню мову і книги, старі їхні мудреці навчили мене знанням зоряного неба, сонця, місяця. Та знання мої нікому не потрібні - люди стали ліниві розумом. І коли я щось їм сповіщав заздальгідь, вони це вважали чародійством. А чародієм бути небезпечно. Гей, капітане! Дай перепочинок твоїм хлопцям! До тих трьох могил дно рівне і глибоке!.. Добрі часи минули... Люди стали дрібні і безчесні. Немає великих людей! От за часів Гаруна ар-Рашида був справжній флот, справжнє військо! Тоді була справжня торгівля, справжнє будівництво! Треба було халіфу впорядкувати землі навколо Басри - купили, полонили, привезли і пригнали до Басри тисячі тисяч невільників. Звичайно, чорних, негрів, із країни зінджів 3. Що тут тоді було?! Солончаки, ропа і сіль на поверхні ґрунту! Тоді устроїтелі та будівничі поставили рабів-зінджів до праці. Вони колупали лопатами солонці, знімали шар за шаром, поки не з'являлась солодка земля. А мертву солону землю вони згрібали і насипали над своїми мертвими товаришами! Он бачиш - одна за одною три великі наче гори над водою - то все могили зінджів! Ніхто не знає, скільки їх сконало. От були часи - всі солончаки на фінікові гаї перетворили! Де є кращі фініки, ніж басрійські?! Капітане, став хлопців до вітрила! Ото я й кажу - був порядок. А тепер що? Капітане, вітрило на два кроки ліворуч. Керманичу! - Вперше широкоплечий чоловік підвищив голос на керманича. - Тримай стерно ледь-ледь праворуч! Тут лежить затонулий басрійський вітрильник. Капітане! Двох хлопців постав на носі - нехай

жердинами мацають дно! Я, нащадок халдейських магів, учень знаменитих граматиків басрійських, я став поводитирем оцих ночов з чужими лахами? Нікого тепер не цікавлять ні зоряні науки, ні чиста, досконала арабська мова. Всіх лише радує тепла балабушка в роті та оманливий блиск динарів!

- Скажи, о шейх! Оті всі сугорби межі фініковими гаями, то все могили зінджів?!'

- То все могили зінджів-рабів!.. Керманичу8! Тримай стерно на той острівець, що ліворуч!.. Тут що пагорб - то могила зінджів...

- О Аллах! - Вражений Алі звів вгору руки. - Скільки ж їх тут було?! Не менш, ніж пальм у гаях!

- Більше! - сказав нащадок халдеїв, жителів прадавнього Вавілона.- Он яка була сила в державі - якщо вона могла виморити працею на свою потребу таку кількість рабів. Чим більше рабів - тим більша сила!

- Де ж вони потім поділись, о преславний шейх? Куди вони поділись, як вивершили канали і греблі? Сконали всі до одного?

- Якби! Це було б найкраще! З'явився в наших місцях мерзенний перс, справжній шайтан-спокусник, і намовив їх, сам же білий, повстати проти білих!

- І вони повстали? І їх не повбивали?

- Перш ніж їх повбивали, вони такого натворили... Вони похапали білих людей і зробили рабами. Отоді всі побачили, що правду казали великі книжники: "Не чекай добра від людини, голови якої торкнулася рука работоргівця!" І тоді всі побачили, що їхнє нутро гидке й рабське, яке може бути лише в чорного раба. Спочатку до цих злодіїв поназбігались білі голодранці, вся ворохобна наволоч. Вони тут воювали з військом халіфа, поки зрештою їхньому призвідцю не відірвали голову і не відправили до Багдада! А інших зінджів половину винищили, а половину загнали в пустелю за солончакові болота, далеко на захід.

- І вони там померли від спраги?

- В пустелі вони віднайшли таємний оазис і збудували там фортецю. І зараз там, кажуть люди, живуть. Тільки хто туди потрапляє, той уже не вертається. Всіх білих вони вбивають або холостять і перетворюють на рабів. А своїх, чорних, нікого звідтіля не випускають... Капітане! Небезпечне місце пройшли. Дай відпочинок хлопцям! Стерновий, тримай он на ту палю, що стирчить над островцем!.. А імамом у них якийсь білий ворохобник. Помічник того клятого перса. Йому більше трьохсот років. І до всього він одноокий...

- Триста років! - проговорив Алі, і від здивування йому очі полізли на лоба, а уста лишились відкритими. Мандеець поглянув на враженого хлопчика, посміхнувся і проказав далі:

- Хоча один святий чоловік, родом із Бахрейну, оповідав мені, що їхні потаємні вивідувачі час від часу вистежують рудобородих, блакитнооких і дуже високих чоловіків. Крадуть їх, привозять і пропонують їм добровільно вийняти одне око. Якщо полонений згоджується, то його калічать, посвячують у таємниці їхньої віри і він стає їхнім таємним імамом. Якщо ж не згоджується, його вбивають. І виходить, що одноокий

імам живе четверту сотню років і не вмирає.

- О славний шейх! "А скажи мені, як же дістатись у ту фортецю, і щоб вони не вбили і не звалашили?!"

- Для чого тобі туди діставатись?

- Я хочу дізнатись, чи справді їхній імам такий старий, чи все підроблене?

- Хлопчику! Ти хіба для того полишив Багдад, щоб розгадувати таємниці та шахрайства людські? По твоєму обличчю я бачу, що тебе покликала в дорогу інша зоря - зоря мандрів. А де мандри, там завжди чудеса... і пригоди...

Малий Алі затремтів від несподіванки і страху - тільки став цей мандеець на сафіну, а вже знає все і про його задуми? А він же нікому слова не вимовив про свої мрії. І капітан, і кухар думають, що він з ними попливе назад до Багдада й буде весь час прислужувати біля жаровні.

І всі інші так думають.

- О шейх! Невже ти бачиш мої думки і мрії? - тремтячим голосом проказав хлопчина.

- Бачу! Я багато чого бачу і знаю наперед...

- Тоді скажи мені, о славний шейх, хто винен в смерті купця-сірійця? Кілька днів тому він сперечався із старим купцем і лаяв хашашінів. А вранці, коли всі прокинулись, він був...

Стерновий схопив за вухо Алі і притяг до себе.

- Що ти патякаєш, щеня?! - засичав він на хлопчика.

- Кров була? - спитав мандеець хлопчика, наче його й не мучив стерновий.

- Засохлі бризки на дошках борта... над водою...

- Стерновий! Обома руками тримай стерно і прав он-о на ті поодинокі тополі, що визирають з-за пальм.

Стерновий зразу ж відпустив вухо хлопця.

- Принеси стріли, що лежать межі паками льону.

- То мої стріли! Тими стрілами озерні розбійники мене хотіли вбити. Я на щоглу заліз, щоб краще їх бачити, а вони по мені почали стріляти...

- Принеси стріли... Стерновий! На півліктя ліворуч! - Алі побіг по стріли, але його прихопив кухар і посадовив чистити зубки часнику. Захрипів, наблизивши обсмалену бороду до самого лица хлопчика:

- Що ти там, собако, патякаєш цьому чаклуну?! Кажи!

- Нічого, я...- перелякався Алі, та згадав слово самому собі - і задер підборіддя, як лоцман - мандеець: - Я питав, чи знає він дорогу до оазису зінджів-ворохобників?

- Гляди мені! Ти, син...- кухар озирнувся на мандейця - і спокійніше скінчив: - ти, син гріха...

Мандеець тим часом щось пояснив стерновому, а тоді відійшов від нього і, легко перестрибнувши дві корчаги і паку пряжі, схилився над схованкою зі стрілами.

Ось він вже стояв над жаровнею і уважно обдивлявся тонке і довге вістря кожної стріли. Потім спитав у хлопчика:

- Скільки було стріл? Ти пам'ятаєш?

- Сім! Тут лишилось шість...

- Таким вістрям дуже легко вбити людину у вуха. Один тільки удар - і лише сіпне ногами. Крові ж... кілька крапель... А ти, - широкоплечий зиркнув на кухаря - син тітки капітана! Хлопця не упосліджуй! Я над ним бачу певну зірку. У нього незвична доля, а вам горе, якщо його скривдите. Так його зірка свідчить... Ти ж, малий, сам визнаєш, хто взяв твою стрілу. А визнаєш - тікай мерщій! З ними тобі твоя зоря не світить... Стріли візьми і нікому не віддавай. Мене знайдеш на каналі, де живе купець Бен Сахл. У нього найкращі троянди в Басрі... Я тебе чекаю, коли б ти не прийшов...

І мандеець поклав стріли біля малого, а сам знов перескочив через корчаги і паку з льоном та й став біля стернового.

Алі побачив, що в кухаря від слів мандейця тремтить підборіддя.

5. У СЛАВНІМ МІСТІ БАСРІ

До Басри, славної і багатой, галасливої і дивної, що здіймалася на берегах звивистих каналів високими стінами ханів і палаців, сторожовими вежами та маяками, багдадська сафіна прибула в той час, коли далеко за містом у морі починався відплив. Тоді багато каналів обсихало і перетворювалось на багnistі рови. Тому з корабля кинули у воду важкі ківтиці і зупинились у безпечному й глибокому місці русла.

Зразу ж до сафіни підпливли два човни з митниками. Неподалік же спинилася ціла зграя човнів для перевозу людей і краму.

Алі подивився, як митники, мов шакали, кинулись все обмацувати й до всього чіплятись на кораблі, і тихцем, тихцем порачкував за каюти Джафара, за паки з льоном. Роздягся, а корзинка й стріли давно були зготовані, і без жодного плюскоту спустився по ливні кормової ківтиці у воду. Каламутна вода в Басрі була бридка на смак - і гірка, і солонна, і смердюча, та тіло тримала добре. Перевернувшись голічерева, добро Алі тримав над водою і тільки підправляв своє стрімке плавання до міста - вода сама несла його. На судні він уважно прислухався до всіх балачок про Басру і знав, куди йому плисти, щоб зразу ж дістатися до корабельних причалів.

Алі плив за виром води по опадаючих каналах Басри, і сміття коливалось навколо нього на поверхні справжнім килимом.

Та Алі вся ця гидота зовсім не хвилювала, бо він поспішав до причалів, де гойдалися на глибині білобокі басрійські дхау 1, де прихилились індійські гостроносі кораблі, куди припливали навіть широкі плоскодонні джонки 2 із найдалшої країни світу - Китаю.

Хлопець поспішав на свій корабель, той, що повезе його в Індію.

Та не все так сталося, як уявляв собі Алі. До Індії зараз ніхто не вирушав - ще не почалися літні мусони 3. Лише їх постійна сила може напнути гострокутні вітрила крутобоких дхау і перенести сапфіровою синню океану під стіни казкового малабарського міста Калікута . А там і слони, і дикі павичі, і тигри в джунглях, і самоцвіти в ріках!..

Та найгірше було те, що його й брати не хотіли на жоден корабель. Всім зразу

впадало у вічі те, який він худий. Він доводив, що він міцний і витривалий, та ніхто й слухати його не хотів.

От і випадало, що треба йому знайти той канал, де купець Сахл плекає в Басрі найкращі троянди.

Та спочатку треба було попоїсти, бо від рання він нічого не брав у рота. Він купив у водоноші кухоль відразливої солонуватої води, про яку один книжник сказав, що вона схожа більше на рідке холерне лайно, аніж на справжню воду. Від цієї води хлопцеві аж закрутило в кишках. Та сушені фініки були наче медові коржі! Хоча кожного разу потім, все своє життя, коли клав до рота басрійського фініка, він завжди бачив перед собою масну пику Джафара з викривленими злістю слинявими варгами.

Коли він доїдав останній фінік, внизу в каналі з-за рогу з'явився човен.

Човняр стояв на кормі і довгою жердиною гнав човен по мілкій скаламученій воді. На носі сидів той самий мосульський прикажчик, тільки вже вдягнений у дороге святкове вбрання.

- Агов, малий! - Мосулець спинив рухом човняра. - Що поробляєш?

- Нічого.

- Підеш до мене слугою?

Алі лише мить подумав і згодився. "Поки усталиться літній мусон, треба ж десь перебути і щось їсти! Не буду ж біля мечеті просити!"

Юний багдадець спустився в човен, а човняр зразу ж погнав свою посудину до базару.

І там мосулець купив хлопцеві нову сорочку і штани, а також маленьку шапочку з хусткою. Потім вони ходили по їстівних рядах і купували індійські оливки, зерна фісташкові, шпичаки цукрової тростини, сірійські зимові яблука (по динару кожне!), лущений мигдаль, сушені дині з Шубаркана, Йеменський цукор у дерев'яній трубці. І ще всякі інші добрі наїдки - і смажену рибу, і волов'ячу печеню, і курячі смажені потрібки, і якісь морські дива. А на закінчення купили ще й глек рожевої води.

Вони довго крутили в ровах басрійських каналів, поки зрештою човняр висадив їх біля дерев'яних складів. Вони пішли вперед, потім, коли мосулець озирнувся і побачив, що човняр відплив у сусідній канал, вони повернули назад і довго петляли вузькими хідниками, поки врешті-решт постали перед грубезними дверима. Старий будинок нависав гранчастим еркером над самісіньким хідником. Аж здавалось, що поодинокі перехожі зачепляться об нього своїми високими тюрбанами.

Місце було якесь дивне - кілька крутих зворотів каналу, на протилежному боці глухі стіни складів із сандаловим та тиковим деревом. Павітер переносив через гнилий канал пасма запаху найтонших відтінків. А малому багдадцю аж серце завмирало від таких пахоців.

Мосулець постукав якимсь секретним стуком у потріскані й забруднені дошки дверей.

У відповідь не було чути ані кроків, ані якогось руху. Та враз двері нечути ніби запали всередину будинку. І вони вступили в прохолодну темряву.

Тільки тоді хлопчина помітив у мороці жінку в глухому запиналі.

- Господиня моя матінко... Нехай хлопець перевдягнеться.

Жінка допомогла хлопцеві зняти важку корзину з голови і завела його в таку ж темну кімнату, як і ці сіни.

Крізь ледь відхилене віконне запинало в кімнату вливалось світло. І його було досить, щоб малий побачив гору мідних глечиків і тазиків для омивання рук. У кутку мідні посудини піднімались аж до стелі. Малий від здивування зупинився, розглядаючи мідні скарби.

- Роздягайся! - глухо промовила з-під запинала жінка.

Та Алі наче заціпило - перевдягатись при жінці?! Ще з ним такого не було!

- Давай швидше! Що ти там камешися? - нетерпляче казав у сінях мосулець. Хлопець тремтячими руками стяг сорочку і штани, але коли нахилився до нового одягу на тахті, то побачив, що жінка стоїть впритул біля нього і уважно розглядається на його наготу. Аж запинало в неї відхилилось. Тільки яке в неї обличчя, він не второпав, бо йому від всього аж в очах пливло. Він зціпив зуби, як вдягав шапочку і закручував хустку: на сафіні його мацав, мов скотину, жирний Джафар, а тепер ця стара жаба його обдивляється, як жеребчика на торжищі!

Жінка допомогла поставити корзину на голову хлопцеві, і вони рипучими сходами піднялись на третій поверх.

Жінка на останніх сходинках прохопилася вперед і відкрила важкі різьблені двері. І зразу ж в очі вдарило золоте світло, що випливало крізь решітки вікон сонячними променями. А весь об'єм кімнати заповнив радісний стукіт барабана, тонкий голос очеретяної флейти і скиглення ребаба.

В одному кутку сиділи троє музик, а під стіною, спершись на подушки, відпочивали двоє чоловіків у білих широких сорочках і темних плащах.

Поки вони довго і пишно віталися з мосульцем, Алі розклав на скатертині пахучі смажені наїдки. Водночас він зауважив біля дверей начищений тазик і карбований глечик. Миттю подав тазик молодшому чоловікові і плюснув водою на його випечені, неробочі пальці.

Хлопець відчув на собі погляд мосульця і озирнувся. Мосулець йому схвально підморгнув: "Правильно, що першому ти змиваєш руки оцюму молодому..."

Поки сідали до трапези, поки смакували всякими наїдками, все грала музика.

Алі ж сидів біля дверей наготові з глеком та рушником. Він прислухався до кожного слова приявних. Хоча йому заважала музика, та він все ж уловлював зміст розмови - мосулець торгував на великі гроші прянощі у цих двох просто вбраних людей. Хлопець згадав розповіді бувалих багдадців про басрійських міняйл-скупердяїв, що десятками років носять один плащ та сандалії, змайстровані з одних латок, бо вже все від перших сандалів стерлося на порох.

Ще помітив Алі пожадливість, з якою гості зжирали все, що було на скатертині.

Нараз Алі почув скрип за дверима. Він кинувся до шпарки, але нікого там не побачив. Натис на двері, вислизнув на сходи - нікого! Він нечутно повернувся на своє

місце. І зразу ж почув наче глухий скрип за стіною ліворуч, високо аж десь під стелею. Хлопець нахилився вперед, ніби розправляючи рушник, і глянув угору з-під руки – під самою стелею стіна осіла і утворилась тріщина. Крізь ту тріщину до кімнати зазирали блискучі чорні очі.

Малий подумав, що то господиня підглядає за трапезою. Вирішив спіймати її на гарячому. Але спочатку треба було перевірити нижню кімнату.

Малий знов нечутно спинився за дверима і, ступаючи навшпиньках, потиху спустився на перший, поверх. Музика перекривала легке рипіння сходів.

Тому, певно, жінка й не почула кроків хлопця. Вона стояла біля відхиленої віконної завіси і розглядала стріли – корзинка зі старим дертим одягом стояла поруч. Алі підступив до хазяйки упритул.

– Господине моя матінко! А хто сусіди цього чудового палацу?

Жінка здригнулась і впустила стрілу. Обернулась, не закривши лиця. Воно було обличчям не зморщеної баби, а обличчям жінки років тридцяти п'яти.

Стріла вп'ялась у долівку, і лишень її оперений хвіст дрібно затремтів.

Алі ж від усього ніби в окріп опустили – виходить, він голий стояв не перед старою бабою, а перед жінкою?!

– А ти давно служиш купцеві Абу Амару?

– Господине моя матінко! Хто сусіди цього старого будинку?

– Високий дім міняйла Рустема. Багач із багачів, але скупий, як усякий перс! Та Аллах його покарав – всі його жінки народжують одних дівчат! І рабині теж! – Вона ще більше відхилила запинало, і стало видно її власту шию з товстими складками і набухлості повних грудей.

Алі якось стало ніяково від голизни жіночого лиця й тіла, та він виду не подав, а проказав досить твердо:

– Господине моя матінко! Згорни мій одяг і зав'яжи стріли, щоб не розсипались! – Алі крутнувся на п'ятах і за мить був біля дверей кімнати, де мосулець Амар пригощав басрійських купців.

Алі ж сів під стіну і невітійно всміхнувся: "Певно, що не тільки перс Рустем скупердяй! А й чистокровні нащадки бедуїнів – кожний битий фальс щелепами затискають!" Тепер він сів так, щоб було йому видно шпарину під стелею. І зразу ж помітив, що до перших очей ще приєднались очі. Дві пари очей уважно дивились на Амара.

Алі напружив з усіх сил зір, намагаючись краще розгледіти ті потаємні цікаві очі.

Тепер він роздивився, що це були такі жіночі очі, бо он в однієї видно, що вони підведені сурмою.

Тут молодий купець похвалив Аллаха і підвівся з-за трапези.

Та не встиг він розправити всі свої суглоби, як вже Алі з водою був біля нього і поливав йому на руки.

Коли всі змили руки, Абу Амар повів купців униз, до виходу. Музики ж усе грали й грали, бо Абу Амар дав їм такий знак.

Алі чекав, коли Абу Амар випровадить гостей.

Тільки гості зникли за зворотом складів, мосулець обернувся і приклав палець до рота, малому показуючи, щоб він мовчав. Хлопець підняв очі вгору на еркер. Мосулець ствердно опустил повіки – жінка в еркері крізь решітку підслуховує розмову.

Мосулець та Алі піднялися вгору, а музики ще грали.

Абу Амар спинив рукою гру і показав на скатертину із залишками пригощення. Також кивнув головою на скатертину, обернувшись до Алі:

– Я піду до нашої господині. Поїж, проведи музик і зайдеш до її помешкання.

Абу Амар вийшов з кімнати, музики підхопились і, мов голодні пси, кинулись до залишків їжі.

Хлопець знав, що в шпарину ще дивляться, спокійно підсів до скатертини і з-під дерев'яної порожньої обгортки Йеменського цукру витяг смужку сушеної шубарканської дині. А музики хапали недоїдки обома руками, запихували в рота, чавкали і плямкали, давилися, намагаючись проковтнути лакітки один поперед другого і більше другого! Алі багато чув про сушені дині, та й запах їхній вдихав на багдадським Зеленим базарі. А зараз міг і покуштувати. Він смакував кожним шматочком дині, намагався запам'ятати смак – хто знає, коли доведеться ще раз скуштувати? А щоб не бути голодним, Алі взяв товсту пампушку. Взяв тихо і непомітно, щоб ні музики не уздріли, ні ті, таємні глядачі...

Коліт зачинилися двері за пожадливиими музиками, хлопець зайшов до кімнати зі складом мідного посуду.

Двері були, певно, підмащені гусячим жиром, бо під рукою юного багдадця нечутно повернулись.

Абу Амар сидів на циновці, перед ним були розкладені окремо рядком золоті динари. Мосулець тицькав пальцем у монету, а потім підіймав пальця вгору.

– Приведи трьох дівчат! Це шість динарів. Бо ти їх винаймеш ще вдень. Три динари для співачки. Два динари для музики на аль-уті. Це динари на вино. Динар на квіти. П'ять динарів на солодоші. Це тобі динар за клопоти. Дівчат приведеш по одній. Одних через двір, других через двері, останніх з тієї вулиці. Ось тобі на човняра... Де ключ від великої кімнати?

– Я не пам'ятаю... Кудись поділа... Вже зовсім стара... голова погано працює... – замурмотіла жінка, мацаючи себе по боках.

– Ще раз забудеш щось потрібне мені – піду геть!

– Мій господине, ласкавий і милостивий! Не гнівайся!.. Стара я, забуваю... Ось він – ключ... – І вона спітнілими пальцями подала мосульцю великий кований ключ.

– Замок змащений? А тепер збирайся та йди! Ти вже тут? Молодець, що тихо ходиш. Та іншим разом сповіщай про свій прихід... Пішли нагору – постелиш мені – хочу трохи відпочити. А ти берись допомагати нашій господині.

Коли вони піднялись на другий поверх, Алі знову збіг униз, подивився, чи не вийшла з комори господиня, і пострибав навшпиньках нагору. Спинив мосульця і показав йому, щоб нахилився.

Пошепки, збиваючись, розповів про шпарку під стелею, і про господиню, і про міняйла Рустема.

- Молодець! - прошепотів Абу Амар, прикладаючи пальця до вуст, розтягнутих у посмішці, а зуби в нього стислись, аж жовна на щелепах заграли. - Буває, що й гора приходить до Магомета... Підемо зараз у кімнату, то ти все роби так, ніби ми не знаємо про щілину. Все виконуй...

Абу Амар замкнув двері важким ключем, а потім відкрив запинала з вікон і відхилив дерев'яні решітки. Сонце сповнило всю кімнату, заграло на штукених і гіпсових оздобах, заблищало на різьбленій деревині довгих скринь-тахтів попід стінами.

Молодик відкрив віко одного тахта, і там виявилось різне вбрання.

Він скинув із себе плащ, сорочку, штани і лишився геть нагим. Тільки на шиї важкий срібний ланцюг утримував маленький трикутний оберіг.

Поворушив плечима - і м'язи заграли під шкірою, ніби напружені линви.

- Подай мені оте мастило в малесенькім горщечку! - показав пальцем, і на мізинці запалав краплею крові перстень з лалом-самоцвітом.

Хлопчик подав хазяїну мастило, і той почав поволі вмащувати себе пахучою мастю.

Міцне, м'язисте тіло засвітилося, заблищало під променями післяобіднього золотавого сонця, наче відлите із світлої міді.

Абу Амар повернув горщечок хлопцеві і наказав добре натерти спину. Тонкий запах жасминового цвіту лоскотав ніздрі хлопцеві, а під пальцями він відчував пружні, гарячі м'язи Абу Амара.

Як вдягся Абу Амар, то на кришечку від горщечка відділив трохи масті і ніби запропонував, але хлопець відчув, що він наказує:

- Натрись, якщо хочеш, і ти цим мастилом. Допмагає від водяних випарів і нічних комах.

Алі здер із себе одіж, але відвернувся спиною до стіни, в якій була щілина.

- Негоже повертатись спиною до старшого, тим пак якщо він того не просить...- з ехидною усмішкою зауважив Абу Амар.

Алі просто спікся і від слів Абу Амара, і від того, що треба себе виставити перед невідомими соглядатаями.

Алі тер в шкіру запашне мастило, та вже аромат його не радував, а думав він: "Для чого цей мосулець і мене голяка перед тими двома виставляє?! Для чого це йому потрібно?!!"

Не знав, що через шпарку в дверях на нього ще й господиня будинку підглядає.

Взагалі йому майже все було незрозуміле тут. "Чому такий величезний і добрий будинок порожній і потроху руйнується? Чому в тій кімнаті внизу ціла гора глечиків і тазів? Хто ця господиня? Вдова? Чи є в неї діти і родичі? Чи ще хтось живе в будинку?"

- Постели мені отут на підлозі! - наказав Абу Амар і, коли малий все зробив, випустив його з кімнати і закрився на ключ. Малий, тільки коли клацнув замок, подумав, що це ж, певно, був будинок для пожильців, а не для родини. Бо хто в своїй хаті на кожні двері ставить замок? А замки були і в нижній схованці-кімнаті з міддю!

Малий спустився вниз і виявив, що господиня ще нікуди не пішла. Тому довелося брати Алі корзину і йти за нею на базар.

А що базар вже сьогодні кінчався, то вони за півціни накупили: фініків, мигдалю, халви, ізюму, левантійських 8 горіхів, солодких індійських стручків, йеменських сушених фіг, їстівної землі і ще всіляких пундиків з індійської та йеменської цукрової тростини, солодких медових коржиків та ще всього й всякого солодкого наїдку. Корзину малий не міг сам підняти, то вони вдвох із господинею тягли. З базару вони винайняли човна і через кілька каналів за хвилю дістались до веселого кварталу – Дарель-Кихабу⁹.

Тут розпутниці гуляли по вузькій вуличці цілими гуртами. І навіть були з відкритими лицами. Але у всіх обличчя буди наче личини – очі підведені, губи підмальовані, пальці рук вимазані хною, на щоках червоніли яблука рум'янів. Вони верещали, хихотіли, деякі навіть чіплялися до поодиноких матросів, що ще задовго до ночі залізли в це кубло гріха й розпусти, не витерпіли до темряви.

Алі стало страшно від такої кількості відкритих облич, від жіночого лементу, якогось дикого, зовсім невеселого сміху, від споглядання жіночої голизни. Бо деякі повії стояли напівоголені на порогах своїх комірчин, інші визирали крізь вікна еркерів, підперши руками оголені груди, і закликали до себе сороміцькими словами чоловіків.

Алі не раз і не два бачив жіноче голе тіло на рабському торжищі. І ще коли християнки часом купались погожого вечора в Тігрі. Одні були нещасні, бо над ними була неволя. Другі тримались гуртом і до них ніхто з чоловіків і не подумав би наблизитись.

Ці ж кричали про себе найпотаємніше і торгували собою.

Деякі розмальовані вітались з господинею будинку, хоча вона йшла в глухому покривалі. Видно, її тут добре знали.

Одна з цих продажних гурій ° навіть переступила шлях.

– Що, хазяйко всіх глечиків, привела свого синочка, щоб ми тут його позбавили недоторканості?! Ще й вирядила як на свято! І тобі, стара гієно, скупердяга ти чортова, не шкода на нього такі гроші витрачати?

– Іди геть, лушпайко часнична, донька шакала! – огризнулась жінка.

Худюща висока повія плюнула, та промахнулася, а господиня пішла швидше вперед. Виявилось, що вона здорова як мул. – Алі тільки тримався за ручку корзини, бо господиня будинку тягла її сама.

Хтось із дівок дійшов до такого нахабства, що висмикнув із корзини кілька троянд. Та господиня не стала здійсмати галасу – вона поспішала. Спинилася перед охайним триповерховим будиночком, завширшки на два вікна.

Господиня відхилила запинало і постукала бронзовим фігурним кільцем у різьблені двері. І, не чекаючи, коди питають, хто стукає, назвалася.

– Це я, моя прекрасна господине! Стара Айша! Прийшла до тебе в нагальній справі. Відчини мені!

З-за дверей почувся хрипкий дівочий голос:

- Заходь, стара лисице! Двері відчинені.

Господиня Айша втягла за собою в будинок і важку корзину, і хлопця, бо він вчепився обома руками в ручку, щоб корзина не впала. Всі стіни невеличкої кімнати прикрашали червоні вірменські килими, на підлозі прослалися золотаві хорасанські ліжники.

Під стіною напівлежала, обпершись на шовкові подушки, маленька дівчина в яскравій сукні. Вона повернула широке, біле, все в ластовинні обличчя до гостей.

- О квітка Басри найзапашніша! Я б ніколи не потурбувала тебе, якби не надзвичайна справа! Один чарівний красень, мій гість, а до всього великий любитель витонченої гри на аль-уті, влаштовує вечірку для знаменитих купців...

Айша назвала старшого і молодшого.

- Знаю їх, знаю! Два скупердяї! Старий ще й содоміт, а молодий від кожної спідниці шаленіє. Теж мені любителі музики! Твій теж такий?

- Мій гість сказав: якщо ти не схочеш, то щоб ми вибачились і віддали тобі оці троянди! - Айша вийняла з корзини букет троянд і поклала на кипарисовий низенький столик.

Маленька білолиця закрила очі і потягла повітря гостро вирізьбленими ніздрями невеличкого носика.

Кілька разів вдихала з насолодою повітря. Потім мовчки підвелася і почала одягати на шию золоте намисто, на руки і на ноги - браслети. Зняла зі стіни аль-ут, накинула на голову покривало, але обличчя не закрила.

Айша та Алі витягли корзину на вулицю.

І тоді Айша спитала музику:

- Кого б ти хотіла з дівчат - Фатіму чи персіянку Ніссо?

- Бери Ніссо, якщо її ще ніхто не запросив!

Айша покликала човняра, щоб він підігнав свою посудину до причалу і допоміг спустити вниз музику та корзину. Далі вона пішла до будинку, що еркерами нависав над вулицею і ледь не падав на протилежну будівлю.

Звідти Айша вивела в зеленім покривалі струнку й високу дівчину. Вона так обпеленала себе покривалом по осиній талії, що здавалось, переломиться навпіл.

Співачку Ніссо човняр узяв на руки і переніс з причалу в човен. Поки він її опускав, вона боляче вщипнула його за шию.

Човняр наморщив лоба, стис щелепи.

- Це тобі за те, що лапав мене! - ехидно посміхаючись, промовила персіянка і повела довжелезними віями своїх мигдалевих очей.

Здоровань потер шию і, криво посміхнувшись, протяг руки до господині Айші, що поспішала до човна.

- Ой боюсь, ой-ой! - гаряче шепотіла хазяйка будинку і аж затискала стегнами човняра.

- Господине Айша! Не чіпляйся за мене, бо впадемо у воду!

Але господиня наче заклала. Зрештою куфаджі відірвав її від себе і посадив на дно

човна.

Дівчата вмостились на дні, малий скоцюрбився біля корзини.

Деся за обрієм, за незліченними каналами й пальмовими гаями наставав приплив у морі, і вода в каналах Басри починала вирувати, розкриватись дзеркальними плесами, хлюпотіти каламутними хвилями об зелені ослизлі палі гребель та причалів. Вода каналів відбивала позолочені сонцем стіни будинків, гострі шпилі мінаретів, зелені й блакитні верхи мечетей, порожевіле, почервоніле вбрання незлічених юрмищ людей, що поспішали чи в домівку, чи до мечеті на вечірню молитву саят-аль-магріб.

Чутно, як шелестять струнки пальми своїм величезним листям, як плюскотить хвиля об дно човна, як булькає й лопотить вода межі палями причалу.

Поки куфаджі притримував човен біля причалу, їх хитало з боку на бік, і жінки полохливо вчепилися в борти. Та ось човняр вперся щосили жердиною у дно і попхав човна.

Зрушились зелені ослизлі палі причалу, попливло у лискучо-смоляній воді відбиття квітчастого одягу людської юрби, химерно зламались у струменях води перегорнуті вістря мінаретів і смарагдові верхи мечетей.

Від руху човен перестав хитатись, йшов рівно, і тоді музика торкнулася худенькими пальцями струн. І вони зараз же відповіли голосним передзвоном. Дівчина підвела голову і кивнула підборіддям до стрункої персіянки. Та зволожила язиком пухлі вуста, повела плечима і почала співати з високої і протяжної ноти.

О повен місяцю, повен місяцю!

Не світи без потреби,

Не витрачай свого світла дарма!

Мені світять дукачі моєї любої!

Музика перебирала маленькою рукою дзвінкі струни, схиливши кругловице біле обличчя до коричневого опуклого боку аль-ута.

Підвела очі, скинула брови, і зразу ж співачка струсила плечима, заляскала в долоні і в такт ляскоту повела приспів.

О Фатімо, Фатімо, Фатімо,

Зірка яскрава моя!..

Вони пропливали вузьким каналом під гомінкою вулицею з безліччю харчевень і шинків. На другій строфі пісні лемент натовпу якось порушився, стало чути лише окремі різкі голоси. Та коли співачка на мить замовкла, на хіднику вже було тихо і всі повернули голови до човна.

Коли ж дві дівчини затягли приспів, хтось у юрбі не витримав і затяг з ними, плескаючи з усіх сил:

О Фатімо, Фатімо, Фатімо,

Зірка яскрава моя!..

Знов запала тиша, і над водою лунко неслися слова співачки та дзвін співучих струн аль-ута. Ніссо співала, що нехай виллють все вино в басрійські канали, бо закоханий хміліє від солонуватої басрійської води, якщо цю воду подала йому кохана. І

коли співачка і музика затягли приспів, уся вулиця пританцьовувала, плескала в долоні і тягла приспів.

Алі від переборів дзвінких струн, від переливів гучного й соковитого голосу Ніссо наче перехопило горло, наче солодкі сльози підкотили під горло. Тільки на мить майнула в голові хлопчика ляклива думка: "Чи не захворів я від цих випарів солоної води?" Але ще мить – і пісня, її мелодія та несамовитий приспів стерли всі страхи й думки і понесли його голосом співачки в далеке синє море разом з коханим красуні Фатіми.

Кружляла пташка над вітрильником і сіла стомлено на вершок реї перепочити. Чи є ще сили у коханої не складати крил чекання і чи не спустилася вона на чужий корабель?! Чи є ще сили у коханої не скласти крил, чекати його повернення з далеких країв, чи не зморила ще втома крил її терпеливої любові?..

Матроси, вантажники і рибалки кричали з греблі, деякі навіть плакали, деякі, піднявши над головою руки, ляскали в долоні і пританцьовували... І човняр так підпав під чари пісні, що господині Айші довелося його смикнути добре за одяг. Тільки тоді він схаменувся і швидко направив човна в бічний канал.

Музика повела іншу мелодію на аль-уті, а розпалена співачка, розкривши уста, важко дихала, прихилила повіки, і її пальці, вмащені хною, рухались, ніби це вона торсала голосисті струни.

До малого багдадця повернулась здатність щось думати, і він з жахом спитав себе, чи не хворий він? Адже його тіло схопила незвична млюсть і в голові був наче легкий туман. Човен спинився під вузьким підходом біля високої стіни. Човняр допоміг вилізти жінкам, потім виставив на палі важку корзину з пригощенням.

Господиня Айша довго перераховувала дрібні монети в жмені, доки, зрештою, не віддала перевізнику. Він теж не поспішав розпрощатись, а перерахував дрібні, майже стерті монети і сплюнув.

– Бодай на тобі не було благословення Аллаха і на твоїх дітях! Скупердяйка чортова! Дякуй дівчатам – вони ублажили піснею душу мою – не хочу ні з ким зараз сваритись...

Айша тим часом поспішила вхопити ручку важкої корзини, Алі за другу, і потягли до невеличкої хвіртки в цегляній стіні. Айша швиденько видобула з глибини свого одягу ключа і відімкнула грубі двері. Поки вони корзину затягували, поки заходили дівчата, а господиня Айша замикала двері хвіртки, що скоріше скидалась на стулки фортечної брами, Алі встиг роздивитись подвір'я. І йому стало страшно – посеред двору під засохлою пальмою лежав на боці здоровенний морський човен – справжній корабель. Линви – зав'язки обшивки поперетлівали – гнуті дошки де-де повідпадали жовтою шкаралущею на землю і човен світив крутими шпангоутами крізь дірки, немов загниваюча риба на прибережній ріні. Купою валялись коров'ячі та кінські черепи, буйволячі роги, верблюжі кістки, старі сідла й корзини, з яких визирали шматки різного дрантя. Під стіною зачиненої, нежилої будівлі здоровенна гора шматків деревини різної породи та якості. Були там також купи битого череп'я і великі корзини,

заповнені фініковими кісточками.

Звивистою стежкою через велике, геть захаращене подвір'я Айша повела всіх до триповерхового старого будинку.

І тільки коли підійшли до важких різьблених дверей червоного дерева, Алі второпав, що це ж той самий будинок, до якого він сьогодні з іншої вулиці вперше вступив.

У кімнаті з одними глеками Айша витягла з корзини квітки і загадала дівчатам сплести з них вінки.

Корзину з наїдками заперла в комірчину і вискочила зустрічати повій.

Алі не побачив, як вона їх привела і через які двері, бо він добіг нагору до Абу Амара.

Двері були вже відчинені, а сам Абу Амар сидів під стіною, вбраний у тонкий перський каптан, білу льняну сорочку, перепоясаний дорогоцінним сріблотканим поясом.

Мосулець сидів непорушно, стулив повіки і перебирав чорні зернини пацьорок.

Алі, не чекаючи наказів, заходився прибирати постіль, підмітати підлогу, протирати пил з різьблених тахтів.

Потім він попідмітав сходи.

Внизу почулися верескливі дівочі голоси.

Айша поклікала малого вниз, і він при світлі тьмяної лампи побачив трьох дівчат – розмальованих наче глечики. Вони щось шепотіли одна одній, хихотіли, кривлялися, наче мавпи в клітці, і з неприязню поглядали на співачку та музику.

Айша сказала одній повії, перевдягненій на хлопчика, так званій гуламійят 2":

– Понесіть нагору з хлопцем корзину. Але та відкопилила червоні пухлі вуста, як дві вишні, з тонким чорним пушком на верхній губі:

– Я не служниця-наймичка, щоб тягати корзини.

Довелось Айші з Алі перти нагору корзину з пригощанням.

Запалив вогонь Алі у чотирьох світильниках, розстелив скатертину, розклав на ній всякі ласощі.

Мосулець підвів очі на хлопця – і малий Алі злякався: погляд був у нього зовсім чорний і холодний, а лице таке, як у різника, коли зготувався вдарити вола ножем. Мосулець підвів непомітним рухом лівицю і приклав пальця до своїх стиснених вуст. І Алі добре його зрозумів: "Мовчи і не подавай виду, що б не сталося!" І малий теж мовчки і швидко опустив повіки: "Розумію і підкоряюсь".

6. П'ЯНА НІЧ

Знизу почувся передзвін аль-ута, почав наближатись, підійматися до кімнати. Ось розчинились двері, і біля порога стала Айша, загорнена в покривала. А попри неї вступили в кімнату малесенька музика та, вихляючи крутими стегнами, співачка. І далі вже, на певній відстані, хихикаючи та штовхаючи одна одну, вступили розмальовані повії.

Музика бадьоро перебрала струни, і персіянка проспівала привітання мосульцю і

благословення всьому дому.

Мосулець же лагідно поздоровив усіх прибулих і показав рукою під бокову стіну – де вже Алі розклав подушки і розгорнув квітчастий килим.

І ось всі розсілися, і сам Алі притулився навпочіпки до дверей, готовий щомиті схопитись і виконати наказ Абу Амара.

Абу Амар підняв руку – і зразу ж Алі був поруч.

– Пригости дівчат солодощами!

Алі нахапав на тацю всього потроху і з такою мішаниною підійшов до співачки, як до найстаршої.

Вона ж узяла тацю з його рук і подала музиці.

Та вибрала собі якийсь медовий коржик і обережненько відхилила пригощання. А співачка без поспіху вибрала найсмачніші і найдорожчі солодощі. І, не озираючись, передала трьом дівкам решту. А ті вже заходились над пундиками, аж плямкання було чути.

Музика тим часом підтягла струни, підправила лади аль-ута і тонесеньким голоском заспівала:

Щедрий господар –
Взірець для купця-багача,
Щедро подав його слуга
Щедрі дари землі –
Все гостям запрошеним
Для веселої втіхи,
Слуга твій хлопець меткий,
Добрий буде із нього
Товариш в кривавім бою.

Алі вперше чув, як складаються вірші, отак зразу, як ото птах щебече? На багдадських базарах співці часом складали пісні в присутності захоплених болільників-слухачів. Але то були пісні про військові подвиги предків чи про нещасне кохання, а малого Алі те зовсім не цікавило. Знов дивне відчуття якогось чи то туману, чи то млості напливло на хлопця, хоча в цієї плосколицької невеличкої дівчини не було ні сили голосу, як у персіянки, ні п'яного звучання.

Здивувався собі Алі і навіть вщипнув себе, бо подумав, що він сьогодні цілий день крутиться, а їв лише в полудень. І чи млость у нього не від голоду раптом? Але й голоду особливого він не відчував – їсти хотілося як завжди.

Хлопець перевів очі на свого тимчасового господаря. Бо він знав, що настане час, коли Аллах поверне до нього обличчя удачі. І він, Алі аль-Багдаді, попливе за обрій на білобокому, крутобокому басрійському вітрильнику.

Побачив, що ніздрі його хазяїна роздулися, немов ніздрі ошалілого коня. Подумав він: "Чом я не мандеець?! Що вона, ця музика, проспівала образливого, поганого? Коли такі обличчя у вантажників на багдадським базарі-суку, вони вже не сперечаються – в їхніх руках блищать ножі!"

Абу Амар же клацнув пальцями, і Алі, немов стрибунець, підскочив до нього.

Мосулець стяг з мізинця важкий перстень з червоним лалом, поклав на порожню тацю і прошепотів:

- Віднеси музиці Кадарії і скажи їй, щоб вона згадала сліди старого бабія Омара і пройшлася по тих слідах своїми маленькими ніжками.

Хлопець виконав побажання хазяїна.

Запала дивна тиша, коли музика Кадарія крутила в тонких пальчиках іскристий червоний лал. Її подруга Ніссо збіліла лицем під товстим шаром рум'ян, а нігтями вп'ялася у власні долоні.

Троє повій виструнчились, витягли шиї, як базарні голодні суки біля брами бойні. Музика вдягла перстень, і тепер лал спалахував за кожним злетом руки над золотавою декою аль-ута.

Кинули мене друзі і серце страждає,

Прагну стріти кохану, зітхаю весь час,

І для чого поради, і для чого люб'язні підказки,

І на що сподіватись, як невірна кохана?

Хто потішить мене? Нащо в серці надію плекати?

Так і буду я жити, лише смерть мені душу розрадить.

На очі красуні-персіянки Ніссо напливли сльози, вона до крові прикусила нижню губу.

От її Алі зрозумів зразу - вона не знала цієї пісні і не могла її проспівати своїм чародійським голосом, від якого наморочиться в голові і млюсть розливається в грудях.

Зате наступну пісню - тільки почала Кадарія, як Ніссо підхопила ридаючим солодким голосом і вже вела всю до кінця.

В цей час стали в дверях троє - два купці, що вже трапезували сьогодні вдень з мосульцем; третій був у шкіряній куртці-панцирі і при зброї, одязі стражників. За поясом Йеменська джамбія 21 в дорогіцінних піхвах, при боці дорога дамаська шабля2.

Ніхто з трьох не порушив співу пишногрудої персіянки. Абу Амар теж не ворухнувся, не повів і пальцем, поки лилася пісня і дзвеніли струни під тонкими пальчиками Кадарії. Лише коли відбриніла остання струна, Абу Амар підвівся і пішов до дверей вітати гостей.

І що здивувало Алі: коли мосулець вітав озброєного чоловіка - очі його світилися щирою радістю, а усмінене лице було сповнене великої поваги.

Далі пішла робота для Алі - він допомагав змити руки гостям, подавав їм солодоці, бігав униз до господині Айші за глеками вина. Обносив усіх вином, всім підливав у чаші, дозиравав за світильниками - щоб гноти не чаділи і полум'я не блимало.

Лише озброєний робив вигляд, що перед ним не вино, а запечатаний глечик яблучного соку з лавки торгівця Сахла, того самого, в якого росли біло-червоні троянди.

- Це правда яблучний сік? Так? На вино зовсім не схоже.

Йому всі хором відповідали;

- Це чистий яблучний -сік! А яблука найкращі - сірійські!

Якраз Алі підливав у чашу одній повії пахуче солодке вино, і вона не втрималась, прошепотіла:

- П'яниця і бабій! Ще й удає з себе, шакал, чистого мухтасіба

Озброєний гість чи не найбільше випив повних чаш "соку" і покликав після цього Алі.

- Принеси мені ще соку яблучного! Тільки дивись, щоб не було в ньому й краплі вина! Пророк заборонив нам уживати вино, а його заповіді - святі! - Він підняв товстого пальця вгору і похитнувся усім тілом, ледь не завалившись на скатертину з пригощанням.

Гості-купці були добре підпили, тільки мосулець не виявляв ознак сп'яніння, хіба що легкий піт виступав на його засмаглому обличчі.

Повії та співачка теж добре сп'яніли, певно, що й музика Кадарія трохи підпила, бо вона, це добре Алі помітив, час від часу крутила на пальці перстень і милувалася спалахами кривавого лала.

Мосулець попрохав проспівати вірша Омара про газелей, і Кадарії довелось і співати, й грати самій - Ніссо лише весело хихотіла і розпустила поли свого халату так, що у вирізі сорочки були добре видні великі білі опуклості грудей.

Та стражник чомусь не зацікавився її щедротами, а тоді, коли стомлена Кадарія попросила перепочинку, покликав до себе дівчину, перевдягнену на хлопця.

- Я стражник і всі це знають! А тому я повинен пересвідчитися - чи ти дівчина, чи ти хлопець? Якщо ти хлопець, то ти біглий раб Сахла. І я маю тебе йому повернути. Я давно вже йду по цьому сліду.

Мосулець напружився, це зразу помітив Алі, та крім нього ніхто на мосульця не звернув уваги.

Обидва купці почали переморгуватись між собою і тихенько похихикувати в бороди.

Тим часом стражник посадовив повію поруч себе на килим і почав розв'язувати її пояс, здирати з неї каптанчик, знімати з голови шапку і залазити в пазуху.

- Ану знімай сорочку! Щось я ніяк не намацаю в тебе грудей, певно, ти хлопець!

І, не чекаючи, поки дівчина зніме сорочку, сам здер з неї одєжину. І перед всіма бризнули її маленькі тугі груди, всі в червоних плямах від безжальних лабет стражника.

- Дійсно - ти дівчина... Хоча дуже схожа на раба цього клятого міняйла Сахла. Слухай, а ти танцювати вмієш?

І, не чекаючи, що вона відповість, він покликав двох її подруг.

- Кастаньєти взяли з собою? Добре! А бубона нема? Є? Чудово! А ну йди і танцюй! Та дивись мені, щоб з Йєменськими приди́ханнями, з неґритянськими вихи́ляннями, з маґрібінськими зойканнями. Дівчина потяглася до сорочки, та стражник боляче вдарив її по руці.

- Танцюй так, щоб усі бачили, що ти дівчина!

Ляснула долонею одна блудниця в невеличкий бубончик, а друга - застрекотіла

кастаньетами.

Напівоголена схопила з підлоги пояс і під стукіт бубонця вийшла на середину помешкання, обгортаючи довгий червоний пояс навколо тонкого стану.

Дівчина танцювала добре, і навіть співачка і гості почали ляскати в такт танцю.

- Тихо! - нараз закричав стражник і, не чекаючи, звернувся до басрійських купців:
- А раптом той біглий раб євнух або гермафродит? Як ви, шановні, вважаєте? Може так бути?!

Обидва купці весело й п'яно закричали:

- Може, може бути!

Мосулець з усмішкою схилив голову, але слова не подав.

Стражник підкликав до себе танцівницю і почав сам на ній розкручувати пояс.

Без пояса шовкові шаровари зіслизнули з її худих ніг і впали на підлогу.

- Слава Аллаху! Дівчина! А то вже думав - доведеться полишити шляхетну компанію і відвести втікача до мініяйла... Танцюй, дівко, і звеселяй нас!

Крутилася в шаленім танці блудниця - вуста розкриті, очі безтямні. Але тіло відгукувалось на кожен удар бубонця і тріскотіння кастаньет.

На здивування всіх, музика Кадарія підстроїла аль-ут і дрібними краплями задзвеніли його струни. Всі аж підстрибували на місці, шарпались тілом, трусили плечима. А Ніссо сп'янілим солодким голосом завела сороміцьку пісню.

Стражник раптом підхопився і, згاربавши танцівницю здоровенними лабетами, поніс її під стіну на м'які подушки...

Музики замовкли, приголомшені діями стражника, але мосулець в тиші промовив:

- Музики! Продовжуйте гру!

Тонесеньким голоском засміялася Кадарія на зауваження Абу Амара і задзвеніла струнами. Загуркотіла бубоном блудниця, заклацала кастаньетами друга. Старий і молодий купці плескали в долоні...

Гармидер настав неймовірний! Всі просто оскаженіли, споглядаючи стражника і блудницю.

Алі не витримав і підвів голову, щоб подивитись на шпарку під стелю. Він просто вже не міг побороти заборону - його цілий вечір тягло подивитися на ту щілину, таємницю якої він перший узнав. В щілині блищали чийсь чотири ока.

Алі зразу ж нахилився до глечиків з водою, щоб ніхто не перехопив його погляду. Та було пізно - Абу Амар вже кликав його до себе і зашепотів хлопцеві на вухо:

- Важиш головою! На перший раз - вибачаю, вдруге повториш - годуватимеш крабів у каналі! - І голосніше, щоб усі чули: - Відчини двері в сусідню кімнату, вони зразу за килимом! Запали в кімнаті світильник, постав воду!

В напівтемряві Алі нечутно відхилив край килима, зразу за ним намацав двері, і вони без звуку відвернулись усередину невеличкої кімнатки. Крізь високе віконце пробивався промінь місяця і клав дивний візерунок на долівку. Хлопець, полишивши мідного глека і тазик, поспішив до хазяїна.

- Там видно й без світильника - місяць через віконечко падає.

- Я бачу, ти стомився й тому верзеш дурниці, - зашепотів йому мосулець.

А всі навколо дійшли до сказу, співали дурними голосами похабну базарну пісеньку.

- Візьми халви та родзинок і поспи.

- Де?

- В кімнаті Айші. Скажи їй, що я наказав.

Алі в темряві закріпив зі скатертини в шапку добрі куски халви та жмені родзинок. Ще йому межі пальці попали фісташки, фініки, медові колобки, сушені смокви, але з цього він не прихопив нічого. Джафарові фініки вкарбувалися йому назавжди.

Коли він штовхнув двері, то вдарив по лобі господиню Айшу - вона підглядала в дірочку від сучка, але раптової появи хлопця не помітила і не встигла відхилитись.

Вона не втрималась і гепнулася на сидниці, ледь не загуркотівши по сходах.

- Це ти, дурнику? Ледь не вбив мене, бідолашну... Я твоєму хазяїну несу вино, а ти...

Вона не вигадала що далі сказати і сиділа так на краю сходів.

Алі стояв і дивився на її заголені ноги, а ступити не міг - вона йому перегородила шлях.

- Куди ти йдеш? - зрештою здогадалася спитати.

- Хазяїн наказав мені перепочити в твоєму помешканні, хазяйко.

- Ну добре, іди спи, тільки не базікай там багато...

- Добре! - погодився Алі, хоча так і не второпав, чому "не базікати". І де не базікати - "там" унизу, в помешканні Айші, чи "там" нагорі, з хазяїном своїм? Га?!

Він пішов униз, і коли вже завертав, то підняв голову - господиня Айша, зігнувшись, заглядала в дірочку.

7. ПЕРСТЕНЬ З ЛАЛОМ

У кімнаті Айші тонкий вогник лампи відсвічували стократ глеки, казани, тази і чаші.

Біля жаровні клопоталася маленька, чорна дівчина з прекоротким крученим в кілечка волоссям. Дівчина обернулася і прикрила розтуленого рота пальцями правиці.

- Ти хто? - спитав Алі.

- Рабиня Айші.

Вона помішувала ложкою якесь вариво в міднім казанку. Казанок був не закіптюжений, зовсім світлий. Тому Алі відразу второпав - тут рідко готують - бо купують їжу в якійсь харчевні.

- А твоє як ім'я?..

- Джарія. Я з країни зінджів.

- Не сліпий, бачу, хто ти така! Але все ж, як тебе мати звала?

- Те ім'я тільки моє... А я чую, хто ти такий!

- Як так?

- Слухом чую - мова твоя багдадська. Базарна мова. І йдеш ти стомленими ногами. Соваєш, човгаєш ногами - спати хочеш.

- Пригости мене юшкою, а я тебе халвою та родзинками...

- Халви ніколи не куштувала...- і голос негрityяночки затремтів.

Вона швидко насипала хлопцеві в чашку гарячої сочевичної юшки і дала шмат черствого коржа. Сама ж вихопила з шапки грудку халви, відщипувала від неї по крихті і кидала в червоні, наче обдерті до крові уста.

Вона сиділа, так розставивши ноги, щоб полотняна сорочка натяглася і жодна крихта не впала на долівку. Виричила на Алі величезні чорні очі з такими іскристими білками, що - здавалося, ніби вони світилися у мороці кімнати.

Поки Алі висьорбав половину сочевичної юшки, вона злизала з тонких пальців найдрібніші крихточки халви. Тоді хлопець виділив їй щедрю жменю родзинок.

Від погляду - такого вдячного він ніколи не бачив у жодної людини - хлопець відвернувся. Йому соромно стало, що себе вважав часом бідним і нещасним. Ось де бідна істота - за грудочку халви і жменю родзинок вважає тебе своїм найбільшим благодійником!

Водночас Алі дуже хотілося спитати в негрityяночки про багато речей, а те, що вона знає про ці речі, він не сумнівався.

- Скажи мені, Джаріє, чому в цьому домі не живуть пожильці? Адже вони б віддавали Айші багато грошей! І куди виходить мур цього будинку з тієї кімнати, де зараз бенкетують?

- Тому тут не живуть люди, що раніше багато людей жило! А потім її один пожилиць пограбував і втік. Він її полюбовником був і втік невідомо куди з усім її золотом і сріблом. Тоді міняйло-перс, зветь його Рустем, порадив їй прогнати всіх пожилиць, а він платитиме їй, як би в будинку жили люди... Ну, як би він платив за всіх пожилиць, тільки щоб їх не було... Зрозумів? Він боявся, щоб хтось із пожилиць не зробив до нього підкоп. Тому він і євнухів трьох тримає, сторожів значить, і кількох собак... Собаки прелюті, їх привезли з Хорасану² ще цуценятами. А ще Айша гроші заробляє тим, що віддає в найми глеки, казани й тазики різним людям. Всіх вона пам'ятає, нікого ніколи не переплутає і не забуде!.. Ще вона ходить і скуповує пряжу в заміжніх жінок, бо це не брудний заробіток у них, у білих, вважається... Ти, правда, теж білий, але ти не злий. І не вважаєш мене підлою...

- А чому я повинен тебе вважати підлою?

- Тому, що всі білі люди вважають себе найкращими, найчеснішими, а темних людей найбрехливішими!

- Ну добре, нехай воно так... Але хто така Айша? Чому це її будинок?

- Вона сестра одного багатющого купця. Він тепер живе в Магрібі. А будинком управляти лишив її.

- Слухай, Джаріє! А куди виходить стіна із кімнати, де зараз бенкетують?

- Упритул до старих Рустемових голуб'ятень. Рустем страшенно боїться, щоб злодії не проколупали дірку в його мурах, чи щоб не прорили нори до його скарбів! А тільки я знаю - його старша донька удвох із одною наложницею самі зробили дірку в будинку Айші та й підглядають потихеньку, що тут робиться...

- А що ж тут можна побачити? Тепер же у вас немає пожильців...

- Е-е-е,- протягла негритяночка,- коли Рустем від'їздить до моря на два-три дні, тоді Айша здає на ніч чи на дві знайомим для утіх якусь із кімнат. Або всього на кілька годин - якщо це сімейні люди і ні він, ні вона не можуть полишити домівку на ніч... А ті підглядають і мовчать. Певно, Айша знає щось про них, то вони й мовчать... Ех, якби знати їхні секрети! Тихо! Спускається Айша!.. Давай сюди мерщій миску, ніби це я з'їла!

Зайшла в кімнату Айша. На ходу вихопила грудку халви у хлопця і zarazом сподобилась прихопити ще й з десяток родзинок.

- Смачні родзинки... Лягай спати отам! - вона кивнула на купу мотлоху. - Ти, мавпо, дивись не блудствуй з ним! Всі ви чорні розпусниці! - І вона солодко потяглась, аж пальцями хруснула. - А ти мені, гляди, не пригощай її солодощами, бо хазяїну скажу! Адже правильно кажуть - не годуй досхочу собаку, бо вона тебе зжере!

Як Айша знов пішла нагору, Джарія почала гладити себе по череву і радісно посміхатись.

- От смачно, от смачно! Як вино п'янить... Айша ще гроші заробляє тим, що зводить молодих гультьяїв з жінками купців і мореплавців, коли ті десь у далеких мандрівках. А пожадлива! На вулиці підніме фінікову кісточку і притягне в садибу! А в самої найкращого сорту пальма засохла, бо не вміє за нею доглядати. Чоловіків боїться найняти - думає, ще пограбують її! Та й платити треба не менше, ніж інші платять... У дворі і жасмин ріс, і кущі троянд були! Все пропало!

- А ти? Хіба ти не любиш квітів?

- Квіти - то забавка для вільних... Якби їх можна було з'їсти... отоді б я...

- Слухай! Ось тобі шапка. Тут ще трохи родзинок і крихти халви. Як усе вибереш, надягнеш мені на голову!.. - І впав на мотлох, уже стятий глибоким сном.

Прокинувся Алі одразу, із неспокійним відчуттям, що почалося щось дивне.

Дійсно, на сходах почулися розлючені жіночі, п'яні чоловічі голоси, які ніби намагалися заспокоїти жінок, втишити. Та чоловічі голоси таки здорово були п'яні - варнякали з великим зусиллям. Навіть голос Абу Амара і той був уже п'яний.

Всі пройшли повз кімнату, і хтось відпер двері на хідник до каналу.

Ні хвилю не вагаючись, Алі побіг на другий поверх і відкрив двері до кімнати з еркером. Чомусь у цій кімнаті не було забори, а сама ця кімната не мала ні жодного тахта, ні циновки, ні килимка на стіні, та й ніяких візерунків чи прикрас.

За Алі поспішила і чорношкіра Джарія. Вони вдвох притисли обличчя до товстої решітки вікна. Внизу стояли всі принаєвні в цьому будинку, навіть напівроздягнений стражник і напівгола танцівниця.

Дві повії благали музику Кадарію:

- Не кидай!!! Подумай, що ти робиш?!!

- Та кидай вже швидше - підбурювала персіянка Ніссо напарницю. - Вона здохне, як таке побачить! Клянусь Аллахом!

- Можеш кидати - рубав стражник хрипливим басом. - Але тоді я накажу моїм

людям витягти перстень з багна... і подарую його моїй любій Зуламі.

Він при всіх торсав її за оголені груди. Кадарія підступила до Айші:

- Протанцюєш стільки, скільки танцювала Зулама - перстень твій! Присягаюсь Аллахом!

Господиня Айша трохи похитнулась (видно, і її добре напоїли), але нічого не говорила, тільки водила головою за перснем, що ним перед її обличчям розмахувала Кадарія.

Зрештою Кадарії те все набридло. Вона підійшла швидкими кроками до краю хідника, невдало розмахнулась і жбурнула перстень - щедрий дарунок Абу Амара.

Зойкнули розпачливо дві повії.

Радісно скрикнула Ніссо.

Алі та Джарія, не змовляючись, поспішили вниз, на вулицю, щоб затягти неприємну жінку до будинку.

Хлопець разом із рабинею перетягли зомлілу господиню в помешкання. Тепер Алі пересвідчився, яка важка і незручна для ноші неприємна людина.

Всі ж інші з п'яними співами та сміхом і кепкуванням над пожадливою хазяйкою піднялися на третій поверх.

Чорна рабіня, вкрай перелякана, сиділа біля своєї володарки і нічого не робила.

А хлопець то хапався терти скроні зомлілій жінці (десь таке чув), то класти мокру ганчірку на чоло.

Заскрипіли, двері. Негритяночка наче й не чула, злякано дивилась на потемніле лице хворої. Вступили мосулець і стражник.

- Що б не сталося - спочатку знайди мене! Я все уладнаю - слово воїна... Спасибі тобі - вже кілька років я так не веселився, як цієї ночі!

- О шейх! - Мосулець приклав руку до серця.- Такої дотепної витівки, яку ти втнув з отим "рабом", я ще ні від кого не чув! І скажу тобі, вельмишановний та вельмидостойний, не чув навіть про подібний жарт, ба навіть не читав! - і мосулець захихикав.

А стражник зареготав на все горло і ляснув здоровенною правицею по плечу Абу Амара.

- Поклич після молитви лікаря Ібн Юсуфа. Вправний християнин. Якщо хочеш взнати про грошові справи цієї гієни - підмаж міняйла Бен Закарію. Іудей бере у неї гроші й пускає їх в обіг... А ти, хлопче, знайди, де в неї оцет і м'ятна настойка, та й зроби їй ганчірки мокрі на чоло і скроні... У нас при допитах і дужим чоловікам оцет допомагає, а м'ята повертає до тями...

- Лишайся біля Айші, поки я не покличу, і дивись, щоб чорна робила все, що потрібно! - наказав мосулець, і чоловіки пішли на сходи. Дерев'яні шаблі співали під їхніми ногами якусь рипучу мелодію.

Щоб дістати оцет та м'ятний настій, довелося заголювати Айшу і знімати з неї тонкий пояс з цілою силкою різних ключів. Ніяково було й страшно торкатись хлопцеві жіночої голизни...

Негритяночка швидко віднайшла ключ від комірчини з припасами.

В комірчині тхнуло гірким баранячим лоєм, цвілими сухарями, прокислими фініками та смерділо сушеним акулячим м'ясом.

Поки Алі шукав ліки, Джарія з радісним криком вихопила горщик, засунула туди руку і напхала собі повен рот проса. Далі вона потягла з полиці глиняну баклажку і вибігла геть.

Алі опікувався господинею і чув, як у сусідній кімнаті рабиня гуркотить товкачем – трощить пшоно на грубе борошно.

Потім з-за дверей крізь темний коридор поплив гіркий чад деревного вугілля, просто як із кузні. Алі зрозумів – негритяночка заправила жаровню паленими фініковими кісточками.

Чи то від турбот Алі, чи від їдкого диму, але господиня Айша розплющила очі, підвела голову, втягнула з шумом повітря, сперлася на лікті.

– Хто без мого дозволу готує млинці? – Тремтячою рукою помацала в себе на животі. – Де ключі?!! Погра-бували-и! – з розпачем закричала Айша і впала навznak.

Голова в неї повернулася набік, і з носа тонкою цівкою текла темна кров.

Алі підставив під лице глибоку мідну тацю і сам метнувся до сусідньої кімнати. При слабому світлі від жаровні Алі побачив, як негритяночка поливає пригорілий оладок кунжутною олією, посипає грубою сіллю і пхає до свого широченного рота.

– Пішли швидше! Айша конає – в неї кров носом чурить! – закричав Алі. – А ти тут оладки жереш!

– Пусте! Не здохне, – спокійно відповіла рабиня, облизуючи, чорні пальці з рожевими нігтями. – Як пішла кров, то небавом їй стане легше. Таке вже бувало – як іде носом кров, то за день-два оклигає. Сідай, скуштуй оладка... Знаєш, відколи мене схопили людологи, не їла я наших пшоняних оладків!

Алі завагався лише на хвилю, бо враз відчув, що їсти йому хочеться, аж у череві смоче.

А потім і собі, обпікаючи пальці, згорнув трубочкою вогненного оладка, змастив запашною олією і посипав темною сіллю.

А Джарія тим часом вже плюскала на розпечену сковороду нову порцію рідкого пшоняного розчину.

Алі впорався з другим оладком і поспішив назад до Айші.

Йому стало бридко і страшно – таця переповнилась кров'ю, та з носа вже не лилося.

Алі повернувся до дівчини.

– Іди, винеси і вимий кров! Обмий їй лице!

– А ти? – здивовано спитала негритяночка.

– Я мусульманин. Мені після крові треба очищатись!

– Скільки ви вбиваєте людей, а крові боїтесь! – ледь не кричала негритяночка, а сама все струшувала сковороду з млинцем, щоб він не пригорів. – Ну почекай трохи – ось цей оладок лишень з'їм і все зроблю... Ну почекай! – Вона заплакала.

Тоді Алі махнув рукою і пішов чекати її біля хворої Айші...

Перед самісіньким сходом сонця, перед молитвою, весела компанія вивалилася із занедбаного будинку-палацу.

Алі виглядав у еркер і бачив, як на свист стражника з-за рогу каналу впливли два великі човни, а в них люди нічної стражі. До одного сів начальник стражі, до другого – купці з дівками.

Була повна вода, і хвилі плюскали пінистими бризками аж до верха паль.

Мосулець стояв на самісінькім краєчку греблі і махав рукою відпливаючим гостям.

Алі був біля господині, коли всередину зайшов мосулець.

– Слухай уважно – неси нагору жаровню, сковороду, мідний кухоль, ступку і глек води. Та швидко!

Без жодної похибки і зупинки виконав Алі наказ господаря.

Мосулець кинув з тріскотом жменю якихось зелено-оливкових зернин у ступку і зачав розбивати їх товкачем.

– Мій господине! Давай я все добре зроблю! – вихопився Алі.

– Не заважай! Іди вниз – доглянь, чи все гаразд, потім прийдеш.

Та хлопець не спустився зразу до Айші й рабині, а завернув у кімнату з еркером. Притисся до міцних ґрат, зроблених з дубових брусків.

Просто під баштою еркера коливався на припливній хвилі човен. У човні було двоє: якийсь рибалочка і чоловік з пов'язкою на обличчі, загорнутий у широкий плащ.

Деся з-за обрію пробилися промені сонця, заспівали на мінаретах темні муедзини.

А чоловік у плащі й не чув заклик до молитви, а показував, як музика жбурнула перстень і де він нібито занурився у воду.

І тоді Алі впізнав у ньому стражника.

Спостеріг – стражник помиляється – нікчемні сили дівчини ввели його в оману – показував рибалці набагато ближче до берега, ніж вона кинула той царський дарунок.

Рибалка роздягся і пірнув у вируючу воду.

Під водою він так затримався, що тюрк (а стражниками, як і скрізь по халіфату, буди або тюрки, або курди) почав непокоїтись і все заглядати у воду.

Алі подумки засміявся – такі всі скажені, тільки б і лили людську кров, а вода їх лякає!

Випірнув рибалка без персня.

І вдруге так само.

І втретє без нічого.

І ще багато разів.

Алі бачив, що рибалка не там шукає, але він був не такий дурний, щоб пояснити цьому різникові про його помилку. Після срамної п'яної ночі в Алі не лишилось і крихти поваги до стражника. Шкода тільки зусиль рибалки. Та й рибалка хлопцеві не сподобався – пірнає незграбно, віддихувався якимось безладно, невміло.

Зрештою хлопець згадав, що хазяїн Абу Амар наказав йому все оглянути вниз і підняти до покоїв. Внизу нічого не змінилось – Айша лежала без пам'яті, а негрятяночка все ще пекла тоненькі пшоняні млинці.

Коди Алі піднявся до помешкання мосульця, то його чутливі ніздрі вразив дивний і таємничий запах смаженого зерня. Пахло наче і жирним, і гірким, чимось таким, що водночас заспокоює і бадьорить, що одним тільки запахом підіймає підупалі сиди, відганяє втому...

Коли Аді відхилив двері, то мосулець стояв навколішки перед жаровнею і сипав якесь терте листя в кухоль. А кухоль повнився варивом, бризкав на вугілля, і тоді дзвінкий і солодкуватий, приторний запах вибухав із повною силою.

Мосулець зняв кухоль і дав відстоятись, а потім налив собі невеличку чашу. Обпікаючись і кривлячись, ковтав пахучу, темну рідину. Ніздрі його роздувались, очі заплющені, а на обличчі з'явилося очікування чи то насолоди, чи то радості.

– Розповідай, що взнав! – наказав мосулець не відкриваючи очей.

Алі все виклав – крім одного, що стражник не знає точного місця, де впав перстень, а він, Алі, добре запам'ятав точку падіння.

Алі сам хотів дістати перстень. Хлопцеві праглося знайти перстень, щоб його винагородили – дали трохи грошей. Тоді він не доїдав би крушини, а міг би купити добрий наїдок. Та наперед хвалитись Алі боявся. Він добре пам'ятав, як уся вулиця над ним кепкувала, коли він похвалявся, що витягне з-під млина великого вусача. І цей вусач вирвався з його пальців. Після того наперед він ніколи не хвалився і не зарікався.

– Молодець! – похвалив мосулець. – Ось тобі гроші на лікаря й ліки. Айшу треба добре лікувати, бо ще помре. А зараз поспіши на кінець кварталу – там вже човнярі пропливають – і поклич мені човен. Та не гайся! Потім на базар. Зелень, хліб, смажена риба, акуляче м'ясо в'ялене. Запам'ятав?! Добре! – Мосулець на очах порожевів, очі в нього бадьоро заблищали. – Нагодуй з нашого наїдку Айшу та негритьянку – помічників треба прикормлювати, щоб були слухняніші... Хочеш мокканської таємниці скуштувати?.. Боїшся?! Це не вино і не хашиш – не дурманять людину ці зерна, а дають бадьорість і силу до дії...

Він простяг чашу із залишками темно-зеленого питва.

Алі зробив кілька ковтків гарячого варива, а далі була темно-зелена гуща товчених зерен. З незвички обпекло стравохід і гаряче розлилося в шлунку. На язичку терпко гірчило і було навіть бридко...

Та коли під мурами складів поспішав до початку кварталу, відчув – до нього повертається бадьорість і веселий настрій. Наче й не було божевільної ночі! У голові не крутилось, як від вина, і рухи були зграбні й упевнені.

Співали, тягли молитви муедзини на гостроверхих мінаретах.

Господар відплив, ще раз наказавши покликати лікаря для Айші.

Тільки-но човен завернув за ріг кварталу, як Алі швидко спустився з хідника і примостився на палі. Миттю розібрався і склав свої одежини на другу палю.

Примірявся і кинув шматочок свинцю туди, куди ще в сутінках Кадарія жбурнула перстень з лалом.

Приплив наче скінчився, і вода в каналі заспокоїлась. Бруд і каламуть опадали на дно.

Хлопчина ще з вікна еркера добре примірівся, де йому пірнати. Вибрав собі і добре запам'ятав вказівники – на каналі з того боку три свіжі палі, а на цьому боці – двері будинку Айші.

Без жодного плюскоту слизнув у воду та швидко й тихо поплив на потрібне місце.

Зупинився наче в потрібнім місці, перекутився у воді, обдивився будинки Айші та міняйла Рустема – чи не підглядає за ним хто? І йому здалось, наче за густою решіткою еркера блиснули очі. Може, це Джарія підглядає?.. Проте як він не вдивлявся пильно, більше ніяких ознак людини за решіткою не примітив.

Ще трохи почекавши і все розглядаючись на всі боки – чи нема де кого? – швидко занурився під воду.

Коли хлопець наблизився до дна, відчув – його зносить придонна течія. На всяк випадок пошарудів пальцями по купах сміття, що скупчилося на дні каналу. Ні шматка свинцю, ані персня не знайшов. Випірнув і побачив, що його знесло ліворуч. Відплив праворуч і пірнув з надією, що течія пронесе його над потрібним місцем.

Хоч намул і спав, проте у воді ще були сутінки. І коли його почало зносити втретє ліворуч, раптом у густій зелено-жовтій каламуті спалахнув жовтий – промінь і зразу ж загас. Алі випірнув, добре віддихався і спустився якомога обережніше і швидше. Він дуже поспішав, бо повітря тягло його нагору, у скронях коливався тонкий дзвін і ось-ось хотілося хапнути повітря.

Він затримався над купкою череп'я і почав швидко-швидко перебирати уламки, скалки. Ось і винагорода – в денці глечика пальці намацали шматочок свинцю. Значить, перстень десь зовсім поруч.

Хотілося хапнути на повні груди повітря. Дзвін у вухах став нестримний. Та хлопець знав – зараз і тільки цієї миті він повинен шукати і знайти перстень з лалом! Доказ цьому – шматочок свинцю! Золото десь поруч, зовсім поряд! При другому зануренні хто зна, чи пощастить потрапити точнісінько в це місце! Він поволі почав вести рукою по колу, все ширше й ширше роблячи круги... І ось пальці слизнули по твердій опуклості лала. Наче вишенька, опуклість багряного лалу. Алі затис здобич правицею і з усіх сил поспішив на поверхню. У хлопця вистачило тям, щоб не роздивлятися перстень і не милуватись ним при яскравому світлі.

Вилізши на палю, швидко зав'язав перстень у кінчик хустки, якою обгортав шапочку.

Він, він, Алі, син багдадського сміттяра, витяг, видобув скарб із брудного каналу!

А коли віддасть його Амару? Це вже потім... Поки що треба не думати про перстень, а швидко виконувати накази хазяїна – знайти лікаря і купити наїдки...

8. КВАСОЛЯНЕ НАМИСТО

Алі відімкнув важкі запліснявілі двері і тихо прослизнув до приміщення.

Господиня Айша щось бурмотіла і стогнала, та не було зрозуміло, чи це сон в неї, чи марення.

Негритяночка спала на підлозі в сусідній кімнаті, ледь не торкаючись сіро-рожевими п'ятами розпеченої жаровні.

Алі не розбудив її, а сам виніс жаровню на подвір'я, а потім позамикав усі двері, сховав ключі, як і Айша, на голому тілі. Вислизнув тихо й непомітно через запасну хвіртку до бічного каналу.

Тільки пробіг під стінами складів до перехрестя каналів, як зразу ж здибав човняра. І винайняв його до полуденної молитви за дирхем. Човняр був радий, що знайшов такого дурника, а хлопець зрадів, що не треба тепер знову кожного разу шукати човняра – він буде напихваті.

З лікарем було гірше.

Коли огрядний, сивобородий християнин взнав, що його викликають до Айші, він замахав пухкими руками.

– Нікуди не рушу й кроку! Ця гієна буде кричати, що вона вдячна мені на динар, а заплатити битий фалс! З місця для неї не рушу! Це справжня басрійська скупердяйка!

– Ось тобі, господине, два дирхеми, як задаток. Справжні, не "чорні"! Це мій хазяїн, Абу Амар, мосулець, кличе тебе до господині Айші. Він платить. Бачиш оце – тобі монети! Якщо їй допоможеш...

Лікар узяв монету, довго крутив межі пальцями. Зрештою прикусив міцними білими зубами шматочок карбованого срібла.

– Іду! Срібло – не золото, проте річ переконлива!

Коли Алі завів лікаря у цей потаємний будинок, з-за дверей почувся стукіт у дошки та плач.

Алі не відімкнув негритяночку, поки лікар не оглянув хворої та не призначив різних ліків і не пояснив, де й у кого їх купити, і як їх давати хворій.

Тоді тільки Алі відімкнув двері. Негритянка вискочила стрілою, перечепилась і розтовкла собі носа.

Лікар весело і вдоволено розсміявся.

– Тепер і в рабині кровотеча, і в хазяйки! Недарма ж кажуть, що собака й рабиня схожі на господаря!

Негритяночка витерла кров кулаком і кинулась із обуреним вереском до хлопця.

– Зачинив мене, мов собаку?! Куди ти йдеш?! Візьми мене із собою!

– Цить, чорна мавпо! – Лікар обурився. – Ти рабиня, а він мусульманин! Ти що – збожеволіла? Якщо хочеш на вулицю піти, то поклонись йому низько і попроси та й одягни на шию свою рабську кулю. І – А тоді до Алі і теж обуреним голосом: – Чого на мене дивишся? З рабами треба тільки суворо! Добра і ласки вони не розуміють. Сядуть тобі на шию, як Дід на Сіндбада-Морехода. І не скинеш, і не знімеш.

З такими напучуваннями вони й сіли до човна. Алі думав відвезти лікаря до його дому, проте лікар попрохав, щоб його відвезли до садиби купця Сахла.

– Правда, господине, що в того Сахла є чудо з чудес – серед квітів – троянда з пелюстками наполовину червоними, наполовину білими? Я так хочу побачити чудову троянду!

– Є. А чого тобі, хлопче, дивитись? Ти ж простолюдин, слуга... А щоб зрозуміти красу чи квітів, чи ще чого іншого, треба бути і освіченою, і вихованою людиною. А ти

ж, певно, до всього і не вчився ніколи і не знаєш навіть грамоти?

Алі нічого не відповів і сумно опустил голову – все була чиста правда. Звідкіль синові Хасана-сміттяра знати грамоту?

І хлопчина відчув себе таким малим і ницим від зневажливих слів лікаря, що ладен був упасти каменем на дно каналу і більше не виринати.

Тільки щодо краси – то тут Алі обурився, та не посмів перечити лікарю. Хіба вони, ці багаті й письменні, помічають красу цього світу і різних людських витворів? От хоча б Джафар – хіба його цікавить просто краса?! Йому треба, щоб вона дорого коштувала, а він за неї щоб мало заплатив! Тоді краса для нього справді краса... А сам лікар?! Говорить про освіту і вихованість, а жодного разу не зиркнув на дивну штукову стелю, що в кімнаті Айші зависла над головою, ніби золоті прищиплені соти...

Човняр спинив свою посудину біля кварталу, де жили різні іновірці. Алі добре запам'ятав, що до садиби купця Сахла можна потрапити і по воді, і з ремісничого кварталу, перейшовши по чотирьох мостах.

Потім човен помчав до Зеленого базару.

Ранок коливався блакитним маревом, а марево протинали золоті промені.

І Басра, з усіма своїми палацами, будинками, мечетями й шпилями мінаретів, здавалася велетенською флотилією, що стала на припоні в каналі Шатт-ель-Арабу.

А коли глибокими каналами пропливали білобокі морські кораблі – дхау, могло примаритись, що то зрушив з місця білостінний будинок.

Найбільші кораблі не допливали до басрійських базарів – глибина безлічі проток і каналів була недостатня. Вони зупинялись в Убуллі – там була найглибша гавань. А звідтіть товари до Басря перевозили менші кораблі...

Небавом вони прибули на Зелений базар, і тут негритьяночка себе показала. Поки Алі питав ціну редьки та огірків, вона вже заглядала в корзини, перегортала бадилля, підіймала круглі, блискучо білі головки редьки, стискала їх пальцями, нюхала огірки, для чогось підносила їх до вуха. Алі здавалось, що всі люди придивляються до них, озираються. А він цього страх не любив! Алі прикрикнув на неї, щоб вона тихо стояла. Дівчина полишила зелень, та крутила головою на всі боки, на все заглядалась, клацала язиком, ще й до всього притупувала ногою, немов хотіла затанцювати.

Хлопця те її тупотіння вкрай роздратувало, він облишив розмову з торговцем і суворо крикнув:

– Ти що – збожеволіла?! Чого танцюєш?

– А ти хіба не чуєш? Он там, на тому березі, за складами в шинку грають на бубоні й ребабі. Певно, хтось із бахрейнців.

– І ти це чуєш, мавпо? – спитав здивований торговець зеленню.

– Я все чую! Ось зараз іще хтось із ними заграє. На вашій дудці, отакій, що біля пищика гарбузик приладнаний...

– Гаджа! – закричав торговець зеленню. – Ану поспішай до шинку за перехрестя і подивись, які музики там грають!

Вибіг із комори-сховища молодий, кругловидий тюрк і поспішив у човні до шинку.

Алі повибирав редьки, огірків, в'язку молодих пагонів цукрової тростини і хотів розплатитись із торговцем, але той відтрутив його монети.

- Якщо твоя негритяночка збрехала про музику, присягаюсь Аллахом, ти мені сплатиш удвічі за товар, щоб не влаштовував отут веремії і не лазив по всіх корзинах і коробах.

- Але ж, господине! Я нічого не влаштовував і нічого не чіпав! - обурився юний багдадець.

- А негритянка?!! Вона носить корзину, і в неї рабська куля на шиї. Значить, ти відповідаєш за неї!

Алі тоді мовчки відрахував подвійну ціну за зелень і поклав на перегорнуту корзину.

Потім сказав Джарії, показавши на корзину із зеленню:

- Неси, чортова душо!

- Не понесу! Нехай його тюрок повернеться! Ось побачиш - я не збрехала!

- Неси! - розлютився Алі.

- Не понесу, і все! Не понесу, бо я не збрехала!.. А ти віддаси мені гроші, якщо він поверне тобі?

- Він не поверне...- Алі хотів сам понести корзину,

Але негритяночка вчепилася в неї, а хлопець не міг її подужати.

- Ти думаєш, що він пожадливіший Рустема? - жваво поцікавилася негритяночка.

Ці слова підкинули на рівні ноги торговця зеленню.

- Ах ти смердюча собако! Ти мене, чистокровного араба, порівнюєш із жалюгідним персом?!! Та я зараз покличу сторожу! Та я вам, чортові шахраї, покажу! Обікрасти мене хотіли та ще й насміхаються?!! - репетував торговець зеленню.

Їх почали обступати люди, цікавитись, що сталося. Здіймався галас. І Алі відчув себе в пастці. Звичайно, якби не рабиня, то він би зразу викрутився...

Галас і сварка розпалювались...

Якраз тоді проштовхався крізь натовп тюрок-слуга.

- Там грають двоє бахрейнців - один на ребабі, другий на бубоні, а ще там йєменець з дудкою... Кажуть, що він грає краще за всіх на дудці. І ще кажуть, що він був колись піратом на Сокотрі...

- Віддавай половину грошей! - сердито мовив Алі.

- Як ти, шмаркачу, розмовляєш із старшим? Та я зараз покличу базарного стража!

- Присягаюсь Аллахом, ти хочеш здерти з мене подвійну ціну, але не вийде! До того ж ти підступний, як міняйло, і пожадливий, як Рустем! Бо ти посилав свого хлопця, щоб спіймати нас на брехні і злупити з нас гроші! Тепер ти продав своє слово правовірного за шість фалсів. Я піду до мухтасіба - нехай він розсудить нашу суперечку - чи присягання Аллахом вимірюється за шість фалсів?!

З лавочника почали сміятись.

- І-іі, чортове сім'я! - захрипів зеленяр і посунув по дну перекинutoї корзини монети. Алі розв'язав капшук і запхав їх туди. І тут знов почала негритяночка:

- Дай мені два фалси! Дай мені, дай!

- Не мої гроші, а господареві!

- Дай мені два фалси - я собі куплю на один фалс білої квасолі, а на другий - червоної. І зроблю намисто. І буду тоді така гарна! - Вона заклацала, закотила очі до лоба, засвітивши білками.

- Дурна! Хіба намисто тобі вид замінить! Кому яке лице Аллах дав, таке й буде!

Вони відійшли від злого торговця зеленню і проштовхувалися серед натовпу уздовж корзин, коробів, глечиків та циновок з усіма рослинними дивами південного краю.

Джарія захлипала і втерла носа сірою, наче злинялою долонею.

- Як мені, так ти два фалси шкодуєш на прикраси! А сам он який перстень видобув!

- Тихо, - шарпонував Алі за руку негрityнечку, а самому все аж похололо всередині, заціпило просто. - Розкричалася! Ось тобі три фалси, і купи собі яку хочеш квасолі! Тільки не в цього змія!

- Та хіба я кричу! - заверещала негрityнечка. - Я про той чортів перстень більше нікому й слова не скажу!

І вона поспішила до рядів із зерням.

А хлопець зупинився і подумав: "Треба віддати пошвидше той перстень Амарові. Бо ще хтось його в мене забере!"

Та якийсь ніби інший голос сказав йому: "Може, краще віддати Кадарії? Це ж їй подарував Абу Амар"...

Негрityнечка купила собі квасолі, а потім вони без галасу й суперечок докупили інші наїдки, замовлені Абу Амаром.

І повернулись у твердиню Айші.

Джарія кинулася робити намисто з яскравих зернин, але хлопець схопив її за комір сорочки.

- Попорай Айшу! Напій її холодною водою, обмий лице і руки. Дай ліки з чорної пляшки!

Дівчина відкрила товстогубого рота, щоб заперечити, та, зустрівшись з лютим поглядом хлопця, плямкнула губами і на згоду закивала головою.

Алі розклав у посуд різні наїдки і заходився готувати для себе та інших трапезу.

Він швидко почистив та попатрав морських окунів і кинув на розпечену сковороду. Запах кунжутної олії, обсмаженої риби та кислуватий чад жару с фінікових кісточок заспокоїв його.

Ось тепер він втамує і голод і якусь бридку напругу, що наче аж трусила його після базарної сутички і дурості Джарії.

Вона ж, попоравши напівживу господиню, підскочила до базаринок, висмикнула пагін цукрової тростини і наполовину запхала до свого широченного рота.

- Сідай їсти! Риба найкраща! Свіжа, свіжесенька!

Та Джарія щось замукала напханим ротом і кинулась до своєї квасолі.

Звичайно, був лише полудень і годилося тільки помолитись та, випивши води, з'їсти якусь ягоду чи плід, а обідати можна десь під захід сонця, коли почне вщухати спека.

Та з таким господином, як Абу Амар, асе змінилось – не було і справжнього сніданку, і їсти хотілося, аж різало в животі.

Поки Алі небавом розкошував смаженими морськими окунями та пшеничними оладками, чорношкіра рабиня насиляла яскраві квасолини на товсту нитку.

По рибі, на закуску, хлопець щедро собі насипав на мідну таріль кавунового насіння, шматочків сушеної дині та лущеного горіхового зерня... Алі так смакувала їжа, що в тілі розпливлося солодке тепло і на сон хилило.

Тому, коли перед ним постала оголена Джарія, він аж головою струсив і очима закліпав, щоб пересвідчитись, чи він не спить.

Вона була геть гола, тільки вузьенька стрічка, обмотана навколо пояса, спадала вниз і прикривала лоно.

– Бачиш, яка я гарна? А ти не вірив? Якщо прикраси є – зразу дівчина стає красивіша!

Тут тільки Алі збагнув, що вона показує йому своє намисто з квасолі і обручки з тієї ж квасолі на зап'ястях рук і на литках.

Хлопець здивувався – і як вона могла так швидко проколоти і насилити насінини?

– Ну скажи, – вимагала Джарія в хлопця, – правда ж, я тепер дуже гарна?!

Алі хвилю повагався, хотів сказати їй, що вона як була мавпою, так і лишилась, та він ще раз уважно поглянув на неї і з великим здивуванням пересвідчився, що вона зовсім не така бридка, як у подертій і замизканій довгополій сорочці.

– Тепер гарна...– видавив хлопець. – Тільки ти без встиду – голяка крутишся перед мужчиною!.. Треба сорочку одягти!..

– "Сорочку, сорочку"!..– перекинула Джарія. – У ваших сорочках усі ви мов опудало! От матуся моя – знаєш, яка була красуня?! Куди мені до неї! А лишень вдягали на неї ваші чортові лахи, так і вона ставала, мов опудало! Слухай, візьми он тазик.

– Принеси сама, – Алі здвигнув плечима і кинув у рота шматочок сушеної дині.

Дівчина миттю принесла тазик. Алі перевернув його, обтер ганчіркою від сажі і вдарив злегка кістками пальців. Мідь відгукнулася чистим дзвоном.

Замахала Джарія руками, закрутила стегнами, заколивалась спиною. Вона крутилась, підстрибувала, ляскала собі сама в долоні і схиляла голову, ніби прислухаючись, чи правильно вона дріботить худими тонкокістними стопами.

Обернула сяюче обличчя з виряченими білками очей.

– Давай швидше! Швидше!

Хлопець забарабанив з такою швидкістю, на яку тільки спроможні його руки.

– Швидше, швидше! – прохала Джарія, не перестаючи крутити стегнами, дріботячи стопами і обертаючись навколо себе.

Її чорна шкіра зволожилась від рясного поту, заблищала наче воронове крило.

Алі тріскотів пальцями обох рук по дну тазика. Споглядаючи, як пружно підскакують перса Джарії з набряклими сосцями відчув, що наче в нього починає швидше битися серце, наче його починає опановувати неспокій, чекання чогось

невідомого, тіло наповнює ніби млюсть.

Він здивувався своєму відчуттю і перевів погляд на невтомні ноги Джарії. Хвилювання пропало.

Та коли дівчина, крутячись по колу, наблизилась майже впритул до хлопчини, повернулася до нього лицем і просто вгорі над ним застрибали тугі перса, Алі відчув, що йому аж горло перехопило.

Спочатку він спробував не дивитися на танцівницю. Та якась сила повернула його голову. І він більше й не намагався відвертатись. У голові в нього наче злегка наморочилось, а серце починало калатати все швидше й швидше. Він той біг серця намагався випередити швидкими ударами пальців.

Нараз із кімнати Айші хлопець почув сильний стогін, потім тихе волення.

Алі урвав стукіт по тазику. Та Джарія ще хвилини дві, не менше, дріботіла ногами, крутила лискучими сідницями.

Нарешті вона різко спинилась. Кинула вниз руки, стулила тремтячі коліна, розкрила величезні очі, засвітила білками, провела яскраво-червоним язиком по сіро-синіх товстенних губах.

- Що?! - впірилась невидючими очима в лице Алі.

- Ти що - глуха?! Айша он як стогне і волає! Піди допоможи їй!

Джарія ступила з місця так як була - гола і в своїх kwasоляних прикрасах. І ноги в неї ще не йшли, вони все ще пританцьовували.

- Куди гола полізла? - Алі прикрикнув на неї. - Сорочку вдягни!..

І Джарія, пританцьовуючи, повернула назад, схопила з тахта свою блаженську одіж і, так само підстрибуючи, пішла до хворої. Тільки-но Джарія зникла в другій кімнаті, як Алі захотілося спати. Відчув, що зараз впаде на підлогу. Тому він підвівся і перейшов під стіну. Тільки підклав під спину стару, замизкану подушку, як нестримний сон пов'язав солодкою вагою все його тіло...

Часом на якісь миттєвості пелена важкого сну відпливала кудись, і він тоді усвідомлював, що поруч нього сидить Джарія і запихається оладками, рибою, чавить зубами соковиті пагони цукрової тростини. Що вона товче просо в ступі, і від ударів товкача аж весь будинок двигтять і плюскотять великі хвилі в каналі за стіною.

Часом наче пахло смаженою кунжутною олією, п'янкими родзинками, розсипчастими фініками. Потім знов важкою глиною навалився сон. І невідомо, скільки часу та хвиля сну покривала хлопця. Він не прокинувся, він не міг ні крикнути, ні поворухнути ні рукою, ні ногою. Та відчував усе, що з ним роблять.

Його відірвали від стіни і поклали на м'які подушки. Чийсь руки закасали його сорочку до грудей. Далі гарячі тонкі пальці заходились розв'язувати мотузок на штанях.

Крізь пута сну хотів крикнути, що він не дозволить, щоб у нього поцупили з пояса ключі.

Та крику не вийшло, а рухатись він і зовсім був неспроможний. Та й не треба було кричати, бо ті насторожені пальці, розв'язавши вузол, відтрутили ключі кудись набік.

Наче ті пальці обмацували його одіж, торкалися тіла...

Потім сірий туман сну геть залляв по вінця його відчуття і руки кудись зникли.

Потім йому снилося, він напевно знав, що сниться, як повія-танцівниця, геть нага, танцює перед ним.

Притуляється до нього своїми округлими й холодними, мов чаші із шербетом, грудьми...

З жахом Алі прокинувся.. В сутінках кімнати він оглянув себе і побачив, що одяг його зім'ято, пошарпано, зав'язки розв'язано... Червоний, мов буряк, від сорому, трусячись від страху, щоб ніхто його отак не побачив, він підскочив, так-сак оправив одіж, схопив кумган² і поспішив, щоб очиститись, обмитись...

Коли він повернувся до будинку, щоб узяти свою корзинку та й побігти до лазні, його згори покликав Абу Амар.

Алі тицьнув у закуток кумган і побіг нагору.

- Добре виспався? Тепер поспіши по вино та сік до Сахла. Ось монети! І зразу ж готувати обід! Щоб після заходу сонця все було на скатертині.

- І вино?

- Що?! Хіба ти християнин чи іудей, що не знаєш - обідають люди окремо, а вино п'ють окремо?! Хоча простолюдини розпустилися і геть стали схожі на невірних!..

9. ВЧЕНІ МУЖІ

Коли сонце впало за незліченні канали, коли згубились гаркаві й гуняві волення муедзинів у безкраїх пальмових гаях, тоді сам Абу Амар відкрив вуличні двері і запросив увійти трьох статечних мужів і одного молодика з дорогою, поцяцькованою лютнею.

Падала густа синя ніч місяця азара. Абу Амар наказав запалити чотири світильники. Кімната сповнилась золотими зблисками, які розлилася золотим, наче шафрановим пилком.

Після довгих вітань¹ і найщиріших, найшляхетніших побажань господареві від гостей, а гостям від господаря почали обід з кавуна. (Потім Алі скуштував одну скибку, яка лишилася. Власне, поділив із Джарією). Кавун був так собі. Але гості хвалили його без міри. Аді здогадався чому - кавун бахрейнський, з першого заводу. Бо тут під Басрою кавуни ще й не думали дозрівати.

Після кавуна Алі подав їм бургуль - пшеничну густу кашу на таці, поливши її топленим коров'ячим маслом.

Смажених окунів, витриманих перед готуванням у солонім соусі, гості просто захвалили, обсмоктали кожну кісточку. І Алі зрадів і подякував подумки Аллахові, що він зразу по базарюванню здогадався засмажити собі й дівчині по окунцеві.

Алі задивився на цих трьох сивих довгобородих мужів. Рухи розмірені, спини рівні, обличчя приязні.

Повага один до одного велика.

А самоповага ще більша.

Говорили кожний по черзі. І ніхто нікого не перебивав! Усі вихваляли господаря,

один одного, а потім співака.

До того дня малий мандрівник і не чув ніколи за один раз стільки хвалебних слів і віншувань.

Словами старі вправлялися не гірше, ніж багдадські циркачі жонглювали яблуками.

А на їхніх тацях після кожного блюда не лишалось ні крихточки, ні зернини, ні краплі олії, ні краплі соусу.

Джарія весь час була напихваті за дверима і, звичайно ж, підглядала та підслуховувала. Коди Алі виніс посуд для миття, вона спитала, вирячивши в сутінках свої вирлаті, здоровенні очиська:

- Слухай, Алі! А що вони таке говорять, один до одного? Мова наче ваша, а що за слова - я не знаю...

- Вчені люди! Шейхи, одним словом. Книжники й мудреці!

- От цікаво! - Джарія приклацнула язиком. - Скільки живу, а таких цікавих людей не чула й не бачила, як гості твого Амара. Така співачка вчора була! У мене сукня змочла від сліз, коли я слухала її пісні! А цей, з аль-утом, теж співатиме?.. Га?

- Хіба я можу спитати? Я слуга!

На закуску-мазза всі приявні брали індійські маслини, потім лущене горіхове зерня, сушене насіння кавунів. І тут Абу Амар завів розмову про те, що йому сняться щоночі дві красуні. У них чарівні очі, як у пері2, величини небувалої, осяйності сліпучої, доброти і любові незрівнянної. Що серце його розривається, бо кохання його до обох красунь однакове і прагнення побачити їх втілення під сонцем серед людей висушує його душу. Його потаємне кохання таке, що він ось-ось збожеволіє! Бо де ж це чувано, щоб він запросив до себе трьох повій, молодих і красивих, чудову співачку на додаток до всього і незрівнянну музику-лютнистку, але не було в нього ніякого бажання з жодною із них злягтись. Бо його таємне кохання не дозволяє йому зрадити своїм сновидим красуням!

- Що зі мною діється?! О шейхи, поясніть мені! - заволав Абу Амар із сльозами на очах і тремтінням у голосі.

Перший сивий муж погладив свою пухнасту бороду і прорік:

- Це віддзеркалення потреби твоєї шляхетної душі.

Другий теж погладив свою розкішну бороду, підняв палець і виголосив:

- Отверзаючий Брамү3 явив тобі лик краси. А краса є часткою вищої правди. А правда є часткою Всевишнього.

Третій мовчав довше, ніж перші два, але й він погладив бороду і мовив:

- Світ - це дзеркало Аллаха. І в дзеркалі світу Аллах бачить своє віддзеркалення. А світ бачить у Всевишньому своє віддзеркалення. І таким чином до безкінця, до безкраю! І твоїх нічних красунь Отверзаючий Брамү явив тобі, як віддзеркалення вищої правди у вигляді неземної краси!..

Абу Амар восславив Аллаха за те, що він напоумив його, простого і неосвіченого, відкрити свою пекучу таємницю найславетнішим шейхам Іраку!

Всі восславили Аллаха і по одному пішли змивати руки до сусідньої кімнати.

- Алі! - покликав Абу Амар. - Ще два світильники в маленьку кімнату. Підготуй все для винопиття. Та не заходь, поки не покличу!

Хлопчина споліскував чаші, обтирав глеки з вином і соками та розкладав на тарелях їстівну землю з Хорасану, фісташки, шпичаки цукрової тростини, вимочені в трояндовій воді, помаранчі-наранджі та айву з Балху.

- Слухай, Алі! Дай мені покуштувати хорасанської землі! Кажуть, вона така, така смачна! - просто лице в лице підступала Джарія.

- Не така смачна, як дорога, - буркнув Алі і відтрутив негрityяночку.

Вона таки відщипнула крихітку і запхала за товстенні варги, а очима крутила, аж білки блискали і сміялись.

- А я все геть чула! Тільки про яке люстерко вони говорили?.. Нічого не зрозумієш у цих вчених шейхів!.. Слухай, а те, що твій Абу Амар розповів про цих двох красунь, то це точнісінько він про його наймолодшу жінку... Я їх бачила рік тому. У жінки чорні очі, а в доньки карі. І отакенні, завбільшки як у наших чорних антилоп. А самі білі-білі! І все тіло ніби з йменського цукру зліплене! На тілі в них жодної волосинки - ні під пахвами, ні на лоні, ні на ногах, ні на руках. Аж блищить!.. Ти уяви собі, Рустем їх просто голодом морить - от скупий! А ревнивий! До їхнього свята навруз-байраму З готувались, і він наказав своїм євнухам лазню витопити для свого жіноцтва. Але не дозволив навіть євнухам у лазні їм прислужувати. Лише мені дозволив з ними бути, щоб прислужувала. Він за чотири фалси винайняв мене в Айші. І їй не дозволив із своїми бабами піти в лазню. Бо вона ще, мовляв, з кимось зведе його самиць. Мені ж дозволив дивитися на свій курятник. Всіх роздивилась! Всіх геть запам'ятала! Тільки я зовсім дурна - все про кожну розповіла Айші. А вона знаєш як мені за це подякувала?! Цілий рік, ні, вже більше року, не випускала мене з дому, навіть сміття в канал висипати!.. У старшої Рустемової жінки, матері тієї кароокої красуні, у неї очі недобрі, урочливі - геть блакитні! І волосся таке біле, як ніби сиве. Ти знаєш, а вони всі завжди голодні! У мене були у вузлику фініки-падалки, биті. Вони мені за ті фініки дали довгу стрічку червону й тонесеньку хустку. Не нову, але тільки в одному місці латану... Ця гієна все собі забрала... Слухай, а про що там говорять? Піду послухаю...

- Тільки спробуй! - Алі підвівся і став проти Джарії. - Коли мені сказали, щоб я йшов геть, то й ніхто інший не може біля дверей товктись. Я правдою служу!

- Ну й дурень! Всі слуги обдурюють своїх хазяїв. А якщо трапляються такі навіжені як ти, то їх хазяї обдурюють! Інакше не буває!

- А я не обдурюю і не дозволю себе обдурювати.

- Побачиш, що тебе обдурять! - із співчуттям і жалем вигукнула і зразу ж додала; - Твій іде до дверей. Відчиняє... Зараз покличе!

Згори почувся голос Абу Амара, а хлопець уже схопив дзбан червоного вина і поніс по сходах. Дзбан Алі поставив на голову, а лівою рукою тримав тацю з чашами і хорасанською землею (якби лишив при Джарії, хто зна, скільки б вона собі прихопила?).

Свіже повітря впливало крізь розчинене вікно, синє небо висвітлював на обрії здоровенний місяць і чітко-чітко вирізьблював чорні стріли мінаретів та візерунчасті вершки-опахала високих пальм.

Алі розлив у чаші густе червоне вино і не став чекати, поки гості почнуть пити, а побіг униз по цукрову тростину, горіхи, помаранчі та айву.

Стрибнув униз сходами і подумав, що застане Джарію за шкодою. Але Джарія кудись зникла, щоправда лишивши відкритою тацю із шпичаками тростини. Він покликав її.

Та на його слова відгукнулась стогоном господиня Айша. Алі поспішив до неї в закуток.

Місячні промені кинули чорну тінь віконної решітки на потріскану, колись визолочену стіну. Айша підвелась на лікті і попросила пити. Алі не став кликати негрятяночку, а сам націдив у чашу холодної води з неполив'яного вогкого глека. Це був тут, у Басрі, єдиний спосіб дістати холодну воду – налити в обпалений та неполив'яний глиняний глек. Коли починає вода просочуватися крізь пористу глину, всередині вона, хоч зменшується в об'ємі, починає охолоджуватись.

Айша віддихалась і попросила дати їй ліки від болю. Хлопчина й це виконав швидко і хотів йти, та вона вхопила його за руку.

- Посидь зо м-мною... Мені одній страшно... Я боюсь вмерти...

- Господине моя матінко! Зараз віднесу захуску-маззу моему хазяїну і прийду до тебе.

Хлопець знову побіг нагору.

Джарії не було і на сходах, і в кімнаті з глеками вона не з'являлась.

Поставив тихо тацю з горіхами й тростиною і малесеньку корзинку з помаранчами.

Співак пробував дзвінкі струни свого поцяцькованого аль-ута. Двоє шейхів смакували з чаш маленькими ковтками вино. Третій жував хорасанську землю. Абу Амар, заплющивши очі, малесенькими ковточками надпивав вино і довго-довго його розсмаковував.

Перед співаком стояла вже порожня чаша.

Абу Амар підкликав Алі.

- Поспішай до Сахла. Попрохай у нього квітів: жасмину, гвоздик і ромашок.

- Але ж пізно, мій господине! – вихопився Алі.

- Тихше, – шарпнув його за сорочку Абу Амар. – Сахл пізно лягає. Скільки він скаже – стільки й плати.

Алі спустився вниз по корзину – Айша вже міцно спала.

Коли хлопець поспішав двором, згори в нього жбурнули фініковою кісточкою.

Алі підняв голову: на краю даху сиділа навкарачки Джарія.

- Підіймись нагору – я тобі щось покажу! – зашепотіла, наставивши долоню трубою до вуст.

- Як я підіймусь? – запитав пошепки Алі, бо знав – Джарія його одначе почує.

- Відімкни он ті двері кривим товстим ключем і давай нагору. Тільки обережно, бо

там східці круті й поламані...

Так хлопець і зробив. Щоправда, добре забруднився порохом і кілька разів навіть чхнув, але за хвилю вже був на даху.

- Я сюди залізла, - шепотіла Джарія, - щоб краще чути співака. Тут таке місце, що крізь вікно звуки краще чутні, ніж під дверима слухати! - А тоді тихіше зашепотіла: - Вони обидві прийшли - і донька, і жінка! Хочеш на них подивитись?!

Алі аж в роті пересохло від хвилювання - він ще ніколи не бачив жінок багатіїв. Кивнув негритяночці головою.

- Тоді тихо повзи за мною, - шепотіла на вухо йому Джарія. - Вони вилізли через стелю до покинутої голуб'ятні. І тепер сховані з усіх боків. Сидять собі і слухають крізь стіну, що в нас діється. От зараз побачиш, як вони голову в щілину між стовпами встромили...

Негритяночка і хлопець проповзли весь дах і зазирали вниз через невисокий парапет.

І все було так, як сказала рабіня. Злам стіни сараю і великої голуб'ятні створювали затишний закапелок. От у цьому закапелку й примостилися дві простоволосі жіночі постаті і зазирали кудись межи двох грубих тикових болонків.

Почулися голосні, дзвінкі акорди аль-ута, і голос співака заволав на найвищій ноті пісню славетного Абу Рабія.

І сам я не гадав, а все ж згадав

Я про жінок, на диво схожих!

І їхніх ніг струнких, і білих пишних стегон

Я до останньої життя хвилини не забуду...

Ой скільки ж насолоди

Торсати пружкі перса молодії!

Я присягаюсь і Машріком і Магрібом -

Гріха немає в тому, люди!

Голос співака був високий, майже жіночий, чистий-пречистий. Але чомусь тої млості, що від голосу Ніссо, хлопчина не відчув.

Він поповз назад до ляди в даху, а Джарія поспішила до своєї схованки над вікном...

По головному каналу пливли човни, переповнені людьми, освітлені ліхтарями і світильниками. Та порожнього човна довелося все ж почекати.

А в садибі Бен Сахла дійсно не спали. Ворота були наполовину розчинені. Чорні місячні тіні на першому подвір'ї розривало червоне світло нафтового ліхтаря. Під ліхтарем, за довгим столом сидів Бен Сахл і продавав якимсь багато вбраним молодикам запечатані глеки та трояндові пагони з блідорожевими, дуже запашними квітами.

Коли молодики пішли з двору, Алі підступив до торговця і, не знаючи як вітати іудея в його садибі, побажав миру цьому дому і його господареві.

Міцний пишнобородий чоловік схилив голову до лівого плеча, примружив праве око і спитав:

- Від кого ти, хлопчику? Я тебе вперше бачу.

- Я слуга мосульського купця Абу Амара.

- А сам ти не мосулець?

- Я зі славної оселі халіфів, з Міста Миру і Спокою, - кланяючись і притискаючи руку до грудей, відповів Алі.

- І чого ж бажає твій мосулець? - Хазяїн посміхнувся такою посмішкою, в якій була і повага до Абу Амара, і сумнів наче в тому, що він, Абу Амар - "мосулець", і готовність задовольнити всі побажання цього "мосульця".

Алі виклав усі побажання Абу Амара. Хазяїн ляснув у долоні. З дверей вийшла висока дівчина з відкритим лицем і розпущеним, пухнастим, як піна, волоссям.

- Збери з дівчатами квіти. Та зачекай, не йди! - А тоді знову схилив голову до Алі, тільки до правого плеча, але око примружив ліве. - А хто прийшов до твого хазяїна? Це не таємниця?

Алі розповів і про мужів, і про співака. Тільки ж, звичайно, не сказав жодного слова про сні Абу Амара і про люстро Аллаха. Іновірцю негоже про це знати. Та й багато злого розповідали базарні люди про іудеїв.

Тоді Бен Сахл, вислухавши, повернувся до дівчини.

- З ромашок сплетіть п'ять вінків! Жасмин і гвоздики зв'яжіть пучками. Іди!

Бен Сахл, випитуючи в Алі про закуски на учті в Абу Амара, посунув по дошках три запечатані глеки.

- Вино. Ось бачиш - на печатці моє ім'я та позначка, що це вино з моєї крамниці. А ось тобі, - він підсунув до хлопця найбільший глек, - глек з вином. Але я ставлю на ньому свою печатку і пишу на воскові, що це пальмовий сік. Його поставиш перед тим шейхом, в якого родимка на щоці. І скажи голосно, що це пальмовий сік. Побачиш, той шейх нагородить тебе за цей глек.

- Але для чого обдурювати?.. -Хлопець не встиг договорити, бо його перебив Бен Сахл:

- Знаю як облуплених тих мудреців-шейхів! І вподобання кожного з них добре знаю. Побачиш - вони вп'ються і захочуть одягти вінки. А вінки в тебе вже будуть готові. І знов же-тебе нагородять... А тепер давай гроші!

Алі припечатав на липкі від вина дошки столу ваговиті динари.

- Якщо тебе винагородять за вино і вінки, то прийдеш і поділишся прибутком зі мною, згода?

Алі хотів сказати, що Абу Амар йому особисто не давав ні фалса і нічого не обіцяв навіть.

Побачивши, що хлопець завагався, Бен Сахл посміхнувся.

- Що, шкода поділитися з іншим своїм прибутком?

- Клянусь Аллахом, ні! - заприсягся Алі.

- Дивись, ти поклявся ім'ям Отверзаючого Брану...- задоволено засміявся торговець.

Пишноволоса все щось не приносила квітів, і Алі спостерігав, як над глеком з

трояндами зависли зразу три нічних метелики-бразники... А Бен Сахл з любов'ю роздивлявся на кожну монету, що вторгував за сьогоднішній вечір. І хлопцеві зовсім не хотілося покидати подвір'я з таким яскравим нафтовим ліхтарем. І ще – так хотілося побачити біло-рожеву троянду! Аж калатало серце і пересохло в роті.

– Господине! Я чув, що ти володар надзвичайного дива... Червоно-білої троянди...

– Де ти про це чув?

– У Багдаді, в кварталі золотарів. Казали на тому базарі, що один торговець вином у Басрі має таку троянду... – збрехав Алі.

– А ти хіба бував у тому кварталі?

– Я по всіх кварталах, по всіх ханах і суках бував.

– А ти, часом, не багдадський базарний злодюжка?

– Аллах мені свідок – ні! Я носив їм рибу.

– Яка ж риба найкраща? Яка найгірша?

– Сазан – окраса святкової трапези, вусач дає міць і вбиває недосвідчених, сом – аль-кармут – їжа бідняка.

– Знаєш...

– Господине мій! благаю тебе – дай поглянути лише раз на червоно-білу троянду!..

Торговець випростався за столом і зразу став наче більший удвічі.

Голос його забринів холодно й неприязно:

– Для чого тобі зазирати на диво? Ти слуга, і знай своє місце!

– Я слуга випадком. Дочекаюсь щастя і попливу до Індії. Я ж полишив домівку, щоб побачити дива світу, про які чув у Багдаді. Твоя троянда – перше диво.

– Ні, це неможливо! Ми різної віри, а в моїм саду жоден чужий чоловік не бував.

І Алі зрозумів, що прохати і молити про ласку – зайве.

Пишноволоса принесла квіти, й Алі поскладав їх до корзини, поверх глечиків.

Човняр лаявся, що Алі змусив його стільки чекати.

Та зайва монета заткнула йому пельку, і він в одну мить пригнав човна до садиби Айші.

Коли Алі відчинив потаємну хвіртку і зайшов на подвір'я, то почув, як з розчиненого вікна неслися пісня і ляскання в долоні.

Джарія покликала його згори, але хлопець не спинився і не піднявся до неї на дах, а поспішив до бенкетуючих.

У кімнаті чаділи світильники, пахло розлитим вином і розкритими, розлущеними помаранчами...

Всі були підпилі і то добре – і співак, і Абу Амар, і обидва шейхи. Третій же, похмурий, мов хворий крук, сидів і жував стеблину цукрової тростини.

Алі поліз до корзини і доставив перед ним великий глек.

– Що ти мені ставиш? Я виконую всі заповіді Магомета і вина не вживаю!

– О достославний і найшановніший! Тут ось печаткою відтиснуто на воскові, що ще сік, пальмовий сік.

– Ну наливай, побачимо, чи не шахраї наші торговці!

Алі стало страшно – раптом Бен Сахл жорстоко над ним посміявся? Що тоді буде?!

Шейх понюхав, зробив кілька великих ковтків золотавого прозорого вина.

Віддихнув, заплющив очі, облизав губи.

Всі принишкли.

Шейх поколупався в поясі і витяг звідтіля тонесеньку половину дирхема.

– Ти вгадав мої побажання, хлопчику! Це найкращий сік, який я будь-коли пив! А їм подай вино! – наказав старий, наче він, а не Абу Амар тут був господарем...

– Молодець! – шепнув Абу Амар і стис лікоть малому, коли Алі наливав йому у чашу багряне вино.

– Гроші лишились, – зашепотів Алі господареві.

– Гроші потім, – також пошепки до Алі, а тоді голосно до всіх: – Пиймо і славимо життя! Співаймо, поки співається!

Співак вдарив по струнах і аль-ут голосно відповів йому, наповнивши дзвоном усю кімнату і вилившись у зоряне синє вікно.

– Ех, якби ще й квіти буди на нашій шляхетній учті! – виголосив наймовчазніший шейх.

Абу Амар ляснув у долоні. Алі миттю приніс корзину із запашним жасмином та пряно-терпкими гвоздиками.

Додаткові глеки зовсім неймовірно подіяли на шейхів.

Двоє підвелися і почали танцювати, намагаючись наслідувати виверти танцівниць.

А той, що пив "пальмовий сік", не міг підвестися і тільки прохав:

– Мені для повного кейфу не вистачає вінка на голові.

– Стійте! – закричав добре-таки підпилий Абу Амар. – Скажіть, о шейхи преславні, чи дійсно не вистачає вінків?

– Не вистачає... – проспівали два шейхи, вихляючи стегнами і потрясаючи руками.

А третій закивав головою по-кінському.

– Алі! – звернувся вперше до нього по імені мосулець. – Можеш сплести вінки?

– Можу! – збрехав Алі (хоча в житті ніколи не рвав квітів і не бачив, як то дівчата плетуть вінки) й вискочив з кімнати.

В покої знов зчинилась веремія і заголосила п'яна пісня.

Хлопець підкріпився оладками, з'їв рештки сушених смоков, а тоді, надівши на руки, поніс нагору ромашкові вінки.

Його появу зустріли оплесками і радісними вигуками.

Старі, огрядні шейхи скакали, наче обісілі цапи, бризкали один на одного вином, вмочали бороди у вино і співали непристойних пісеньок, що їх співають козолупи та золотарі у шинках.

Алі крадькома поглянув на щілину під стелею. Дві пари очей уважно стежили за тим, що відбувається у помешканні.

Тут шейх, який пив "пальмовий сік", покликав Алі.

– Слухай, малий!.. І ти слухай, музико!.. Ти заграй нам танцювальної, а ти потанцюй нам, як маленька циганочка!.. Тобто голяка, – пояснив він п'яним і хитрим усміхом.

Алі аж млосно стало від несподіванки й страху – ось якої ганьби від нього вимагають! Мало їм того, що вони, мов різники, повпивалися, так ще його хочуть у лайно закаляти?! І лють шибонула йому в голову гарячим струмом.

Але тут не сафіна, а Абу Амар не лоцман-мандеець – не заступиться! Он він як сміється на всі зуби! Тому Алі вгамував себе вмить і відповів:

– Не можна мені! Бо, по-перше, я мужчина, а по-друге, я рибалка, а не танцівник.

– А чим ти доведеш, що ти мужчина? – спитав, п'яно похитуючи головою, Абу Амар, зневажливо посміхаючись. – Хоча... ось тобі ніж, – Абу Амар звідкілясь висмикнув ножа з чорним держакom і недбало кинув хлопцеві.

Алі перехопив його на льоту, і всі схвально загукали.

– Попадеш в отой одвірок – і ніж твій!

Алі розмотав хустку з шапочки, той кінець, що з перснем, обкрутив на зап'ясті, склав удвоє і вільний кінець прихопив двома пальцями. Натягнув хустку і вставив у складку колодку ножа, а лезо повернув до себе.

Крутонув щосили, щоб ніж не випав.

Десь на десятім оберті розігнав отаку пращу до повної сили і відпустив кінчик хустки. Ніж зблиснув гостреним лезом і майже на третину зайшов у кедровий різьблений одвірок.

Дерево аж задзвеніло від сили удару, мов хто по ньому сокирою рубонув.

– Я можу йти? – спитав змучено Алі, втираючи піт з чола.

– Візьми ножа, він твій.

– Бог із ним, у мене рука болить, – викрутився Алі. Тут підпилий музика вхопився за колодку і почав шарпати з дерева лезо. Та марно – ніж не піддавався.

– Зачекай, зламаєш підвівся Абу Амар, якимось невловимим рухом шарпнув ножа і витяг з дерева.

Але від того порушився трохи одвірок, зі стіни відпав великий шмат тиньку – і перед очима присутніх відкрились яскраві малюнки.

10. ПОДАРУНОК МУЗИКИ

Як відкрилась стіна, і на старому тиньку побачили яскраві малюнки, то й підпили шейхи, і співак поспішили до стіни.

Абу Амар зупинив рукою Алі, що разом з усіма кинувся, щоб роздивитись таємницю.

Та мосулець узяв хлопця за плечі і повернув до дверей.

– Іди вниз і відпочивай! А коли треба – я тебе покличу!

Алі відкрив рота, щоб сказати, що він хоче теж подивитись. Абу Амар опустил повіки на свої блискучі чорні очі, ніби говорячи, що розмову закінчено і слід миттю виконувати його побажання.

Засмучений Алі повернув до дверей, Абу Амар пішов за ним і зачинив двері на засув.

Хлопчина опутився вниз, де Джарія знову пекла собі тонесенькі, як лист самаркандського паперу¹, пшоняні оладки.

Негритяночка, побачивши, що він сильно засмучений, підскочила до нього і подала йому гарячих оладків. Зазирала хлопчикові в лице, гладила по кучерях масними пальцями.

- З'їж оладків, з'їж! Як поїси, зразу стане на душі легше! Без їжі немає ніяких радощів! Як ото сидиш голодна і заперта, то не думаєш, чи щоб подивитись у вікно, чи щоб вирватись на вулицю. От коли поїси, тоді вже кортить і на вулицю дістатись, і до сусідів зазирнути. А якби ще й на базарі побувати, то справжнє свято!.. Вже рік від минулого рамадану 2 оця гієна, - Джарія тицьнула пальцями в той покій, де лежала Айша, - тримала мене в будинку і нікуди не випускала! Поки твій Абу Амар не з'явився! З ним стало справжнє свято!.. Ось вони зараз танцюють і співають про пекаря і про його коханця пухленького. Хе-Хе!.. Піду подивлюся, що вони там роблять.

І Джарія підвелася в нерішучості, чи Алі не заборонить їй піднятись до кімнати.

Та Алі стало геть усе байдуже. Він думав про своє. І поки там вгорі Джарія споглядала пиятику найзнаменитіших законників Басри, він поволі переживував родзинки. Без усякого смаку поїдав смачніші дольки помаранчі і підсохлу пшеничну пампушку.

Алі найприкріше стало від випробування Абу Амара. Невже не видно і не зрозуміло - він, Алі, старається з усіх сил, пнеться, щоб бути корисним! Зовсім не так, як інші хлопці, з якими він виростав на багдадських вулицях. Ті завжди намагались обдурити одне одного і старших, десь щось поцупити. Він же хотів усе зробити сам, своєю, вправністю. Адже коли приносив у шинки свіжу рибу, ніхто до нього не ставився із зневагою, що він нічого не вартий, нічого не вміє!

А відтоді, як почалася подорож на сафіні, і кухар, і Джафар, а тепер і Абу Амар та й усі інші думають, що він якесь ледащо.

Гарячі сльози підкотили під горло хлопцеві, але від цього, коли він відчув, що ось-ось заплаче, його охопила гостра лють. І він враз вирішив, що аж ніяк перстень з лалом не має належати Абу Амару. Зрештою, не Абу Амар жбурнув перстень у канал. І сам Абу Амар ні словом, ані рухом не виявив тоді своєї злості, що і він у такому збитку опинився, подарувавши перстень цій навіженій музиці. А вона звела все на пси!.. Алі вирішив віддати променисто-кривавий лал музиці. Без сумніву, в неї має бути і срібло, і золото, дирхеми і динари. Він назавжди запам'ятав її житло з дорогими вірменськими килимами, різьбленими тахтами з червоного дерева, вишиті шовком подушки, і поцяцьковані два аль-ута на стіні, і чорного дерева ребаб, сувої рукописів на полиці, дорогоцінний каламар, зроблений з гірського кришталю... В неї мають бути монети. Вона живе в малесенькому приміщенні, але в ньому більше затишку й краси, ніж у всьому цьому старовинному занедбаному будинку Айші.

Коли він остаточно упевнився, що віддасть перстень музиці, йому захотілось їсти. І він з'їв половину того наїдку, що був призначений на всіх них - Айшу, Джарію та Алі. Він упер недоїдки без жодного вагання. Бо весь час Джарія, немов божевільна, смажила собі просяні млинці, Айша від їжі відмовлялась. Лише пила й пила воду. Та й до всього, після чарочки ліків вона міцно засинала на кілька годин.

Він умостився на вузькому тахті, загорнувшись у стару попону, і довго крутився, все намагався уявити собі, скільки ж дасть йому срібла музика. Бо що перстень – справжній скарб, він одразу зрозумів, як почув, що сп'янілі повії прохали, благали Кадарію не викидати його, не топити в каналі. А співачка Ніссо, аж заходячись від лютої заздрості, намагалась підштовхнути її на цей безглуздий вчинок.

А тоді, зі сріблом Кадарії, полишить він Абу Амара і зразу ж піде в порт і визнає, коли перший вітрильник-дхау виходить в Арабське море, щоб досягти за тим моря-океану, а за морем-океаном славного міста Калікута. І він тоді, нічого не сказавши Абу Амару, попливе назустріч своїй долі, щоб здійснити свої мрії і побачити чудеса далеких обріїв.

Адже виходило з Абу Амаром погано. Алі не спитав на самім початку про платню за службу. А тепер він уже не міг про це спитати. Язик не повертався, та й було страшно. Бо в Абу Амара хоч скажені ночі, і біганина, і треба все встигнути, та все ж Алі постійно має наїдок. І якби не Абу Амар, то не знати, що б і робив він у Басрі. Здихав би з голоду. Бо як зібрались тут кораблі з усіх усюд, то ціни на їжу підскочили у кілька разів. І вода, смердюча й брудна, ну чисто з калюжі, та ще із солоністю морською, коштує не дешевше багдадського шербету!

І отак-от, з невеселими думками про свою службу в Абу Амара та мріями про дирхеми Кадарії, Алі зрештою заснув. І зовсім не чув п'яного галасу, коли вночі вийшли гості від Абу Амара.

Сам Абу Амар із п'яним музикою проводжали човна, стоячи на краю греблі, і довго розмовляли зі стражником, що мав охороняти богословів, кожного до його оселі.

А потім піднялись удвох до покою Абу Амара, і Джарія знов підглядала за ними. Та юний багдадець всього цього не чув і не знав...

Алі прокинувся ще до вранішньої молитви. Зазирнув до Айші. Вона стогнала уві сні. Тому розбудив її і дав води й дурманного лікарського зілля. Джарію не став будити, а поспішив нагору до кімнати Абу Амара.

Двері були зачинені на ключ, і йому ніхто не відповів.

Тоді хлопець зазирнув крізь дірку від сучка. .

У сутінках, бо завіси зовсім були спущені на решітки, побачив – у кімнаті нікого немає. Подушки розкидані, скатертина з перевернутими чашами, баклажками і глечиками з-під вина, лушпинням і недоїдками не прибрано. Алі зняв ключі з пояса, та жоден з ключів не підійшов до замка кімнати Абу Амара.

Тоді вирішив не витрачати марно часу, а поспішати до кварталу повій.

Прихопив у дорогу жмені дві родзинок та трохи сушених смужок дині.

За фалс перебрався до кварталу, де жили християни, а тоді вже по мостах високих та по низьких плавучих мостах дістався до широкого каналу, на другому березі якого були веселі квартали повій з шинками, харчевнями, крамницями, де торгували вином та закусками.

Знову за фалс він був на другому березі. О славна Басра! За все, за все тут треба заплатити хоч би фалс!

Якщо всі квартали після вранішньої молитви вибухали всіма можливими звуками – галасували човнярі, продавці, дзвеніли їм стукотіли молотками й молоточками ковалі, мідники та золотарі; вихваляли свої страви базарні кухарі; закликали подивитися всякі штучки й витребеньки базарні фіглярі – то в кварталі повій панувала тиша. Геть усі вікна завішені, а двері замкнені.

Лише двоє сміттярів затертими пальмовими мітлами змітали бруд з хідників. Та ще двоє зігнутих водонош з величезними бурдюками на плечах стукали у двері шинків – пропонували наповнити за ніч спорожнілі глеки.

Ще один водовоз куняв на демені пузатого човна, наповненого здоровенними корчагами та бурдюками, і час від часу торкався своїм зморшкуватим чолом зігнутих колін.

Лише на кінці кварталу, біля рогу, де інша вуличка перетинала головну, були відчинені двері знайомого будиночку, і відтіля чувся легенький передзвін струн.

Алі вмить упізнав мелодію "Фатіми", з якої й почалося його знайомство з цією малесенькою жінкою з кварталу повій. Аж у грудях млосно зробилося від срібного дзвону акордів... Усім вона відрізнялася від повій, але жила тут. Та спитати, чому вона тут, Алі не насмілювався. Адже мужчина не має права задавати чужій жінці питання. Він не пам'ятав такого, щоб хтось із чоловіків розмовляв з чужою жінкою. Хоча от довелося таки йти до неї, бо зовсім інша справа, якщо в людині тій є якась потреба.

Алі, дійшовши до дверей, зупинився, невидимий за дверима, але й не підступав упритул до дверей, щоб не вийшло, що він підглядає та підслуховує. І чекав, поки Кадарія скінчить грати.

Слухаючи срібний дзвін аль-ута, він забув про перстень, про свої невдалі розмови з капітаном, навіть про мандри. І про те, що служба в Абу Амара стає для нього образливою. Він поплив у тих прозорих звуках музики ніби та чайка, про яку два дні тому співала Ніссо. Він стояв, опустивши голову, і схаменувся тільки тоді, коли перед ним постала Кадарія без плаща, і очі не були в неї підфарбовані сурмою. Бліді щоки тепер відкрились у своєму справжньому вигляді – геть обсіпані ластовинням, мов усе обличчя обліпили просяною лускою. Вуста не були яскраво-червоні, а здавались якогось темно-фіалкового кольору. А очі були стомлені, із припухлими повіками, як у хворої людини. Алі здригнувся від її голосу.

– Ти прийшов від Абу Амара?

Алі похитав головою.

– А від кого? Чи таємниця?

Алі озирнувся на всі боки, приклав пальця до вуст.

– Тоді заходь до моєї оселі.

Він переступив, через поріг. Присів під стіною, мовчки розмотав свою згустку, розв'язав вузлик на кінці хустки і видобув звідтіля іскристо-кривавий лал.

Кадарія скрикнула.

– Той самий?!!

– Так, моя господине!

- Як ти його видобув?!!

Алі почув в її словах захват, і йому закортіло похвалитись. Бо питання було без жодного відтінку зневаги, геть не схоже на Абу Амарові слова й питання: "Так ти себе вважаєш мужчиною?! Вважаєш себе чоловіком?" І Алі розповів їй про смужку свинцю, знайдену в купі сміття на подвір'ї Айші, як раз на те місце, де вона, Кадарія, стояла. Як сам пірнув за свинцем та знайшов і свинець, і золотий перстень.

- Правда? - просто проспівала зачудована Кадарія, і її щоки порожевіли.

Алі видлубав з пояса нерівний свинцевий бублик.

- Дай я тебе поцілую! - І воза обхопила його голову, притисла до себе і гучно поцілувала в обидві щоки. Обняла, притисла, і Алі відчув, які в неї під одягом маленькі і гострі груди.

Враз рвучко Кадарія відтрутила від себе хлопчину і, лишивши його в хмарі тонкого дорогоцінного запаху камфори, схилилась до тахта, застеленого червоним вірменським килимом, найдорожчим на ті часи. Видобула з глибини невеличку черепахову коробочку. З самого закутка витягла перстень, зроблений із товстої смужки золота. А посередині смуги сидів темно-синій гранчастий камінь. Такого каменя хлопцеві не доводилось бачити. Хоча часом добрі сазанчики були йому ніби живою перепусткою до найдорожчого базару в Багдаді - там торгували дорогоцінним камінням, фарбами та благовонними. Здалеку бачив блакитний цейлонський сапфір, бачив бірюзу афганську та лазурит, яспис і онікс, агат і халцедон, двічі світили йому промені марійських з смарагдів, бачив, як променіла, наче золотий мед, купка бурштину з далеких країв русів. І не були для нього дивом купки густо-зеленого сінайського малахіту.

О багдадські базари-суки! Чого там тільки не побачиш! Про що не довідаєшся! Про що тільки не придбаєш знання й розуміння!

А синій камінь у персні світився незвично - несхоже на жоден з бачених там. Здавалося, що він випромінює назовні світло стократ сильніше за те світло, що падає на нього із зовні. До всього камінь було відшліфовано не круглим горбочком, а його гострі природні грані підсилено ретельною і вправною шліфовкою.

Кадарія взяла стиснену правицю Алі, розтисла його пальці і поклала на долоню перстень - не дуже великий, та ваговитий.

Хлопчина нахилився до персня, і густе ємне проміння просто різало йому очі. І закріплено було камінь дивовижно - з трьох боків його тримали малесенькі золоті руки. Робота великої вправності - на кожному пальчику викарбувані всі суглоби і нігтики!

Пройшла перша мить здивування й радості, і гірко стислося серце - згинула враз уся надія на дирхеми. А зі сріблом і спокійна, певна подорож до Калікута.

Та попрохати срібло не посмів. Тут сталося ще гірше - він нараз відчув, що хоче володіти цим перснем і що зовсім не бажає повернути перстень Кадарії.

Перстень своєю коштовністю лягав тягарем на його плечі, пов'язував його путами - було шкода віддати дивний скарб і попрохати замість нього жменьку дирхемів.

І подорож до Індії віддалилася кудись за туманний гарячий обрій Басри на непевний час...

Затис перстень-скарб, аж нігті побіліли, і порачкував до дверей. Все мовчки, тільки сопів від напруги.

Вже стоячи на порозі, лицем до Кадарії, видобув із своєї пам'яті слова оповідачів-фіглярів на багдадських базарах. Такими словами у їхніх оповідках ніби говорили люди вельможні, багаті та освічені.

- Хай на тебе впаде благословення Аллаха, моя господине... за цей царський дарунок!.. Бо моє здивування твоєю щедрістю дійшло межі можливого! Дякую і припадаю до твоїх ніг!!! І хай твоя царська щедрота буде тобі воздаватись тисячу тисяч разів добром і радістю!!! Хай на тебе впаде благословення Аллаха і захист його!!!

Малий порачкував, а тоді повернувся і просто побіг по вулиці, ледь не штовхнувши двох сміттярів. Вони зчепилися над купою сміття і намагалися видерти один в одного уламок дирхема. Певно, його вночі загубив якийсь підпилий моряк...

Взагалі, з кожним днем у Басрі життя ставало більш гучне, неспокійне. Бо прибували нові й нові кораблі по Шатт-аль-Арабу зі своїми товарами аж із верхів'їв Тігру та Євфрату.

Всі заїзди-хани були забиті купцями, їхніми домочадцями та слугами матросами і корабельниками, торговцями та шейхами із сусідніх озерних та степових племен.

Всі чекали й не могли дочекатись, коли ж почнеться літній вітер. Але щось не було чути ніякої звістки ні від рибалок, що виходили в море за рибою, ні від ловців перлин і збирачів коралів. Весь час вітри зненацька зривалися з різних частин світу, крутили над морем, рвалися на різні боки, проносились шквалами та закручувались у небо чорними стовпами смерчів.

Постійний же вітер, що в літні місяці дме в одному напрямку і несе крутобоки арабські вітрильники до берегів Індії, ніяк не починався.

А басрійські завжди можна було пізнати серед інших кораблів по їхніх білих боках, бо тільки в Басрі вживали таке чисте біле вапно в суміші з акулячим жиром для обмазки дощок дхау.

І от Алі прибіг до кінця кварталу.

А Кадарія тим часом гралася перснем, крутила на всі боки, милуючись багряним промінням, що вогненними пучками виривалося із глибини кристалу.

Музика визирнула з дверей, озирнулася на всі боки – чи не йде хто до її помешкання – і швидко зачинила двері. Тоді підскочила до вікна. З-під вікна, під рамою витягла невеличкого дерев'яного чіпа, встромила в дірочку перстень. Закрила згори чіпом і, послинивши пальця, замазала крейдою із стіни, щоб не було знаку.

Алі спинився в кінці кварталу і сів на палі над водою. Алі махав рукою, та човнярі пропливали мимо – у всіх у них були пасажири. Хлопець озирнувся.

Осторонь, де в дамбі вирубані сходинки й укладено акацієві дошки, припала вже знайома йому широкобока лодія, вся заставлена корчагами з водою і обложена попід бортами величезними бурдюками з водою. На демені сидів могутній мулат, розпустивши товстенні червоні губи і сопучи уві сні. А руки сторожко тримав на довгому шестові, яким він гальмував рух, щоб течією не відвело човен від причалу.

Двоє його помічників, один, мабуть, молодший брат, такий же могутній мулат, і другий, певно курд, високий та стрункий, тягали корчаги з водою.

Алі відвернувся від них і розкрив пальці. За ту мить, що перстень лежав відкритим, сонце впало на камінь. Сонячний промінь наче кудись глибоко-глибоко занурився, а тоді вибухнув назовні різким, яскравим світлом. Синій промінь вдарив йому в очі. Хлопчик аж здригнувся від нестерпного блиску. І тоді вдіяв так само, як і з перснем-лалом – зав'язав у хустку.

Сидів Алі і розмірковував, що ж далі робити. З грошей, що дав Абу Амар, у нього лишився якийсь мізер. А частку дирхема від законника і батьківський дирхем він волів нізащо не чіпати.

Синій камінь не можна віддати Абу Амарові. Бо якщо Кадарія не винагородила хлопця грошима за таку безцінну послугу, то хто знає, як мосулець вчинить?! Що скаже? А продати синій камінь неможливо!

Хто повірить хлопцеві, що він цей перстень не вкрав, а йому подарували?! Таке трапляється лише в казках! У житті, тут, ось зараз, подібного не буває! Чудеса трапляються десь там, далеко за обрієм і не сьогодні! Траплялися давно, вчора. Або трапляться в далекому завтра. Це вже Алі зрозумів, бо всі чудеса, про які говорилося й кричалося в Багдаді, потім виявились або брехнею, або помилкою... А десь далеко чудеса таки трапляються! Це всі стверджували і ніхто не сумнівався, і всі вірили, і разом з усіма вірив Алі. Чудеса більше бувають страшні, а бувають і веселі. А чудо з перснем не має ніякої назви. І з ним зовсім не весело – воно лягло на хлопця мов камінна брила.

Думав, але нічого не міг придумати.

Може б, ця пожадлива Айша купила перстень потаємно? А може, і забрала б собі, нічого не давши? А що їй зробиш? Та головне – вона зараз хвора і ні до чого не здатна. Якби Рустем був удома, може, він купив би синій камінь?! Дати камінь комусь із капітанів, щоб вони його відвезли до Індії? А якщо вона перстень візьмуть, а самого продадуть піратам, щоб ніхто й не знав, хто їм цей камінь дав? Подібне чув на базарі, де збиралися торговці кінями... Та й до капітанів у нього була велика пересторога – він добре запам'ятав їх зневагу, коли хотів найнятись на корабель. Вови всі кепкували з його худорлявості, наче це були не відважні мореплавці, а брудні кухарі з річкової сафіни.

І раптом він вирішив – піти до Бен Сахла і в обмін на синій камінь подивитись на чудесну біло-червону троянду – справжнє диво Басри.

За мідяки він купив собі найгірших, найсухіших фініків, і це була для нього добра їжа. В Багдаді він і такі рідко куштував. А пундики зі стола в Амара ще його не розбестили. Те, що віддасть синій камінь, його вже не бентежило. Лише б не взнав Абу Амар про лал. Та, певно, вже Абу Амар не цікавиться тими Ніссо і Кадарією. Можливо, коли мосудець знову з ними здибається, якщо таки здибається, то кораблі попливуть у море. І хтось із капітанів або купців візьме Алі в Індію. Він так сподівався цього, що був просто переконаний – його візьмуть! Йому усміхнеться доля!

Хлопець проговорив до мулата:

- Ви у той бік пливете?

- Га? Що? Що таке? - стрепенувся спросоння мулат. Звів угору голову і, побачивши над собою хлопця, спитав: - Тобі води? Ми кухлями не продаємо! Лише міхами!

- Я не про воду! Ви пливете он туди?

- А тобі що?

- А мені туди треба! - і показав рукою до Зеленого базару.

- Пливемо туди! Але людей ми не возимо.

- Я плачу фалс! Мені дуже треба!

Мулат довго чухав потилицю, зрештою вирішив:

- Прийдуть мої хлопці - й тоді попливемо.

Алі перебрався в широкий, товстопузий човен і примостивсь у щілину між бурдюками.

Йому все ще хотілося їсти і він не зміг втриматись, щоб не витягти смужку сушеної дині. Але їсти одному в присутності іншої людини він не міг - Алі знав, яка то мука і образа, коди хтось їсть, а тебе не пригощає! Він витяг ще смужечку дині і подав мулатові.

- Пригощайся, дядечку!

- А ти щедрий! - І той простягнув коричневу вузлувату руку, наче вирізьблену із старого горіхового коріння, на яку наклали рибальську сітку, так випирались з-під шкіри судини.

Алі ще витяг залишки родзинок, може, з півтори дюжини дрібних зморщених ягід. Розділив на долоні порівну. Одну частку схопив у пучку та в рота, а другу переклав у мозолясту долоню мулата.

Повернулися носії-здоровані і поставили на місце порожні корчаги.

Був час повного припливу, і тому молодий мулат з курдом схопилися за весла й вдарили ними по каламутно-зеленій воді. І човен бадьоро поспішив уперед, б'ючись із плюскотом крутими боками об дрібну хвилю.

Ось і Зелений базар.

Веслярі підігнали човна до насипу, а малий поліз у пояс, щоб віддати їм фалс.

- Ні, ні, хлопче! - мулат закрутив сивою головою. - Спасибі тобі за пригощення. Ти хлопець добрий і без гонору!

- А який гонор? - спитав Алі здивовано, вже тримаючись рукою за палю, щоб вилізти на греблю.

- Хе! - виставив уперед підборіддя старший мулат. - Тут у Басрі люди жорстокі - кожен себе вважає вищим і кращим за іншого! Араб за перса; перс вважає себе вищим за індійця.... і таке інше... і взагалі... Тут кожен перед кожним пнеться. А нас, темношкірих, весь час упосліджують... Хоча були, були колись часи... Отож я й кажу - у Басрі люди злі й пихаті.

- А ти, дядечку, хіба ти не з Басри?

- Ми оманці зі славного міста Маската.

- А чого ж ви опинилися в Басрі?

- Так сталося. Колись зустрінемось - розповім. Ну, бувай здоров, бо нам час далі рушати. Треба цю воду продати та й поспішати по свіжу. Ти хіба не знаєш, що коли вода з відпливом у каналах спадає, тоді там, у Шатт-ель-Арабі, вода не така солонa. І нам треба нею наповнити всі корчаги й бурдюки! - Він чомусь засміявся, повів мозолистою рукою над зморщеними, обпаленими шкірами бурдюків. - У Басрі хліба ніхто не подарує! Може, тільки з радістю подадуть хлібець-закурі 4, коли потрапиш до в'язниці. Амінь!

Алі, призвавши на водовозів усі можливі щедроти Аллаха, відштовхнув носа човна і видряпався на верх греблі.

11. ДІАМАНТ І ТРОЯНДА

Алі поспішив через Зелений базар.

А на базарі вирував людський натовп.

З усіх боків до кварталу підпливали по трьох каналах усе нові й нові човни. Привозили всяку зелень, яку тільки можна зростити на острівних городах та в садах. Цибулю червону й білу, круглу й довгу, мов корінь солодкої тростини, капусту, часник зовсім молодий - і часник дозрілий, кожною головкою завбільшки з добрий кулак м'ясника, цілі снопи петрушки, кропу, оберемки темного бадилля духмяної кіндзи, невеличкі корзинки соковитих пахучих каперсів¹, редьку й моркву у великих корзинах, огірки та ще всяку-всяку всячину. Ну й лакітки з пустелі - корзини білих круглих грибів. Бедуїни привезли їх до Шатт-ель-Арабу, а там у них гриби перекупили спритні зеленярі.

Алі не міг затримуватись і доклав усіх сил і спритності, щоб пробитись через вируючий людський тлум. Коли виходив з базару, угледів - біля першого мосту сидить дерев'яш із каландарів². Голова непокрита, виголена, вусів і бороди немає, брови вищипані. Шия у зморшках, мов черепахова. Перед ним стояла на дерев'яних плахах хідника чаша із шкаралущі кокосового горіха. І в ній кілька стертих фалсів.

Алі проминув каландаря, але потім повернув і поклав йому в чашу останню смужку дині.

Чоловік з голим видом уважно подивився на хлопця.

І по цьому погляді Алі наче відчув - каландар знає його, пізнав його. Та сам хлопець не міг пригадати ніяк, чи він його вже бачив у Басрі, десь у юрмі, чи не бачив.

Каландар розкрив сухі вуста. І безліч зморшок по куточках рота розправились і склались у якийсь дивовижний візерунок.

- Благословення тобі Аллаха, хлопчику, за щедre подання!

- І тобі благословення і щедрість Отверзаючого Браму!

Та й побіг далі по мосту.

Коли біг по горбатовому мостові, що зводився над каналом наче дуга напнутого арбалета, відчув на собі погляд безбрового дерев'яша. І коли вже спускався вниз із мосту, обернувся й побачив, що каландар пильно дивиться йому услід. Від того Алі стало наче аж моторошно. Тільки, правда, на хвилю. Бо далі він уже біг вулицею кварталу, де

торгували кізяками, вугіллям, деревом, хмизом, очеретом, сухим пальмовим листям – усяким паливом, одним словом. Наче повернувся в рідний Багдад.

Далі продавали канати, линви, грубу пряжу, полотно для вітрил та всіляке моряцьке начиння.

По другому мостові перебіг до кварталу, де жили перси-шиїти.

А від кварталу персів через міст дістався до дільниці, де селилися не мусульмани.

Він знав, що в самому кінці цього кварталу розташована садиба Бен Сахла. Трохи було дивно для Алі, чому цей іудей не поселився в своєму кварталі. Та хіба ж його питаєш? Не личить та й не за звичаєм, щоб питати сину сміттяра про такі речі в торговця. Звичай не закон – його не можна обходити. Звичай визначає життя людини, і це обов'язок – слідувати звичаю.

Лавка Бен Сахла теж була відчинена – тільки з вулиці. Розкриті і двері, і вузьке вікно. А на підвіконні лише невеличкі глечички із соками.

Зате всередині вся підлога лавки була заставлена запечатаними глечиками з вином. Господар сидів під стіною на широкому тахті і, низько схилившись над сувоєм, читав.

Алі привітався і став перед порогом крамниці.

– А, це ти?! Кмітливий слуга славного господина! Прийшов поділитися зо мною своїм прибутком? Бачу, ти хлопець чесний!

– Мій господине, – сказав Алі і замовк, бо не доводилося йому мати справу з іудеями і не знав він, чи належить йому іновірця величати господином? Чи не належить? Та й до всього він не пам'ятав, щоб при ньому хтось із дорослих розмовляв із багатими іудеями. А батько, коли ходив, платити за "житло", то ніколи не брав із собою сина... Тим пак, що багато на базарі всякого розповідали про іудеїв. Та й самому Алі багато хто з базарних іудеїв не подобався своїм виглядом і одягом.

– Ні, мій господине!.. Прибуток у мене ніякий. Нема чим ділитись, – і Алі показав уламочок срібного дирхема.

– Ай-ай-ай! – похитав головою Бей Сахл. – Ну скільки раз говорено й загадано законом – не псуйте, монету! Адже при рубанні монети якась крихта срібла впаде ва землю, і на зубилі лишиться! Величезні втрати, якщо подумати, скільки монет рубають і скільки губиться крихіток срібла! А якщо їх скласти до купи – яка втрата! Ти уявляєш? Срібло ж усе дорожчає і дорожчає... І, до речі, гіршає. І правителі, і прості люди псують монету...

– Є до тебе, мій господине, велика таємниця!

– О, це вже цікаво! – зразу ж стрепенувся огрядний бородань, примруживши ліве око і схиливши горбоносу голову до лівого плеча. – Ну-ну, розповідай, яка там у тебе таємниця!

– Ні, мій господине! Я не розповідатиму, я тобі її покажу. Тільки не тут! З вулиці хтось може побачити...

– Ну, заходь, до лавки, щоб ніхто не побачив з вулиці.

– Але в лавці в тебе темно, мій господине!

- То може, ти хочеш ще й до мого помешкання зайти? - з насмішкою спитав Бен Сахл.

- Ні. До помешкання мені негоже вступати, - відповів йому щиро Алі. - А на подвір'я я можу зайти. Де вчора стіл стояв.

- Ну добре! Побачимо, що в тебе за таємниця. І він провів хлопця межі глечиками з вином і поставив під стіною. Сам же швидко замкнув двері і закрив вікно. Стало в лавці зовсім чорно. Бен Сахл прошелестів шовковим халатом повз Алі і десь у глибині коридору відкрив завішані циновками двері.

- Проходь! Тільки не нароби шкоди.

Вони ступили на подвір'я, те саме, де вчора Бей Сахл продавав заможним гультям вино і квіти. Стіл стояв трохи далі під муром, але якраз туди вже діставало сонце.

Обернувся на всі боки, чи хтось не зирить на них з якоїсь шпаринки? Потім став так, щоб де було видно, якби хто підглядав у шпарку брами.

Розв'язав хустку на кінчику і поклав на долоню Бен Сахла густо-синій іскристий камінь у золотій оправі. На камінь впало сонячне проміння, камінь зразу ж поглинув його і викинув через бокову грань, мов блискавку, густий синій промінь.

Промінь вдарив їм обом в очі - і хлопцеві, і Бен Сах-лові. І Бен Сахл, досвідчений, битий і третій торговець, не стримався - він був захоплений зненацька появою такого чуда! Розчепірів пальці правиці і заволав:

- Ай-ай! Ай-ай! Це той камінь!

Він почав крутити перстень на долоні, не забуваючи тепер, як і Алі, стати спиною до воріт. При кожному порухові камінь зсередини просто бив спалахами густих синіх променів.

- Де ти його дістав? Чи може ти скажеш, що ти його знайшов у купі золи на хазяйському подвір'ї, чи між палями в щілині на причалі? Га?

- Ні мій господине. Мені його подарувала Кадарія за те, що я витяг з каналу її перстень з лалом.

- Присягаюсь здоров'ям, це все не так! Вода у нас брудна. Гидота, а не вода, справжнє холерне лайно! В морі - повірю! Тут ти не міг знайти!

Тоді Алі видобув з пояса смужку крученого свинцю.

- Я кинув у канал ось цей свинцевий перстень. І пірнув зразу в те місце. Намацав під водою і золотий, і свинцевий перстеньки. Ну й витяг їх!

Знову Бен Сахл звів розчепірені пальці правиці над головою і вигукнув:

- Ай-ай! Який кмітливий хлопець!

Далі Алі розповів, як відніс лал музиці Кадарії, а вона в дарунок йому віддала синій камінь. Знов, утретє, Бен Сахл звів правицю і наче аж заголосив, таким сумним голосом він проговорив:

- Ай-ай! - Що то значить - жінка! Покласти на хлопця те, що сама не в силах...- але урвав на півслові свої причитання і почав знов милуватися грою каменя, перевертаючи його на долоні.

- На, потримай! - віддав перстень Алі та, підхопивши поли халату, мов жінка поділ

сукні, поспішив, до крамниці.

З крамниці він прибїг, несучи тонкого скла чашу дамаської роботи.

Чаша була по вінця налита водою.

Бен Сахл обережно опустил у чашу перстень. І крізь воду, і крізь скло синій камінь світив, коли на нього падало сонце, все таким же ясним і пронизуючим синім променем.

Бен Сахл порожевів, очі його блищали, на високому шишкуватому чолі виступили росю краплини поту. Він прицмокував, схиляв голову то на одне плече, то на друге, примружував то ліве око, то праве.

- Скільки я чув про цей камінь, але вперше ним милуюся, тримаю в своїх руках! - виголосив зрештою.

Обережно випив воду із склянки, віддихнувся і сказав:

- Така чиста вода фалс коштує!

І волохатими пальцями витяг з чаші перстень.

- На! Забирай!

- Але ж я вам його приніс!

- Я його не можу купити... У мене у всьому домі! - Та тут, як Алі в Кадарії, цей досвідчений купець знітився на півслові. - Ні, я його не можу купити!..

- Тоді я хочу з тобою на нього замінитись.

- На що? - вирячив очі Бен Сахл, і густі брови його полізли до чорної високої шапки. - На що?!

- Я тобі віддам перстень. А ти, мій господине, дозволиш мені подивитись на біло-червону троянду!..

Бен Сахл стояв, кусав собі губи, і тоді їжачилась на підборідді густа борода із сивиною. Зібрав пучками пальців шкіру на лобі і отак довго мовчки стояв.

- Ну добре. Пішли! - вицідив нарешті з себе торговець. - Троянду я тобі покажу, але перстень лишай при собі!

- У мене немає більше нічого, чим би я міг заплатити.

- Яка з тебе плата? На тебе скинули таку ношу... Пішли! Не можу гаяти часу - а раптом покупець прийде - збитки!

Він пройшов назад з хлопчиною у темну лавку. А з лавки були двері в задній стіні у довгий коридор. Вони йшли, і Бен Сахл говорив:

- Я йду з гостем, я йду з гостем!

Алі знав, що в іудеїв жінки не закривають лиця і наче не ховаються при сторонніх мужчинах. Адже ввечері пишнокоса дівчина подавала їм квіти. Певно, донька його.

Так вони пройшли довгим проходом і стали перед цегляною стіною. Тут уже було світло, бо згори в отвір стелі падало сонячне проміння.

Бен Сахл покликав когось незрозумілою мовою. І була вона не схожа ні на іудейську, ні на перську мови, які він вряди-годи чув на базарах у Багдаді і тим пак у Басрі.

З-за товстої цегляної стіни йому відповів старечий рипучий голос такою ж самою

мовою.

Тільки тоді Бен Сахл дістав ключа і відчинив вузесеньку хвіртку. І вони з напівтемряви переходу ступили під різке проміння сонця у чарівний смарагдовий садок.

Стояли під самим муром дві низенькі пальми. У невеличкому басейні-хаузі був острівець, а з середини острівця стирчала мідна чапля і з її розкритого дзьоба тонкою цівкою плюскотіла на камінці вода. У самому хаузі порозпускали пелюстки фіолетові водяні лілії з темно-червоними серцевинами. На кущах квітучого жасмину у клітках стрибали чорні, з червоними дзьобами й ногами птахи і несамовито кричали арабською та перською мовами.

Просто перед хлопцем, на другому боці піщаної стежки виростав трояндовий кущ. Невисокий, може, до грудей Алі.

Троянда виростала з розпушеної чорної землі, що була навколо викладена блакитними полив'яними цеглинами.

На кущі було, Алі вмить порахував, п'ять нерозпущених бутонів, а чотири квітки вже розгорнули свої пелюстки.

Де пелюстки розгорнулися, то верх пелюсток був білого, майже до половини, кольору, а далі йшов багряно-кривавий колір.

І таке було враження, що на багряню квітку згори наклеїли білу квітку.

Алі затамував подих.

Почув над собою голос Бен Сахла:

- Можеш підступити ближче. Тільки не торкайся руками!

Алі підступив до куща троянди. Справді - наче одна квітка, червона, зрізана бритвою, а на зріз наклеїли білу квітку! Та що найдивніше - не було ні рисочки, ні сліду між червоним і білим. Просто обривалося червоне, і зразу ж починалося біле.

Хлопець злегка потяг носом повітря. Запах був слабенький і аж нітрохи не кращий за аромат придорожньої шипшини.

- О мій щедрий господине і Хай ніколи не полишає тебе благословення Аллаха! Хай завжди в твоєму домі будуть здоров'я та гроші!¹¹ Але, скажи мені, найдостославніший володарю квітки, чому у неї немає... майже немає запаху?!

Бен Сахл здіймався над хлопцем, випнувши черево і склавши руки на ньому. Великими пальцями крутив один навколо одного. Він посміхався поблажливою, зверхньою посмішкою.

- О нерозумний хлопчику! Слід тобі знати, що є речі, які радують людський ніс, а є речі, що радують людське око. Ніс можна швидко втомити радістю. А око ніколи не насичується тим, що бачить! І ніколи не насичується улесливими словами людське вухо. Як сказано в Писанні - "Та не насититься око баченим, та не насититься вухо слуханим". Амінь!

І вже зовсім по-іншому, суворо:

- Пішли! Не гаймо більше часу! Я не збираюсь втрачати покупців.

Алі обернувся, поклонився двоколірній троянді і поспішив поперед Бен Сахла в ту

малесеньку хвіртку. Краєм ока схопив, як уже вступав у отвір, що за пальмою в затінку стоїть дідусь-індієць, в чалмі і в білій спідниці. У руці тримав довгу бамбукову палицю з кривим ножичком на кінці,., '

Тією ж самою дорогою вони поверталися до лавки.

Бен Сахл відчинив двері та вікно і визирнув на вулицю. Нікого ніде.

Алі стояв посеред лавки і не рушав з місця.

- Іди вже! Все! Досить!

- Мій господине! Поясни мені, чому ти не бажаєш володіти цим перснем? Він дуже коштовний! Я це напевно знаю! У Багдаді я бував на базарі золотарів. І там бачив блакитні сапфіри з Цейлону. Покупці дивились крізь них на сонце. У них не така блакить і не такий гострий блиск. Це не сапфір. Це щось надзвичайне! Це чарівний камінь...

- Ти майже вгадав, - повагом і без дратливості проговорив Бен Сахл, хоча за мить перед тим намагався швидше спекатись хлопчика. - Я тобі розповім!

Тільки домовились - про те, що ти був у мене з ним, ніколи й нікому не говорити! Ти можеш присягтися? Так? Присягнись!

- Присягаюсь іменем Аллаха милостивого, милосердного! Присягаюсь мовчати, хто б мене про тебе і про камінь не випитував!

- Добре! - одказав Бен Сахл. - Бачу, що ти хлопець поважний. Отож слухай цю страшну історію. У одного купця була жінка. Вона й зараз ніби жива. І купець ніби десь ще проживає. Жінка ж, про яку мова, походила із султанського роду. Казали, що її бабка народилася від наложниці султана Му'ізз ад-діна Санд-жара³... Купцеві продали її десь у Кашгарі⁴.

- А чому вона була продана купцеві?..

- Не знаю... Чи, може, вона втекла... Чи, може, як, не знаю... Таємниця для мене, і ніхто не знає. Потім цей купець повернувся до Басри. Накупив собі кілька добрих будинків, відкрив лавки, збудував кораблі і посилав своїх капітанів у різні краї. Було в нього багато наложниць і рабинь. Пройшов якийсь час - і ця, султанської крові, дружина народила йому доньку. Донька від самого початку, тільки стала говорити, зразу й заспівала. Вона могла з одного разу запам'ятати всю мелодію й проспівати її від початку до кінця! Навіть досвідчені гравці на аль-уті не могли так точно повторити мелодію, як вона. Для дівчинки батько замовляв у найкращих майстрів малесенькі інструменти, а найкращі вчителі музики приходили її навчати. А собою вона була мізерна і зовсім непоказна. І от коли вона вже піросла і вибилась на дівчину, до її батька в гості прибув сам намісник Басри. Кажуть, що його так трактували в домі купця, ніби він був не намісником, а батьком халіфа! Щоб задобрити нашого намісника, щоб ублажити його, купець велів своїм наложницям і невільницям танцювати перед гостем з відкритими лицами!!! Та намісника це зовсім не задовольнило, і він побажав, щоб донька купця грала для нього на аль-уті. Почав тоді бламати його купець: "О найдостойніший з найдостойних! Ти знаєш, як я тебе люблю і поважаю і впадаю перед тобою в порох, але - в ім'я Аллаха! - не побажай, щоб моя донька стала перед тобою з

відкритим обличчям!" І вона грала за завісою на аль-уті і співала.

Намісник заплакав, як почув її гру. А коли вона скінчила грати, то він сказав, що кращої гри він не чув і що за ним дарунок, достойний подібної музики... А потім він дійсно прислав дарунок... Оцей перстень, що ти його тримаєш!.. І як же хитро прислав – у футлярі три флейти зі слонової кістки, оздоблені золотими обручками. І, як обручка, на одну був цей перстень із синім каменем вдягнений, і коли вона роздивилась, що перстень із каменем, а не золотий обручик, посланець вже відбув... А через кілька днів прибув брат намісника до купця домовитись про весілля дівчини і намісника Басри. Вона б мала стати його четвертою дружиною. Купець плакав і дуже побивався з цього, бо не хотів віддавати свою доньку за намісника Басри. Намісник не лише років на двадцять п'ять старший за дівчину. Він брутальний і нестримний. У нього безліч наложниць і рабінь. Та ще й до всього у нього були завжди коханки – жінки тих купців та капітанів, що надовго забарились у своїх ділових мандрах. Отож плакала і жінка купця, в жилах якої текла султанська кров. Та, видно, шалу султанської крові їй не передали ні баба, ні мати, бо вона лише плакала. А от дівчина перейняла кров від предків. Коли їй сказали про посланця намісника, вона захотіла через завісу поговорити з братом еміра. Батько їй дозволив. Тільки вона попрохала, щоб ні батько, ні мати не були приявні при тій розмові. Дівчина вийшла до брата намісника і, стоячи за завісою, відмовилась від заміжжя. І ще щось додала ядуче та образливе про намісника. Про якусь його ваду, про яку знали лише близькі родичі. А вона ж лише один раз бачила його крізь шпарочку в завісі! Посланець вибіг із дому купця мов ошпарений і поскакав зі своїм почтом назад до палацу намісника. І ще до вечора того дня привіз гонець лист-наказ – переселитися доньці купця до кварталу повій. Може бути блудницею, може не бути, це її приватна справа, але жити повинна в кварталі повій! За одну ніч купець винайшов дуже гарне помешкання в кварталі повій і поселив туди свою непокірну доньку, правнучку султанської наложниці, з двома служницями-охороницями темношкірими. Ті дві з країни зінджів були з племені, де й жінки разом із чоловіками виступають на війну... Сам же купець намагався виїхати з Басри до Багдада. Тільки для цього йому потрібні гроші готівкою і паперові сакки на золото в Багдаді. А він же був компаньоном скупердяги Рустема. Вони вдвох робили величезні, неймовірні гроші. І без того, щоб вилучити гроші із справи спільної або одержати сакк без підпису Рустема, не міг він і ворухнутись.

Не вдалося йому своєчасно прибути до Багдада, підкупити візира і через нього добитися скасування жорстокого наказу проти дівчини. А спритний Рустем зрозумів, що свого приятеля можна обдурити до кісток!.. Довго розповідати, але кінець ось який: Рустем за безцінь придбав собі і його будинки, і палац. Потім найкращий будинок пограбованого друга продав новому своєму приятелеві. Той був великий знавець на фініках, але поганий купець. То Рустем його відправив як прикажчика чи молодшого компаньйона до Сирії налагоджувати склади для басрійських фініків. Щоб, значить, не віддавати басрійських фініків перекупцям, а самим з цього прибуток мати. Він поїхав, а в будинку поселив старшу сестру, вдову – Айшу. Ось тепер розумієш, чому Кадарія

кинула перстень у канал?.. Тільки скажи мені – що вона хотіла від Айші за перстень? І на що Айша не згодилась?

Тоді Алі оповів, що ніби Кадарія сказала Айші, що коли вона, Айша, протанцює голяка перед гостями, тоді одержить перстень.

Бен Сахл пробурмотів собі щось у бороду і звів руки вгору, виголосивши: "Аміль!"

– Вельмиласкавий мій господине, скажи мені і витлумач, що означають слова твої твоєї мови?

– Я проказав слова нашої молитви. В молитві кожного ранку чоловік дякує богові перш за все, що він не створив його жінкою. Це Величезна мудрість, але ти ще цього не можеш зрозуміти. Слухай: ти чув про мудрого царя нашого Соломона?

– А! Я чув про нього на базарі мідників! Він мав чарівний перстень і завдяки йому знав усі мови всіх тварин і птахів.

– Перстень Соломона – дрібничка з усіх його чудес! Головним чудом була його неймовірна мудрість! Він сказав одну річ – і запам'ятай її на все життя: "Хто стереже свої уста, той зберігає свою душу, хто ж свого рота невгамовно роззявляє, тому погибель!" Зрозумів? А тепер іди собі і не заважай моїй праці!

Алі хотів віддати йому уламок дирхема, який вручив учора вчений муж, та Бен Сахл відтрутив його руку.

– Не поспішай! Може, ця лусочка срібла врятує тобі життя!

– А моєму життю ніщо не загрожує – ось віддам Кадарії перстень, і все буде в повному порядку, – впевнено проказав Алі.

– Ти ще справді малий і недосвідчений! Нашому життю повсякчас щось загрожує! Наприклад, моєму життю сьогодні загрожував твій синій камінь. Він спокушав мене, але я його не взяв. Але я щасливий, що врешті-решт на нього подивився! Багато про нього чув. Він привезений одним капітаном із Індії. Його купив у капітана за всі свої гаразди один купець-шиїт. Хотів відвезти в Кербелу на могилу Аль-Хусейна 5. Та його закололи і заволоділи перснем. Злочинців через якийсь час схопили стражники. Вони всі належали до різних родів і не змогли домовитись і привласнити перстень. Тому віддали його намісникові. Через якийсь час загинули всі стражники по-дурному. Один впився і захлинувся власною блювотиною. Другий потонув у багні під час відпливу. Третій сонний упав з даху. А четвертого забив у конюшні його власний кінь! Після цього, певно, намісник шукав випадку, щоб комусь подарувати перстень. Купцям не міг, бо тільки вони йому дарували. Послати комусь із старшини ж Багдад боявся – а раптом у Місті Миру вже знають про нещасливий перстень? А раптом це трактуватимуть як чаклування, замах на їхнє життя? І він вирішив, щонайкраще віддати перстень за султанську правнучку. І знов, бачиш, синій камінь наробив лиха! Певно, Кадарія й вирішила іншим перснем, тим, що з лалом, перебити долю. Перша спроба – і Айша напівжива. А тут ти повертаєш лал. І тоді вона міняє лал на синій камінь. Це вже чари. І тепер вже ти в халепі.

– Але це неправда! Я віддам їй діамант, і вона його забере. Вона нічого не хотіла мені заподіяти. Вона така, вона така...

- Свята? - засміявся Бен Сахл.

- Так! Вона як свята! Вона складає такі пісні, від яких плачеш, від яких серце твоє десь летить над водою. Он вона яка!

- Хлопче! Ти ще не знаєш, який то страх - глибина жіночої душі! Глибша за всякий океан! До речі. Як ти назвав камінь - діамант? Чому ти вирішив, що це діамант? Він же синій!

- Бо й перлини бувають чорні. А завжди вони рожеві! Значить, і діамант може бути синім.

- Ай-ай! А ти метикуватий хлопець. Слухай, мені ось що на думку спало... Ти довго роздивлявся перстень з лалом?

- Добре роздивився. Можу навіть намалювати! Дай мені каламар і папір - я вмиль вималюю.

- Слухай, ти ж мусульманин - хіба можна порушувати заповіді віри?

- Не можна малювати живих істот. Сам чув суперечки про це у мечеті. Перстень з каменя й золота - без дихання - зовсім інша річ!

Бен Сахл подав клаптик тоненького паперу, каламар і калам б.

- Це знаменитий самаркандський папір....

- Це в тім краю, де Бухара і Мерв? Дині там знамениті.... Я сам чув запах дині, що коштувала сто динарів...

- Що дині?! Там мої родичі живуть, у Бухарі і в Мерві. Правда, вони бідні люди - шкіри виробляють, тканини фарбують... А от у Місрі мій двоюрідний брат - то великий умілець! Він оправляє в золото найвибагливіший камінь - смарагд! Із крихким смарагдом треба вміти поводитись.

Хлопчик став навколішки, поклав на віко тахта папір і обережно вималював перстень з лалом. Особливо ретельно візерунок навколо гнізда, куди було вставлено лал. Бен Сахл аж здригнувся, коли підніс ще мокрий малюнок до очей.

- Тихо! Мовчання! За цим перснем напевно смерть. Мій брат його робив у Каїрі, для одного відчайдушного мандрівця і дуже вдалого купця. Він десь родом із Дамаска... Багатий і в дружбі з багатьма сильними світу цього. Якщо цей лал Абу Амар подарував Кадарії, то його володар загинув. Або з ним сталося страшне нещастя, що він мав позбутися свого улюбленого персня! Ай-ай! Тепер слухай - ти присягся Аллахом мовчати! Швидше йди та віддай їй перстень! Краще втратити цей скарб і лишитися цілому, ніж володіти мить скарбом, для того, щоб втратити і тіло, і душу!

- Мені так хотілося пошвидше потрапити в країну чудес Індію.

- Потерпи трохи, і мрія твоя здійсниться. Як сказав премудрий цар Соломон: "Відсунута надія - мука серця, а здійснення бажання - дерево життя", йди і поспішай позбутися небезпеки! Поспішай же!

Алі, призвавши мир і благословення на Бен Сахла та його дім, підійшов до дверей. Визирнув із крамниці на всі боки. Пересвідчився - нікого нема. Вискочив назовні.

Попід стінами пробіг півкварталу, а тоді перейшов на самий край вулиці просто над каналом. Пострибав по палях, ніби випробовуючи і долю, і свою вправність - чи

прискаче по верхах паль до кінця кварталу.

Не зірвався, навіть не похитнувся і не перечепився. Коли повертав за ріг, зирнув назад. Бен Сахл стояв у дверях крамниці. Він підніс руку до обличчя – чи то пейси собі закручує, чи то напучує Алі, мовляв: "Поспішай, поспішай! Все буде гаразд..."

Коли хлопчик зник за рогом, Бен Сахл відчув велику втому і тремтіння в колінах. Прочвалав у куток лавки і витяг із схованки невеликий глечик, запечатаний зеленим воском. Тихо покликав:

– Мадхі! Заходь!

Відчинилися двері, і зайшов той самий садівник у білому тюрбані і білому запиналі на стегнах.

– Ти все чув? – спитав Бен Сахл виснаженим голосом.

– Все.

– Як міркуєш – пощастить малому виплутатись? – Бен Сахл налив у малесенькі чаші бурштинову запашну рідину.

Індус встромив палець у чашу, бризнув напоем на підлогу.

– Не пий ані краплі вина! Бо в ній усе зло, як сказав колись пророк Всевишнього й милосердного! Хай буде славне його ім'я і хай буде з ним Аллах! – І малесенькими ковтками почав смакувати вино. Десь на половині чаші проговорив: – Хотілося б, щоб біда і смерть цього разу схибили... Але все буде, як хоче Аллах! Все в його руці!

– Ти, Мадхі, кажеш, що все в руці Аллаха. І я вважаю, що все від Бога. Але для чого ж тоді людині її бажання, її воля?

Бен Сахл заплющив очі, понюхав вино, кінчиком язика покуштував, а потім, цідячи крізь зуби, висмоктав чашечку, віддихнув і виголосив:

– Ай-ай!

Тоді старий індус чемно спитав:

– Ти покликав мене, щоб про щось запитати?

– Я й сам знаю, але в мене є сумніви. Не може бути, щоб усе було так просто! Тому я хотів би знати твою думку.

– Бен Сахл! Ти правильно подумав. Я добре роздивився камінь, коли його під сонцем ти крутив на всі боки. Той камінь. Один із трьох. Ти знаєш – на моїй батьківщині ще й сьогодні ходять казки про три сині діаманти. Занадто велика ціна йому, щоб люди не спокушались ним! Тому навколо нього стільки жаху розвели люди базіканням і своєю пожадливістю.

– Ти правильно думаєш, мій старий друже. Тільки і маю тобі сказати, що я вірю в каббалу 7. Вірю в силу цифр і літер. Треба буде вирахувати найближчим часом, чи є справді в цьому камені воля сатани?

– Не вважаю цю спокусу дією сатани. Спокуса дорожчості в тому, що через її тілесну малість нею легко заволодіти. Навіть дитина може її взяти й сховати. Та як же неймовірно важко її втримати! Мені здається, що понад сили пересічної людини зберегти подібний скарб. Я геть вражений, що камінь опинився в руках хлопчиська!

– Чого ти хочеш? Кадарія ображена і обплъована навіки-віків. Вона краща музика та

й, думаю, поетеса в сьогоднішній Басрі. А її, султанської крові особу, он як упосліджують! І раптом їй вдалося майже вбити володарку батьківського будинку! Лал повертається до неї – і вона з легкістю позбувається фатального дарунка! Можливо, вона думає, що, віддаючи в руки безвинного хлопця перстень, вона знешкодить чорні сили і таким чином змінить свою долю і своєї родини. Можливо, що вона, проживаючи вже не один рік серед повій, ворожок, звідниць і всякої портової нечисті, навчилася чаклувати. Закляла хлопця, щоб його душею та тілом викупити не тільки себе і батька, а й знищити намісника?!

– І таке може бути, – ствердив сумніви Бен Сахла старий садівник-індус. – Починаю думати, як і ти, що все ж у цьому персні є злі духи. Перший камінь розбили майже сто років тому. А бачиш, один з його уламків явив нам своє лице. Та ми, слава Всевишньому, утримались від спокуси...

– Дійсно, сьогодні ми виявилися сильніші за диявола! Давай з цього випадку вип'ємо ще по одній нашого найкращого вина! Нехай нашій голові буде радість і тілу втіха, а нашій калиті збиток!

– О мій хазяїне! Збитку сьогодні не буде. Вітер усе ще крутить. Кораблі стоять не тільки біля причалів, а й у головному каналі. Комори ханів завалені паками попід самі стелі. Ніхто не хоче ризикувати своїми кораблями й товарами... Зовсім не схоже на минулий рік!

– Ну що ж – чим гірша погода для мореплавства, тям краще для нашого старого вина.

– І час хороший для молодого неivistояного – додав індус і усміхнувся: – Й для пальмового дурманного теж.

Вони випили втретє. Зразу ж індус зник, безшумно ступаючи в плетених з пальмового волокна сандалях.

А в ту ж мить на порозі лавки стали двоє покупців – майже чорні йеменці в довгих строкатих спідницях....

У Бен Сахла почалася хороша торгівля.

12. СХОВАНКА ДЛЯ СКАРБУ

З дрібних грошей у малого було іде кілька фалсів та половина дирхема. І він стрибнув у човен, щоб поспішити на Зелений ринок.

А там спинився перед лавкою з фініками і подав прикажчикові половину дирхема. Попрохав дати йому фініків два ратлі. Зневажливо кривлячи соковиті вуста, стрункий прикажчик із рухами скоріше дівки, ніж юнака, недбало відрахував хлопцеві мідяки і накидав у шапку в'ялених фініків.

Алі присів тут просто під стіною давки і з'їв половину фініків, а решту сховав у рукав.

Отож із дрібною монетою в поясі, із наїдком у рукаві пішов він роздивлятися по базару, все думаючи, як би його швидше добутись до кварталу повій.

Йому пощастило – кілька підпилих моряків купували у християнина вино і голосно гомоніли проте, що краще на базарі вино купувати, ніж у лупанарію – там і дорожче

воно, і з усякими домішками.

Коли вони спустилися до човнярів і винайняли одного, щоб він їх відвіз до дівчат. Алі теж підскочив до човна і попросив перевізника, щоб і його взяв.

Моряки підняли Алі на кпини з усякими сороміцькими примовками. А човняреві жартома почали погрожувати, що вони донесуть на нього мухтасібу – він-бо возить маленьких хлопчиків для втіхи старих шльондр.

Та човняр не відгукнувся на їхні п'яні жарти, а суворо спитав Алі:

– Ти чого туди їдеш? Чого тобі там треба?

– Мене послали до Ніссо.

– Аж он воно як! – з повабою виголосив човняр, а тоді до матросів, уже добре підпилих серед білого дня: – Він, знаєте, до кого? Їде до Ніссо – наша славна співачка, хоча й персіянка. Якщо не слухали – послухайте. День чи два тому такі співи влаштувала на каналі... Сторожа навіть розганяла людей, її, Ніссо, хотіли схопити і кинути до в'язниці. Та люди захистили від чортових тюрків-стражників. Так що ви не дуже насміхайтесь над хлопцем...

Більше він нічого не питав і нічого не пояснював підпилим оманцям. Всі вони були темніші шкірою за басрійців, товстогубіші. Носили короткі чорні шаровари і підперезували їх яскравими широкими поясами, з-за яких стирчали рогові колодки широченних гнутих ножів. На головах у них були якісь хустки, а в декого лише маленька шапочка...

Отож він із цими моряками прибув до кварталу повій. Від ранку в кварталі все змінилося. На вулиці виходили дівчата із закутаними обличчями. Та в розрізах їхніх сорочок і суконь світилися голі груди. Деякі – навпаки, це, певно, були християнки чи ще якоїсь іншої віри, простоволосі, без усякого покривала на голові. Зате тонкі сорочки й халати-мали туго підв'язані під самим горлом, за звичаєм далеких хін, і туго підперезані поясами, так ще шовк облипав тіло, мов намочений водою. І від того повії були не менш привабливі, ніж ті, хто безсоромно висунув у розріз своєї сорочки білі, незасмаглі груди з підфарбованими сосцями.

Алі проскакував повз повій, напахчених і розфарбованих наче дешеві християнські ляльки, збурених одна проти одної, прослизав між ними, як дрібна рибка крізь сітки.

Оббиті величезними мідними цвяхами двері були зачинені. Вони відповіли на удари литого мідного кільця дзвінким відлунням. Всередині ніщо не порушилось.

Ніхто не відповів із помешкання. Тільки вгорі в еркері відвернулася віконна решітка, і звідтіля висунулась білолиця, наче фарбована в гіпс, дівка.

– Твій хазяїн ще один перстень навіжений приготував?! Скажи йому, що незайманицю купили капітани. Вони їй такого перстеника зроблять...– Дівка засміялася хрипким високим сміхом, і її великі оголені груди заметелялись з боку на бік.

Алі задер голову, а очі скосив кудись на раму, не бажаючи оглядати її злої голизни.

– Жінко! Скажи, а співачка Ніссо вдома?

– Жінка?! Ти пес дурний, а сука – тобі мама! Яка я тобі жінка?! Я дівчина!

- Господине моя ласкава! Не гнівайся на слова. Вибач мені, малому й недосвідченому...- заговорив Алі мовою базарних багдадських лицедіїв. - Аллах потьмарив мій слабкий розум, і я мовив дурницю. Вибач мені дурість і слабкість голови. Але де зараз, моя господине ласкава, співачка Ніссо?

Хлопець враз вирішив продати Ніссо синій діамант. За безцінь, звичайно, бо хіба ж у неї знайдеться більше півсотні прихованих десь у стіні чи в одвірку динарів? Хоча повії дуже добре заробляють - по два динари за відвідини. А Ніссо ще й співачка. Він продасть їй перстень і з першим же кораблем вийде в Арабське море.

Повія зовсім роз'ятрилась.

- Ах ти ж дурень! Яка ж вона співачка?! Вона вересклива папуга і п'яниця, а не співачка... Подалася кудись у сади скиглити свої дурні пісеньки для приїжджих дурнів... Слухай! У тебе господар - хворий чи з тобою спить, що йому не потрібні добрі дівчата?! Скажи йому, якщо твій повелитель на щось здатний, ми з подругою йому задарма покажемо наше мистецтво. Тільки нехай він згодиться. Передаси йому?! Скажи: найкращі дівчата задарма хочуть його втішити

Вона зареготала на все горло, і з-за її спини визирнули ще дві оголені повії, реготали вони і кривили, наче мавпи, свої розмальовані лиця-маски, а безліч дешевих прикрас на них брязкотіли, ніби збруя на базарному мулі.

Алі опам'ятався і прослизнув поміж тих повій, що зразу з'юрмились, як тільки почули, що заколючується якась пригода. За якусь хвилину хлопець був біля сходень пристані. І битий мідний фалс переніс його до іншої пристані, від якої вже Алі біг через чужі квартали й мости без зупинки до самого занедбаного палацу хворої Айші. Він відкрив бокову хвіртку, що навпроти кварталу пересів, і тільки ступив на захаращене подвір'я, як почув з будинку стукіт молотків і дзвінкі удари тесла й сокири. Алі зупинився під засохлого пальмою, міркуючи, чи видертися на стовбур і подивитись, що там роблять у кімнатах Абу Амара, чи піти в будинок і все побачити там. "Невже Абу Амар найняв майстрів, щоб вони забили щілини і ті красуні Рустемові більше не заглядали до покою? Що ж тоді страшного і потаємного він, Абу Амар, замислив зробити, щоб треба було й дірки забити?! Адже він тим багачкам показав усе, що тільки можна показувати. Хіба що який злочин готується і не можна, щоб ті його побачили... Але який злочин, який гріх?!" Ці думки так збентежили хлопця, що він навіть уголос повторив; "Який злочин? Який гріх?" Потім подумав, що на пальму дертися марна справа - сонце зараз шалене і високо стоїть - у кімнату не проникають похилі промені і не освітлюють середину. Поки він так думав, вискочила з дому Джарія, зазірала йому в очі, гладила його по плечу і тріскотіла.

Тільки ти пішов, повернувся Абу Амар і привів їх,- вона розмахувала руками, витріпувала свої здоровенні очі, плямкала варгами і клацала язиком, вишкіряла рівненькі білі, блискучі зуби.- Вони зразу заходилися двері лагодити, ті, до його покою. Такі вправні майстри. Тільки грюк-цюк-цюк! - і вже готові двері. Клинци позабивали в щілини, замок змастили, завіси підтягли, одвірки скобами скріпили. І зсередини двері укріпили залізними штабами.

— Ти що - підглядала і бачила все?

— Нічого я не бачила! Я все чула. Потім вони перестукали всі стіни. І один із них казав Абу Амарові через кожних два-три лікті простуканої стіни: "Тут нічого не вийде... Нічого не може бути..." І так поки вони не дісталися до кута кімнати. Тоді їхній раїс сказав їм: "Тут щось, може, й вийде" І почали вони обережно довбати дерево теслами... А потім, а потім! - Джарія наблизилася до Алі спітніле лице і гаряче дихала у вухо хлопцеві: -Вони нічого не говорили більше, тільки все довбали й довбали, Потім щось впало. Загуркотіло. І їхній раїс скрикнув: "О Аллах! " А Абу Амар затулював йому рота, і він далі ні слова не говорив. Тільки всі вони повзали по підлозі і щось шкрябали... Потім вони довбали стіну в кутку, забивали гвіздки в дерево, обшкрябували і збивали тиньк...

— Абу Амар з ними? - перебив Алі. Йому вже хотілося пошвидше віддати свій синій камінь, хоч би й Абу Амарові! Тільки щоб по швидше позбутись його. Бо йому від миті, коли він вислизнув із лавки Бен Сахала, здавалось, що за ним увесь час хтось стежить і намагається його схопити й відібрати дорогоцінну прикрасу. Те, що камінь над дорогий, надкоштовний, Алі зрозумів хоча б з того, як Бен Сахал ним милувався і як тремтячими руками віддавав назад. Що навколо цього каменя бродить біда та небезпека, і дуже велика, свідчило найбільше те, що Бен Сахал не схотів, а по правді - побоявся його взяти. Ще й видобув з хлопця клятву Аллахом, щоб той мовчав про свою розмову з ним, з Бен Сахалом. Заклятий, виходить, цей синій діамант! Треба його продати чи віддати навіть, поки перстень не видерли в нього, а його самого не вдавили та не кинули в болото.

Абу Амар, як трохи минуло часу, спустився вниз, спитав мене, чи не казав ти мені, куди пішов... Потім сам розбудив цю,- Джарія показала великим пальцем через плече на будинок,- говорив їй якісь слова, тільки я їх недобрала - жодного слова не второпала. Він сам напоїв її ліками. Тепер ця спить... Ти їсти хочеш?

— Я натовкла проса цілу чашку! - Джарія закотила очі під лоба.- Пішли, посмакуємо млинцями.- Вона вивернула голову до плеча, заглядала в очі Алі.

— Тобі він що-небудь говорив?

— Ні, тільки щоб я доглядала цю... Давай поїмо млинців і потім ти мені заграєш, а я потанцюю. Я знайшла маленький барабан серед мотлоху, що ця брала в заставу... От яка радість! Пішли. Побенкетуємо уволю. Показимося досхочу!

— Не базікай. Абу Амар повернеться - душу видере.

— Він що - тебе бив?

— Ні. Але знаєш, який у нього погляд!..

— Пусте! Абу Амара три дні не буде.

— Ти звідки знаєш?

— Він їм,- вона розчепірила всі пальці і показала великим пальцем за плече на будинок,- сказав, щоб вправились із роботою за три дні, бо він на три дні відправляється на полювання... Я думаю, що його туди запросили або шейхи бедуїнів, або кадіб " еміра Басри.

— Це правда?!

— Присягаюсь усіма могилами предків та їхніми духами- він сказав: "Три дні! Повернись і зразу ж бенкет. Зробіть усе, закликаю вас ім'ям Отверзаючого Брану". Ось які слова він сказав. Джарія схопила хлопця за руку і потягла в темний отвір дверей.

— Слухай, Алі! Давай побенкетуємо. Я тобі танець такий потанцюю, який наші жінки для своїх коханців танцюють. Мене старі жінки вчили в лісі. Це вже потім мене спотворили ваші м'ясники, Тепер я покалічена...

— Ніякого я каліцтва в тобі не бачу,- здивувався Алі.

— Моє єство покалічили⁵. Так підло й недбало втяли ножом, що я вже вмирала... Якби не моя матінка, викинули б мене на смітник... Тепер я всього позбавлена! - Алі відчув переляк і водночас наче відразу до дівчини.

— Добре! - збрехав він.- Піду до купця-нісрані б й куплю солодкого вина. А ти зготуй оладки і добре розігрій барабан, щоб шкіра напнулась. Та гляди не перегрій, бо шкіра трісне.

— Ти дуриш мене...- засмутилася Джарія.- Ти не хочеш зо мною бенкетувати... Звичайно, я рабиня... А ти вільно бігаєш по місту, там і знайшов собі якусь білу сучку...

— Я хіба щось таке?! То дорослі всяке таке роблять... То старші весь час тільки про всяке таке товкмачать і пісні співають, і вірші складають...

— А ти хіба не дорослий? - сплеснула руками Джарія.- Я тебе оглянула -і ти такий, як і всі дорослі чоловіки...

— Так то ти мене шарпала, коли я спав?

— Авжеж...

— Для чого?

— Хотіла подивитись, чи з тобою можна любитись. Бо ти дуже гарний і добрий. Полюбимося? Згода? - Вона обхопила Алі за шию притислася до нього всім тілом. Від гарячого подиху на своїй шиї, від пружного тіла, від обіймів, міцних обіймів, у Алі аж голова запаморочилась, і він сказав Джарії:

— Я тобі збрехав, ти правду відчула - зараз я не хочу з тобою бенкетувати... Я повернусь увечері, і тоді ми влаштуємо танці... А зараз мені треба на Корабельний острів... Винеси мені їжі. Їду аж до вечірньої молитви. Тільки ти не кажи, де я. Добре, не викажеш?

— Клянусь духами предків - не викажу! А для чого ти туди їдеш? -зашепотіла Джарія.

— Потім розповім. А зараз швидше збери мені їжі з собою. Я пішов до хвіртки. Та поспіши!

Алі став у запасному виході. Озирнувся, ніби обдивляючись облуплену стіну. А насправді стежив, чи не визирав хтось із робітників. Ні, нікого. Тоді він відімкнув запори і тихо відхилив вузькі, але товстенні двері. Присів навкарачки і обережно-обережно визирнув назовні. Біля складів робітники займалися своїми вантажами, човнярі, здається, так поринули в свою гру па кості, що нічого не чули й не бачили. Дітей не було видно. Жінок теж ніде жодної.

Алі примітив ще вчора внизу одвірка, майже на рівні хідника, припорошений

брудом і пилом сучок. Він ледь виступав над деревною. Алі вхопив його за вершечок, похитав з боку на бік і висмикнув із гнізда. Хлопець ще раз визирнув назовні, обернувся до подвір'я і тільки тоді всунув палець до отвору, що утворився на місці сучка. Глибина якраз по довжині пальця. Алі миттю вивільнив перстень із хустки і занурив його у дірочку від сучка. Та коли закрив сучком-затичкою, то сучок вилазив над болонком і світив незабрудненою смужкою деревини. Хлопчина знову витяг сучок і, ледь не викришуючи собі зуби, почав гризти. От коли Алі пошкодував за тим ножем, що йому і подарував, і відібрав Абу Амар. Та зрештою, спльовуючи дерев'яну труху, він заткнув дірку, і сучок точно підрівнявся до болонка. Алі вмить підвівся, і не руками, а ногами засипав брудом свій тайник. Тут і Джарія з'явилась, несучи хлопцеві маленьку йеменську торбинку, туго напхану їжею. Заглядала хлопцеві в очі, але він робив вигляд, що не помічає цього, і все визирав ніби вільного човняра. Джарія хотіла вийти назовні, та хлопець відтрутив її і, не зиркнувши навіть па неї, запер прохід із зовні і поспішив до пристані.

13. АЛІ-БАРАБАНЩИК

Де кінчалось місто, де чатували від півдня – Аль-Джанубу вежі-охоронці, де зводились просто в небо стріли сторожових маяків, де на маленьких островах починались пальмові гаї, там був Корабельний острів.

Там були тепер і суднобудівна верф, і доки. Більші і кращі, ніж в Убуллі.

Човен з робітниками стрімко плыв повз нескінченні штаби дерев'яних дощок, бочонків і просто стовбурів, неочищених, нерозроблених.

У зеленкувато-жовтуватих струменях відбивалися білі колоди тикового дерева, в'язки тонких сандалових стовбурів, золотисті болонки левантійського кедра.

Рядами стояли довгі сараї на палях з тикового дерева – найкращого для всіх корабельних споруд: у воді не гниє, добре вигинається. Із сараїв робітники тягли паки кокосового волокна, джутові линви, несли на головах корзини з дерев'яними кілочками, вживаними замість гвіздків. Під навісами стояли ряди корчаг із акулячим жиром.

Коли робітники переливали в казани і відра жир, павітер розносив гострий дух по всьому острову. Той запах перекривав і аромат живиці левантійського кедра, і благовоння сандалових гілок, і бальзамний дух тополиної кори, і гіркоту вербової кори, і терпкі пахощі акації...

Човен пропливав повз довжелезний сарай.

Алі побачив, як з-за даха сарая рядами зводяться в синє небо дерев'яні бруси, наче білі гнуті ікла. Невже ребра-шпангоути майбутнього корабля?! Але ж який величезний буде корабель, якщо його остов підіймається над сараєм?!

Та будівля скінчилася, відпливла кудись назад.

Перед очима Алі постав ніби скелет невідомого звіра. Товстенний хребет з могутнього стовбура втисся в пісок. А білі гнуті ребра стрімко зводились у синє небо. Щоб той остов-скелет від своєї неймовірної величини не перекинувся, його ребра-шпангоути підпирали товстими окоренками.

Навколо майбутнього корабля клопоталися майстри. Вони дзвінко вдаряли гострими, не гірш бритви, теслами, довбали долотами, стукотіли дерев'яними молотками, щось свердлили бронзовими свердлами. Інші приміряли дошки до ребер-шпангоутів, відміряли, скільки линви треба для укріплення, заклакли навпочіпки над дошками і кілочками із залізного дерева проколупували дірочки.

Високий скулений старий поволі ступав уздовж цього дерев'яного скелета і оглядав, обмацував, обстукував кожне з'єднання. Зосереджене обличчя старого було якогось жовто-оливкового кольору. Тільки на нижній щелепі лишилася смужка сивої бороди.

За велетенським каркасом майбутнього вітрильника виднівся наполовину вже обшитий корабель. Аж сліпив очі білими, рівненько витесаними дошками.

Коло другої корабельної будови було багато метушні, галасу, і найбільше метушні там створював міцної будови чолов'яга. Кирпатий і банькатий. Риси його лиця здавалися негритянськими, а от шкіру мав набагато світлішу, ніж у худого будівничого першого корабля.

Човен наближався до причалу, та Алі повернувся назад і не міг ніяк відірвати погляду від сліпучої деревини майбутніх вітрильників.

Біля самісінького причалу робітники розпускали товстенний стовбур тикового дерева на грубі болонки. У товстішому кінці, на торці вони віднайшли невеличку тріщину і, вставивши туди клин почали заганяти його в деревину двома молотами. Клин занурювався все глибше, а тріщина поволі повзла все далі й далі по стовбуру.

Крізь гупання і дзвін молотів було чути, як репається, тріщить і розривається, розколюється уздовж волокна біле тикове дерево.

Алі зачудувався роботою персів, бо на базарі, де торгували будівельним деревом, і на будовах у Багдаді Алі не бував, і якщо здаля бачив теслярів чи столярів, то до їхньої роботи не приглядався. А тут могутній стовбур, привезений аж із далекої Індії через море-океан, і всього лишень два чоловіки розривають кілками наче яку тріску.

Прибулі вилізли із човна на дерев'яний причал і поспішали кожен у своїх справах.

Виявилось, що навропростець до каркаса першого корабля не пройде. Тому Алі разом з іншими прибулими поспішив поміж велетенськими штабами деревини, як по тінистому коридору. А той коридор виявився справжнім лабіринтом. Він петляв то праворуч, то ліворуч, то повертав назад.

Коли ж прохід урвався, Алі побачив – просто попереду, на схилу берега стоять два коловороти. А від них тягнуться товстенні линви з дерев'яними блоками до пошарпаного корабля, що притулився попід самісіньким берегом. Ті линви закріплюють на щоглах і на задерикувато вигнутому форштевні. І матроси геть усі темні – негри й мулати. Та всі велетенського зросту. Корабель же увесь геть подертий, дошки борту побиті, яскраві візерунки наполовину здерті і облуплені.

Остеронь від коловоротів маленький чоловічок щось втокмачував двом здоровенним чорношкірим. Сиві пасма волосся вилазили в нього з-під високої шапки, обгорнутої тюрбаном, спадали аж на плечі. Широченна полотняна сорочка метелялася

по піску. Вдягнений був не багатше жебрака-каландаря з багдадського базару. А проте ліве вухо його майже до плеча відтягувала ваговита золота серга з діамантом і двома лалами. Цей чоловічок задер голову до двох негрів, що мов казкові джини² височіли над ним.

І ще поруч стояв старий негр невеличкого зросту, сухорлявий. Борода і кучері мов білий смушок, приклеєний до обгорілої деревини. Через плече в нього висів довгий йеменський барабан, а в руках тримав два била до барабана і довгу очеретяну флейту.

Маленький чоловічок тикав однією рукою в груди негра, а другу здіймав угору і лаявся. Тут прилетіла і почала над ним кружляти чи то оса, чи який гедзь. Він відмахнувся від комахи, озирнувся і побачив зачудованого Алі. Подивився уважно на його йеменську торбу під рукою і крикнув хлопцеві щось незрозуміле єменською говіркою. Та Алі і половини слів не добрав. Тоді сивокосий спитав його звичайною мовою:

— Хлопче! Ти що робиш?

— Прийшов просто! – І призвав на поміч цим людям Аллаха, зрозумівши, що ці люди зараз почнуть працю з тим пошарпаним кораблем.

— Слухай, а ти на сопілці граєш? – спитав невеличкий чоловічок.

— Ні, на сопілці не вмію.

— А в барабан можеш бити?

— Ну, барабан – це звичніше!

— Ану спробуй.

Підкликав до себе старого негра і хлопця.

Негр перекинув шлею барабана хлопцеві через плече, дав замашні калатала з круглими виполіруваними кулями на кінцях. Барабан був із доброї виробленої коричнево-чорної шкіри. А посередині вона від постійного вибивання вибілилася.

Цей маленький чоловічок звернувся до Алі.

– От уважно прислухайся – потім повториш мені, як вибивав. – І почав ляскати в долоні з різною силою та різними інтервалами.

Алі зразу повторив за ним усе, вибиваючи дерев'яними кульками палиць по барабану.

— Так кожен може, – зауважив маленький чоловічок. – А тепер от так спробуй.

Алі за ним повторив – вибив більш складний ритм. Тоді чоловічок дав ще складніший ритм, і Алі без усякої напруги відтворив його на барабані.

— Тепер ти! – тицьнув пальцем у груди старому негрові. – Дай йому ритм.

І негр почав. Підняв пальці, розчепірів, набрав повітря в груди, виплеснув стрибаючу, перепадаючу мелодію. І тон то підвищувався, то знизився, ритм же то сповільнювався, то стрімко нісся кудись.

Алі спробував за ним повторити, але при самім кінці збився.

Негр захитав головою і замукав, як німий, що, мовляв, так не годиться. Алі був просто вражений – що це за німий негр, який так добре чує і бездоганно веде ритм.

І тоді Алі сказав, бо тут він уже був не слуга чийсь і міг собі дозволити вільність:

— Підожди, старий. Я тобі зараз дам ритм.

Швидко застукотів тонкими кінцями барабанних паличок той танець, який добре пам'ятав з самого малечку, коли повзав по підлозі в шинках на березі Тігру біля Мідного млина. Під цей ритм танцювали циганки. І негр вилупив на нього свої вирлаті баньки, коли почув цей танцювальний ритм лісових циганів. Але потім його товсті губи розсунулись просто до вух, він хапонував повні легені повітря, закотив очі під лоба. Приставив довжелезну сопілку до товстих своїх африканських варг і щосили задував, повторюючи ритм циганського танцю, що вибив Алі на барабані.

Алі вдарив паличками в барабан – і понеслася весела мелодія, під яку непристойно танцювали лісові циганки. Ті два негри, яким давав пояснення чоловік у тюрбані, не змогли встояти на місці, пританцьовували, клацали пальцями. Алі побачив, що невеличкий чоловік підніс руку до вуст і щосили дмухає у срібний сюрчок у вигляді ящірки. Зразу ж перестав грати на сопілці негр. Алі перепинив різкі стрибки дерев'яних калатал.

Негри відійшли від чоловіка із сюрчком і стали до коловоротів. Ті, що перед цим обплутували корабель линвами, спустилися з корабля в човен і підпливли до причалу, Невеличкий чоловічок підійшов до Алі і пояснив:

Битимеш щосили от на такий рахунок: "Раз! Два! Три! Р-раз!! Раз! Два! Три! Рраз!!!" Три рази сильно, а один раз зовсім з усієї сили. Зрозумів мене? І так лупитимеш, поки я не свисну спинитись. А зараз приготувались!

Він виліз на купу окоренків і був на кілька голів тепер вищий за найвищого негра. Надув щоки, аж очі сховались у глибоких зморшках, приклав до вуст-п'явок сюрчка.

Пронизливий срібний свист заляскотів у вухах.

Алі вдарив билами в барабан.

І зразу ж сивий негр почав дмухати у довжелезну очеретяну сопілку. І пронизливий писк, просто нестерпне дзижчання рознеслося над усім берегом.

Моряки біля коловороту, важко видихнувши, ступили по колу,

Почали накручуватись на товстенну пальмову вісь линви, якими був пригнуптий корабель. Пошарпаний, подертий корабель зрушив з місця, збурюючи звивисті хвилі, і посунувся до берега, до похилих дерев'яних сходень.

Ось на хвильку корабель ніби спіткнувся, наче сів на мілину дном, і почав хилитись лівим боком, боком і поволі, потроху підлазючи до дерев'яного схилу, добре змащеного акулячим жиром. Робітники тягли з усіх сил, напружуючи могутні м'язи, занурюючи ноги аж по литки в пісок. Корабель зовсім завалився набік, залилася вода на палубу, заструміла в усі отвори. Та вже через хвилю якусь корабель поповз по слизьких дошках нагору на берег.

Алі весь час себе стримував, щоб не вдарити швидше, щоб не збити ритм на прискорення. Весь час він бив і споглядав, як напружуються м'язи, як надимаються жили на руках робітників, як набрякають на скронях і шиях судини. Просто, здається, лопнуть. Піт зросив робітникам лоби, чурів з шиї, з-під пахов, по грудях, бризкав на брудний пісок.

Алі почав відчувати, що він наче трохи прискорює ритм. І тому, щоб не збитися від цього захоплення дією, заплющив очі і почав рахувати подумки, гальмуючи все в своїй голові... "Раз, два, три! Раз! Раз, два, три! Раз!" Зносилася поруч нього мелодія, висока й скімлива. Здавалося, ліворуч від Алі вона виростає блискучим лезом.

Хлопець, так і не розплющуючи очі, проказував подумки: "Раз! Два! Три! Р-раз!!!", притопував ногою і з усіх сил калатав билами по туго напнутій шкірі барабана. Поки міцна рука не вхопила його за плече.

Алі повернув обличчя, розклепив повіки і побачив – біля його лица підстрибує цапина борідка...

Плюскотіла й шумувала вода, виливаючись із перевернутого, покладеного на лівий борт корабля. Моряки камешились біля днища, оброслого пасмами зелених і бурих водоростей, білими скойками ракушок і морських жолудів. Метушилися біля днища негри-велетні, заганняючи в пази слипу здоровенні бруси акацієвого дерева, які мали утримувати корабель на слизькому схилі. А інші негри ставили в колеса коловоротів бруси для гальмування. Коли було відпущено кілька кілець линви, а корабель лише заскрипів і зовсім не порушився з місця, тоді чоловічок щосили засюрчав у срібну ящірку. І негри похапали тесла, долота, дерев'яні молоти і чимдуж кинулись вискоблювати, оббивати, обтесувати заросле днище корабля.

Ті ж моряки, що були світліші шкірою, мовби коричневі, з голеними головами і всі геть високі й дуже худорляві, ті відійшли подалі й сіли колом.

І ніхто на них не звертав ніякої уваги. Тільки негр-музика потяг до їхнього гурту Алі.

І ось вони вже сиділи мовчки під навісом у затінку, а поруч потріскувало вогнище з двома казанами на ньому. В одному починала закипати вода, а в другому булькала й важко схлипувала густа пшенична каша.

Від гурту відділилися двоє чоловіків і в одну мить забили двох здорових кіз. Один повиціджував з обох кіз у здоровенну дерев'яну чашу кров. Обмочив у кров правицю і, бризнувши на пісок навхрест, щось промовив і вивернув чашу я казан з кашею. Швидко і щосили заходився кописткою перелопачувати кашу.

А другий тим часом лупив кіз і тельбушив їх, подаючи шматки третьому, і той опускав їх у вируючий окріп.

Тільки-но кров добре розійшлась у каші, як казан підхопили і поставили на пісок.

Під казан з козлятиною все підсипали й підсипали сухі фінікові кісточки та стружки. Плавали пасма ядучого диму над казаном. Вода вирувала, бризкала, і разом з паром навколо розпливався гострий запах козлятини.

Один з коричневошкірих, той, що, напевно, був за кухаря, почав залишками крові з чаші малювати якісь знаки на великій таці. А затим разом із одним молодиком він підхопив казан і вони вивернули казан каші на тацю. Солодкуватий запах вареної крові оповив усіх проявних.

Алі сидів, як і всі вони. А лице старого негра-музики посіпувалося від нетерпіння, від бажання посмакувати наїдком.

Кухар кописткою вирівняв густу кашу і відділив кожному його частку. Хапали жменями те вариво і з великою втіхою відправляли собі в рота.

Алі зрозумів, що він прогавив мить, коли можна було піти від їхнього гурту і уникнути їхньої нечистої їжі⁴. Якщо ж він зараз устане, коли і йому виділили частку, то образить їхню трапезу, а значить, і їхніх богів. Він і злякався нечистої їжі, і водночас їсти хотілося. Тоді набрав повну жменю прегустої каші, заплющив очі і обережно взяв губами кілька розварених зернин. Наїдок виявився не таким уже й бридким, як він думав. Потім він розсмакував і їв уже з насолодою, та очі не розплющував.

Раптом навколо настала тиша – не чулося плямкання його співтрапезників, і Алі відчув, що на нього хтось пильно дивиться. Розклепив повіки – над ним стояв маленький чоловічок і впирався здивованими й злими очима на Алі. Він спитав хлопця:

— Ти хіба не мусульманин? Ти що, перс чи вірменин? Чи, може, ти тюрк? Може, ти необрізаний?

— Мусульманин, – відповів Алі, облизуючи вуста.

— Ну, тоді ти мені своїм байдацтвом подобаєшся! Чий ти? Звідкіля ти? Що ти тут робиш? Барабанщик ти милістю божою. Це в тебе в крові. Якщо цього немає, то немає, і ніхто не навчить, ї ніяка вправа не допоможе. Розкажи мені, хто ти?

— Я Алі з міста славного Багдада, обителі халіфів. Син Хасана. Він працює на М'ясному базарі.

— А що вмієш?

— Я вмію ловити рибу. Вмію ніж кидати з пращі. Вмію добре плавати й пірнати. Я плив від Зеленого базару до Золотого млина з жаровнею в руках. А на жаровні смажилась риба. Купець Омар програв шинкареві Бурдусу три динари.

— А тобі що дали?

— А мені дали жаровню.

— А рибу?!

— Риба була моя.

— А ким ти хочеш бути?

— Мандрівником.

— То ти вже мандрівник!

— Так, але я хочу побачити чудеса світу. Я хочу побачити рибу кашалота. Я хочу побачити птаха Рух, Я хочу побачити водяні гори...

— Досить, досить, – сказав бородатий чоловічок. – Беру тебе на свій корабель. Мене тут звуть Малюк. Такі, як ти мені потрібні. Призначаю тобі плату один динар.

— Господине мій ласкавий! Щедрість твоя велика, але мій батько Хасан заробляє два динари, а він робить просту роботу на базарі. Чоловічок засміявся і показав хлопцеві два пальці на одній руці і один палець на другій.

— Твій батько заробляє дві монети на місяць, а я тобі плачу монету за добу. На кораблі міряють час не днем і ніччю, а добою.

Алі кліпав очима і мовчав, а володар корабля спитав:

— Ти десь мешкаєш чи мечеть тобі пристанищем?

— Ні, я в одній хазяйки живу. Вона зараз хвора.

— Ти їй не заборгував?

— Я нічого не заборгував, але мої речі в неї зберігаються. Треба їх забрати.

— Дурниця! Які в тебе можуть бути речі? Я тобі дам гроші, і ти собі купиш усе потрібне... В отому курені будеш жити.

— Господине мій ласкавий і щедрий! Я повинен забрати свої одежі і зброю. Там у мене добрі стріли... Зброю я не можу нікому полишити.

— Ти нікого не боїшся в місті?

Алі здвигнув плечима.

— Мій господин тільки може бути страшним. Але він на полюванні. І він не казав мені про дні роботи на нього. Я з ним не укладав угоду про час і строк служби. Сказав він: "Хочеш піти до мене?" Я й пішов до нього, але він не сказав, на скільки він бере мене до себе.

— Ну, добре.- Малюк показав гострим, наче гвіздох, пальцем на високого коричневошкірого, з голеною головою чоловіка: - Ти,- і заговорив до нього якоюсь дивною мовою з приклацуванням, висвистуванням. Ніби співала й тріскотіла дзьобом якась птаха. Алі здивувався, аж очі в нього округлились. Тоді бритоголовий підвівся, взяв жовтого плаща, накинув на ліве плече, а праве лишив голим. І взяв списа з дуже довгим вістрям, направленим як бритва. І попростував за Алі до причалу.

14. БАШТА ТОРТУР

Коли вони вже майже наблизились до причалу, хлопцеві переступив шлях чоловік. Він виринув невідомо звідки. Голос його був різкий і наче водночас застуджений. Сказав він таке:

— Малий! Не водись із безбожними ідолопоклонниками! Ти їв з ними нечисту кров! Тобі слід пройти очищення. Якщо ти не виконаєш очищення, тебе відведуть до кадї! Не спілкуйся з тими, які не шанують Аллаха і його пророка!

Алі здивувався і лише зміг виправдатись у такий спосіб:

— Я сам нічого... Мене потягли до гурту, бо я їм барабанив... І потім, їм же дозволили тут бути, то я й подумав, що нічого такого не буде, якщо я з ними посиджу...

— Це не твоя справа, кому дозволили, а кому ні! Ти ж повинен дотримуватися закону і звичаю! Іди швидше геть! Полиш Корабельний острів і поспіши очиститись від скверни! Ти согрішив! Якщо сам цього не зробиш, тебе знайдуть люди кадї, і покарання буде жорстоке!

Чоловік говорив таким злим голосом, водночас так впевнено і переконливо, що Алі затремтів від страху. Але тут коричневошкірий виступив уперед Алі і спис нахилив вістрям до лиця незнайомого. І той аж відсахнувся.

І вони пішли далі. Алі обернувся і покивом голови подякував бритоголовому, що той відігнав цього скаженого незнайомця, який пророчив малому всякі лиха. Коли вони спустились до причалу, там якраз стояла лодія, готова щохвилини відплисти до міста. В ній сиділи робітники, двоє якихось здоровенних наче вантажників валялися просто на дні, ніби впилися дешевим пальмовим вином.

Ще сиділи якісь вантажники, два торговці хлібом.

Старший човняр на лодії побачив Алі та його темношкірого супутника і закричав:

— Давай стрибай швидше!

Алі розігнався і стрибнув до човна, ледь-ледь не промахнувшись. Та все ж зачепився коліном бо в той момент лодія хитнулась на хвилі. Хлопець нахилився, почав розтирати забиту ногу й зовсім не звергнув увагу, чи стрибнув за ним у лодію його супутник. Він отямився тільки тоді, коли вже веслярі дружно скаламучували зелену воду гостроконечними лопотями весел. Вони дружно й вміло загрибали, аж здавалось, їхні м'язи прорвуть засмаглу шкіру. Вже був не один десяток метрів від причалу. А там вирости ніби з-під землі стражі у персидських бойових коротких куртках і відтручували коричневошкірого супутника Алі подалі від води.

Алі звівся на повен зріст, замахав йому рукою і закричав:

— Нічого, нічого! Я небавом повернусь! Почекай мене!

На нього цитьнув один з тих, хто ніби спав, і подивився на нього зовсім не п'яним і не сонним поглядом.

— Ану заткни хавку! І сядь тихо!

Алі відчув, як у нього все скипіло всередині, а проте він спокійно відповів:

— Я нічого не роблю... Того чоловіка послали зі мною...

— Цить! - гаркнув вантажник і махнув рукою. Алі відчув, як його схопили ззаду за плечі, заломили руки і перегнули навпіл, вдаривши під коліна долонею.

Хлопець гепнувся на коліна, а головою вдарився об мокру дерев'яну решітку на дні човна.

Йому було страшно до безтями і таки добре боліло. Та швидка думка врятувала його: "Не рипайся, бо гірше буде!" І він заляк, не ворушився, щоб не викликати ще більшу жорстокість у цих душогубів.

Дихати було важко, серце калатало, а в роті пересохло, та ще й каша при кожному поштовху лодії підкочувалась хлопцеві під горло. Кров стугоніла в скронях, і він подумки питав себе: "Що робити? Що робити? Що тепер робити?"

Усвідомлював, що це лише початок всяких бід і тортур, які отак раптом впали на його голову. На піратів і викрадачів дітей вони не скидались. Та й Алі вже не дитина! Просто він дуже малий і страшенно худий. А кради зовсім інших хлопчиків - тим потрібні були гарненькі і пухкенькі. "Хто ж ці душогуби?! - волав подумки Алі.- І наче вони тут на човні всі схожі... Ой!.. Та ті двоє, що ніби торговці хлібом на демені,- то ж стражі еміра..." І Алі до кожної риси згадав їх, коли побачив того незабутнього вечора пісень і знайомства з Кадарією та Ніссо, коли він ходив з Айшою квартал повій Дар-ель-Кихаб винаймати дівок для Абу Амара та купців. Це, напевне, вони. Ті, які йшли хідником над каналом і були готові схопити дівчат, що співали. Та й того човняра, що взявся відвезти цих порушниць мусульманського благочестя!

Зараз вони сиділи на демені непорушно, люди з круглими тюркськими личинами та рідкою рослістю на бородах. І хоча на них були пов'язані звичайні тюрбани, хлопець добре їх запам'ятав у високих шапках стражників, охоронців еміра.

Алі зрозумів – його везуть у фортецю. Тому що скрізь у фортецях були в'язниці – і в Багдаді, і в Васіті, і в невеликій Убуллі, і тут, у квітучій Басрі.

Алі охопив жах, ніби його вже прирекли на смерть. Серце калатало, і він не знав, що з ним робитимуть. Враз усі його думки кинулись до синього діаманта. Подумав, що будуть в нього випитувати, куди він подів синій діамант? Щоб він віддав їм синього діаманта! Бо за ним он скільки людей полює! А спочатку Алі, тручись лобом об ослизде смердюче дерево, вирішив, що, як тільки його приведуть до старшого, він зразу скаже, де перстень. І нехай вони його собі забирають. Він більше не хоче тримати в себе цю прокляту коштовність. Потім подумав: "Але якщо я отак зразу віддам, може, ефіопи мене приріжуть?" І від страху, що приріжуть, його почало дрібно лихоманити. Тут Алі схопили, перевернули на бік. Один із стражників прикрив йому здоровенною долонею рота, линвами його зігнуті під підборіддям ноги ще раз сплутав і пов'язав з руками. Запхали його в здоровенну корзину, в якій з Корабельного острова привозять у місто на паливо кору, стружку й тирсу. Закрили згори циновкою.

Що лодія пристала до берега, Алі взяв по тому, як судно ударилось об щось, струснулось і завмерло.

Корзину взяли двоє стражників, просунули жердину в ручки і поклали собі на плечі. Заколисало поборканого Алі від їхніх швидких кроків. І рота йому було зав'язали хусткою, тільки носа лишили відкритим, щоб міг дихати. Бачив лише мерехтіння світла й тіні крізь лозини. Чув, як тупають ногами люди, шваркають сандалями об дерев'яні палі хідника.

Як зупинились носії і почали перемовлятися їх чиймось, Алі зрозумів – його принесли до фортеці, де були і митниця, і казна, і склад зброї і диван 2 пошти і порту в Басрі. Тут, Алі чув розмови, правив головний після еміра чоловік Басри – начальник порту і митниці.

Зарипіли, загуркотіли стулки брами і знов корзина загойдалась і попливла вперед.

Потім хлопця наче потягли вгору. Корзина весь час билася правим боком об мур, лозини чиркали об цеглу. Зарипіли дерев'яні стулки і, проказавши привітання, носії опустили корзину і почали призивати благословення Аллаха на голову тих, хто був у тій кімнаті.

Зрештою голоси носіїв почали віддалятися і зовсім затихли. Зарипіли стулки дверей. Наче знайомий голос звернувся до когось на ймення і наказав відкрити корзину.

Тепер уже Алі не сумнівався – то говорив страж, той, що влаштував веремію у помешканні Айші в ту глупу п'яну ніч. Чийсь могутні, здоровенні руки схопили хлопця за лікті, висмикнули з вербової в'язниці і поклали на підлогу.

Алі лобом вперся в дерев'яну білу й вишкрябану дошку.

— А тепер розв'яжи йому рота! – знов наказав голос стража.

Коли чорні пальці розмотали хустку з його голови, він зміг трохи віддихатись. Хлопчина обережно-обережно ледь підвів голову і зиркнув уперед. Побачив просто над собою на червоних подушках рожеві, майже білі, шаровари, поли зеленого тонкого

каптана, капці із золотими великими намистинами.

Руки, міцні, засмагли, лежали поверх піл халата на колінах. На пальцях поблискували й іскрилися персні з каменями – смарагдом малюсіньким, чималим гранатом і великою кулькою – бірюзою. Як ще вище позирнув, то побачив Алі міцне, випнуте вперед, а водночас і широке підборіддя з глибокою ямочкою. Міцно стулені вузькі уста. Навколо вуст кучерява руда борода та вуса. Роздуті ніздрі прямого носа. Ще вище темні, уважні і водночас люті очі. Над очима нависали темно-руді кутці брів. Над усім білий головний плат з чорним крученим обручем – так, як носять бедуїни. І той рудий сказав:

— Ти Алі з Багдада?

Алі привітався з усією повагою, як має вітати малий великого, і призвав благословення Аллаха на голову рудого.

На що рудий скривився, потягнув у посмішці лише правий кут вузьких губ.

— Я Алі з Багдада, син Хасана.

— Що робиш у Басрі?

— Я служив своєму пану Абу Амару з Мосула.

— Чого ти з'явився на Корабельному острові? Хто тебе туди надіслав?

— Тому що хочу найнятись на корабель і поплисти в Індію.

— Ти не брешеш?

— Я не брешу, присягаюсь Аллахом!

— А ти знаєш Бен Сахла?

Алі помовчав, подумав, зрештою озвався:

— Я в нього купував виноградний і яблучний сік для гостей мого господина...

— Хто тебе надіслав продати йому перстень з лалом?!

— Кому?

— Ти що, придурюєшся?! Бен Сахлу! Відповідай!

І свої пальці з колін зняв, стис у кулаки і струснув ними в повітрі.

Алі, лежачи перед ним, ніби поборканий півник на м'ясному базарі, вивернув голову набік і дивлячись із тремтінням в люті очі сильника, сказав тихо, але виразно:

— Я перстень з лалом нікому ніколи не продавав!

— Брешеш! Ти продав перстень з лалом цьому паскудному іудеєві, цьому падлу на золотім мішку!!!

— Мій ласкавий пане, найсвітліший, найрозумніший! Я не знаю, хто ти, але по твоєму одягу я бачу, що ти вельможний і достойний чоловік, в очах твоїх незрівнянна мудрість і над тобою повсякчас благословення Аллаха! Я тобі присягаюсь хлібом щоденним і водою життєдайною, що я не продавав Бен Сахлу персня з лалом. І не носив йому ніякого персня з лалом. Я правду кажу! Щиру!

На слова Алі чоловік розчепірів пальці і ліву руку опустил на ліве коліно, а пальцями правиці клацнув.

І зразу ж зліва виступили чорні ноги з білими товстими нігтями, ніби зробленими з коров'ячого рогу. Алі почув над собою свист, який блискавкою впав на нього. Оперішив

спину й обидва боки і зачепив нижню губу, так що вона тріснула і бризнула на підлогу кров'ю. Біль був гострий, ніби сотні ос вдарили жалами по спині, по руках і по губі.

Рудий гидливо зморщив перенісся,

— Обережно! Підлогу не брудни! Без крові, але так, щоб він всю правду виклав!

І на Алі посипались удари довгого гранчастого канчука. Алі чув, що в далекій Ефіопії такими батогами з бегемотові шкіри б'ються за дівчат юнаки. І, згадавши це, засміявся. І вже ніби не відчував так гостро болю.

— Досить! А ти чого смієшся, шакаленя? – засичав рудий.

— Найясніший і найдостойніший мій пане, накажи мене розв'язати, тоді скажу.

— Он як? Ти ще від мене чогось вимагаєш? Син повії і золотаря! Та я тебе!!! Ану піддай йому трохи, щоб знав цей шакал, як просити і кого просити!

Чорні ноги відступили від Алі, та водночас удари почали падати з особливою точністю. По шиї, по плечах, по голові, по руках, по спині. Особливо пронизував біль у п'ятах, так що Алі аж забило дух і він уже не тільки не міг ні сміятись, ні говорити, а навіть вільно дихнути. Поки від одного сильного удару по п'ятах він шарпонувся і впав набік.

— Досить! – ляснув у долоні рудий. – Значить, ти кажеш, що ти не продавав перстень з лалом Бен Сахлові?! І ніхто тебе не посилав продавати цей перстень? І ніхто тобі не наказував спитати в Бен Сахла ціну того персня?

— Я й без Бен Сахла знаю, що перстень коштовний! Там одного золота не менше, як на двадцять каратів 3 буде.

— Ага! Так ти, значить, тримав перстень у руках, як ти його вагу знаєш?!!

Алі замовк, проклинаючи себе за необачність. Страж, що влаштував веремію в Абу Амара, виступив уперед.

— Господине мій! Дозволь, я його поспитаю?

— Питай, – мляво ворухнувшись правицею рудобородий,

— Скажи, де ти дістав перстень? Чи тобі дав його хто, чи ти пірнав за ним? Бо є люди, які свідчать, ніби ти пірнав за ним і знайшов його на дні каналу. Яким же чином ти його знайшов?

І тут Алі вирішив: щоб не наговорити проти себе дурниць, за всяку ціну мовчати.

Коли не відповів, страж звідкілясь висмикнув пучок тамарискової лози і вперіщив хлопця по п'ятах.

Ніби безліч гвіздків вп'ялися йому в підошви. Він шарпонувся і впав на другий бік. Здоровенний же страж періщив і періщив його, поки рудий не припинив мордування.

— Досить! Це нічого не дає. Розв'яжи його зовсім!

Страж смикнув за кінець линви і зразу ж пута спали.

Звестися на рівні ноги побоявся. Тому перевернувся з боку і, спершись руками в підлогу, став навколішки...

— От що! Є свідоцтво того, що ти і пірнав за перснем у каналі, і витяг його. Потім ти з цим перснем пішов до повії Кадарії...

— Вона не повія!... – не втримався Алі, хоч і дав собі слово перед тим мовчати й не

говорити нічого зайвого. — Наказав наш емір їй жити в кварталі повій і платити податок з ремесла повій – значить, повія!.. Отож ти пішов до Кадарії з лалом, а вона послала тебе до Бен Сахла продати лал...

Алі мовчав.

— Ти пробув у Бен Сахла досить довго. І після того пішов від нього в протилежний бік від кварталу ель Кихаб, і золото було в тебе і за пазухою, і в поясі. Потім ти прийшов на Зелений базар і купив фініків. Розміняв срібну частку дирхема. Наївся фініків і рештки фініків кинув за пазуху. Потім ти сів у човен з п'яними матросами і повернувся в Дар-ель-Кихаб. Казав, що ти їдеш до співачки Ніссо. Отже, ти заплутував сліди, щоб ніхто не знав, що ти їдеш владнати грошову справу Кадарії. Скільки тобі Кадарія заплатила за послугу? Скільки тобі сказала вона просити в купця-іудея за перстень? Скільки він дав за цей перстень?

Алі мовчав.

— Зніми з нього всі його лахи! – клацнув пальцями рудий.

Негр здер з хлопця одяг. Лишалася тільки на поясі в нього здоровенна в'язка ключів. Уперше рудий посміхнувся.

— Я бачу, що ті дурні мали його ключі за золото! Кажуть мені: "Бряжчало золото під сорочкою!" Йолопи! Певно, ніколи не чули, як бряжчить золото! Невігласи! Але вони добре прослідкували його шлях... Я можу тобі, сину золотаря й базарної повії, сказати, де й коли ти був. Чуєш мене?! Гнила ти лушпайка! – І ледь вимовив лайку рудий, як бегемотів батіг різонув у п'яти вогнем. Вперше Алі не стримався і заверещав.

— Шугони його так, щоб дихання забрало.

Негр вривав Алі по п'ятах. І світло вибнухло в очах Алі червоними й зеленими колами. Потім світло розкололося на безліч зелених скалок. І зразу очі залило зеленим мороком і все попливло ніби в тумані. Відчув, що падає в молочно-зелений морок. Його занудило, і він втратив розуміння всього...

Коли хлопець почав приходити до тями, то він не міг ще розплющити очі й тільки вуха ловили слова, що промовлялись над його головою.

Хлопець або сам дістав, або Кадарія його напоумила і показала місце, з якого перстень кинула...

Ви всі були підпилі, і Кадарія могла кинути інший перстень. А справжній перстень сховала в рукав, або за пазуху, або за щоку...

— Я бачив – це був той перстень з лалом!

— Я знаю – ти п'єш, як християнська свиня! Ти впиваєшся, як монах-несторіанин! Знаю я твої звички! І якби не ласка правителя, ти знаєш, що я покарав би тебе доброю карою за твої гидоти... Та зараз справа не в тобі!.. Ось лежить переді мною малюнок персня. Ти признаєш, що це малинок того персня?.. Цю пожадливу сучку я добре знаю!... Вона не могла кинути лал. Вона кинула інший перстень. Але побоялась вийти із свого кварталу і піти до Бен Сахла. Вона знає, що Бен Сахл під добрим моїм наглядом! І вона під моїм пильним оком!

Але ж їй треба було за цей перстень одержати гроші.

Для чого їй потрібні такі гроші? Просто так ця прожерлива сучка нічого не робить... Щось вона задумала!.. Ти знаєш, хоча б приблизно, скільки коштує такий перстень?! Та ціна, що ти її знаєш, то лише частка його справжньої ціни... Ось у мене в руках малюнок персня... Дивись!.. Бачиш, який дорогий і тонкий папір?!

Сотні джмелів гуділи в голові Алі. Він лежав, притиснутий до підлоги безсиллям, і млюсть накочувалася на нього хвиляста. Якись слова пливли, гуділи, перекривали одне одного, то ніби розтягуючись у пісню, то скачучи, як удари калатала в бубон.

Минув якийсь час, і знов Алі почав розрізняти слова.

Письмена арабські, але якщо читати, то виходить щось незрозуміле. Якась інша мова. Я покликав індуса-капітана. Вчений чоловік, знає граматику й мови кількох народів. Він послухав і сказав, що нічого не розуміє... Перську мову знаю не гірше, ніж ти. Нічого подібного в листі! Тюркську мову знаю! Жодне слово не звучить схожим на твою мову. Я закликав вірменина і прочитав йому оцей таємний лист. І він стояв навшпиньки і ловив кожен звук. Але так і не впізнав жодного слова. Я покликав тих, хто із Країни Хінд, хто знає мову тамілів⁴. З'явився один таміл, поважний моряк, знає граматику і складання віршів. Він сказав, що мова не тамільська... Яка це мова? Це не іудейська! Я іудейську трохи розумію!.. Ці слова, що написані арабським письмом, звучання їх не підходить до жодної з мов, які можна почути в Басрі, чи й Маскаті, чи в Хормузі. Якби цих кілька слів означали арабською або іудейською мовою, ми б точно знали, що це писав Бен Сахл. Але як я доведу, що це писав він?! Коли це писано ні іудейською, ні арабською, ні індійською, яку він теж знає! І кому, кому ніс голуб малюнок і слова?!! Дивись, який тонкий папірець! Це самаркандський папір з кори тутового дерева! Хоча, може, й з бавовняних ганчірок. Мої молодці, мої соколики-шахіні⁵ взяли його голуба за кілька миль від Басри, за болотами...

— Мій шановний повелителю, але звідки ти знаєш, що це його голуб?!-плавав у вухах Алі улесливо медовий голос.— В Басрі багато голуб'ятників! Вважай, всі рух-бани⁶ тримають голубів... Он у Рустама аж дві голуб'ятні... Одна, правда, занедбана. Та все ж два євнухи опіковуються голубами... Його гінці, я певно знаю, від'їздять від нього з його голубами і прибувають до нього з чужими голубами...

— Все так, все так!.. А давай повторимо знов — бачили хлопця в Кадарії вранці? Бачили! Щось вона йому передавала? Передавала! Ніс він щось іудею? Був у нього чимало часу? Був! І потім я спитав, коли це все було. Мені точно вказали висоту сонця! Бен Сахл міг дати цей папірець?.. І потім, подивись, якою твердою, вправною рукою намальовано перстень і слова!

Бен Сахл не вміє малювати... Крім того, він, як кліщ, тримається своєї віри...

— Що ти верзеш йолопе! Коли йдеться про такі гроші і про таке діло, хто тут тримається яких заповітів і заборон?! Яку завгодно покуту можна потім прийняти, аби лишень у своїх руках тримати... Та й не тільки про цей скарб мова! Якщо я від пацюка матиму достеменно відомість про те, що він продав цей перстень іудею, то іудей цього разу буде в моїх пазурах і не вислизне нікуди! Я б йому за все заплатив... Але мені потрібне справжнє свідоцтво, а не вимушене свідчення!..

Шейх, о найславніший шейх, я знаю, що ти на нього маєш найбільшу лють у світі! І він це знає також! Хіба ти сумніваєшся? Він хитрий і обережний... І знов тебе обведе навколо пальця... Він мене майже обіграв... Та не зовсім... У цього хлопця треба взнати, чи носив він перстень продавати цьому лихвареві? Чи продав?

— Ну, нічого, нехай він отямиться. Я з ним порозмовляю, може, він бачив, як Бен Сахл цей перстень малював?

Міцні пальці відірвали Алі від підлоги, і хтось тицьнув йому під носа чи якийсь розчин гостропахнучий, чи якусь сіль, і він швидко почав приходити до тями. Його тримали за лікті, і він стояв на колінах перед рудобородим.

— Ти, худючий глистюк! Син байстрюка і сам байстрюк! Ти скажи - це малюнок Бен Сахла?!

— Бен Сахл не бачив персня з лалом! Перстень з лалом бачив я, бачила Айша, бачили ті, хто були на пиятиці.

— Вони брали в Кадарії подивитися перстень?!!

— Не знаю. Я на пиятиці не був...

— А як же ти бачив цей перстень?

Алі замовк і похнюпив голову.

Тоді цей сильник і вельможа покликав когось, хто стояв у сусідній кімнатці за завіскою.

— Чжан! Спробуй взнати в цього базарного глистюка, чи бачив він, як Бен Сахл малював персня?

Алі тоді заговорив, тремтячи від жаху - яка ж нова тортурна його чекає:

— Присягалось Аллахом! Я не брешу! Бен Сахл цього персня не бачив.

— Тоді скажи - де ти бачив перстень? І чи правильно намальовано перстень з лалом на папері? І взагалі, це той перстень, що його кинула у воду Кадарія? - Чоловік у зеленому простяг перед очі Алі його ж власний малюнок.

Папір було обрізано до самого креслення, а з другого боку розмальовано прегусто літерами арабської в'язі. Папір був добре зім'ятий і наче навощений.

— Ти письменний, шакале ти мерзенний?

— Ні, я не знаю грамоти. Я не мав часу, щоб учитись, а батько не мав грошей, щоб мене вчити...

— Скажи - це малював іудей?

— Ні, не Бен Сахл.

— А звідки ти знаєш, що малював не Бен Сахл? Значить, ти його малював?

— Я неписьменний, присягаюсь Аллахом!

— Ну добре, зараз ти нам скажеш тоді всю правду - хто ж таки малював цей малюнок?

Ззаду негр схопив Алі за руки, голову затис своїми ліктями, а пальці хлопцеві простягнув уперед.

Перед ними з'явився чоловік у синьому дешевому халаті і чорній шапочці на круглій голеній голові. З верхньої губи спускались чорні, тонкі, як пацючі хвости, вуса,

і з підборіддя теж обвисали довгі чорні волосини. Лице зовсім жовте, і на ньому чорні щілини очей.

У лівці жовтошкірий тримав пучок тоненьких, загострених каламів. Такими очеретяними каламами ой як вправно пишуть листи і всякі прохання багдадської базарні писарчуки.

— Тримав! Добре тримав! – проговорив люб'язно жовтий негрові. Він висмикнув із пучка каламів один і гострим кінцем потонував під ніготь великого пальця лівої руки Алі.

Алі навіть не міг скрикнути чи застогнати – від дикого болю перехопило горло, притисло шлунок. І він лише засопів носом, мовби з нього, як із старенького міха, видавлювали повітря. Жовтолиций всадив під ніготь вказівного пальця другий калам. Потім третю очеретину загнав під ніготь, потім четверту. Коли він загнав очеретину під ніготь мізинця, тог зрештою, легені відпустило. Алі набрав повні груди повітря і заверещав несамовито, як собака вищить, з якого живцем луплять шкіру на бубон. В очах знову то плавали, то кружляли зелені й червоні плями і нудота підступила до горла. Обливало тіло холодним потом. Він став геть мокрий, ніби його витягли із води. Піт чурів у нього попід пахвами, зливався вниз по черву, по грудях, поза вухами по шиї.

Нудота сплелася з болем, підкотилася до горла. І він смердючим струмися виблював кашу, що з'їв на Корабельному острові. Гидота полилась на його пласковидого мучителя і бризнула на подушки і на капці рудобородого. Той підскочив, заревів, як віслик під час злочки.

— Геть цього байстрюка!!! Геть смердючого шакала!!! Розправляйся з ним як хочеш! Тільки без мене!

— Яка гидота!!! – Обличчя його виражало таку муку, просто біль. – О паскудство! Тепер я маю пройти очищення, а в мене стільки справ! О Аллах! За що такі випробування!!! Витягни з нього хоч кліщами правду про цей лал!!!

Як Алі виблював, дихання в нього вирівнялося і піт перестав чуріти. Лише ноги його не тримали, як і раніше. І він завис у руках могутнього негра, для якого важив не більше, ніж кошеня в руках хлопчика. Отак жовтий наробив своїми очеретинами веремії. Рудий підвівся і пішов геть, посилаючи прокляття на голови всіх іудеїв, Бен Сахла, усіх каббалістів, магів, ворожбитів і чорнокнижників, усіх відунів Басри і всього халіфату.

Негр не зрушив з місця. Лишився і жовтовидий кат, оббльований з ніг до голови. І спокійно почав всаджувати Алі під нігті правиці загострені очеретини.

Коли він всадив під ніготь останню очеретинку, Алі знову стало млосно. І він обвис у руках негра. Наче й біль під самими нігтями зменшився, пригас, але дуже боліло під пахвами, боліло під лопатками, той біль проймав тремтінням усе єство, і знов піт зросив його худе тіло.

І тут знову перед ним, власне, над ним став стражник з рідкою кучерявого борідкою.

— А тепер скажи ти мені щиро і по правді – чому ти був у Бен Сахла?

— Я пішов... йому... віддати... борг...

— Який борг?

— Сказав він мені, коли шейх нагородять мене грошима за вінки квітів, то щоб я прийшов до нього поділитись монетами.

— І ти прийшов?!

— І я... прийшов! Як обіцяв... я тримаю слово...

— Добре! Нехай буде так! Але чого ти так довго сидів у Бен Сахла?

— А він розпитував мене про хвору Айшу.

— Ну й що ти йому сказав?

— Я сказав йому, що вона лежить, і викликали Юсуфа лікаря, і він таке й таке їй призначив.

— А ще що?

— Більше він мене ні про що не питав...

— А ти йому що розповідав?

— Я не пам'ятаю...

— Може, згадаєш?

— Не пам'ятаю...- хрипко відповів Алі, і все всередині у нього тремтіло.

Пити хотілося неймовірно. Сморід від власної блювотини паморочив голову, душив своєю гидотою. Алі хотілося сплюнути. Та він боявся, щоб ці кати не почали його мордувати. А біль поштовхами розходився по тілу, наростав під нігтями. Алі намагався, щоб пальці не тремтіли і щоб очеретини від тремтіння не розривали сильніше рани.

— А про які справи ти з ним іще говорив?

— Не можу... згадати...

— Зможеш!!!

Тоді стражник мигнув жовтошкірому плосколицему. І той натиснув на калами долонями тонких рук. Палички вп'ялися глибше під нігті.

Алі відчув такий біль, що пронизав його руки, передався в хребет, в лопатки, в промежину. І він був зараз на межі того, щоб обмочитися, обкалятися.

Та жовтолиций зразу ж відпустив долоні, і біль спав. (Певно, по зрошеному потом обличчю малого зрозумів, що зараз буде).

— Пити...- ледь прошепотів Алі.

— Скажеш, про що говорив - дамо пити! Скільки захочеш! Згадуєш, про що говорив?!

— Я говорив про біло-червону троянду...

— О! - вигукнув страж- Диви, яка в цього сміттяра витончена натура! Йому закортіло побазікати з цією падлюкою про одне з чудес Басри? Ти не дуже думай про його щедрість та його чудеса... Це він від величезних грошей собі завів цяцьку, щоб похитуватися перед іншими купцями! Він нічого, крім грошей, не любить!

— Дайте води.. ви обіцяли...- прошемрав Алі западаючи голосом.

Жовтолиций подав йому кухоль води. Хлопець сьорбнув кілька разів і ще хотів, але страж забрав кухоль і проговорив до хлопця:

— Говори! Не будеш говорити - він тобі нігті буде колупати...

— Я просив Бен Сахла показати мені біло-червону троянду.

— Це дурниці. Може, воно так і було... Тепер скажи - чого ти ходив до Кадарії? Вона тебе посилала з перснем до Бен Сахла?

— Не посилала...

— А де вона поділа перстень?

— Перстень вона збиралась покласти у шкатулочку з черепахового рогу, а потім певно, в тахт.

— Ти бачив, як вона поклала його туди?!

— Ні, не бачив... Я пішов...

— Ти йшов від неї на переговори з іудеєм про перстень?!

— Ні, ніяких переговорів не вів!..

— Значить, ти не посланець Кадарії до мініяйла?

— Ні я ніколи не був її посланцем...

— А чого ти від мініяйла знов прийшов до неї?

— Я хотів у неї попросити грошей!

— Для чого тобі гроші?

— Гроші всім потрібні...

— Добре. Значить, перстень з лалом був у Кадарії?

— Був у Кадарії!

— А зараз він у неї?

— І зараз він у неї.

— А чого ж Бен Сахл малюнок персня з лалом комусь надіслав із своїм поштовим голубом?! І голуб летів до Машріку?

— Я голубів у Бен Сахла не бачив. Бен Сахл ніяких листів при мені не писав. І ніякого персня він не малював...

— Значить, це не його малюнок?

— Не його малюнок...- відвіював Алі.

— А чий тоді?

— Не знаю.

— А звідки ж ти можеш знати, що це не малюнок мініяйла?!

— Я знаю.

— Ти нам, зрештою, скажеш, звідкіль тобі відомо, що цей малюнок не мініяйло вималював?!!

Алі зрозумів, що він знов загнаний в кут, і замовк.

Турок злегка вдарив по очеретинах. Від цього болю Алі хотів крикнути, але крику не вийшло. Він тільки засвистів горлом. У нього потемніло в очах і дихання йому перебилось. Голова впала на груди, і він уже більше нічого не тямив. Знов повернувся до тям тоді, коли відчув, що його тягнуть за руки, а ноги його волочаться. І бачив він над собою в зеленім мороці височезного, мов чорний джин, негра. Бачив його здоровенну, мов корабельна щогла, руку, що вхопила його і волочить за собою, як віхтик. Ще він побачив перевернутим догори ногами, що попереду спускається вниз

страж. І тонка чалма вільним кінцем важко облягла його засмаглу волячу шию.

"Куди це вони мене тягнуть вниз?! Певно, задушити чи зарізати й викинути кудись у болото..." І Алі й шкода себе не було, і страшно не було. Лише пекло диким боєм все пошматоване тіло. Від кожного поштовху біль спалахував з новою силою. Особливо коли його пальці, вже без очеретин, чіплялись за спідницю негра. Тоді біль проколював, проймав усе його тіло. В очах розпускались зелені й червоні кола. І він знов на якусь мить втрачав свідомість.

Вони зупинились перед братами. Звідкись виринув ще один чоловік у коротких червоних шароварах. При поясі в нього висів триглавий канчук із свинцевими намистинами на кінцях. Відсунулися з страшним скреготом ґрати. Всі вступили до темного, похмурого приміщення, дуже смердючого. Чулось, як неподалік плюскотіла вода.

Забрязкотіли, задзеленчали ланцюги.

Зарухались купи якогось дрантя. І виявилось, що то почали підводитись в'язні. Стражник виступив на середину і сказав:

— Ану! Вас сьогодні годували вранці? Хочете, щоб вечерю дали?! Я питаю ще раз – хочете?!

— Хочемо, хочемо, – прохрипіло кілька горлянок.

— Ну тоді отак! Бачите ось ці лахи – штани і сорочку, пояс, хустку?

В'язні мовчали.

— Малу нужду справте на них, тоді одержите на вечерю і їжу, і питво... Не справите нужду – і завтра без страви перебудете! Це я вам обіцяю.

Кинув на середину ослизлої кам'яної підлоги вбрання хлопця.

Алі обвис ганчіркою в руках негра. І лише чув, що робиться, а очі заплющив, щоб не бачити всієї ганьби.

— Ану Селіме, візьми його і постав, хай він дивиться. А то і очі закотив! Ач, яка чутливість!!!

Коли негр поставив Алі й відпустив свої руки, хлопець не втримався і з розмаху впав на підлогу. Тоді сталося змішання серед в'язнів, і вони перепинили свою мерзотну дію.

— Я вас на два дні лишу не тільки їжі, а й води! – обісіло загорлав страж. – І подивлюсь тоді – може, хто здохне? Щоб мені було менше клопоту з вами!

І в'язні підходили до одягу Алі і поганили його.

— А тепер вдягніть його!

В'язні підняли голого хлопця і натягли на нього мокрий, невимовно смердючий одяг. Обкрутили на голову хустку, просичену гиддю. Іще й шапочку згори настовбурчили.

— Тепер зв'яжіть йому руки за спину і посадовіть під стіну. Якщо хто підійде й допоможе, тому зроблю те ж саме! Тільки замість сечі вимочу одяг у нафті! А в кого одягу нема – я не пошкодую витратитись на нові сорочки й штани! І побачимо тоді – що приємніше для тіла – нафта чи сеча? Га?!

Страж засміявся, і склепіння розбили на стократ його голос.

— Знайте! Вже кілька днів я – найдотепніший жартівник у Басрі! Це і його господар визнав! Він перший таке про мене сказав! І при відомих шейхах. Отак!

Лишив хлопця з в'язнями та й пішов. Китаєць і негр вийшли за ґрати і про щось тихо говорили з наглядачем.

Хоч наче у цьому узилищі було вогко, однак Алі відчув – мокрий одяг починає на ньому висихати, стягуватись. Одяг в'їдався в місцях суглобів і складок, чим далі, тим сильніше пекло, і свербіла шкіра. Від гидкого смороду нудило. Від нудоти розривало його нутроші, а блювати не було чим. І він відригував слизом і гіркою жовчю. Здавалось, уже лопнули всі кишки.

Відчув, як різнуло болем по нутрошах. Він звалився на каміння. І вкотре за сьогодні втратив свідомість.

Алі швидко повернувся до тями, та ні говорити, ні рухатись не міг. Він чув, що в узилищі захвилювались люди. Та ніхто не підступив до нього і не допоміг йому, не зняв з нього обгиджений одяг. Почали в'язні, хто арабською, хто фарсі, хто ще якоюсь, кричати. Бряжчали ланцюгами, тупотіли, ляскали в долоні. Горлали з усіх сил:

– Ганьба! Ганьба! Вбивці дітей! Гієни! Шакали!

Гвалт здійснювся неймовірний, кричали вони, аж бризкали слиною. Очі їм вилазили із зіниць. Цей гармидер рознісся по всій башті, підсилений луною. Та й назовні якимось гомоном долинув.

Деся нагорі відчинилися двері, в темний завиток сходів проникло розпорошене світло. По сходах важко погунав турок-страж. Він підскочив до ґрат, перед якими спинились негр, жовтовидий і наглядач.

Страж притис обличчя до ґрат і зі світла спочатку не міг нічого розгледіти.

Потім роздивився лежачого на підлозі, при відкритих очах і з піною на вустах, Алі.

— Ану швидше витягніть цього шакала на свіже повітря! Відмочіть його у воді, щоб отямився!!!

Алі схопили і потягли кудись. Занурили по шию у водойму, звідкіля брали воду для обмивання коней та миття підлог у фортеці.

Поволі вода розчиняла гидоту, прохолоджувала його тіло. Та водночас заходила в рани під нігтями і билась там пульсуючим болем.

15. ПІДСТАВНИЙ ЧОВНЯР

Негр тримав за комір сорочки хлопця, щоб той не захлинувся у водоймі. Та не тільки щоб не захлинувся, а й щоб не напився. Коли кат пхнув його у воду, то Алі встиг зробити все ж два ковтки. Ця смердюча вода здавалась йому, для його пересохлого, перепаленого рота, солодшою за найкращий багдадський шербет! Та трохи згодом ті два ковтки спричинились до такого болю в шлунку, що Алі не міг себе стримати й стогнав, і йому було байдуже, чи когось радують його муки, чи хтось радіє його горю. Часом в голові у нього наче вибухав білий туман, як ото вибухає дим і пар, коли заливають водою вогнище. Алі різало очі світло, хоча вже наближався вечір. Він заплющив очі і подумав, коли на мить спазм відпустив його нутроші: "А Джарія там усе

готує до банкету... Дурна негритяночка – їй аби пшоняні оладки й барабан..." Та водночас і шкода стало, що вона дарма старається, дарма там клопочеться... Далі він подумати нічого не зміг, бо знов налетіла болюча задуха, і його почали бити корчі, пливло в очах червоне марево. Лише дзвін стояв у вухах і ніяких звуків, слів навколо і над собою він не міг розрізнити й зрозуміти...

Знайомий, рідний дим від кізяка залоскотав хлопцеві ніздрі.

Перед лицем хлопця тонкі вправні руки жовтолицього. За руками – пласке чорнооке лице. Власне, не очі, а чорні щілини. Вивернуті вуста розкриваються і говорять:

— Хлопчику! Твоя моя слухай! Моя твоя не мордуй. Лікуй твоя. Сиди тихо – голка не рухай!

Алі подивився, куди показував палець чужинця – і аж шарпонувся від страху – з верхньої губи і з підборіддя в нього стирчали дві тонкі сталеві голки. Але болю в губах не відчував, лише в місцях уколів ніби набряк і тепло.

Алі чув від базарних брехунів, що китайці так уміють лікувати проколюванням, як ніякі арабські лікарі не здатні лікувати ані припіканням, ані розтинами розпеченим різцем.

Китаєць відкілясь узяв ще голку її всадив хлопцеві в тім'я. Запекло вогнем і спало з болем, перетворилось на тепло і розлилось по всьому тілу, біль відступив наче не дуже, але голова проясніла. А за якийсь час Алі відчув, що в нього геть змінився настрій і він отак би сидів і сидів, так йому було добре сидіти і зовсім-зовсім ні про що не думати й не рухатись. Та китаєць зняв із жаровні казанок і вилив у чашу якесь пійло. Пахло гірким, кисло-терпким і ніби соком молочаю.

— Пий, і не треба болить нічого рука, не треба болить п'яти!

Алі випив гіркувате пійло, і воно пронизало вогнем нутрощі, та швидко заглухло всяке відчуття болю.

— Вставай, бігай, не плачай...– Китаєць засміявся, і його очі й рот перетворились на три задерті риски – двоє очей і вуста майже до вух, а ніздрі дивились двома роздутими дірками.

Зайшов страж і віддав Алі зв'язку ключів, хустку, пояс, а торбу йменську надяг хлопцеві через плече.

— Вставай! – наказав. – Покажу тобі одну річ, і можеш іти додому.

Алі з острахом підвівся – і нічого! Не хитався, не падав, рани навіть під пальцями не боліли. Якесь здерев'яніння в роті, в руках і у всіх м'язах. Та ні болю, ні слабості не відчув.

— Пішли! А ти молодець, Чжан!

Китаєць поклонився в пояс стражеві.

— Моя людина слухняний. Скажеш: "Помри цього чоловіка" – робим йому помирай! Скажуть: "Оживай того чоловіка" – робим йому оживай!

Страж обернувся і взяв за руку хлопця. Говорив ласкаво і спокійно, ніби й не він нещодавно заповзязвся замордувати на смерть хлопця. Алі не знав, що, поки його

відмочував негр у водоймі, поки він корчився без пам'яті, страж зустрівся із соглядатаєм, що страхав Алі на Корабельному острові. Страж наказав повторити слово в слово, про що маленький чоловічок говорив із хлопцем. У соглядатая пам'ять була бездоганна. Тому страж подав йому динар:

— Іди геть. Та швидше! Добу не показуйся ніде!

І от після розмови страж зовсім змінив свою поведінку з Алі.

Він вивів хлопця на вулицю з башти, і Алі побачив над темними зубцями башт на тлі нічного неба місяць, як розпечене жорно червоне. Над фортецею метушилися сотні кажанів.

У фортеці палали десятки ліхтарів і чаділи смолоскипи нафтові. Іржали коні, метушились люди.

А страж вів Алі до іншої, кутової башти – найтовщої і найвищої.

Їм відімкнули двері, і вони зразу ж пішли кудись униз, а за ними ззаду йшов дозорець з ліхтарем у руці. Він підняв його високо над головою, і від Алі і стража-тюрка по ослизглих каменях затанцювали здоровенні, велетенські тіні.

Потім вони спинилися перед кованими міддю дверима. Наперед вийшов дозорець з ліхтарем, поставив ліхтар на підлогу і відімкнув забори.

Замість підлоги тут були тикові товстенні палі, складені в грубезну решітку. Між собою їх сполучали мідні скаби.

Під палями плюскотіла вода внизу і чулось якесь хрипіння та сопіння, хтось ніби вовтузився та зітхав.

— Дивись! – показав страж хлопцеві в отвір між двома палями. А сам підніс над головою нафтовий ліхтар.

Застрибали внизу на воді смердючій червоні, багряні відблиски вогню. І враз із чорної чорнильної тіні з'явилися людські обличчя. Вони дивились угору, замруживши очі, і прикривалися від яскравого для них світла. Скільки потім Алі переплив морів і річок, де тільки не побував, але цього жаху, ще може зробити водяна в'язниця з людьми – він ніколи не міг забути. Те, на що перетворились у цій мокроті шкіра людей, їхні бороди й волосся, як відкрились на всьому тілі виразки й рани, як витікала із них сукровиця – не можна було ані забути, які переказати, пояснити іншим людям. Особливо ж страшні були в них пальці – пучки розмоклі й розбухлі стерті нігті – з-під яких витікав слиз і кривавий гній.

— Що в них із пальцями? – тремтячи, спитав Алі.

— Всі вони тут швидко божеволіють. А тому й думають проколупати м'який, насичений водою вапняк і вилізти назовні. Це страшна омана: для свіжих нігтів такий вапняк по силі, але поступово нігті розмокають, і вони тільки калічать себе і посилюють муки...

Люди внизу важко дихали, хрипіли, але жоден не проказав і слова.

— Тепер іди сюди! – Страж відтяг хлопця під стіну, щоб їх не бачили ті люди знизу.

Страж підняв над свою головою ліхтар і освітив малого. Заговорив пошепки, перед тим виславши наглядача за двері:

— Ось тобі одне з чудес світу. Це замість водяних гір. Це водяна в'язниця. Я не птах Рух, але сили в моїх пальцях досить, щоб тобі полетіти туди вниз, до в'язнів. Звичайно, там, внизу, риби-кашалота ти не побачиш. Але тобі не буде кому про це пожалітись – Чжан тобі подріже язика. Він великий майстер, найкращий лікар, якого я знаю! І ти збожеволієш отут, як і вони. Їм вода майже по коліна. Тобі вище. Ти згниєш у цьому болоті раніше, ніж останній вітрильник попливе в Індію в цьому сезоні. Зрозумів?

— Я не хочу, благаю – не хочу! – кричав шепотом Алі і вчепився в руку свого ката. – Благаю милістю Аллаха – не хочу!

— Тоді скажи мені – надсилала тебе Кадарія до міняйли продати перстень чи ні?

— Я ходив подивитись його троянду. А перстень я їй віддав, коли витяг із каналу...

— Чому ти не віддав Абу Амару? Це ж його перстень...

— Бо він так зо мною говорив, ніби я нічого не вартий...

— Тоді ти вирішив не віддавати лал Абу Амару?

— Ага. Я вирішив піти від нього... Але мене ніхто не бере на корабель ні слугою, ні матросом... І я подумав, що коли я заплачу гроші за проїзд до Індії, мене візьмуть... Тому я поніс Кадарії лал – думав, вона багата, винагородить мене динарами за таку послугу.

— Скільки вона тобі виділила динарів?

— Нічого. Жодного.

— І вона нічим тебе не віддячила?

Алі вагався, чи говорити, чи не говорити. Тоді страж опустив ліхтар і тицьнув його в руки Алі.

— Іди подивись на них. Уважно подивись на їхні пальці... Твої стануть такими за один день. Навіть якщо ти не колупатимеш стіну... Чи ти забув, що Чжан тобі зробив з нігтями?..

І тільки це сказав страж, як Алі відчув, що біль починає повертатися до нього.

— Вона дала мені перстень з синім діамантом! – на одному подиху вистрілив словами Алі.

— Де перстень?.. – ледь чутно зашепотів страж.

При боковім вході в садибу одвірок зліва внизу має сучок, прибитий пилом і брудом. Якщо сучок вийняти, під сучком перстень...

— Присягнись Аллахом, що ти до нього більше не підступишся!

— Присягаюсь Аллахом, я не підступлюся більше до схованки!

— Хто ще знає, крім тебе і мене?

— Ніхто.

— А Абу Амар знає?

— Якщо Кадарія ще не сказала, то Абу Амар не знає. Але вона з ним не могла побачитись. Вона з купцями гуляє, а він на полюванні. А з ким – я не знаю.

— Я знаю. Іди додому і мовчи. Ось тобі десять динарів на дрібнички. Писнеш Абу Амару, що тебе мордували, чи про синій діамант – твоя подорож кінчиться у цій башті.

— А пальці і смуги на тілі? Що я скажу?

— Скажеш, був на Корабельному острові, і на тебе впали жердини.

— А сморід від одягу?

— Намочи і відмий із попелом. Весь сморід відійде.

— Як же я дістанусь додому?

— Тут завжди човнярів вистачає...

Біля причалу, під фортецею стояло кілька човнів. Страж підійшов до одного човна.

— Егей ти, син повії, відвези цього байстрюка до садиби Рустема! – А тоді тихіше: – Та гляди не втопи його! Бо знаю я вас – заради десятих дигтярів ви й маму рідну заріжете! У, бандюги ви басрійські! Ось тобі п'ять фалсів. Та давай швидше, а то я знаю, як ви, нероби, ледарі й шакали, возите простих людей... як равлики повзете! – Ще якусь лайку проказав страж і зник у темряві.

Човняр же загасив лампу на високій кормі свого човна і поволі запрацював веслом. Все він робив саме те, що так ганив страж-тюрок.

Коли вони виїхали на широкий канал, Алі здалося, ніби далеко попереду, лишаючи місячні сліди на чорній воді, мчить рибальський човен. Алі аж очі протер – здалося, що там, попереду на човні, сидить загорнутий у широкий плащ тюрок-страж, а щосили веслує – точнісінько за поставою рибалка, невдалий нурець. Алі затрусив головою – мана, марення якесь! Та й далеко, щоб можна було розрізнити вночі сидячого стража і кремезного рибалку на місці весляра.

Дивну річ робив з хлопцем той напій лікаря Джана – біль поволі повертався, але терпіти його було зовсім не важко. А от зір і слух наче загострились, як ніколи. І то після всіх тортур!

Тому, коли човняр почав крутити головою і озиратись, чи не видно когось на каналі, Алі сполохано подумав:

"А чи не вчинить він так, як ото говорив страж? Це ж у мене в торбі десять динарів!"

І коли човняр сказав: "Дай-но сюди торбу!" – Алі подав йому торбу, а сам швидко розв'язав пояс, потиху спустив штани й накрив ноги сорочкою. Він відкачав рукава якнайшвидше, щоб легше було скидати сорочку під водою.

Човняр перестав гребти. І човен погойдувався на хвилі, його потроху зносило припливом у бічний темний і глухий канал.

Човняр колупався в торбі. І серед фініків та горіхів ніяк не міг віднайти всі десять динарів.

— Скільки в тебе динарів тут було?

— Десять...

— Ану йди сюди – шукай мені ще два!

— Нікуди я не піду.

— Не підеш?! – загарчав човняр.

І по тому хрипу відчув Алі – він не човняр, він із тих катів, що їх повно у фортеці. Таки страж дав йому наказ замордувати хлопця. Щоб він не обмовився, не доповів Абу Амарові про синій діамант. "Ні, тепер я на волі! А ти не човняр, ти всього не знаєш про

воду. Вода мене врятує!"

Алі підвівся одночасно з тим, як човняр підняв весло, щоб оглушити хлопця.

Алі щосили відштовхнувся від борта човна і впав у воду.

Човен хитнуло з такою силою, що човняр мав кинути у воду весло, щоб самому не звалитись у воду.

А вода прибувала знизу, від моря. І тому течія вривалась у вузький боковий канал з хлопанням та цмоканням, закручуючись у водоворотах. Човняр вирівняв човна і потягнувся по весло, та течія підхопила весло і несла в прохід бокового каналу.

Човняр, як і всі куфаджі в Басрі, мав жердину, щоб штовхати човен по мілкому. Та ба – жердина не діставала до дна.

Човняр вилаявся і заходився підгрібати обома руками, щоб наздогнати весло. Це й дало час хлопцеві випірнути, побачити, що робить його ворог, набрати повні легені повітря і швидко звільнитися від мокрої і важкої сорочки. Тепер на ньому була лише зв'язка ключів від будинку Айші.

Поки човняр виловлював весло, Алі вже був далеко в темному і вируючому каналі.

Те, що човняр не роздягся і не стрибнув за веслом, остаточно переконало – то перевдягнений страж, охоронець намісника і його вельможних слуг.

Коли човняр зрештою якось наздогнав весло, виловив його, Алі вже виліз і щосили мчав, балансуючи і ледь не падаючи у воду, вузьким хідником повз поснулі садиби.

Тільки, розбурхані бігом хлопця, надривалися собаки всього кварталу.

Коли квартал кінчився, Алі стрибнув у воду і поплив на другий берег, Швидка течія води на підйомі перенесла хлопця до невисокого берега. Підтягся на ослизлих палях і знов побіг.

Якби човняр кинув човна, то, певно, наздогнав би хлопця. Та він цього не зробив. Різне потім думав Алі, проте відповіді знайти не міг.

Це була якась дивна гонитва – по воді й по хідниках тікав хлопець, а за ним по воді гнався його смертельний ворог,

І вийшло так, що обоє вони наблизились до Рустемового кварталу.

І тут Алі зрозумів, що цей фальшивий куфаджі зловить його і заб'є.

Праворуч склади деревини піднімаються стіною. Між ними є проміжки, але завузькі, щоб у них пролізти і сховатися. Якщо стрибнути у воду і поплисти до садиби Айші – то ворог або наздожене його на човні, або тоді вхопить, коли Алі відмикатиме двері будинку. Алі стишив біг і спинився в затінку виступу штаби болонків. У грудях у нього свистіло, а дихали під ключицями розривало. Сил не було ніяких, і знехить до всього охопила хлопця.

Він байдуже дивився на те, як човняр вибирає зручне місце, щоб вилізти на хідник. Ось він почав обмотувати линви на палю, щоб човен не забрало хвилю.

Якась сила підняла змученого Алі на рівні ноги і тихим кроком повела в глибокі тіні дерев'яного складу. Дихав він ротом, бо ніс був геть закладений і він не відчував ніяких запахів – ні водоростей і болота, ні дорогоцінного сандалового аромату, ні ладанного запаху левантійської живиці. Й раптом Алі чи побачив, чи відчув, що тут між двома

стойками деревини є більша щілина, і він залізе в неї.

Алі прослизнув межі гострі кінці окоренків, вони дряпнули його по грудях, по животу, але болю він не відчув. Боком, боком, навпомацки хлопчина залазив все далі й далі в склад.

Присів, принишк і слухав, прислухався.

Тріскотіли цвіркуни, скрипіли десь під корою якісь жуки чи хробаки, в прохід долинав уже приглушений плюскіт води.

Алі відчув тихі обережні кроки. Біля щілини кроки припинились. Чулося важке дихання. Просвіт закрила чорна тінь. І вже у вузьку щілину не було видно протилежного берега каналу з освітленими блакитним місяцем будівлями Рустемової садиби.

Тінь почала торсати болонки, щоб розширити отвір і пролізти в прохід.

Марна справа. Складені зрубом болонки й товсті жердини рипіли, тріщали, хитались, але-не зрушилися з місця. Ворог шаленів і все сильніше шарпав дерево.

Алі з шаленим. калатанням серця чекав, коли ж болонки не втримаються і посипляться згори на голову його ворога. Та нічого подібного не сталося.

І тоді човняр проговорив у темряву хрипко і люто:

— Нічого! Руки в мене короткі, зате стріла дістане!

І відійшов від отвору.

Перший порух, поштовх Алі був кинутись до отвору і вискочити із пастки. Напевно, що страж, навіть стріляючи всліпу, просадив би його стрілами, мов яблуко голками!

І він уже повернувся боком, щоб вилізти назад. Та враз розсміявся подумки: "Який лук у цього гада?! Якби був лук, він би мене у Великім каналі підстрелив!.. Дзуськи! Діждешся ти, щоб я виліз із щілини! Дерево добре складене – я нагору видерусь і подивлюся, що ти там поробляєш?"

Алі навпомацки в повній темряві почав дертися вгору. Високі колодязі деревини рипіли, потріскували, хиталися. Здавалося, ось-ось заваляться і поховають під собою хлопця.

Та небавом Алі був на верху споруди – на помості, сплетеному з пакілля та вербової лози – щоб сонце не розпекло деревину, щоб вона не тріскалася, та ще й пальмовим листом накритому від дощу.

Алі підповз до краю покрівлі і зазирнув униз. Ліворуч, під хідником, коливається на легкій хвилі човен. А човняра не видно. Алі ще далі висунув голову і побачив – праворуч, на відстані кроків п'яти, притисся до дерев'яного зрубу страж. Права рука витягнута і в ній наче світиться лезо ножа. Алі завмер, затамував подих. Якщо обережно перелізти з цієї споруди на іншу, то якраз можна на голову йому скинути болонок.

Алі переповз і не порушив жодного стовбура, тільки кора крихтами посипалася вниз із акацієвої гілки. Алі зазирнув униз, водночас стережучись, щоб по легкому схилу покриття не скотитись униз.

Під ним на відстані, може, ліктів п'яти-шести біліла пов'язка на голові човняра.

Алі ледь не заплакав – під рукою не було ані каменя, ні доброї жердини, щоб оглушити чи й убити напасника.

Алі з відчаю шарпонував кінець болонка, що стирчав з-під пальмового листа.

Отут врешті болонок викотився з-під покрівлі і полетів униз. Просто на човняра. Та човняр устиг відхилити голову, але кінцем стовбура його зачепило по сидниці і лівій стопі. Він аж захлинувся від болю, застогнав по-звіриному і присів на палі хідника. Він випустив ніж і обома руками схопився за стопу.

Алі побачив, що на пальцях у нього заблищала темна рідина – кров!

Алі підвівся на повен зріст, спробував скинути на ворога плетену покрівлю. Дарма! Сил не вистачало для такої ваги.

Тоді він вирішив – треба стрибати вниз і плисти через канал. Але ж як високо! А якщо перескочити через хідник і просто у воду? Алі поспробував похилу покрівлю – чи не совається? Лежить міцно. Відійшов до кінця – для розгону зовсім обмаль відстані. Та й лист пальмовий слизький – ноги по ньому ковзають.

Розбігшись з десяти кроків, Алі щосили відштовхнувся правою ногою і шкереберть полетів униз.

В гарячці він і не почув, що палю все ж зачепив і обдер вузький пас шкіри від стегна до самої стопи. Але він був у воді! Плив під водою, затамувавши дихання, щоб проплисти якнайдовше.

Коли виринув, то побачив, що перепірнув майже чверть каналу.

Озирнувся на склад деревини.

На одній нозі човняр стрибнув до човна.

Алі набрав повітря і пірнув. Плив під самісінькою поверхнею, щосили працюючи руками й ногами.

Він ще разів три набирив повітря і зрештою торкнувся ослизливих паль.

Видерся на хідник просто перед порогом будинку Айші. Руки відшукували потрібного ключа на поясі, а голова повернулася назад.

Ставши на одне коліно, човняр гнав човен через канал. Він був уже на середині. Ось і потрібний ключ! Рука тремтить, ніяк не може потрапити в отвір.

Коли Алі повернув перший раз ключ, човен вдарився носом об палі. Човняр ледь не вилетів у воду в гарячці, але таке гальмування, певно, йому завдало страшного болю, бо він застогнав, наче бугай під ножом.

Другий поворот ключа! Алі штовхає двері і падає в темряву. Щось над головою тріскотить і тупо вдаряє його по тімені.

Алі підхоплюється і закриває двері, встигає засунути засув.

І в ту ж мить з усього маху в двері б'є людське тіло. Даремно! Двері на запорі. А далі Алі закриває на другу запору. Тепер двері можна висадити лише болонком!

Алі прислухається до того, що робиться в домі.

Нагорі гуде музика, лящать людські голоси. Співають жінки і чується чоловічий голос.

Алі тихо йде до помешкання Айші.

Щось чіпляє ногою, і лунає дзенькіт. Алі нахиляється і шарудить руками по підлозі. Ніж! Ось що вдарило його по тімені! Це ж човняр метнув у нього ножа.

Алі навпомацки підходить до дверей Айші. Вони замкнені. Шукає і пробує всі ключі. Нарешті тихо відчиняє.

Смердить прокислою їжею, ліками і хворим потом. Під стіною злегка посапує уві сні Айша.

Алі навпомацки дістається до жаровні. Вона гаряча. Значить, жар під попелом є.

Розгрибає попіл, роздмухує жар. Ось і вербові прутики.

Весело загоряється полум'я над жаровнею, а хлопець тим часом знаходить свої речі. Вдягається у старе дерте вбрання. На ньому лише нові, але вже закаляні шапочка й хустка. За пояс Алі стромляє ножа, а стріли і корзинка від фініків у лівій руці.

Треба тікати звідсіля, з цього кубла страшного з його таємницями і розпустою. Та й сам він ще завдав одну таємницю цій садибі – запхав під сучок найдорожчий у світі самоцвіт! Але що ж там робиться нагорі?

"Ще встигну подивитися, що там робиться, а коли розвидниться й задніє, попливу на Корабельний острів! Часу ще чимало!"

І хлопець перейшов через перехід першого поверху, відімкнув дворові двері й опинився біля човна.

16. АЛЬ-ХАШИШ В'АЛЬ-ХАМР

Алі склав речі під корму розваленого човна. Ставало вже темніше, бо місяць опадав за чорні опахала пальмових верхів.

Свербіли рани під нігтями, особливо на великому пальці лівої руки.

Алі обмацав свій старий одяг. На колінах ось-ось розповзуться дірки. Шов на плечі сорочки розійшовся. Старий пояс, скручений із старого шмата плаща, видавався хлопцеві загрубим після Абу Амарового дарунку.

У вікно виливалася скімлива жіноча пісня і срібні переливи аль-ута.

"Невже це Кадарія грає? Але наче жорсткіше, наче чоловіча рука..."

Алі не мав того слуху, що Джарія, та все ж грубість він уловив.

Витяг ножа з-за пояса і затис кістяну колодку зубами. Він заново заправив сорочку в штани, зав'язав кінці штанів на поясі міцним, але легким для розв'язування вузлом – раптом знову доведеться плавати? І добре перевив стан поясом. Витяг з рота ножа і застромив за пояс, обережно, щоб не порізати собі руки і не розкряти одяг. Помацав гострий кінчик ножа, що аж до стегна притискався. Так можна себе поранити! І хлопчина притис колодку, щоб ніж стирчав під іншим кутом. Місячне гало зовсім погасло за чорними пальмами, і вони злились із чорно-синім небом. А небо над Басрою, як тільки пропав місяць, розкрилося міріадами квітів-зірок. Несамовито тріскотіли всі нічні комахи-співачи. Особливо ж цвіркуни на деревному складі. Над водою пролітали безперемінно всі звуки – далекі й близькі – іржали десь коні, ляпали по воді весла, із Дар-ель-Кихабу неслась музика й гомін. Навіть звідкілясь, із кварталу оманців, чулася нічна молитва. Бувають же побожні і правдиві люди і в Басрі!

Алі поліз помалу на суху пальму. Ліз обережно і дуже доволі – тепер його ніхто не

бачить – аби лише не почув. Алі здавалось часом, що пальма рипить, що у неї гнилий стовбур і вона ось-ось звалиться. Та пальма хоч і хиталась, однак не падала.

І небавом хлопець видерся на рівень вікна.

В кімнаті рівно палали світильники і було добре видно всіх – і Абу Амара в новім перськім каптані, з кривим чингалом за поясом, і патлатого співака, – але він не співав, а лише грав на лютні, – і якихось трьох дівок з Дар-ель-Кихабу. Одна співала під аль-ут, а дві танцювали з пляшками вина в руках і чашами.

Тоді Алі закортіло взнати, чи на місці Рустемові жінка й донька. Він спритно спустився вниз і обережно підійшов до будинку. Підтягся на руках і по стовпові, як тільки-но по стовбуру пальми, заліз на галерею другого поверху, а звідтіля вже на дах.

Зазирнув з даху на Рустемове подвір'я. Там під стіною спав, загорнувшись у плащ, євнух. А подвір'ям бродило потирі пси в сталевих обручках. Алі все добре роздивився, бо над головою євнуха-стража в залізнім кованім держаку було закріплено нафтовий ліхтар.

"Бач, як на нафті, то він не заощаджує! І, певно, своїх хорасанських вовкодавів годує краще за рабинь і наложниць! Он які страхіття!"

Пси чи вловили запах Алі, чи відчули його думки, та спочатку один собака звів морду до високого будинку і гавкнув, потім до нього приєдналися ще три. По разудругому гавкнули і знов пішли бродити подвір'ям багатого скупердяя.

Коли на даху будівлі з'явилися дві постаті в запиналах, Алі спочатку їх не почув і не помітив. Та й вони, певно, його не помітили, бо інакше б зникли. Вони затаїлися внизу, до стіни припали. Шепотіли одна одній. Одна говорила арабською мовою, друга їй відповідала на фарсі.

Арабською сказали: "Дивись, який він сьогодні гарний!" Щось тоненько відповіли, та Алі пізнав лише окремі слова на фарсі, а змісту зрозуміти не зміг. "Дивись, музика кудись пішов... Дивись, дивись, он в кутку..." І щось далі вони шепотіли, однак Алі нічого не дібрав.

Десь знизу з вікна неслися звуки сопілки очеретяної і стукотіння по барабану.

"О Аллах! Диви, що в них на скатертині! І мед у сотах, і горіхи, і коржики, і родзинки, і земля їстівна, і яблука! Ти дивись – ціла таця яблук!.." Ця, що перелічувала наїдки, певно від роз'ятрення такими розкошами заговорила вже вголос.

Проте євнух-страж і не ворухнувся навіть – тихо похропував. І собаки не звернули на голос ніякої уваги – вони добре його знали.

Тут озвалася, певно відхиливши запинало, персіянка. І Алі зрозумів, що вона дуже хоче їсти. Це було те речення, яке Алі найчастіше чув від персів-носіїв на багдадських базарах.

І тут сталося неймовірне – щось тріснуло в стіні знизу, там відкрилася велика дірка, звідтіля полилось тремтливe світло і почувся голос Абу Амара:

– Якщо ви відмовитесь, пері, відвідати хліба в моїй господі, я заподію собі смерть!

Дві постаті як відсахнулись, так і завмерли нерухомі. Знову Абу Амар:

– Я рахую до десяти. Один... два... три... чотири... п'ять...

Алі почув, як задзвенів булат, витягнутий із піхов. Голос в Абу Амара справді був такий страшний і рішучий, який може бути тільки в людини, що поклала урвати собі життя.

Алі так затрусило зі страху та цікавості, що він перехилився аж по груди і зазирнув униз.

І диво! – його не помітили, хоча світло від мідної лампи досягло і його хустки й лоба.

На рахунок "вісім" менша постать кинулася в отвір із словами: "Побійся Аллаха!"

Друга мовчки зайшла в отвір зразу ж на нею. Тут світло згасло, а звуки й голоси обірвались – хтось закрив отвір шматком стіни із середини. Тепер Алі зрозумів, для чого Абу Амар винаймав майстрів-теслярів! Вони йому продовжали отвір і випиляли шмат стіни, що виходила на майданчик зі сходами. Алі швидко й тихо переповз до вікна кімнати Абу Амара. Тепер він уважно слухав, але голоси мішалися з музикою і співом. Бо коли Абу Амар гостям запропонував вина і вони відмовились, дівки перестали грати. Тоді Абу Амар гостро проказав своїм металевим голосом, який міг бути і дружнім, і медовим навіть:

Ви сюди прийшли розважати мене чи бенкетувати з моєї ласки? Пісню й танець!

Завели пісню дівки, били в барабан, певно той, що в мотлосі віднайшла Джарія. Час від часу хтось із них свистів у сопілку.

Потім додалася ще срібна гра аль-ута і брязкіт обручок і намистин-дукачів.

Почув, що Абу Амар покликав Джарію. Вона щось відповіла. Алі аж кулак собі прикусив від злості, що не зміг дібрати й слова з того, що говорив Абу Амар негритьянці.

Тоді Алі зрозумів, що тепер саме час ризикнути і опуститися до шпарки, заглянути всередину.

Алі ніж поклав на дах, розперезався і прив'язав пояс до кутового болонка на даху. Вийшла линва, може, ліктів на три, така саме якраз, щоб, зависши на ній, стати на кілочки голуб'ятні. А голуб'ятня була вся потикана тими кілочками. Що й казати, ризикував Алі дуже – якби кілочки не витримали його, він би по куполу голуб'ятні покотився на дах сарая. Шуму наробив би чимало, та й поранитись міг. І хто зна, чи не потрапив би до рук охоронців, або й собакам на розправу!

Алі поволі, обережно, тримаючись за глиняний дах голуб'ятні, пробував пальцями ніг і п'ятами, чи не затонкі кілочки, на які сідали птахи, чи витримають його? Хлопцеві здалося, ніби він так довго спускався по голуб'ятні, що вже скоро ранок настане і його застукують тут, на чужім даху, в чужім подвір'ї!..

Коли він обережно підібрався до щілини, то побачив і почув щось зовсім незрозуміле.

Навколо скатертини сиділи всі – і дівки, і співак, і Абу Амар, і жінка і донька Рустемові. А обносила їх усіх з тацею Джарія, вдягнена у червону сукню з китайки.

Жінка й донька Рустемові не пили вина, перед ними і чаш з-під вина не стояло. Вони лише брали з таці, що тягала Джарія, якісь лакітки.

Дівки ж дудлили вино.

Співак від них не відставав.

Всі були п'яні. Навіть жінка й донька Рустемові. Тільки якось особливо. Наче подуріли. При кожному русі відкрчувались, вигинались, мов їх корчі били. Та повністю обличчя не оголювали. Абу Амар узяв аль-ут в співака і заграв.

Жінка і донька Рустемові заляскали в долоні, вузькі, витончені й фарбовані в хну. Покривала їхні відхилились, і хлопцеві відкрилася досі небачена краса. Тонкі й плавкі лінії обрису лиця, неймовірно великі мигдалеві очі. Та погляд очей божевільний, геть скляний! Голоси їхні стали збуджені. Високі й пронизливі, ось-ось, здавалось, зірвуться на крик чи на плач. Зовсім собою не володіли.

Тут Абу Амар завів пісню на фарсі. Грав собі на аль-уті, а ці двоє йому підтягали. Дівки з Дар-ель-Ки-хабу лише із заздрістю поглядали п'яними, геть посоловілими очима. Ці пили на всю губу – перед кожною стояло по широкій і великій чаші. Співак віддав лютню Абу Амару, а замість лютні щедро орудував пляшкою із солодким вином. Три дівки вже були готові. Абу Амар добре все бачив. Тоді він підкликав Джарію, щось їй сказав, співакові кивнув на барабан. Найменш п'яна дівка спробувала видобути мелодію із очеретяної сопілки, та лише пустила слину собі на сукно, навіть до ладу не могла піднести до рота пищик.

Алі аж затрусило від обурення та огиди! П'яні чоловіки його засмучували, а от жінки доводили просто до сказу! І невідомо, чи не скарив би він котрусь із них, якби вони йому трапилися в таку мить? Вдарила дрібна тріскотня по барабану, Абу Амар відібрав у дівки сопілку, облив її вином, обтер і задув різко і по-дурному швидко, високо й пронизливо. Джарія клацнула пальцями і задріботіла на місці, з усіх сил крутячи сідницями та вихиляючи стегнами.

Дівки вже спали. Тільки одна, споглядаючи мистецтво Джарії, змахнула рукою, немов б'ючи в барабан.

Абу Амар сказав щось швидко, урвавши гру на сопілці.

Джарія слухняно, ні, навіть із радістю здерла з себе сукно. Обидві Рустемові красуні на її голу поставу радісно й нестримно загукали, заляскали в долоні. Цього разу Джарія танцювала зовсім не так, як тоді, коли Алі супроводив її танець стукотінням по мідному тазику. Вона навіть не так танцювала, як мить перед тим, коли ще на ній теліпалася червона суконка-сорочка. Вона закотила очі під лоба, задержала голову і руки розкинула широко. Та широко розставлені руки рухались кожна сама собою, з усіма тонкощами повторюючи ритм бою барабану. Немов із чорного лисучого дерева, тулуб її лиснів відсвітами світильників, і вона звивалася тілом, наче змія. А її нога й стегна, напівзігнуті в колінах, тремтіли дрібним тремтінням.

Алі аж струсонув головою, щоб прийти до тями. Виходило, що руки свій танець танцювали, тулуб свій, а ноги зовсім інший. Здавалось, що Джарія водночас зображає і птаха, і змію, і притопує ногами, як коза якась чи газель!

Донька і жінка Рустема не витримали, почали кричати, розмахувати руками, плескали в долоні. Сміялися божевільним сміхом.

Першою підхопилася жінка Рустема, розперезалася, скинула каптан, розпустила

зав'язку сорочки на шиї і, струснувши плечима, почала вилазити із сорочки через широченний розріз. Ось вона видерла руки з рукавів, шарпонула плат з голови, і на білі сторчливі груди посипалися пасма пречорного блискучого волосся. Вона танцювала, певно, під якусь таку музику, якої ніхто крім неї не чув. Рухи були в неї різкі, безладні, вона то підіймала руки, то кидала їх униз, крутилася на одному місці. Часом її несло кудись до стіни, і вона кричала:

— Тримайте, бо вилечу у вікно!

Потім вона зупинялась напроти Джарії і лише шалено вертіла стегнами і підбивала низом живота.

Алі стало страшно – жінка Рустема, така красуня, яких малий не бачив і на невільничому базарі в Багдаді, зовсім була божевільна. Алі добре бачив її задерев'яніле лице і широко відкриті очі, блискучі й наче скляні. Алі задивився на жінку Рустема і якось прогавив те, що в цей час донька Рустема розібралась геть, вискочила і почала танцювати напроти Джарії. Алі закліпав очима від того мерехтіння тіл – чорного і білого, що перекривали одне одне, то ніби зв'язуючись, то ніби розпадаючись, як скалки білого порцеляну і чорної роменської амфори.

Жінка Рустема-скупердя крутилася навколо них і до всього крутила головою, чорні пасма її волосся віялися, мов крила, над блідим обличчям. Вона все підсовувалась, наближалась по колу до Абу Амара.

Алі добре бачив, як блищали її очі, і як вона козирила очима на Абу Амара, і як роздулись її ніздрі

Хлопець бачив, що вона зараз кинеється до його хазяїна. І що вона вчинить, одному Аллахові відомо!

Першим порухом, зразу, в хлопця було закричати, застерегти свого повелителя. Та тут же отямився, бо згадав перше напучування Абу Амара – що б він, мосулець, не робив, інакше бути не може, і без наказу Абу Амара його слуга не має права щось діяти.

І ось воно сталося – з льоту Рустемова жона впала на Амара, відтрутила сопілку і впилася в його вуста. А руками на ньому рвала пояс, розкривала каптан, розривала тонку сорочку місрійського полотна...

Донька Рустема все крутилася, крутилася, й її вирячені очі, здавалось, нічого не бачили. Та ось вона схилила голову на мить, обкручуючись навколо себе, і враз, як стій, спинилась.

Так і стояла, викрутивши шию, з піднятими до плечей руками, і споглядала, що її напарниця чинить з Абу Амаром.

Потім мовчки впала на коліна і поплазувала по підлозі. Зрештою вона дісталась до ніг Абу Амара. Вхопилась обома руками за чобіток і щосили потягла до себе...

Алі стало страшно від усього, що діялось перед його очима. Його просто тіпала лихоманка і цокотіли зуби. Він ще з самого малечу боявся навіжених. На базарах їх вистачало. Але то були все чоловіки. І вони були раз і назавжди здурілі. А ці ж ось на очах обісіли і коять подібне! Де ж це чувано, щоб жінка кидалась на чоловіка, як

чоловік кидається на жінку?! Це проти всіх законів світу! Алі не міг нічого подібного пригадати з тих бредень і нищих розмов, що вели лазенники, сміттярі та торговці лайном.

Ось вони вже втрюх качаються на килимі!.. А співак все стукотить дрібно в барабанне денце, і Джарія танцює над ними, ляскає в долоні щосили і щось кричить, горлає своєю незрозумілою мовою. Двоє дівок сплять, прихилившись до муру в незугарних, просто виламаних і покручених поставах. Тільки третя, що грала на сопілці, підперлася ліктем, щоб голова не падала, і безтямно споглядала всю веремію. Час від часу повіки її наповзали на посоловілі очі, і голова сприскувала з руки і билася об підлогу. Та вона вперто підводилася, розплющувала повіки і намагалася щось зрозуміти, хоч було добре видно, що вона нічого не може втямити.

Співак не дивився навіть в той кут, куди закотились блудодії. Він увесь поринув у вибивання дрібного, стрибаючого ритму. Його тонкі долоні й пальці миготіли з неймовірною швидкістю, і він просто припадав лівим вухом до коричневого лискучого барабана. Тільки час від часу піднімав горбоносе лице і посміхався до Джарії, радуючись тому, як вона точно відчуває його гру.

Потім з'явилась жінка Рустема і вчепилась в музику. Але він навідмаш вдарив її, бо вона збила його з ритму.

Джарія перестала танцювати і кинулась туди, в невидимий Алі кут.

Співак встав і пішов, певно, до виходу.

Тут у повній тиші Алі почув голос Абу Амара:

— Іди геть, мавпо! Мураха має вже повернутись. Зачекай його і любись із ним. Я дозволяю. Тільки не мучай дуже, бо він, певно, ще слабкий! А тепер іди і не приходь, поки не покличу! Та під дверима не підслуховуй, бо втоплю. Чуєш?!

Тут Алі так страшно стало, як у башті з мовчазними в'язнями.

Значить, Абу Амар все знає? Чому ж він дозволив мордувати його? Може, це випробування його сили й витривалості? Та для чого? А куфаджі не тільки підставний, але й убивця фальшивий? Та він вдарив його в голову! Ось і зараз, як помацати, здоровенна гуля!!!

Алі не стало дихання, затремтіли ноги, як на допиті, коли йому довговидий Чжан заганяв під нігті очеретини.

Голову стисло гарячим обручем, серце страшно закалатало. Все змішалось, все перевернулось. Тільки одне було зрозуміло: "Тікати! Тікати! Тікати! Куди завгодно тікати від цих скажених мучителів, отруювачів і блудниць!!!"

Здерев'яніння, змертвіння враз пройшло, й Алі подерся вгору по голуб'ятні, вчепився за пояс. Страх піддав йому сили й обережності, спритності й швидкості. За якусь хвилину він уже сповзав по стовпові нижньої галереї.

Коли став на землю, а потім пішов до човна і минав купу піску, з темряви виринула геть гола, спітніла вкрай, лише з квасоляним намистом Джарія.

Алі, ледь не плачучи, спитав:

— Що з тобою сталося?! Що ви всі?..- Алі нараз схаменувся, що не можна говорити

про бачене й почуте.- Всі... тут у Басрі божевільні?! Кадарія до себе притискає... І там усі в кварталі?! Це проти божої волі, щоб жінка брала чоловіка!!! На вас чари наслав хто?! Чи що?!!

— Дурне! Нічого й ніхто не божевільний. І ніхто чари не наслав. Вони скажені й голодні від неволі. Абу Амар їх пригостив оладочками з коноплі та зі шпанкою. От вони й полізли без всякого сорому.

— Хто?! - наче здивовано запитав Алі.

— Тю! Хіба ти не був на даху і нічого не бачив? - У голосі негритянки чулася велика недовіра.

— Який там дах?! - ніби розлютився Алі.- Помацай моє волосся - я тільки-но виліз із води.

— Що - знов перстень виловлював? - вихопилась негритяночка.

— Не твоє діло! Ти скажи краще, кого Абу Амар пригостив і чим? Я щось недібрав. Які оладки чи що воно?

— "Кого, кого"! Я думала, мені наче почулось, що ти дерся на дах. Може, я помилилась?.. Бо тут таке робиться! Якби тобі сказати, то ляжеш і не встанеш...

— Чого це я маю лежати?

— Бо в тебе зовсім немає ніякого слуху! Ти геть глухий! Я, наприклад, чула, як ти біля човна порпався. Перекладав якісь тріски...

— "Стріли! А не тріски, чорти б твої вуха позатикали! Від тебе нікуди не сховаєшся!" - лайнувся подумки Алі.

— Так от, коли ти порпався із своїм начинням... Підожди, а що ти потім робив? Ти мене дуриш - ти був на даху!..

— Ні. Виглядав через вхід одного чоловіка. Та це вже не твої клопоти!.. Так що ж було далі? Кажи!

— Ну так от, тримайся, бо ти зараз таке почувеш!

— Та кажи, бо плюну й піду геть!

— Ні, ні, тільки не йди!.. Так от - сюди прийшли Рустемові сучки! Обидві! І донька, і жінка!

— Як так?! - удав здивування Алі.

— А отак - ті майстри прорубали дірку в стіні, і вони в неї просто впали, як заєць у пастку. Просто Абу Амарові в руки!.. От!!!

— Ну, а далі?! - не терпиться ніби Алі.

— ...Ну, тоді, коли Абу Амара не було. Коли ті майстри тут хазяйнували... Він питав мене, випитував, чи не витяг ти перстень із каналу? Чи мені ти не показав лал? Ти не думай - я ні слова не сказала про тебе і про твоє пірнання!!! От можу поклястися! Він все про тебе випитував, а я нічого не сказала. Ніби й нічого не знаю...

"Як же звідси втекти? І куди тікати?.. До мандейця, до мандейця!.. Якщо пощастить його застати вдома... Почастить!"

Алі розмотав з голови хустку, лишивши тільки темну шапочку.

Підігрій води і замішай в ній попелу, а тоді добре випери у розчині. Та швидше!

— Алі, давай побавимися... Адже ти підкріпив сили...

— Тихо! Повинен під'їхати один Абу Амарів гість,- збрехав хлопець.- Він надіслав мене, щоб я попередив Абу Амара... Бачиш, навіть ножа мені виділив! Та я не знав, що тут п'ятника... (Про все бачене Алі промовчав, мовби ото не він, а хтось інший спустився з даху і зразу ж потрапив у обійми Джарії). Зараз піду й попереджу Аба Амара про того чоловіка...

— А цей чоловік вже скоро припливе?

— Не твоє діло! Я піду попередити Абу Амара...

— Він, знаєш, сьогодні страшенно лютий! Сказав мені, що заріже мене, якщо я підглядатиму. Алі хороший, дуже хороший, не ходи туди! Йди, краще, зустрічай свого гостя, а я швиденько виперу твого хустку!

— Ну добре,- милостиво згодився Алі.- Тільки що я гостеві скажу?

— Вигадай щось...- просила Джарія,- тільки давай побавимися...

— Випери хустку!.. Інакше й не підступайся!

Алі підхопився і вислизнув через боковий хід па подвір'я. Він роздягся, взяв свої лахи і підповз до потаємного проходу. Відімкнув забори і тихо, нечутно визирнув із щілини. Над палями хідника, трохи збоку, він помітив майже в повній темряві ніби ніздрі і чоло під темною шапкою чи платом. Цього Алі не міг дібрати, хоча зір у нього був чи не кращий від слуху Джарії. І ще він мав пречутливий ніс. Вітерець повівав від каналу, тягнув протягом у прохід. Алі злегка пригнувся до нічних запахів, що впливали на подвір'я.

До йодистого запаху водоростей, болота й солодкого очерету густим струменем домішувався запах поту сильної, натруженої людини.

Алі витяг із в'язки одну стрілу. І, добре примірівшись, щосили метнув у те таємне обличчя, що чатувало на нього.

Зойк і гучне падіння важкого тіла за борт дзвінкого човна. Потім найстрашніша лайка, стогін, прокльони. Та все тихо, якомога тихше. Але з якою напругою від болю, з яким скреготінням зубів! Алі причинив хвртку і затиснув подвійним поворотом. Тепер він швидко перетнув подвір'я. Через чорний хід до помешкання Айші. Прислухався. Джарії не було чути. А господиня цього таємного вертепу стогнала, вже який день обпоєна дурманними ліками.

Алі відчинив головні двері, вислизнув не на повен зріст, а плазом по підлозі. І не став зачиняти дверей, щоб не підійматися на весь зріст. Поплазував до каналу. Корзинку за ручку в зуби і потиху, без жодного плюскоту, опустився в теплу воду.

Відчув, як невпинно тягне його відпливна течія. Він перевернувся голічерева і поплив за течією. Над ним підносилися чорні стіни каналу, що все ставали вищі й вищі - вода спадала. А над стінами-урвищами летіло вгору височенне зоряне небо.

Алі на хвилю затримався, вірніше спробував затриматись, бо вода невпевнено його зносила до потрібного кварталу. Він хотів відшукати свою зірку, про яку говорив йому лоцман-мандеєць. Але як же взнати серед цієї безконечності єдину, свою?! Ні, не взнати самому. Треба спитати мандейця, попрохати його допомогти...

Хлопець був переконаний, ні, він просто відчував, що його зірка десь у самісінькім зеніті і дивиться на нього й охороняє його.

І він щосили, але без зайвого плюскоту й шуму, поплив до оселі мандейця.

17. ЗВІЗДАР

Алі вміло скористався течією в каналах, та однак добряче стомився, поки приплив до помешкання лоцмана-мандейця. Кілька разів доводилося затаюватись серед нерівностей каналу, просто втискатись межі ослизлих паль мостів і причалів. Бо його шлях перетинали то човни з нічною сторожею, то хтось веселився на прогулянкових човнах. І хто зна, що б їм заманулося вчинити, якби вони побачили у воді незвичного плавця?

А в тому, що зірка його на небі допомагає йому, Алі переконався остаточно, коли побачив на пласкім даху триповерхового дому-башти самого володаря садиби – лоцмана-мандейця.

Він здавався якимсь духом чи приви́дом, що наче завис десь між водою каналу і зоряним небом. А було його видно тому, що під його ногами палав світильник і чітким сяйвом знизу обмальовував його білий одяг, сиву бороду і засмагле лице. Він тримав у руках якихось дві дощечки з дірочками і дивився крізь них на зоряне небо.

Алі, не вилазячи з води, покликав його.

Та мандеець був заглиблений у свої спостереження. Кілька разів кликав Алі, та не було жодної відповіді. Всю увагу лоцмана поглинули зорі.

Алі відчув, що він починає мерзнути, хоча й вода наче не була холодна. А якщо ж рівняти з Тігром, то просто гаряча! Потім Алі перестав кликати лоцмана, боячись, щоб хтось інший не почув його вигуків. Вирішив почекати, коли мандеець закінчить свої спостереження зірок. І його терпіння було винагороджене – тільки-но чоловік на даху нахилився, щоб покласти свої інструменти, Алі покликав майже пошепки.

І мандеець зразу ж перехилився із даху і почав з-під долоні вдивлятися у смоляну воду каналу.

— Хто там? – майже пошепки спитав лоцман.

— Це я, хлопчик із сафіни! Мир тобі й твоєму дому, о шейх!

— Ти в біді?

— Так! Припадаю до твоїх ніг і молю про захист!

— Сиди тихо. Я зараз.

Алі чекав, тримаючись за палю. І він аж здригнувся, коли над ним повисла чорна тінь і простягнула до нього широку й гарячу долоню.

Мандеець, тільки-но Алі став на хідник, накинув на нього якусь дергу і швидко повів до садиби.

Мандеець перевірів забори на дверях і тихо, майже пошепки наказав, запалюючи від гно́та світильник:

Звичай звичаєм, але небо не може чекати – воно невпинно рухається. Посидь, обсохни... Я своє зроблю... тобі ж поки відпочинок.

— О шейх! Можна мені на дах? Я мовчатиму.

— Сиди тут - тебе можуть побачити. Спи, зрештою.

— О шейх, я не можу спати, я змучився.

— Тоді візьми і подивись он ті книги,- шейх махнув рукою в куток, де височенним стосом здіймалися книги.

Мандеець полишив хлопця в кімнаті. Коли він пішов, Алі зразу ж скинув із себе покривало і, розмотавши свій одяг, уважно його обмацав і обдивився. Хоч сорочка добре підмокла, а з штанів одна холоша була геть мокра, та Алі швидко вдягся. Ніж він застромив за пояс і стріли поклав на видноті, під рукою. А тоді вже взявся за першу книгу, що потрапила йому в руки. І виявилось, що книга прецікава, на самім її початку, серед списаних червоним і чорним чорнилом рядків розквітав невимовними кольорами дивний малюнок. Ніби якийсь квітучий сад з кущами троянд і заростями квітучих мальв. Внизу малюнка протікала темно-синя ріка, а на її березі зустрілись вершники на білих верблюдах. Одні вершники протягували другим букети червоних, як дорогоцінні лали, гвоздик.

Над річкою підносилося квітуче персикове дерево і займало майже весь малюнок. На дереві, ліворуч і праворуч від головного стовбура, сиділи якісь величезні птахи, схожі водночас і на горлиць, і на щурок - так і переливались золотом, блакиттю, мідним полиском і смарагдовими зблисками. Посередині ж дерева, в рогачику гілок позсідала рожева птаха із золотим хвостом, вишневими ногами, а обличчя мала жіноче. Смоляні чорної коси, брови, вигнуті дугами лука, і величезні іскристі очі. Але це ще було не головне диво: праворуч від дерева скакала дивна істота - сіра крилата кобилиця 1 в яблуках із жіночою груддю, шиєю та головою. А на ній позсідав чоловік у смарагдовім одязі. Над головою в достойного верхівця підносилося полум'я. Цей поважний верхівець кудись показував пальцями правиці. А там у осяйних одежах, не менш барвистих, ніж пір'я дивних птахів, чи то виступав по траві крилатий чоловік2, чи літав над травою. Тільки він теж мав полум'я над головою і теж показував правицею кудись на дерево.

"Чи це часом не рай зображено і ангела в ньому?" - подумки вагався Алі.

Скрипнули шаблі сходів, і в чорний отвір дверей вступив лоцман. Під пахвою він затис якусь книгу, а в руках тримав калам, каламар, пісочницю, косинці та загашений світильник.

— Так швидко дивишся? Вже закінчив книгу дивитись?

— Ні, тільки почав... Відкрив і оце роздивляюсь... Але, о шейх, чи нема в цьому гріха, що я роздивляюсь мальовані книги?..

— По-перше, ти дивишся неправильно - як християнин-ромеець, зліва направо. А треба навпаки. По-друге, це зображений пророк у раю, коли він туди мандрував на Бураку.

— Так оце такий і є рай?! - здивувався Алі.- У Бен Сахла в саду краще! У нього і пальми, і червоно-білі троянди, і камінна гірка з якої капає чиста, як сльоза, вода!

— Тихо! Не кричи... Ти хіба був у садку Бен Сахла?

— Був. Дивився на його червоно-білу троянду...

— Он як? За що ж ти такої честі сподобився?

— Я купував вино і соки в нього для Абу Амара... І попросив його, щоб він дозволив мені подивитися на його диво.

— А хто такий Абу Амар?

— Мій господар... Я йому служив.

— А тепер не служиш?

— Тепер я від нього втік.

— Щось поцупив у нього? Чи він тебе підозрює в крадіжці? Чи побив тебе несправедливо?..

— Ні, о шейх. Я хочу мандрувати, а з ним все по-іншому. Всі ночі -пиятики, галас, всякі веремії. Я втік. Від нього і приплив на Корабельний острів. Там мені пощастило страшенно - на мене звернув увагу малий чорнобородий чоловік і взяв мене за барабанщика в свою команду...

— Там у нього вся команда - зінджі?

— Ага! Звідкіль ти все, о шейх, знаєш?!

— Бо колись я плавав і по морях, і океану. І знаю всіх капітанів і їхні суда. У нього розмальоване судно. І звать його Малюк.

— Так, о мій шейх!

— Страшний чоловік цей карлик! Він знаходить у різних містах непокірних і дужих негрів-рабів. Викупляє їх чи то з в'язниці, чи то від лихих хазяїв. А потім пропонує їм чи відвезти на батьківщину, чи піти до нього на корабель...

— Так що ж тут страшного? Він же добрий і щедрий невимовно! Я ж знаю, скільки динарів коштує сильний раб чорний, зіндж! Від нашого базару якраз неподалік невольничий базар!

— Не перебивай, хлопче, вчися чемності...

— О шейх, вибач мені мою дурість і невитриманість! - Алі схопив і поцілував руку мандейцю.

— Не треба й принижуватись. Так от слухай - цей карлик за допомогою своїх колишніх рабів нападає в країні зінджів на селища і захоплює в рабство чорних людей. А потім їх продає за великі гроші. Він чорних рабів возить аж у Китай! Капітан він вправний, море знає досконало, але душа його страшна. Він примусив одних чорних полювати на інших чорних - і все для свого збагачення...

— Там були, о шейх, вибачай за невитриманість, люди з коричневою шкірою, і лиця в них не схожі на широконосі, широкогубі лиця зінджів-африканців.

— О, то його найкращі воїни! Це залишки одного пастушого племені. В них у саванні була посуха, і вони почали кочувати у більш вологі місця. Але їх там зустріли з'єднані сили племен чорних. І в рішучій битві розбили наголову. Хто був полонений, але більшість загинула. Нікому не вдалося втекти. Тоді капітан викупив тих, хто ще лишився живий у неволі. Там вони страшно гинули. Невідомо, правда, чому. Видно, просто від неволі. А на судні малого карлика вони вже п'ять років плавають, і жоден не помер. Б'ються вони, як скажені... Але їдять гидоту... навіть свіжу кров п'ють...

— Вони кашу їли пшеничну з кров'ю... І тоді до мене підійшов один соглядатай і почав кричати, щоб я з ними не сідав до гурту, бо мене покарають.

— А що було потім?

— А потім капітан відпустив мене до оселі Абу Амара, щоб я забрав свої речі і стріли. І коли я сів до човна з робітниками і ми відпливли від острова, виявилось, що то не робітники, а переодягнені стражі. Вони мене скрутили, замотали рота і запхали в корзину.

— Мене привезли до фортеці, там принесли в башту і поставили перед рудим чоловіком у зеленім каптані, а на капцях у нього золоті кульки нашиті... І ще там був страж-тюрок, той, що напився в домі Айші. І ще був там негр-кат. Почали вони мене мордувати...

Алі спинився, облизав пересохлі губи – його почало лихоманити від згадки про тортури. Мандеець нічого не питав, не промовився жодним словом, а уважно дивився на хлопця. Тільки налив з глека кислого верблюдячого молока в чашу і подав хлопцеві.

Алі випив, віддихнувся і повів далі:

— Вони мене почали мордувати, щоб я зізнався, чи я ходив посланцем музики Кадарії до Бен Сахла, щоб продати йому перстень із лалом. Той перстень, що їй подарував Абу Амар, коли в домі Айші була п'ятка... Мені стало млосно від мордування, і, коли я валявся на підлозі, той, у зеленім халаті, рудий, говорив, що Бен Сахл послав комусь голуба із малюнком персня з лалом. А його, рудого, соколи взяли того голуба... Я прийшов до тями, і вони мене знов мордували і питали, чи малював Бен Сахл малюнок на тонкому самаркандському папері...

— І що ти їм відповів?

— Я відповів так, як воно є – що малюнок не Бен Сахла... Потім за мене взялися страж і китаєць Чжан. Той питав, а Чжан все мені пульс мацав і казав, чи можна мене мордувати, чи ні. Потім мене чимось Чжан напоїв, і мене полишили в башті нагорі. Тільки скільки там часу я лежав, не знаю... Абу Амар говорив, що він їде на полювання на три дні... Власне, не він говорив, я не чув. А це мені сказала Джарія, що чула, як він говорив робітникам, що ремонт робили в його помешканні... Ну, коли я прокинувся, то мене почали мордувати жаровнею... Ага, ще перед тим, як мене почали пекти жаровнею, Чжан давав якесь пійло, бридке, від нього аж язик задубів і губи здерев'яніли, і мастив якимось мастилом рани під нігтями. Те мастило добре – спочатку заболіло, а тоді стало аж гаряче і всякий біль відійшов, тільки сильно свербіло... Розпалили вони жаровню і поставили мені на живіт. Тільки вони дурні – треба було б їм кізяками палити, а вони поклали фінікові кісточки. Жар дуже сильний, і людина від того болю зразу мліє. Я й зомлів і нічого їм не встиг відповісти, навіть якби й хотів... А потім страж мене повів у здоровенну башту, і на дні там здоровенна дірка. Він сказав, що скине мене туди, якщо я не признаюсь, як усе було насправді. Я був змучений, більше не міг боротись і розповів йому, як пірнав у каналі біля будинку Айші і знайшов на дні перстень з лалом. Я віддав перстень Кадарії. Я думав, що вона мені за нього дасть гроші, а вона тільки обняла й поцілувала, а... Ну а потім я злякався, що Абу

Амар мене приб'є за те, що я розповів катам про лал, а йому нічого не сказав, хоч я його слуга. Я хотів поплисти на Корабельний острів, та страж покликав човняра і наказав йому відвезти мене до будинку Айші. Але це був перевдягнений міський страж. Я його добре запам'ятав з того вечора, коли з Айшою їздив у Дар-ель-Кихаб наймати музик і дівок для Абу Амара. Він забрав у мене торбу з динарами – це мені страж дав, щоб я не базікав про все. Потім він хотів мене забити. Тому я стрибнув у воду і поплив.

— Він тебе не наздогнав на човні?!!

— Коли я стрибнув, то використав течію і видерся на хідник... Ну а далі я перебігав з кварталу в квартал, перепливав через вузькі канали, поки не дістався до складів деревини. Навпроти дому Айші. Тут він мене загнав нагору на штаби стовбурів, і я згори на нього скинув болонок. Забив йому ногу. Поки він шкандибав до човна, я переплив канал і опинився в домі Айші. Коли я зачиняв двері, він кинув ножа і колодкою вдарив мене по тімені. Але ніж у мене! –Алі висмикнув ножа з-за пояса і покрутив у повітрі. Синювате лезо тьмяно зблиснуло.

Мандеець пильно дивився на Алі, терпляче чекаючи продовження розповіді.

— Коли я забіг до будинку, то хотів піти зразу до Абу Амара і все йому розповісти. Але я почув у нього в кімнаті страшний галас, музику, пісні. Там знову була веремія. Тому я став прислухатись і почув, що Абу Амар відсилає геть Джарію і каже їй, що мене, значить (він сказав "мураху" – тобто я такий мізерний, як мураха!), вже скоро відпустять і я скоро тут буду... Тоді я остаточно вирішив тікати. Взяв свій старий одяг, стріли і хотів вийти через боковий вихід із садиби. Там на мене засів фальшивий куфаджі. І я метнув з ліктів десяти стрілу в нього. Певно, попав у носа або в око. Бо він гепнувся в човна і дико стогнав. Ну, а я поплив з другого каналу, о шейх, до тебе!..

— Хто знає, що ти був у садибі Айші, крім цього перевдягненого вбивці?

— Ще знає Джарія... А більше ніхто! Я їй набрехав, що маю зустріти гостя Абу Амара. І ще наказав їй випрати мою хустку для шапочки, бо ті шакали вимочили її в сечі і вдягли на мене!.. О шейх! Як попередити Бен Сахла, що йому загрожує небезпека від того рудобородого?! Він так хотів взнати, що написано на звороті малюнка. Він, рудий, казав, що коли б він взнав, що там написано, кому написано, і хто намалював перстень, то Бен Сахл був би в його пазурах! І ніколи б не видерся!.. Скажи, о шейх, порадь мені, як мені попередити про небезпеку Бен Сахла?

— Заспокойся, хлопче! Бен Сахл уже попереджений. Йому вже допомогли. Вчора до нього приходив китаєць Чжан. Тепер мені відомо, для чого він приходив. Тепер поясню тобі ось що – ти зробив малюнок персня з лалом, а Бен Сахл на звороті написав листа своєму братові у Міср. І написано його коптською мовою. Якої тут, у Басрі, ніхто із грамотіїв і не чув. Я тільки дивуюсь волі Отверзагочого Брамун і сліпоті митника, це я про рудобородого, що вони не зрозуміли, що малював ти.

— Я їм сказав, що я неписьменний, і вони повірили.

— І я тобі вірю! Ти не знаєш грамоти. Але дивна людська сліпота і пиха –вони не бачать у тобі здібностей, вони бачать у тобі лише місце, на яке тебе поставили доля і народження!.. Отак їхня зарозумілість і стала твоїм порятунком.

— О шейх! Ти все знаєш! Скажи мені - чого митник має ненависть на Бен Сахла? Тому, що той - іудей?

— Головне - не іудейство Бен Сахла. А його мільйони!

— А скільки це? Я багато років чую, але не уявляю собі. Поясни...

— Це тисяча тисяч... Ти колись бачив тисячу чогось?

— Ні, не бачив!

— А сотню?

— Сотню бачив. Бачив одного разу, як сотню яєць купували слуги купця Харуфа, і бачив, як сотню дирхемів боргу віддавав один купець другому.

— Ну так мільйон - то сотня сотень сотень.

— Ва!!! - Алі аж вдарив себе по губах.- Так то із заздрості до його мільйонів начальник митниці ненавидить Бен Сахла?!

— Тут, бач історія дуже проста. Колись, давно-давно, ще юнаком, Бен Сахл позичив у свого дядька сотню динарів і відплив до Індії. Там він займався торгівлею і різними грошовими справами. І нажив кілька мільйонів монет. Він повернувся в Басру і взяв собі за жінку вдову свого брата...

— Ага! Значить, та красуня - то не його донька,- вихопився Алі.

— Молодець, правильно міркуєш, але не перебивай! І от коли він прибув, заплатив податки і зробив сильникам подарунки, всі були задоволені. Тільки начальник порту і митниці чомусь образився. Чи замалий подарунок видався, чи йому не так піднесли. Він-бо справжній Алід 4. І заповзвся він на Бен Сахла. Уважно придивлявся до всіх його справ, а потім сповістив халіфа та еміра, що Бен Сахл обдурює казну і владу, приховує прибутки, не сплачує податків. Надіслали з Багдада стражів з гвардії халіфа і катібів з податкового дивану. Та Бен Сахла сповістили певні люди про біду. І що він тоді робить? Він роздає в борг свої гроші купцям, міняйлам, навіть капітанам. Давав, наприклад, півтори тисячі динарів, а розписку брав на тисячу. Значить, боржник мав повернути йому не півтори тисячі, а лише тисячу! Збиток наче? Е ні! Бен Сахл все добре розрахував: і збитки при такій напасті завжди будуть, та все ж за такі щедроти люди потім віддячать. Звичайно, не всі. І найбільші боргові розписки він розіслав з поштовими голубами своїм людям в Багдад, Мосул, Васіт та ще в різні місця. Удома ж лишив розписки на дрібні суми. Цілу скриню тих розписок. І ще кілька розписок від вельможних із Багдада й Басри. Серед них були імена і військових, і катібів, і кадів. Коли багдадці заарештували Бен Сахла, скриня потрапила їм у руки. Тоді його посадовили у в'язницю. Та зразу не відправили до Багдада. Почали розбиратись па місці. Все було б нічого. Та хтось із катібів здогадався стягнути з басрійців гроші, що їм дав у борг Бен Сахл. Що тут почалось! Збурились купці і ремісники! Бен Сахл добре розрахував -"позичив" багато грошей річнякам. А вони ж завжди були найбільшими айярами 5, і завжди в них були найгостріші різакі в кулаках. Ну, з ворохобниками емір швидко б управився за допомогою тюрків. Та от купці почали забирати свій крам зі складів, вантажити на кораблі і відпливати в Оман та в Хормуз. А басрійські купці позамикали лавки і ніде й нічого не продавали. Тоді емір прикликав до себе начальника митниці і

сказав йому сплатити великого хабаря халіфовим слугам і випустити Бен Сахла. Начальник митниці обурився, але емір у нас не дурень і сказав йому: "Відпустимо Бен Сахла – повергнуться купці й капітани. І настрижеш із них вдсятеро вовни, ніж викуп за Бен Сахла!" Отак довелось рудобородому самому, за свої динари викупити іудея з узилища! Всі думали, що після цього Бен Сахл або покине Басру, або помститься митникові. Але він зробив зовсім незрозуміле. Купив собі чимало землі з пальмами, збудував чудову садибу і відкрив винну лавку просто в себе в домі. А за це заплатив чималі гроші. Кохає собі найкращі троянди в халіфаті, торгує соками й винами і читає книжки. Кажуть, він великий чародій – знає всю їхню каббалу. Але я в це не вірю-не можна стати чародієм, не знаючи зоряного неба. А зірки він знає погано...

— Коли я прийшов до нього, він читав якусь товсту книгу!

— До речі – ти зробив йому якусь надзвичайну послугу. Переповів якусь новину, звістку?

— О шейх! Чому ти так говориш?

— Тому, що Бен Сахл міняйлом був і міняйлом лишився, яку б він личину не прибрав! А міняйло власній мамі задарма чаші води не подасть! Коли емір захотів побачити троянду Бен Сахла, всі думали, що Бен Сахл злякається і пустить його до своєї садиби. А він наказав жінчиній доньці зрізати найкращу квітку і принести емірові! А тебе, сина сміттяра базарного, він проводить через покої до свого едему?! За малюнок персня міняйло не показав би тобі чудесної квітки. Можна довідатись, що ти йому доброго зробив?

— О шейх! Клянусь Отверзаючим Брам у та ім'ям пророка, що я поклявся Бен Сахлу, що ніколи і нікому не розкажу, клянусь Аллахом! – що я йому показав, і ніколи більше з ним не буду про це, показане, говорити, ані згадувати, ані в гості до нього приходити.

— Те, що ти йому показав, ти лишив у нього?

— Ні, клянусь Аллахом! Він не взяв, він і хотів, і боявся... Але сильніше боявся!

— Мовчи і не підтверджуй, бо ти поклявся мовчати, але я тобі скажу, щоб ти знав, – ти йому показав або лал еміра Юсуфа 6, або синій діамант. Про ці дві потаємні коштовності не затихає поголос. Лал еміра Юсуфа з'явився ніби в Басрі тоді, коли я був менший за тебе. Загинув оманський капітан, який ніби той лал привіз до Басри. Були зарізані два матроси з його корабля в однім шинку. А потім отруїли і пограбували шинкаря того, у шинку якого зарізано матросів... А синій діамант належав батькові Кадарії. І тим каменем він хотів відкупитись від сватання еміра. Та емір персня не взяв. За перснем дуже впадав Рустем. Він же шиїт і хотів відвезти перстень в Кербелю на гробницю.

— О шейх! А ти любиш коштовності?

— Ні. Це, видно, в мене від моїх предків – мандейців. Ніяких прикрас не повинен носити чоловік, ніяких коштовностей, ніякого срібла і золота, крім грошей на потребу. Я ж ціную тільки знання, науки і дружбу. Все інше – порох! І як не збирай до купи гаразди – вітер часу розвіє все дощенту. І ніхто й ніколи не скаже: було отут чи не було

великого багатства.

— О шейх! А який той лал еміра Юсуфа?

Звіздар посміхнувся до Алі і похитав головою.

— Ще в часи слави і сильних халіфів з Оману приплив до нашого міста емір Юсуф. Він хотів захопити Басру, та Аль-Баріді спалив увесь його флот. Тільки сам емір Юсуф утік назад до Оману. А був у нього в скарбниці завжди із собою лал завбільшки з долоню. Кажуть, що той лал своїм блиском просто сліпив людям очі... А тепер слухай мене, хлопче. Ти потрапив у погану компанію. Ти багато знаєш, багато бачив, і кожен хоче перетягти тебе на свій бік, хоче в тебе випитати таємницю. Чи знищити, щоб ти не видав таємницю. Тобі треба тікати, бо зрештою-решт хтось із тих, з ким ти знаєшся, заб'є тебе. Я поговорив з тобою – і мені стало все відомо, хоча ти й не порушив клятви. Ти мовчи, мовчи, а я тобі скажу. Ти приніс Бен Сахлові синій діамант, але він побоявся в тебе його купити. Він не дурень – знав, що з часом тебе прихоплять люди еміра чи митника, і ти викажеш, кому ти продав синій діамант. І тоді вони з ним розправляться, як з перекупником краденого.

— Я не крав! – заволав Алі.

— Мовчи! Ти у великій небезпеці – ось-ось тебе можуть вбити! Навчись мовчати і не виказувати словами відомі тобі справи. Тобі треба швидше тікати з Басри. Але ніхто з руббанів не наважується вийти в море. Я тебе відвезу на свій острівець з пальмами. Там ти побудеш, поки я домовлюся з якимось із знайомих капітанів. А потім ти попливеш до Індії. Через років п'ять повернешся – і я тебе візьму в учні. Раніше не можна. Ти підростеш, зміниться твоє лице, тебе ніхто не впізнає, і тоді я зможу тобі передати хоча б маленьку часточку своїх знань. Зараз спи. Після вранішньої молитви виберемося з міста.

Звіздар поклав руку на голову хлопцеві. Алі зразу ж страшенно захотілося спати. Він і заснув, навіть не доївши фініків, що їх перед ним з топленим маслом у чаші поставив хазяїн.

Звіздар розбудив Алі пізно, коли вже давно відзвучала вранішня молитва. В кімнаті на підлозі лежало кілька великих корзин.

— Залазь он в ту корзину. В корзині тебе принесли на тортури, а я тебе в корзині винесу на повну свободу. Але на волі бережись і пильнуй! Бо ти ще малий і необачний. А в мене немає часу тебе вчити мудрості, бо тобі треба тікати з Басри.

— О шейх! Тільки одне скажи мені – як називається моя зірка і де вона знаходиться на небі?

— Поки що тобі не треба знати її імені й місця на небі. Знай, що вона є і весь час тебе охороняє. Залазь!

Алі взяв свої речі і заповз, рачкуючи, в корзину. Господар нахилився і прихопив корзину з ним собі під праву руку. В ліву руку вхопив порожню корзину та й вийшов з кімнати.

Крізь щілини між лозинами Алі побачив великого човна і в ньому двох човнярів. Молодші за лоцмана-звіздара, але подібні до нього і рисами, і одягом. "Певно, родичі,

якщо не брати".

Спочатку господар кинув їм порожню корзину, і старший з двох вловив її.

Потім звіздар розмахнувся корзиною з хлопцем і кинув її слідом за першою.

Алі не встиг і зойкнути, як корзину вже тримав човняр і обережно її поклав на дно, на купу пальмового листа. Потім туди було кинута ще кілька корзин.

І човен поплив. Над головою Алі хтось співав незнайомою мовою, хоча всякі слова в ній були: схожі і на іудейські, і на слова з говірок, якими розмовляли в навколишніх селах Багдада.

Важко було лежати в корзині зіщулившись, але найважче було терпіти комарині жала. Вони обпікали все тіло хлопця. І за якийсь час вся шкіра горіла вогнем, пекло її перцем від комариних пухирів. Алі йорзав, терся лицем і спиною об плетені стіни. Та нічого не допомагало. Тільки хтось сердито стукнув по корзині два рази, ніби попереджуючи про небезпеку.

Через комарині тортури Алі так і не зміг зрозуміти, скільки часу вони пливли. Та що давно полишили Басру – це напевно. Стало тихо, тобто не тихо, а не було чути вуличного гвалту, особливо сильного у портовій Басрі.

Деся високо вгорі кричали чайки, гуркали голуби у кронах пальм і безупинно шуміли широким листям фінікові пальми. Потім наче почувся рипучий звук дерев'яного колеса і гуркотіння важких млинових жорен 8.

Потім і ці звуки занурились у одноманітне хлюпотіння хвиль.

Човен з розгону вискочив на прибережну траву. Алі боляче притиснуло лобом до вербових лозин. Корзину легко підняв лоцман-звіздар – Алі вже почав розрізняти його руку. І так само, як у своїй садибі в місті, поніс під пахвою по берегу. Крізь лозу Алі бачив лише зелень, зелень і зелень, та всю освітлену дивним золотавим сонцем. Тінь впала зразу, і навколо запанувала темрява. Корзину опустили на землю, і звіздар стиха проказав:

Тихо сиди й не висовуйся, не потикайся, поки не почнуть голуби на ночівлю моститись на отій пальмі. Ти, правда, не бачиш, але почувеш, як вони туркотять. Вогонь не розводь. Їжу тобі заготовано в другій корзині. Все за один раз не їж, але й від пацюків та їжаків стережи. Я повернуся на острів за день чи за два, коли домовлюся з чимось із капітанів про тебе. Мاستило від комарів у корзині!

Алі лежав у корзині й мовчав, а шкіра його горіла від сверблячки, пекло спину в побитих місцях, сіпало в напівзагоєних ранах під нігтями.

Звіздар ще двічі заходив до хижі і приносив корзини. Затим вийшов, зачинивши за собою плетені з лози двері. Стихли кроки, і зразу ж усе навколо сповнилось безупинним дзюркотінням цикад.

Дзижчали комарі, але, видно, вже сил у хлопця не стало, чи далися взнаки все тортури і пригоди останніх днів, бо він і незчувся, як заснув.

Прокинувся від далекого-далекого заклику до вечірньої молитви.

Ледь ворущачи задубілими руками, зціпивши зуби від гострого болю в м'язах, Алі відхилив кришку з корзини і почав потиху вилазити. А коли виліз на добре вимазану

глиною підлогу, то в золотавих сутінках побачив, що ніби опинився у величезній плетеній корзині. Хижа для збирачів фініків була сплетена з товстих і довгих лозин. У середині хижі міг на повен зріст стати дорослий чоловік. Алі спочатку було важко стояти – штрикало в боки, кололо в п'яти, тягло всі м'язи. Тому він сів на приємно прохолодну підлогу і почав розтирати своє тіло, щоб хоч трохи розігнати біль. Рухливість до нього повернулася досить швидко, і він зразу ж кинувся до корзини. Та не по їжу, а по мастило від комарів і зброю.

Скинув з себе лахи і втирав, втирав запашне й охолоджуюче шкіру мастило. Крізь щілини між лозинами прохоплювались оранжеві промені передзахідного сонця. Алі підповз до дверей і почав їх потихеньку відчиняти.

Сонце сідало за пальмові гаї на островах, за стіну очерету, за непролазні зарості осоки, що довгими стінами піднімалися над обмілинами. В каналах на всі боки були протоки з темною водою і острови з пальмовими гаями, і на всіх островах стояли такі, як і звідареві, плетені халабуди для сторожів та збирачів фініків. На видовженому трикутному острівці лоцмана-звіддаря зарості були лише в найвужчому місці. Й Алі, прихопивши з собою наїдок та стріли, потиху, пригинаючись, просто стелячись над землею, направився туди.

Час від часу, через кожних кроків десять, Алі спинявся, поволі підводився і обдивлявся на всі боки, прислухався, навіть приношувався.

Звідкілясь з-за пальмових гаїв, з півдня, нісся далекий жіночий спів, калатання бубона. Проте було то, певно, так далеко і за густими посадками дерев, що ніяких людей Алі не побачив.

З півночі, з легеньким повітрям, наче напливав запах диму від вогнища.

А з заходу, з золотого небокраю, від сліпучого західного сонця, крізь чорні силуети розкішних пальмових опахал наче просочувалося далеке гуркотіння плавучих млинів.

Тут, на кінці острівка, росли найвищі пальми і кілька старезних – престарезних верб, що мочили своє плакуче віття у темній воді. Пара диких голубів туркотіли у верхівці найнижчої пальми, і ще попискувало якесь птаство в заростях очерету й галасувало перед ночівлею в кронах велетенських тополь на недалекому острові.

Нараз Алі в тому пташиному перегукові та співі почув швидке і рівне плюскотіння весел. Він спочатку хотів сховатися в купи осоки та трави, але зрозумів, що не побачить тоді човна. І хлопець миттю подряпався на вербу, що обмивала своє тонке віття в протоці. Коли вже був на половині висоти і взявся рукою за довгу й товсту гілку, щоб залізти на неї, як з гілки відділилася смуга кори і піднялась сторчма. Алі з жахом побачив перед собою скляні очі змії, її світло-жовте лускате черево.

Алі в другій руці, правиці, якраз тримав свої стріли. І він від страху миттю викинув руку із стрілами вперед. Удар вістрями прийшовся змії в голову і в черево. Вона відкинулася назад і, розпустивши кільця свого хвоста, полетіла вниз, у темне плесо води.

Тепер Алі підіймався вгору обережніше. Ось він нарешті на самісінькому вершку – вище не можна: затонкі гілки, та й звідтіля вже буде видно самого Алі. Він уважно

обдивився всі найближчі гілки і на всяк випадок поторкався їх вістрями стріл – чи це кора, чи, може, змійка причаїлась?

Сонце заковчувалось за чорні ряди пальм, і з кожною миттю ставало темніше й темніше.

Та все ж хлопець добре роздивився чорного човна з трьома чоловіками в ньому. Двоє гребли, а третій сидів на демені і мав би правити, але тільки тримав весло – правилку.

18. ТАЄМНЕ ЗБИГОВИСЬКО

Перший весляр – то був справжній куфаджі. Другий вдягнений як базарний носій, а загірбав за всіма правилами, як і перший куфаджі.

Зате третій був у бедуїнським коричневим плащі й в платі, а обличчя мав закутане аж до самого носа. Та в останніх променях світла Алі впізнав його очі – це був Абу Амар. Човен якраз пропливав під вербами лоцманового острівця. Абу Амар підвів голову і подивився вгору, туди, звідкіля впала змія.

Він спитав у другого весляра, що мав на собі лише короткі штани та персидську широкополю куртку:

Хто може зігнати змію з дерева?

Хижий птах, тхір і дикий кіт. А що?

Не люблю, коли перед мене з дерева падають змії.

Які змії, брате? – здивовано спитав перший човняр.

Он з тієї верби у воду тільки-но впала змія.

О брате! Ти справді посланець імама – ти все бачиш і все чуєш!

— Не базікай. Над водою далеко чути!

– Слухаю та підкоряюся

Човен уже вилітав із протоки. Та Алі більше не було ніякої потреби сумніватись – то в бедуїнським одязі його господар Абу Амар. Алі притисся до гілок і заляк. Перші хвили йому було жахно, що раптом Абу Амар поверне човна до острівця, і тоді вони його заб'ють.

Алі не сумнівався, що за втечу Абу Амар має скарати його на горло.

Та зрештою цікавість переважила – хотілось знати, куди ж попливе Амар розважатись – туди, звідкіля чувся бубон і жіночі співи, чи в яке інше місце,

Хлопець обережно звівся, щоб краще роздивитись, що робиться в каналі. Всі шмати землі й зелень злилися в суцільні чорні плями, але вода ще блищала оранжевими плесами, мовби начищена мідь.

На світлому тлі далекого каналу човен повернув ліворуч і злився з силуетом плавучого млина. Алі тільки тепер добре роздивився, що недалеко від того каналу, ще далі вниз за течією, застигли на блискучих протоках чорні хатки плавучих млинів.

За млинами, вдалині, на тлі згасаючого неба тонесенькими стрілами здіймалися вгору, до бляклих зірок, сторожові вежі. Алі аж головою похитав – вони були, певно, разів у чотири вищі за найвищу пальму.

От би з такої вежі подивитись на всі протоки, на всі пальмові сади, на всі альтанки

й вілли басрійських багатіїв! Можна було б, певно, побачити водночас і Басру, і Убуллу!

Хлопець сидів на вербі, не знав, що робити, але перш, ніж якась певна думка прийшла йому в голову, нагадав про себе шлунок голодним смоктанням і болем.

Алі надійно примостив стріли в розвилці гілок і поліз по фініки за пазуху...

Алі не викинув жодної фінікової кісточки, а сховав у відкасаного рукава.

Висів яскравий місяць на синім небі, іскрилися зірки по всій неосяжній небесній бані. Від пальм, від дерев упали чорно вугільні тіні на росяну траву, на глинисту коричневу землю.

Он там, на сході, в літній своїй оселі якийсь багач наказав запалити багаття. Крізь тріскотіння й сюрчання незлічених комах, крізь писк і крики нічного птаства виразно чулися співи, свист сопілки і калатання бубона. А гуркоту млинових жорен не стало чути. І враз Алі захотілося побачити, що там діється, на тому млині. Хлопець обережно спустився вниз, роздягся і відчув, що на нього впали комарі та мушва, наче покривалом накрили. Забиваються йому у вуха, у ніздрі. Спробував дістати дно ногами – та ба, дна не було! А стіна каналу, слизька, глиниста, круто йшла кудись вниз. Течії особливої не було, і тому спробував допірнути до дна. Він все спускався й спускався вниз. Правиця ковзала по глинистій стіні каналу, дна все ще не було. Алі стало страшно, і він повернувся назад, до поверхні, так і не досягши дна. Коли випірнув, довго віддихувався, і не стільки від втоми, як від страху перед тим, що збирався зробити – поплисти до млина і вивідати, що там діє Абу Амар. Він прив'язав ножа на мотузок оберега, що метелявся у нього на шиї. Коли Алі плив, він усе думав – який же глибокий тут канал. Певно, і морські вітрильники-дхау тут пропливли б. Тільки хто ж їх через таке вузьке місце проведе? Хоча такий чоловік, як цей звіддар, певно, може провести. Тільки для чого тут таким велетенським кораблям плавати? Все одно в самому місті, навіть на Корабельному острові, такі судна не зможуть розвернутися.

Течія почала відчуватись – плавець зрозумів: там внизу в морі починає місяць своє чародійство. І відтягує воду кудись у море-океан – подалі від берегів.

Ось у кінці протоки й халабуда темна, наче гора. То плавучий млин. Наче каплиця ченців-християн – дах двосхилий, а стоїть на двох човнах. Човни припнуті до чотирьох стовпів. Точнісінько збоку від хатки височить здоровенне дерев'яне колесо.

Колесо нерухоме, чути, як плюскотить вода об лопаті, об круті боки міцних, добре спрацьованих човнів. Двері млина зачинені, але в щілини підлоги проникають промені світла, дзеркаляться червоними змійками в чорних струменях, ніби вода горить. А біля дверей припнуто два човни, один з них той, на якому приплив Абу Амар. Човни труться один об одного і об основу млина.

Алі вже підплив до човнів, і в ту ж мить з рипінням відчинилися двері і в темряву вибухнуло яскраве світло. В сьайві світильника постав весляр у коротких штанах. В спину йому хтось проказав:

– Присиль добре човни, щоб вони не гупали весь час. Та дивись...

Що говорили далі, Алі вже не чув, бо він миттєво занурився, хоча йому так хотілося взнати!..

Випірнув точнісінько під човном, на якому кріпилась будова млина.

Говорили просто над його головою, питали в того, хто стояв зовні і припасовував човна, щоб не було зайвого гуркоту:

— Що ти вигадуєш?.. Де ти бачив голову людини?

— Ти помилився після яскравого світла, То, певно, пацюк плив...

Потім рипнули двері, і знов усе залила темрява.

Зате тепер краще було видно шпарки в підлозі млина, крізь які пробивалося світло.

Алі вчепився за дерево, підтягся й виліз на одну палю, що з'єднувала човни. Місце було пречудове-хто б не зазірав згори, він би не побачив хлопця. А той, хто заглядав би з води із човна, теж би не побачив Алі, бо його прикривали б лопаті колеса.

І для споглядання тут була найкраща шпарина. Досить широка і сторчова.

Алі прилип до шпарини.

Абу Амар сидів до нього спиною. Якийсь невідомий старий у чалмі – теж спиною до Алі.

Між старим і Абу Амаром стояла здоровенна амфора. Алі зразу пізнав її – це ж та знаменита мосульська олія, що пролилась на сафіні! З боку від Абу Амара, боком до хлопця, застиг весляр у благім вбранні базарного носія.

Ще далі, ніби трохи осторонь, скулиніг заляк переший гребець, лице його було замотане вільним кінцем чалми, і з-під тканини визирала чорна борода, цупка, мов кінський хвіст. А чалма була насунута на самісінькі брови, на очі, так що не було зрозуміло, чи є в цієї людини брови, чи немає

Він сидів і щось робив з дивним глеком, який мав отвори по боках, мов курилниця для благовоння.

Обличчям до Алі сиділи три юнаки.

Такого зосередженого, просвітленого виразу обличчя Алі не бачив ні в кого. Може, тільки старі шейхи в мечетях мали такі обличчя, коли піднімалися на мінбар 1, щоб виголосити казання. Над присутніми висів яскравий світильник. Дуже дивний – обруч, а в обручі на рухомих підвісах лампа з тягарем унизу. Коли млин похитувався на хвилях, тоді обруч нахилився, а лампа лишалась висіти, як і раніше.

Алі тоді ще не знав, що то китайська корабельна лампа, яка саме й пристосована до хитавиці на морі.

Крізь щілину потягло гострим, солодкуватим запахом.

Алі подумки скрикнув: "О Аллах! Вони палять хашиш!"

Абу Амар подав юнакам високі перські шапки із сірої повсті.

Хлопці зняли свої пов'язки і шапки з голови і вдягли високі ковпаки.

Абу Амар виголосив бесмелу, і в ту ж мить, ніби по слову крилатого Джабраїла, дірчастий глечик вибухнув клубом білого, молочного диму. Той, з чорною фальшивою бородою, почав робити ракати з над глеком. Так змахував рукавами своєї сорочки, щоб дим плинув на молодиків. У молодиків пороздimalися ніздрі, засіпались куточки вуст, але погляд у них не зробився здурілим, як ото минулої ночі був у доньки й жінки Рустема Скупердяя.

Абу Амар звівся, закатав рукав якомога вище, проговорив швидко, склав свої пальці і занурив їх у амфору.

Витяг один за одним три ножі.

Ножі з широким вигнутим лезом і тонкою колодкою з чорного буйволячого рогу. Такі ножі носять за поясом або за халявами чобіт купці з Хорасану чи погоничі верблюдів із Гілян⁴ і називають їх по-тюркському -клич. А лезо в кожного різака переливалося своїм, не схожим на інші, сталевим сіро-синім візерунком-мереживом. "Та це ж знаменита дамаська криця! – потроху чадіючи від солодкуватого диму, подумки скрикнув Алі.– На звичайні перські, гілянські ножі витратити такий скарб, як індійську крицю-вуц⁵! О Аллах!"

Дим усе сильніше витягувало крізь щілину назовні. Проте Алі не відчував, щоб від нього божеволів. Лише починало трохи тиснути в скронях, як і від кізякового чаду. Та ще накочувалася слина, і він намагався спльовувати потику, аби не почули в середині млина. І ще до всього почало страшенно драти в горлі і крутити в носі.

Абу Амар випустив один за одним три ножі, і всі вони повпивалися вістрями у вимиті дошки підлоги.

Абу Амар звів руки вгору і проказав:

Мене, свого голуба надіслав імам – та покріпить його Аллах! – щоб я сказав вам, браття, слово його! Дякувати Аллахові, я прибув сюди і говорю вам, браття, слово імама, та оборонить його Аллах та поб'є його ворогів! Кажу вам – час настав по всіх землях розпалювати його смолоскипи – хай-бо Аллах засвітить їх вогнем безжальним і нищівним! Та хай во славу Аллаха кожен із нас вчинить подвиг! Наш імам – та хай Аллах покріпить його! –знає про вас все і тому тепер, після всіх випробувань, дає вам ножі. Восславимо ж Аллаха всевидючого та всюдисущого та всі імена його!!!

І всі вони підняли руки догори і одним подихом прорекли:

— Аллах акбар 6! Аллах акбар! Аллах акбар!!!

І троє молодих простерлися плазом.

Тоді наче залізним голосом, аж малому мороз по спині пішов, Амар виголосив:

— Пастух нашого імама – та покріпить Аллах його! – дай вірним псам їхні ікла!

І той чоловік, що чаклував над глеком із гашишем, по черзі ставив на шию кожному свою репану п'яту і стромляв у руку ножа дамаської криці.

Тепер, дивлячись зі щілини, знизу вгору, Алі впізнав і його – це був той безбровий і безбородий каландар-похлібник з мосту біля Зеленого базару.

Абу Амар почав напруженим, жорстоким голосом проказувати:

— Слава Аллаху всевишньому і милосердному! Та славиться ім'я його! Сподобав він Абу Аббаса із славного міста, превеликого міста Шама ⁷, почути голос Отверзаючого Брам. Він кинув свого господаря і його майстерню, бо там його упосліджували, а він був найкращим майстром! І Аллах провів його потаємними стежками в славні гори Ельбуру до Орлиного Гнізда. І став він перед Нашим Батьком – та посилить його Отверзаючий Брам! – і попросив ласки. Безмірна доброта Нашого Імама, Нашого Тата –хай Аллах дарує йому радість! Нагородив він коваля і поставив кувати зброю для

вірних псів, славних соколів і сірих вовків!!! Ножі Абу Аббаса пробивають кольчугу гранадських майстрів, обладунок ромеїв і панцирі хрестоносців франків! Бо Аллах – хай славиться ім'я його! – дав розуміння і кров для гартування леза! Не вітром у полі, не олією в глеку, не сечею рудого хлопчика гартовані ваші ікла сталеві! Коли криця розпеклася до блиску червоного сонця в пустелі, тоді коваль Абу Аббас охолодив її до кольору роменського пурпуру! І привели тоді з волі імама – та дарує йому Аллах перемогу та поб'є його ворогів! – найдорожчого і наймогутнішого раба-зінджа! І потнули його Абу Аббас і його учні розпеченими лезами! Занурили коваль і його хлопці в тіло зінджа розпечені леза 8!

— Аллах акбар!!! – закричали вкляклі хлопці і скинули вгору руки зі зброєю, а тоді завили не своїми голосами: – Та буде благословення, та буде благословення, та буде благословення Аллаха з Нашим Батьком!!!

Абу Амар підвів кожного з них на ноги. І тільки він поставив останнього, як вдарив у барабан старий мельник. А той, той що в одязі вантажника, заграв у довжелезну очеретяну сопілку. Від пронизливого її свисту аж захотілося хлопцеві затулити вуха. Та він не міг цього вдіяти з двох причин: дуже хотілося все побачити, і не міг відпустити руку від дощок, бо впав би у воду,

Абу Амар заводив танець – ступав ногою перед другою ногою два кроки, а руки широко розставив і тільки час від часу кидав їх униз. Він перекручувався навколо себе і знов ступав два кроки лівою праворуч, потім обертався навколо і знов два кроки правою ногою ліворуч.

Нараз Абу Амар вдарив у долоні і, задерши вгору горбоносе карбоване лице, заволав щосили:

— Аллах акбар! Аллах акбар!! Аллах акбар!!!

Троє ново посвячених завили слідом за ним.

Бід того виття аж полум'я в світильнику заколивалось, замиготіло.

І зразу ж мірошник-барабанщик зробив непомітний рух рукою. Хоч Алі й захопили музика і все дійство, проте він пильно стежив за всіма проявами і помітив дію мірошника. Після того, як мірошник торкнувся ліктем важеля, загуркотіли жорна, зарипіли дерев'яні колеса на приводному валу. А млинове колесо почало свій невпинний рух. Певно, давно цей млин не працював і його погано доглядали, бо деякі пліці розкололися, а то й повідлітали. Тому вода з колеса то лилася водоспадом у канал, то розсіювалася снопом бризок на всі боки. І тоді густим дощем важких крапель обливало прихованого свідка. Та малий не зрушувався, навіть не здригався. Його заворожило, зачарувало вертіння трьох посвячених юнаків і Абу Амара.

Він, Абу Амар, був у точнісінько такому ковпаку, як і хлопці.

Гуркотіли жорна.

Рипіли зубчаті колеса.

То швидше, то повільніше ляпали пліці об воду. Через нерівні проміжки часу ринули зливою тонкі потоки цівок крізь щілини велетенського дерев'яного колеса.

Один із присутніх схилився до дірчастого глечика і крізь тоненьку очеретину

піддував туди повітря.

Барабанщик і сопілкар усе прискорювали ритм мелодії.

І від мелодії, від її дикого ритму, від безупинних повторів малий Алі почав відчувати, що він наче скаженіє, наче все його тіло просочує, проймає люті і жадою бою.

Та зовсім голови він все ж не втрачав і все запам'ятовував.

Ось яке було диво.

Ті троє крутилися кожен на своєму місці і ні на п'ядь не сходили кудись. Очі широко розкриті, нерухомі, блискучі. Наче й не дивляться, наче й не бачать!

Та тільки Абу Амар міняв обертання від правої руки, вони – як поєднані з ним ланцюгом, мов були з ним нанизані на один шпичак – теж починали зворотний рух.

І вони не спинялись, не збивались навіть на чверть удару в ритмі.

А барабанщик бив і бив у дзвінке дно барабана, і рук його не було видно – тільки щось мерехтіло, мов крила нічного, вечірнього метелика.

І ніхто з танцюристів не дивився один на одного чи на інших. І наче не бачив нікого й нічого. І ось той, з фальшивою бородою, розкрив рота і заквилив:

— Аллах акбар! Аллах акбар Аллах акбар!!!

І всі приявні закричали-заспівали:

— Аллах акбар!

Більше ніхто не спинявся, і кричали всі без упину, незліченно повторюючи: "Аллах акбар!"

Десь унизу за течією, де солодка вода впливала в солону й важку, починалося велике відливання моря, як і попередив лоцман-звіздар. Вода в протоках і каналах, нерухома і пропахла болотом, солодка й легка згори і важка й гірко-солоня в глибині, завирувала, ринула на південь до моря.

Велетенське колесо млина шалено закрутилось, раз по раз зливаючи на малого втікача цілі водоспади. В середині млина, здавалось, порожні жорна ось-ось розваляться від тертя між собою. І тоді той з фальшивою бородою, пританцювуючи, крутячись навколо себе, обертаючись як дзига, мовби підплив до короба. І ось у нього в руках важений лантух.

Сипле він щось із лантуха в короб.

Свистить сопілкар – щоки надимає, як не трісне, чоло потом зросилося. Кожна крапля – як горошина. Голені скроні розривають набряклі судини. Очі в нього налились кров'ю. Він таки справді нічого не бачить.

Барабанщик закотив очі під лоба, голову задер, і з розкритої його пельки летить верескливий зойк: "Аллах акбар!"

Вода навалює плинула до моря.

Стугоніли струмені під масними, гнучими боками човнів – бусій.

Плюскотіла й вирувала вода навколо стовпів, що до них було припнуто млина.

В череві млина все крутилося, все оберталося. Клубочились, плавали пасма сизого диму.

Крутились, загвинчувались дзигою молоді в ковпаках.

Крутився Абу Амар, розпустивши поли дорогого мосульського каптану,

Крутились, рипіли й чаділи блакитним димом від тертя вали й зубчаті колеса млинового механізму.

Крутились несамовито камені жорен, і щось перетерте й підгоріле сипалося в корзину з пальмового листя. І до дурманного аромату гашишу додавався ще й запах підгорілого, солодкого борошна.

Крутилося, то риплячи, то гупаючи, водяне колесо.

Час од часу від плину води та нерівного обертання колеса весь млин здригався, його струшувало.

Та весь час, не звертаючи ні на що уваги, крутилися навіжені танцюристи з ножами, і всі приявні ревли в один голос: "Аллах акбар! " Поступово Алі все ж очманів і почав, не тямлячи себе, горлати: "Аллах акбар!"

Та ось водяне колесо стишило свій хід, загальмувалось його обертання і обертання валів і дерев'яних зубчатих колес, стишилось стрекотіння жорен.

Фальшивобородий мовби з повітря, з диму виловив глек із червоного скла і блакитну порцелянову чашу. Плюснув туди вина зглека і різко скрикнув: "Аль-хамр10!"

Абу Амар став, мовби вражений блискавкою, а Фальшивобородий уже простяг йому чашу, не сходячи з місця і на палець.

Три молодці в ковпаках застигли з розчепіреними руками.

Абу Амар пив довгими ковтками вино.

Барабанщик і сопілкар грали все тихіше й тихіше.

Коли Абу Амар допив останню краплю, він стомлено заплющив очі і простягнув руку з чашею вперед.

Закутаний налив вино у чашу із скляного глека. І Абу Амар, не розплющуючи очей, простягнув першому танцюристові чашу. Той випив. Так Абу Амар подавав вино і другому, і третьому.

Вони поволі висмоктали вино, поволі опустились на підлогу та й сіли скулиніг.

Кожен встромив ножа перед себе в дошки. Мов за командою, голови їхні впали на груди і вони отак і заснули, глибоко й безвільно. Тіла їхні обм'якли, і здавалося, що й життя з них відійшло.

Абу Амар теж сидів, мовби спав найміцнішим сном чи навіть був неживий.

Барабанщик і сопілкар продовжували грати, і гра їх була бездоганна.

Тихий, заколисуючий спів сопілки злегка перекривало легеньке стукотіння барабана. Здавалось, що то десь у степу співає дівчина й тупотить кінський косяк біля водопою.

Фальшивобородий вже роздмухував маленькими золотарськими міхами вугілля в глиняній жаровні і ставив туди горщик.

Куди і коли зник глек з гашишем та іншим дурманним зіллям, Алі прогавив.

Горщик за якийсь час запінився, і піна зі шкварчанням поповзла на вугілля, на

жарини. Потягло в щілину знайомим духом, як тоді в кімнаті Абу Амара. Барабан тріскотів дрібно, і тихо схлипувала сопілка. Фальшивобородий підніс чашу з напоєм бадьорості Абу Амарові.

Голова мосульця висіла, наче була не на шиї, а трималася на мотузці.

Абу Амарові піднесли чашу до вуст, і він, не відкриваючи очей, почав маленькими і кволими ковтками пити. Він ще довго сидів із заплющеними очима, та риси його лиця, кволі, нерухомі, змертвілі, почали наповнюватись силою й напругою.

Абу Амар, не відкриваючи очей, ніби просто спав чи заплющився від сильного сонця, проговорив рівним і чітким голосом:

Фідаїв відвезіть до міста і накажіть їм чекати соколиного клекоту. Ти, – він не відкрив очей, та руку простяг до фальшивобородого, – нахились до мене.

І той нахилився до нього, і Абу Амар щось йому промовив незрозумілого говіркого, не схожою й на перську, і на ромейську мови.

Алі як не пружився, але не зміг і слова запам'ятати та й почути.

Фальшивобородий і "вантажник" перетягли послулих, розслаблених, мов ганчірки, фідаїв до човна і, проказавши благословення аллаха на голови мельника й Абу Амара, відпливли кудись вниз по течії.

Алі не знав, що діяти – вгору плисти? Але течія зараз така сильна, як в тіснині під Васітом. Він по звуку хвиль зрозумів, що такої течії не подужає. Треба було тікати, це Алі знав добре. Та відчуття, що тут має відбутися ще щось, утримувало його на місці, хоч від незручного сидіння на болонкові, від нерухомості й холоду хлопчина задубів, все ж вирішив будь-що почекати! І він чекав і дивився.

Ще якийсь час Абу Амар сидів нерухомо і не розплющуючи очей, та потім нараз підвівся, наче нічого й не було.

Сам налив собі в чашу з глека і в другу для мельника.

Вони сиділи при яскравій лампі, а навколо вогника крутилися цілі рої нічних комах, і потиху сьорбали запашний напій. Мельник лагідно посміхався і огладжував густу сиву бороду.

— Слава Аллаху, ми знов з тобою бачимось! Дякую Отверзаючому Брамуні і нашому імаму – та покріпить його Аллах! – ми знов бачимось, мій брате!

Абу Амар із вдячністю нахилив голову і притис руку до серця, але виправив мельника:

— Мій старший брате, я лише твій молодший брат! І ніколи цього не забував! Слава Аллахові, що дав мені завжди пам'ятати про мою меншість!

Мельник нахилився до Абу Амара і поцілував його в скроню.

— Дякую Аллаху та призиваю благословення його на імама нашого! Слава Аллаху!

— Слава Аллаху! – відповів йому Абу Амар.

— Аллах акбар! А тепер скажи, що мені слід знати.

— О мій старший брате! Ти око імама – та покріпить його Аллах! – ти пастух його отари в Убуллі, ти емір його еміра в Басрі і Васіті! Ось тобі папір з прибутком і витратами. Там пораховано всі фалси, кірати, дирхеми та динари. Я не послав звіту про

срібло й золото в обитель імама Аламаут, хай впаде благословення на його голову, хай покріпить його Аллах та нехай поб'є його ворогів! Без тебе, мій старший брате, я не надішлю звіту, поки ти не ствердиш його своєю перевіркою. А тепер, крім того, слухай про все, що відбувалося зі мною від Багдада. Там я влаштувався зі своїми товарами, ніби я прикажчик одного мосульця. Мене попередили брати, що Товстун Джафар подорожує до Басри. І принесли мені листи його колишнього друга Абу Садата, що обдувив його і мешкає в Іскандерії. Я взяв такий папір, на яким той писав, і виготовував листа ніби від Абу Садата до еміра Абу Муси, хай покріпить Аллах його і підтримає! В листі написав прохання зарізати Товстуну і обіцяв за це десять тисяч дирхемів. І сам виготовував сакк на ім'я Бен Сахла, іудея, щоб той сплатив пред'явнику по смерті Джафара десять тисяч монет, а собі щоб іудей взяв двісті монет. І от поплив я з Багдада до Басри. На горе, в останній день – хай не буде йому благословення! – візир халіфа послав разом з цим судном дві лодії зі стражниками. Тут відкрився для мене один секрет: купець із Дамаска – то був знаменитий гендляр самоцвітами, ти знаєш, про кого я кажу. Один із людей Салаха. Я давно за ним гнав слід, але кожного разу він виявлявся спритнішим і зникав кудись у безвість. Раптом – напад цих болотних шакалів на наше судно! Напад відбили. І чи це хвилювання, чи, може, вино, але він почав вихвалити свого дядька і Салаха і ганити людей імама – та покріпить його Аллах! – і говорити всяку гидоту, що наші браття винуватці в розбраті мусульман, в розпорошенні арабів. Він так відверто говорив і про свого дядька, і про всі справи, що моє здивування досягло межі можливого! Видно, Аллах, хай славиться його ім'я, віддав сирійця в мої руки... Там на сафіні був хлопчик кмітливий – він дозбирав стріли тих озерних шакалів. Серед них була одна стріла пречудова з тонким і прегострим наконечником. Один удар сплячому у вуха – і він заляк. Я обшукав його і забрав його пацьорки і невеличкий капшучок, зашитий в підкладку джубби 12. А пацьорки виявились хитрі. Ніби вони вузлом із шкіри зав'язані, а всередині найкращі смарагди із Місру! На ці смарагди довго чекав володар Орлиного Гнізда – хай Аллах обласкає його благодаттю та поб'є його ворогів! – ось вони в твоїх руках...

Для чого дарував лал Кадарії?..

Вона почала своєю піснею мене викривати. Не різати ж її при всіх, щоб вона замовкла?! І я заткнув їй пельку лалом... Отож далі було таке – коли капітан тіло сирійця збув на берег, я зразу ж вирішив діяти і показав Джафару листа. Джафар ледь не обкалявся зі страху і почав молити про допомогу. Я порадив, і він написав листа з проханням забити безбожника і брехуна Абу Садата. І виписав сакка на двадцять тисяч динарів. Я й кажу йому: "Це прохання забити Абу Садата. І його заб'ють. Але ж дійде і лист Абу Садата до еміра Абу Муси. Абу Муса надішле брата-фідая приколоти тебе, як погану свиню. І тобі, і Абу Садату –кінець!" Він тоді почав плакати і каже: "Що ж робити?! Порадь!!!" Я й кажу йому, щоб він викупив листа за тисячу монет і сакк за його ціну. Він викупив, і я спалив – сакк і лист фальшиві, – але тільки тоді, коли він сплатив мені тисячу динарів золотими і виписав сакк на десять тисяч двісті монет. Лист про Абу Садата у тебе, мій старший брате, і сакк на двадцять тисяч. Сакк на

десять тисяч двісті я розміняв на дрібні сакки і дав тобі повний звіт про витрати на всі банкетні, повії, дарунки і музик. Крім того, я зі слугами стражника робив у палаці Айші пастку для Рустемових красунь – і ми знайшли золото в самородках та в зливках і торбу з африканським золотим піском. Частка золотої здобичі, що належить мені... тобто... імаму – хай дарує йому Аллах міць! – знаходиться в співака. Як ти скажеш, так і буде... мій старший брате!..

Тоді слухай – теслярі поодиночки нехай відправляються по домівках. Вони не з Басри. І золото нехай поки що буде у них... Хто бачив твоє блудодійство з Рустемовими сучками?..

Співак, негритьянка Айші.

А повії? А твій слуга? Айша?

Повії були напоєні вином із зіллям. Колов їх ножем – не ворушились. Айша лежала замкнена. Хлопця не було – стражник його пізно випустив із в'язниці. Хлопця я більше не бачив... Я хотів тебе, старший брате, спитати – ти, може, знаєш?... Здібний хлопець...

На фідая здатний?

Трохи інше – цікавий, кмітливий, добра пам'ять, і зовсім не має страху.

Тобі ще не доповіли, але я вже знаю: цей дурень переборщив – повів його до Водяної вежі. І хлопець признався, що він віддав лал Кадарії. Стражник зламав твою цяцьку... Тепер малий не придатний ані на фідая, ані на голуба, як би тобі праглося...

Що тепер діяти?

Ти не гірше мене знаєш – колючка з малайської трави. Дай йому з індійською халвою. Всі побачать, що помер від різачки 13.

А що з негритьянкою?

Про це, брате, не турбуйся. Це наші клопоти. А хлопця твого бачили вночі, як він плив неподалік вежі звідаря.

Треба притиснути того мандейця за горло! Нехай віддасть хлопця, якщо сховав!

Не квапся! Мандейця не варто чіпати. По-перше, він не полохливий. А по-друге, ніхто із чародіїв не має такого знання вітрів і сили над вітрами, як цей перевертень! Мені здається, що він привіз сьогодні вранці твого хлопця у свій пальмовий сад. Він тут зовсім поруч, трохи вище по течії. Якщо хлопець там, заберемо його і заметемо всі сліди...

Хлопчика і без халви здихаємось. Зариємо – і шакал не знайде!

Мій менший брате, я тебе люблю ще з часів Антіохії та Єршалаїма... Та останнім часом ти щось не все обмізковуєш, не над усім замислюєшся...

Чому, мій старший брате? Поясни мені – я твій раб і весь на очах і на вухах!

А треба вивідати в живого хлопчика, чи не сказав він щось такого надзвичайного, чого стражник не повинен був би знати? А визнавши це, чи не мав би величезний якийсь зиск для себе?! Чого б він, стражник, потай крутився біля чорного ходу в Айші? Було це перед світанком. І чого він до Бен Сахла заходив після вранішньої молитви?

Мій старший брате, ти мудріший за мене і справедливо стримав мене. Спочатку ми все вивідаємо в хлопця, а потім уже його... Це добре, що ти знаєш, де садок мандейця.

Він там і стереже його корзини.

Ти впевнений у цьому?

Коли я пропливав у човні повз один острівцець, я здивувався, чого то там біля хижі стоять здоровенні корзини. Адже ще не настав час фініків. І коли ми пропливали повз останні пальми, з великої плакучої верби впала у воду змія. Але ні птаха, ні тхора ми не помітили. Заходило сонце, і я не зміг у густім верховітті нічого роздивитись. Та тепер сумніву немає – він був на дереві.

Як ти думаєш – він упізнав тебе?

В цьому одязі він мене не бачив жодного разу, і, до всього, я замотався дуже ретельно.

Нехай так. А раптом хлопця не вловимо, як тоді визнаємо, що він оповів стражнику?

Тоді я витягну всі слова хлопця із стражника. Можеш не сумніватися, видеру разом із горлянкою! Я навчений. І вартість стражника не велика. Звичайний вартовий у нашому стійбищі. Завжди буде ким замінити! Мій старший брате, ти згоден і дозволяєш?

Згоден. Він має лише другу ступінь посвячення. Колишній фідай, тепер вартовий. Він повинен пильнувати, а мати власні багатства йому не належить... Тепер трохи поспимо, і візьмемо хлопця.

Давай зараз, мій старший брате!

Ти зовсім забув про великий відплив. Ми не вигребемо проти течії. За години дві настане тиша. Тоді ми візьмемо човна і за мить будемо в потрібнім місці.

Лягаймо перепочити – у нас сьогодні стільки справ!

І мельник загасив лампу.

Алі сидів на ослизлім болонку і його била лихоманка.

В голові стукотіло, било, мов у барабан: "Ті-ка-ти, ті-ка-ти, ті-ка-ти!"

Але як і куди тікати, коли згори стугонить шалена течія відпливу і там, угорі, лишилась їжа, одяг і стріли. І туди має по нього приплисти звіддар. Нараз Алі згадав – коли дивився згори на протоки й острови, то побачив, що довжелезна і тонка смуга одного з незліченних островів тягнеться аж кудись вниз течією до обрію. Якщо зараз поплисти вниз по течії, а там вилізти вище млина на берег і побігти по довжелезному острову, то можна добігти до іншого острова, що майже навпроти того острова, що ліворуч саду мандейця. А там плисти через канал не проти течії, щоб дістатись до схованки, а навскіс, униз по течії.

Так Алі і вчинив.

Тихо спустився у вируючі теплі струмені. Руки від дерева не відривав – чекав, коли зігріється задубіле тіло. Він вперше за все життя боявся, щоб його не схопили корчі.

19. ЩАСЛИВА ПРИГОДА

Течія несла Алі вниз у темряві, і він страшенно боявся, щоб не проскочити повз кінець довгого-предовгого острова.

Місяць зайшов, проте зірки сяяли так яскраво, що можна було розрізнити воду і острови з пальмовими садами,

Алі напружувався, пильно вдивлявся, і все ж ледь не проминув кінець острова, яким власне, й кінчалась протока – далі починалось одне з кількох широченних русел Шатт-ель-Арабу.

Течія поволі стягувала його все далі й далі до кінця каналу. На щастя, одна стара плакуча верба просто полягла над урвищем, і він вчепився з усіх сил, відчайдушно, за тонке, гнучке віття. Воно його втримало. А далі, захоплюючи по черзі цілий жмак лозин у кожную руку, підтягся, видерся нагору, на твердий берег.

Тільки-но відчув під своїми битими п'ятами шовковисту траву цього плеканого саду, як зразу ж надія і бадьорість повернулися до нього. Наче це й не він просидів кілька годин мов горобець на жердині. Наче не він ще й не взнав, яку ганебну й підступну смерть йому визначено!

Алі побіг на північний схід.

Один раз спинився і підвів очі до зірок. Наче всі зорі зрушили зі свого місця.

Хлопець відчув і захоплення, і заздрість до знань звіздарів: "Це ж треба знати стільки зірок, їх становища і назви! От би мені вивчити! Який я дурень, що не подався зразу до мандейця, а злигався з отим людоджером!"

Так думав Алі, та бігу не стишував і все ближче був до мандейського пальмового саду.

Ось і кінець острова.

Хлопець стрибнув у темну воду і ледь не захлинувся – його ноги й тіло провалились під воду в рідке-рідке багно.

Він загрибав руками й ногами щосили, але тільки зрушив трохи з місця.

"О Аллах! Врятуй мене – і я тобі всі сто разів прочитаю молитву. Отверзаючий Брам – допоможи мені!" Щосили загрибаючи, звиваючись, як муха в окропі, поволі наближався втікач до другого острівця.

Тремтячи від жаху, що ось-ось його засмокче мулиста жижа, він усе ж доплив до острова і виліз на похилий берег.

Лежав і дивився на схід – обрій наче починав світлішати, а вранішня зірка ще іскрилась дорогоцінним діамантом на глибокому темно-синьому запиналі небесної бані..

"Читатимуть вони першу молитву? Вони дєрвіші. Читатимуть, і буде ця молитва довга, ніж у звичайних людей?.. Та вони таки й хашашини єретики... Не молитимуться! Їм дозволяється порушувати всі заборони... Вони прокидаються ось тепер, ось зараз! Вип'ють свого моканського зілля, а може, вина, і припливуть сюди! Від Абу Амара не втекти по воді, ні по берегу... Вставай, Алі!" – наказав сам собі хлопець і звівся навкарачки.

Постояв трохи, а тоді підвівся на повен зріст і, хитаючись та затинаючись, перебіг острівця.

Тепер острів мандейця було добре видно – він підносився над смоляною водою рівними зрізами берегів. Дніло.

Алі роздивився, що острів звіздара укріплений палями. Палі обплетені лозою і

перев'язані пучками очерету. В деяких місцях кущі, зарості трави нависають над рукотворним урвищем.

"О! – Вигукнув подумки Алі.– Отут я й сховаюсь. Сходитиме сонце, почнеться приплив – піддметься вода – отут я й пересиджу, мов під дашком!"

Відплив скінчився, і вода між островами затихла нерухомо – наче розплавлений бітум.

Блискуча поверхня віддзеркалювала гаснучі зорі та світліюче небо.

Цей канал Алі подолав без усяких перешкод і труднощів і виліз по хворостинах, мов по драбині, на острів свого рятівника.

Він кинувся до плетеної хижі. Захопив свою їжу, одяг та стріли.

Алі давився фініками, перебігаючи по острівцю. Ковтав не пережований наїдок і все придивлявся, де б сховатись. Зрештою вибрав місце – трава невисока, та й западина в стіні берега найглибша. Навіть приступець є, щоб просто під коріння трави запхати свої гаразди.

"Мене вони шукатимуть у най густіших кущах, а тут зовсім рівне місце. А якщо раптом звіддар припливе? І вони йому влаштують засідку?! Як його попередити? – замислився Алі, та нараз вдарив себе по лобі кулаком:– Пущу добрий дим!"

Він попорпався в корзині, віднайшов два кремені і порожній горіх із трутом всередині. Це був дарунок одного його приятеля з багдадського суку.

Точні удари камінців. Бризки оранжевих іскор. І трут у відкритій шкаралупі горіха зажеврів червоним вогником.

Що-що, а зробити вогнище – зі сміття, кізяків, кісточок, шкаралупці –Алі вмів краще, ніж будь-хто із дорослих.

Він спочатку розклав невеличке вогнище в ямі і поклав таке паливо, щоб і вогник був малий, і диму щоб майже не давав.

По тому заліз на вербу і влаштував серед віття вогнище з хитрістю. Воно мало тільки тоді запалати на повну силу, коли зітліють усі смужки тканини –на які він розрізав ганчірку з хижі.

"Як для них мандеєць ворожбит, от їм і буде ворожба!"

Алі аж засміявся вголос і почав злазити на землю. Він спустився, став на повен зріст біля стовбура, і його не було видно із-за плакучого віття. Проте ховатись тут не міг-знав, що Абу Амар і мельник зразу ж кинуться до цих верб плакучих.

Алі присів, а потім плазом поповз до своєї схованки. Причаївся в ній зарання і почав з насолодою їсти припаси, даровані йому мандейцем, зовсім забувши про пересторогу мандейця заощаджувати їжу.

Ось в далині протоки, на самісінькій обрії з'явився човен з двома людьми.

Наче хтось начаклував – саме в цю мить з-за обрію вибухнуло золотим сяйвом сонце.

"Сонце сліпить їм очі! Зараз піде дим і буде знак мандейцю, що трапилося щось. Вони ж подумують, що Абу Амар не помилився і я сиджу й варю собі бургуль!"

Алі змією виліз на берег із схованки і навалив на вогонь заготовані фінікові

кісточки з хижі, хворостини. Згори кинув уламки старої корзини і завалив усе купою трави,

Потім заліз у воду і вже з води піднявся в схованку та причаївся, наче миша.

Лише висунув трохи голову, щоб споглядати протоку, по якій наближався човен. Озирнувся – димок тонкою цівкою піднімався десь наче з трави. Вище Алі не міг підняти голову – його б побачили.

Повернувся лицем до протоки.

Човен гнала вправна рука – він різав гострим носом важке плесо води.

Алі відчув, як вода починає наче оживати, дихати там глибоко внизу, може, ліктях у шести під його схованкою. Він знов подивився із захопленням – знання мандейця справжні: сьогодні справді великий відплив. Але який тоді буде приплив? Чи не залле схованку? Тоді як?! А ніяк! Випірне із схованки, а від них він втече – хто ж краще за нього пірнав по всьому їхньому березі Тігру? Не треба так уже боятися цього людожера! Треба вірити мандейцеві – у нього є зірка-захисниця! Алі обернувся – з-за кущів трави починали підійматись кілька тонких пасм диму.

Човен наближався.

На демені мельник загібав округлим веслом-правилкою. Вдягнений він був як звичайний ремісник-короткі штани, груба сорочка, підперезана мотузкою, на голові вбога пов'язка. Абу Амар же мав вигляд матроса-гуляки – червоні широкі шаровари, шкірянка без рукавів, короткий плащ і чалма, вільний кінець якої щільно огортав його засмагле лице. Якби Алі не знав так добре Абу Амара, то він і не впізнав би його.

Озирнувся ще раз – дим наче перестав іти вгору, тільки сльозилась юга над травою, склилось повітря. "Ага! – злісно зрадів Алі. – От зараз-зараз попередимо! Під травою все підгоріло! Ану, ану! Подивимось, що ви проспіваете, людожери!" Алі аж скреготнув зубами.

Та, звичайно, його переслідувачі цього не почули.

Вони пливли вздовж берега, шукаючи, де б пристати. Та ще вода не піднялася так високо, щоб можна було з човна вільно переступити на берег.

Тому вони і спинили човна біля плакучих верб. "О Аллах! Заклинаю тебе і благаю – тільки нехай вони не помітять зараз вогнище не вербі!" – волав подумки хлопець.

Весляр вхопився за коріння верби і наблизив човна під самісіньку стіну берега. Абу Амар, не говорячи й слова, спритно вчепився рукою за віття, поставив ногу на ліве плече мельника і, підтягшись за віття, видряпався на берег.

Він нахилився і сказав униз мельникові:

Ти поки почекай, може, я сам впораюсь.

Алі в останній раз обернувся до вогнища – воно починало клубочитись білим густим димом, і вранішні промені сонця зафарбували його легкою рожевістю, мов розмита водою кров.

Дим зводився угору пухким стовпом. Чаділи й тріскотіли запліснявілі фінікові кісточки.

Алі зі своєї схованки чув як загупали кроки Абу Амара. Він біг до вогнища.

Над каналом народжувався чи то легкий туман, чи то юга розповзалася. Все заколивалось і в повітрі, і у відбитті рухливих вод.

Вуха Алі вловлювали два небезпечних шуми. Знизу все сильніше наступала вируюча вода, а по острівцю зовсім поруч тупав і тупав швидкими кроками Абу Амар.

Прокляття на голову шмаркача! Диви, що він влаштував – розклав багаття на вербі! – лютував голос Абу Амара. Я зараз скину вогонь і відшукаю малого падлюку!

Брате! Не верзи дурниць – на вербу ти не вилізеш – там віття тонке! А димовище на вербі – то він комусь знак лишив.

Брате! Я струшу той знак у воду!

Не час змагатись із малюком. Він дав знак і десь зараз поруч у засідці сидить і підглядає... Або десь тікає протоками.

– Побоїться. Він знає, що сюди запливають акули і крокодили! – не згодився Абу Амар. Потім вони щось тихо сказали один одному, Абу Амар опустився в човна, і вони швидко відпливли вузькою протокою.

А хлопець лишився ще на кілька годин у своєму схроні, поки зрештою наважився виповзти з укриття і переплисти на сусідній острів, де було кілька старих височенних верб. Тут він розклав на траві, в затишному місці, одіж, наїдки і зброю, тобто стріли. І перш за все виготовив футляр для стріл – здер із товстої зеленої гілки кору. Якраз по довжині стріл і по рубцю прошив тоненькою обдертою лозинкою, а дно приладнав із шматка очеретяної товстішої трубки. Всі стріли легко ввійшли до саморобного сагайдака.

Сонце злетіло до самого zenіту і пекло його перемерзле за ніч і перемокле у воді тіло. Він розклав на товстих гілках свої вбогі лахи, щоб добре їх підсушити.

Наїдок весь змішався, перекис і починав пахнути не зовсім смачно. Тому Алі вирішив усе пошвидше з'їсти, поки не зіпсувалося зовсім. Він прикрив голову й плечі підсохлою сорочкою і вже над силу доїдав свої прокислі родзинки, розмоклі коржики та слизькі колобки буйволячого сиру, ще вчора твердого – претвердого. Зробивши кілька ковтків, не забував підвестися на своєму сідалі, щоб обдивитися на всі боки – чи нема де якої небезпеки?

Та все ж він прогавив найголовніше за цей день. А побачивши – ледь утримався на своєму сідалі.

Згори, при повній воді, з протоки до каналу просувалась велика таріда, прикрита згори здоровенною халабудою з пальмового листя. Вона занурилася своїми чорними боками по самий край у воду. Біля бортів притулились люди в чорних плащах болотних арабів. Напружуючись із усіх сил, занурюючи жердини майже з верхом у зводу, вони проштовхували лодію до того каналу, в якому ледь не втопився Алі.

Алі страшно стало, що зараз лодія – сумарія застрягне на мілині, і що ж тоді робитимуть?

І тут він забув про всяку обережність і заволав з височини свого сідала на величезній вербі:

— Правовірні! Обережно! Там обмілини і багна по горло! Правте он туди, туди!!!

Він видерся ще вище, щоб його бачили, і показував рукою, куди треба правити.

З таріди закричали йому, зразу ж його почувши, бо на судні все робилося тихо, без галасу:

— Не дури нас - там он як вузько!

— Ширша протока - пастка! Підождіть, зараз вам покажу!

Алі прихопив свої речі, вже сухі лахи і пожбурнув у густу соковиту траву. А сам, розгойдавшись на гілці, стрибнув у воду - він знав, що там, під вербами, добра глибина.

Випірнув і поплив назустріч таріди.

За хвилю Алі тримався за борт дивної цієї таріди.

— Дайте мені жердину - я покажу.

Бородаті задубілі обличчя нахилилися до нього. Дивились усі пильно, суворо.

— Обдуриш - на хресті розіпну і кишки на шию намотаю! - пообіцяв могутньої статури молодик. Він простягнув Алі жердину, може, на ліктів дев'ять - десять.

Алі вільно поплив з нею до небезпечного каналу. Трохи далі від гирла поставив жердину сторчма і почав її тиснути вглиб всією вагою тіла. Жердина занурилась, може, наполовину і стояла рівно й нерухомо.

— Швидше пливи туди!

Алі поплив до безпечного ходу. І знов поставив жердину сторчма,

Та цього разу жердина вся зайшла під воду. Алі тримався за її вершок під водою і плавав по колу.

— Давай жердину! Нам немає коли забавлятися.

Алі швидко підплив назустріч таріди і віддав жердину.

— Ось жердина! Підождіть мене, я тільки заберу свої речі.

— Плаваєш добре - наздоганяй! - кинув через плече велетень, щосили відштовхуючись жердиною.

І всі на таріди без жодної похибки, як за командою, занурили жердини в каламутні струмені і погнали судно до найвужчого каналу.

В каналі вони не діставали дна і тому відштовхувались жердинами від обох низьких берегів.

Алі наздогнав таріде і вмить видряпався на борт. Прихилився боком до халабуди, та листя розійшлося. З усією своєю поклажею перекотився просто під копита коней.

Алі сам не чекав, що зірветься вниз, і в нього від жаху зайшлося серце, коли він побачив просто перед очима чорні, міцні копита темнорудих, наче мідних, скакунів. Коні, проте, ці полохливі і гарячі сотворіння, на диво, навіть вухами не по козирили. Алі сів, віддихався, і так, притиснувшись до якихось лахів, сидів тихо-тихо, як миша.

Як тільки канал кінчився, той молодий велетень наказав усім взяти весла й загібати.

Крутобока, перевантажена таріда почала набирати швидкість.

Скоро мав бути приплив, і Алі сповз зовсім на дно лодії.

Алі припишк просто під ногами в коней. А коні справді були казкові - червоно-руді, тонконогі скакуни, легкі й мускулісті, з широкими й глибокими грудьми. І всі

однакової масті, наче рідні брати.

Таріда, напевно, вже проминула млин, та Алі не висувався.

Принишк, щоб і не бачили, якби хто й був у млині. І щоб людям із самої таріди не впадати в око, так і сидів, причаївшись тихо, що й незчувся, як заснув...

Алі прокинувся в одну мить, бо раптом крім звичної говірки, під яку він провалився в глибокий сон, на хлопця водоспадом полилися бурхливі звуки. Ще й до всього таріда, без сумніву, застигла на місці.

Алі не спав. Та він і очі не розплющував, ніби боявся, що яскраве сонце почне болюче різати очі, Ще й тому не розплющувався, що хотів продовжити солодку мить сну. Проте тінь, що впала на нього згори, примусила розклепити очі й глянути вгору. Від побаченого він аж відсахнувся – просто в повітрі над ним зносився в небо золотавошкірий кінь. Алі шарпнувся від переляку і болюче вдарився потилицю, якраз гулею від ножа, об дзвінке дерево шпангоута.

Бід пекучого болю Алі враз, блискавично все згадав і зрозумів – коней перевантажують ва велетенський вітрильник-дхау. Ось просто над тарідою зависли його червонасті промаслені боки.

А коня причепили до нижнього кінця предовгої навкісної реї. За вільний кінець рею обертали, вчепившись і щосили тягнучи за линви, не менше півтора десятка напівголих моряків. Усі здорові, м'язисті, а шкірою всіх відтінків – від смаглявих до вугільних. І пливе кінь у повітрі над водою, над каламутним хвилями Шатт-ель-Арабу, наче полов па вудочці гігантського джина – повелителя чорних і білих духів.

Ось кінь завис над палубою вітрильника. Хтось тихо, але високо свиснув, і зразу ж зарипіли дерев'яні блоки, тварина провалилася кудись усередину крутобокого вітрильника.

Таким робом підняли й інших коней.

Коні не пручались, а були ніби приворожені. Та Алі легко зрозумів цю загадку – коні були впоєні.

Коли старий тягав за собою малого Алі по всіх заїздах-ханах та по шинках, то яких тільки історій не наслухався хлопчик про коней і конокрадів. І тепер Алі дуже радів і вважав себе ледь не найбільшим мудрецем і хитруном, що він – слава, слава Аллаху! – не питав ні про що цих людей з таріди. Коні обпоєні, бо хто бачив таких однаково сумирних коней?!

Люди в плащах болотних арабів, а не знають добре русла й каналів Шатт-ель-Арабу? Значить, коні крадені!

А всі говорять на базарах, що в еміра з його маєтку біля Аль-Ахваза вкрали карабаських скакунів.

Та й масть цих коней якась дивна – кольору, можна б сказати, палаючого очерету. Чи, може, кольору моркви? Але такої масті Алі не пам'ятав на багдадських базарах. І в розмовах не пам'ятав, щоб згадували такі відтінки в масті арабських скакунів.

І везли цих дивних коней під покриттям халабуди з пальмового листа.

Тут згори з вітрильника перекинулося бородате, зовсім коричневе обличчя, з носом

кривішим, ніж дзьоб папуги. Хрипким, тихим голосом спитав той горбоносий:

— Де ваш коняр?

— Він захворів... У нього пропасниця...- відповів молодший велетень, задерши вгору лице.- Клянусь розлученням, він в лихоманці...

— Якщо ви не даєте свого коняра, я вам, крім задатку, нічого не дам. Коли вирішите, хто з ваших попливе за мною, покличте. Але довго не чекатиму. Ось-ось почнеться відплив.

І зникло горбоносе лице, наче впало, а замість нього зразу ж постало п'ять круглих щитів, з-за яких визирали націлені блискучі жерла трьох залізних кованих труб. Над щитами підіймався тонкою цівкою сизий димок, запахло кислуватим паленим вугіллям, як у кузні.

— Що це - китайський вогонь для спалення кораблів? - зашепотів Алі, шарпаючи за джуббу молодого, вродливого, як дівчина, весляра.

— Присягаюсь Аллахом, я тебе, раба, протну, як чапля жабу. Ти ще насміхаєшся? Плаваєш з цим ворожитом і не знаєш, як звуться ці громові дудки?

— Клянусь розлученням! Я з ним ніколи не плавав. Я не його! Сам собою. Присягаюсь Аллахом та ім'ям пророка - я сам собою!

— Ова! - Красень вдарив себе по лобі і зразу ж тихо, але з притиском, покликав велетня:

— Шейх! Є новина!

— Шейх обернувся і гнівно насупив брови, мовби кажучи: "Поспішай і скажи мені!" Потім, бачачи, що молодик не рухається, сам підійшов.

— Ну, що тут? - таким голосом мовив шейх, що в Алі затрусилися коліна.

— Шейх! Цей хлопець не прислужник цього ібіліса З. Він нічий, він вільний.

Лице шейха вмить пом'якшало, стало ласкавим.

— Поплиवेश при конях на цьому вітрильнику?

— А куди він пливе?

— В Хормуз.

— Мені не підходить,- відповів Алі - Я хочу побачити Індію.

— З Хормуза ближче до Індії, ніж з Убулли до Хормуза.

— Дайте мені грошей на дорогу з Хормуза до Калікута - і я попливу.

— Гаразд! - сичав пошепки велетень.- У конях хоч щось тямиш?

— Це не арабські скакуни... У них фарбовані хвости, гриви, спини і бабки,- так само пошепки відповів Алі.

— О! А скільки їм років? - наблизив своє, враз озвіріле лице шейх і дихав в обличчя Алі духом часнику й баранини.

— І п'ять, і сім.

— Гаразд. Дайте йому грошей і найменшу джуббу. Та швидше. І станьте, щоб там не бачили перевдягання Гаразд!.. А тепер сперечайся зі мною, що ти без дозволу брата нікуди не поплиवेश. Кричи, що поскаржишся шейху Абу Хасану. Кричи, сперечайся!

— Не буду сперечатись, як не дасте зілля для коней!

— Ах ти грабіжник! А що ти скажеш, як я тобі голову зітну?

— Для чого тобі, о шейх, моя голова, коли тобі потрібні чисті монети замість фарбованих коней?!

Шейх-велетень скреготнув зубами, однак кивнув головою одному з воїнів. Бо то все були воїни – Алі тільки тепер помітив, що в них під плащами та джуббами були кольчуги й панцирі.

Алі подали чималу торбу, боки якої напинались, мовби вона наповнена була волоськими горіхами.

Хлопець зразу заволав:

— Ні в який Хормуз я не попливу!.. Якщо брат скаже – попливу!.. Я тобі не присягав на вірність!

— Та як ти смієш таке патякати?! Щеня! Присягаюсь розлученням і звільнень своїх рабів, якщо ти не піднімешся на корабель, я тебе розіпну на хресті!

— Я пожаліюсь Абу Хасану! Я йому все розповім!

Між щитами з'явилась голова руббана.

— Швидше, швидше! Починається відплив. Або – або!

— Капітане! Спускай линву, ми зв'яжемо цього балакучого негідника – і тягни його собі!

— На який біс він мені? Ви що, бедуїни, жартуєте? Це ж пуголовок! Мені потрібен коняр! Коняр!!!

— Половина половини! І ні фалсу менше! Може, ти не віриш, та присягаюсь розлученням, це такий ібліс, що без нього ти не вправишся! Аллахом присягаюсь. Втім, як не береш, я його втоплю в болоті. Він мені обрид! Ану, хлопці, тягніть мотуз!

По тому, як бринів голос багатиря, Алі відчув – йому кінець! Він заволав:

— Руббане! Присягаюсь розлученням! Присягаюсь ім'ям пророка! Ти не досягнеш зеленої води! Молю тебе – викупи мою кров у цього шаленого!

Малий не витримав, упав навколішки і обняв ноги шейха.

— Молю тебе, не вбивай мене!!! Заклинаю тебе ім'ям Отверзаючого Брану!

— Слухай, руббане! – змилосердився шейх. – Сто динарів за цю шкуру й кісті! Згода?!

— Згода, – відповів горбоносий руббан. – Хлопці! – закричав він до своїх. – Кітвиці нагору! Линву і монети в таріду!

Алі, з усіма своїми гараздами за плечима, вчепився в линву й полетів угору, на палубу вітрильника.

Коли він ступив на палубу, впав навколішки, обхопив коліна руббана і заволав:

— О руббане! Доброта твоя, свідчу перед Аллахом, не має межі!!! За це я тобі відкрию таємницю... – зашепотів Алі...

— Що ти верзеш, дурнику? – зневажливо проказав руббан.

— О найславніший моря! – закричав Алі, а тоді пошепки: – Присягнись, що нікому не скажеш! Присягаєш?!

— Присягаюсь Аллахом, твої базікання нікому не викажу! Підведися тепер і говори

мені все...- Капітан з кривою посмішкою нахилив горбоносе лице до хлопця.

Алі, прикрився долонею вуста, сказав йому про коней. Коли скінчив, капітан хапонував повітря, бо йому не стало духу.

По хвилі руббан зі свистом видихнув затримане повітря. І тихо покликав своїх трьох помічників.

— Вітрила!!! Весла!!! Виходимо на головний канал! Модфи 4 сховайте! Дріт тримати розпеченим! Стрільці по обидві щогли! Стріли з трупом! Всі вільні - на весла! Поспішайте! Аллах кличе!!!

Всі кинулись на свої місця, а хлопець розгублено стояв біля руббана і не знав, що робити. Капітан просунувся до нього:

— А ти хоч трохи тямиш у конях?

— Думаю, що трохи тямлю...

— Тоді поспішай униз до коней. Дивись, щоб вони не дровичились і не гоготіли. Зможеш?

— О руббане! Це я зможу!..

Алі поліз у черево вітрильника, де на линвах-розтяжках зависли скакуни, ледь торкаючись копитами дерев'яного настилу.

20. ПАСТКА В ТРЮМІ

Отак Алі опинився внизу, в череві корабля, біля коней. Хлопець швидко звик до примарного світла, що пробивалося крізь щілини палубного настилу. Захвату його не було меж - він був у череві велетенської дерев'яної риби! Отакої, як на Корабельному острові будував старий майстер. Скільки, скільки тут дерев'яних частин, брусків, дощечок, паличок, гвіздків! І все перев'язане між собою, прошите, з'єднане незліченною кількістю тонких і преміцних, кокосового волокна, мотузок і канатів.

Та добре роздивитись незвичні нутроші вітрильника йому не довелось-починав дровичитись та іржати кінь у самому носі корабля.

Алі зразу ж наготувався, щоб кинутись до неспокійної тварини, та згадав, що завжди казали базарні конярі - з кіньми треба неквапно, ласкаво, м'яко.

Він повісив речі на кілочок, що стирчав для чогось із шпангоута. Тільки торбу із зіллям перекинув через плече і обережно й плавно прослизнув до неспокійної тварини. Кінь тупотів, метеляв головою. Та коли Алі погладив його по шиї, він зразу заспокоївся. Хлопець огладжував і огладжував його лівицею, а правицею вийнявся кульку зілля і дав коневі. Але тільки перший кінь заспокоївся, як в іншому ряду почав гоготіти другий.

Алі перелякався, бо зрозумів - горбоносий руббан хотів проскочити повз залогу на вежах-маяках та вартові баріджі. Ще задумав щось руббан, та Алі не був мандейцем-звіздарем і не міг цього відгадати. Тільки розумів - для успіху потрібна тиша в трюмі. Коні повинні мовчати!

Хлопець легко, ніби в танці, прослизнув до другого коня і почав його боркати...

А корабель набирив швидкості.

Крім горбоносого руббана та стернового, всі причаїлись у схованках.

Тільки рипіли реї та гуділа напружені линви корабельного оснащення.

Алі відчув, як крізь щілини палуби в трюм проникає ядучий бігумний чад.

"Невже він запалив смолоскип, щоб сповістити вартових, що на кораблі пошесть?!!"
- з жахом і захопленням здогадався Алі.

Корабель на повній швидкості щасливо проминув сторожові вежі - щогли,

Із двох заякорених вартових барідж опустили по ланцюгу на дно, і вітрильник пронісся в проході мов підбитий гусак - нахилившись на лівий борт і болісно розпустивши сірі крила-вітрила.

Якби Алі знаходився на палубі, то він би побачив, що на правій баржі з'явився його мучитель в зеленім дорогім вбранні. Він загорлав у мідну дудку з широким кінцем:

— Що з вами?!

— Чума, схоже!!! - заволав у відповідь руббан.

— Не підходьте до берега п'ять днів!!! - надрирався начальник митниці.-Куди збирались?!!

— До Хормуза! - ревів горбоносий руббан.

— Тримайтесь правіше! Ліворуч - піски! - аж захлинався начальник митниці.

Він кинувся на корму баріджі, і його яскравий одяг зник у кормовій каюті.

Руббан теж не гаяв часу. Наче мавпа, він видерся по снастях на самий верх другої, меншої щогли.

З височини руббану було добре видно, як над кормою знялися вгору, один за одним, п'ять гострокрилих голубів-поштарів.

Чаділи два бігумних смолоскипи на кормі та носі вітрильника.

І всі зустрічні морські суда, рибальські й вантажні човни кидались урозтіч з дороги цього погибельного дхау.

Ось і сонце почало котитися за смарагдової хвилі. Тільки тоді руббан спустився зі щогли, щоб разом з усією командою сотворити намаз.

Усі полегшено віддихнули - тепер, як і на всіх вітрильниках, великі вітрила згорнуть і тільки на другій щоглі поставлять невеличке нічне вітрило. Та сталося навпаки - руббан наказав стати по троє до здоровенних весел і працювати без упину три години веслами. А їхня зміна мала відпочивати, спати ці три години, аби потім замінити веслярів.

Команда здивовано зашепотіла. Переморгувались один з одним, стенали плечима, але вголос матроси нічого не висловили. Горбоносий розлютився від цього шемрання, засвистів щосили у свій срібний сюрчок і, вихопивши з-за пояса криву джамбію, загорлав несамовито:

— Нас обдуриш! Ці чортові злодюжки, болотні шакали, продали нам крадених коней. За нами женуться! І ніхто з вас, навіть зіндж-нурець - і той не виправдається, якщо потрапить у лабеті митника і його стражів! Всі ми зависнемо на хрестах! І басрійські чайки повідзьобують наші очі! Ви що, схотіли перед очі Аллаха, хай святиться його ім'я, в день Страшного суду постати сліпими?!! Клянуся розлученням і всіма клятвами - нам не буде ніякої пощади, якщо ми попадемося! Бо в це діло

замішані сам емір Басри і його митник!!! А зараз ставайте одні до весел, другі підкріплюйтеся наїдком і лягайте спати.

Він сам став до стерна, а стерновому наказав відпочивати.

Алі потихеньку, в повній темряві, обійшов коней, злегка догладжуючи їх говорячи лагідні слова. Всі тварини були теплі, живі, жодна не шарпалась, не хропіла, не пускала слини й слизу з храпу. Та Алі відчував, що вже дійшов час їх напоїти. Тому й видерся нагору. Капітан якраз закріпив румпель лінвою до бортів, а сам стояв під щоглою і щось обраховував по зірках.

— Наставнику! – сказав так Алі, як чув він поважне звертання матросів до капітана. – Му'алліме! Коні вичищені і не дрочаться, але вони перегрілись. Треба їм дати води...

— Сам пити хочеш?

— Ні, пити я не хочу.

— Диви який витривалий!... А мені дуже хочеться. Та май на увазі – води в нас обмаль... Ти сам щоб ні краплі не брав!

— Коли дозволиш, тоді й питиму, о му'алліме!

— Оце розмова! – Капітан потихеньку свиснув у срібний сюрчок. І зразу ж біля нього опинився йєменець, вищий за капітана зростом, міцніший, але такий же горбоносий і лупатий. Руббан проговорив йому щось на вухо, і той відповів: "Добре!" Йєменець і Алі спустилися в трюм. Алі ніс запалений ліхтар, а йєменець, крекчучи і важко видихаючи, тягнув на плечах здоровенний бурдюк.

У дерев'яну миску йєменець з бурдюка відміряв воду.

Вони на кожного коня дали по дві чаші.

Корабель хитало і гойдало з боку на бік. Алі подобалася хитавиця. Від неї аж млосно ставало в грудях. Він зовсім не розумів, як люди можуть через неї блювати до повного змертвіння.

Та виконувати таку делікатну працю, як напування коней та ще в темному, претісному трюмі, було нелегко.

Однак через якийсь час біг корабля, плюскотіння за дерев'яною обшивкою стихло, і судно злегка гойдало з боку на бік. Корабель поволі просувався вперед.

Чувся тупіт ніг веслярів по дошках. Раз, два, три, чотири, п'ять! Вперед заносять весла для загрибання! Гуп! Спинились! Занурили весла! Потягли назад. Раз! Два-а! Три-и! Чотири-и! П'ять! Назад повільніше – вода не дає! Потім знов уперед... І ще наче шепіт, наче тихий дзвін струни – то вгорі, в снастях починав свою гру вітер.

І от капітан засвистів і загорлав різні накази. Забігали над головами, загуркотіли по дошках моряки.

Тоді родич руббана кинув Алі одного вниз при конях. І ліхтар, і бурдюк порожній полишив у трюмі.

Алі видерся тільки до ляди і, витнувши голову над дошками, ловив усе, що міг зловити поглядом.

Руббан стоїть на носі, вчепившись у форштевень, і з усіх сил кричить, що робити.

Світить майже повен місяць. От коли буде друга чверть на підході, тоді й почнеться відмінний вітер – мусон.

А зараз тільки жах смерті спроможний гнати в море на зелену воду вітрильники.

Чого тільки не може статися, коли кінчаються одні вітри, а інші ще не наступили?

Вся команда, тягнучи за линви – хаблі, з великою напругою бігла навколо щогли, щоб обернути навкісну рею з вітрилом з лівого борту на правий. Спочатку це було зроблено з першою реєю, потім з другого. Тільки після цього команда спинилась і, повисши на линвах, почала підтягати реї вгору.

Зморщені, зів'ялі вітрила почали розправлятися, надиматись, туго випинатися вперед. Руббан був справжнім ловцем вітру. Вмів ловити нетривкі струмені, а зловивши – тримати.

Цей нічний вітер над Персидською затокою мав би бути свіжим, полегшуючим. Та ба! Він повівся із Аравійської пустелі гарячим подихом – туманний вітер, насичений не вологою, а пустельним пилком. І поступово сяючий місяць та іскристі зорі почали блякнути. Руббан встиг вивірити місце корабля за зірками і стоянкою місяця. Тоді зазирнув у воду, наче в цій темряві, в глибоких хвилях з якимось смарагдовим блиском на гребенях, ніби світилися світлячки, міг щось побачити.

Він пригнувся до вітру, роздуваючи гостро вирізані ніздрі свого горбатого, мов дзьоб папуги, носа. Підіймав руки, міряв пальцем відстані в зірках. І, вдоволений, промовив до команди:

– Можете всі спати. Спіть!

І вся команда цього разу, ані ті, що не могли заснути, чекаючи на веслування, ані ті, що встигли підновити мозолі на долонях, не промовили й слова. Ніхто не розмовляв, ніхто не базікав. Усі кинулися на свої місця на палубі в затишку під паками з різним начинням. І в одну мить поснули. Стерновий виспався і, сотворивши молитву-прохання, взявся за довжелезний румпель, і тільки тоді капітан полишив стерно.

Поволі, стомлено підступив до ляди в палубі і наказав хлопцеві:

— Спускайся вниз, що надивишся на море!– та й поліз по драбині до Алі.

Сказав своєму родичеві, що знов був у трюмі:

— Іди на гору і лягай біля ляди. Нікого не пропускай до коней. Зараз повартуй уважно – я поговорю з хлопцем.

Руббан перевісив на один із кілків ліхтар під скляним ковпаком, як на отих велетенських сторожових вежах-щоглах, що стриміли в сипучих пісках та на острівцях Шатт-ель-Арабу, показуючи морякам прохід.

Разом з Алі потиху, обережно протисся між кіньми і почав оглядати кожного, починаючи від першого. Обмацав, огладив, перебрав шовковисту фарбовану гриву, обдивився уважно копита.

А корабель наче дихав і ворухив рипучими ребрами-шпангоутами.

— Отакої! Товар я взяв дивний, небачений. Коні справні. Але чим тим доведеш, що вони крадені? Де тавро?

— Дай мені, руббане, поташу, або натру з олією, і я тобі виявлю ті місця, де були

поставлені клейма. Де було поставлено тавро еміра, то воно зовсім не збігається з тим тавром, що стоїть тепер на крупах коней,

— Ну добре, ти кмітливий хлопчик! Але, зрештою, не це головне. Все сходиться – я тобі вірю. Тільки тепер все залежить від тебе. Ти мені повинен допомогти...– Руббан наблизив до нього обличчя, прикрив рота долонями. Зашепотів на вухо Алі:

— Той чоловік з моєї команди, який мене підбив на це діло, або сам помилявся, або був другом тих крадіїв – тих, що мені коней збули,– або ж він друг митника. От у чому справа.

— І як це взнати? – спитав Алі.

— Тихше! – засичав крізь зуби руббан.– Це мені ти допоможеш зробити. Я зніму сторожу біля ляди. І в якусь із ночей цей спробує проникнути туди. Якщо проникне, то повинен скоїти лихо з кіньми, значить, він куплений начальником митників Басри. Але якщо туди ніхто не полізе і не нашкодить, то цей чоловік – друг конокрадів і проти мене нічого не мав, просто він намагався позбутися хоч частини здобичі, яка стала путами на ногах самих крадіїв. Я тепер розумію, вони сиділи на островах з цими кіньми і не могли нікуди податися, бо були обложені з усіх боків. Якщо ж цей від еміра, то він, не виконавши того, щоб схопити мене з кіньми і стратити, спробує завдати шкоди коням.

— Але ж, руббане! Якщо ти даси йому залізи, то він може їх отруїти. Може з них кров вицідити, може їх заговорити.

— Заговорювати він не вміє. Якби умів, то зачаклував би, щоб потрапити мені з усіма кіньми до лабети митника. Та бачиш – цього не сталось. Як би він міг отруїти? Він не отруїть. У мене є проти нього одна хитрість. А проколоти всіх коней він зразу не зможе. Якщо ти мені допоможеш, я його вловлю, можеш бути певний!..

Він виліз нагору. А біля ляди, що вела з палуби до коней, поставив свого небожа.

Корабель мчав на південний схід – і за всіма розрахунками мав уже досягти персидського берега. Однак він його не досягав.

Капітан на кораблі не попускав вузду. Все було, як під час бойового походу. По три години спали одні гребці, другі в цей час працювали.

Капітан сам готував їжу на величезній жаровні і сам роздавав воду, кожного разу міняючи бурдюки, щоб напоїти всіх,– не виливав воду до кінця, а давав з бурдюка спочатку людям, а потім зразу ж наказував напоїти коней. Іли двічі на день – після ранішньої молитви і зразу після заходу сонця.

Алі зовсім збився з ніг, пораючись біля коней. Він попрохав замість чаші казанок і з того казанка поїв коней, годував їх колобками з товченого ячменю, змішаного з фініками, сушеними абрикосами. Збирав кінський кізяк і, змочивши сечею, яка стікала під заболи, ліпив колобки на паливо і сушив на палубі.

Вітер не провівав трюм, і від важкого дихання коней, від випару їхньої сечі, від запаху кізяків голова в Алі паморочилась, і він раз по раз біг до ляди, щоб хапнути свіжого повітря. А потім знов товкся в солодкуватому смороді й теплій задусі плавучої конюшні.

На якийсь уже день несамовитої гонитви по зелених хвилях, у постійних ловах

змінних повівів вітру, коні від задухи й застою почали хворіти. В кількох з ніздрів поплив слиз, погано тхнуло із пащеки, з'явилися попрілості в деяких під лямками.

Алі наполовину, ба ні, навіть більше половини згодував заспокоюючого зілля тваринам. Тому коли руббан в черговий раз спустився і спитав, чи ніхто не підкрадався до коней, він не витримав.

— О му'алліме,- зашепотів Алі капітану.- Коні починають хворіти. Їм не вистачає повітря, вільного дихання.

— Так-так, син сестри мені сказав. Ось що, позавтра вітер сталий вхопимо, якщо Аллах від нас не відверне лице своє! Хай славиться його ім'я! І тоді я зніму з варті небожа і дам відпочинок веслярам. Ти зрозумів мене?

— Зрозумів. Тоді той полізе сюди до коней, як усі спатимуть вночі...

— ...і як тільки ми його зловимо, одразу ж знімемо дошки над кіньми -нехай дихають досхочу! І тобі тоді теж буде полегкість - дам слов'янина-раба на підмогу.

— Му'алліме! А чого ти мені не дав його зразу?

— Його присутність злякала б ворога. А тебе він не боїтиметься. До речі - не вилазь вночі нагору і десь заховайся так, щоб він тебе зразу не знайшов і не задавив...

Через день напруги і каторжної праці всіх матросів корабель досяг тих широт, як мовив руббан, де можна зловити справжній вітер. І всім морякам було дано на ніч перепочинок.

Того вечора, крім рису та сушеної акули, руббан пригостив усіх найсолодшими басрійськими фініками, дав по чашечці доброго оманського вина, як сам мовив - із старих запасів.

На ніч спустили великі вітрила і тільки на першу щоглу підняли невеличке нічне вітрило.

Алі заліз у самий ніс корабля і там змайстрував собі сідало, прив'язав линви між кінцями шпангоутів і всередині наклав кілька пальмових циновок. Ото була радість - сидиш собі на циновках, а корабель з хвилі на хвилю переповзає і тебе водночас гойдає на саморобній гойдалці. Крізь щілини в палубнім настилі, до якого рукою можна дістати, раз по раз почали зблискувати зірки.

Алі готувався до бою - оголив лезо ножа, а поруч повстромляв у циновку стріли, щоб були напохваті.

Він завмирав, затамовував дихання при кожнім незвичнім рипінні чи стукові. Стискав древко стріли, аж долоні потом зливало. Нахилявся вперед на своїм сідалі, ледь не падав. Вдивлявся, аж в очах різало і все пливло в темряві наче якимись плямами. Дарма - нікого і нічого!

Та ще якийсь божевільний огир внизу все жував на собі ремені. Як Алі протягував до нього ногу і починав злегка огладжувати п'ятою по вухах та гриві - перепинявся, однак плямкав губами. От такий був навіжений огир...

Під ранок напруга зморила Алі, і він задрімав. І перестав гладити ногою "свого" аргмака. І зразу почулося гризіння дерева. Алі прокинувся в якомусь жахливому маренні - все тіло боліло і мліло від сидіння. І знову заснув, як тільки заспокоїв жереба.

І так весь час до вранішньої молитви саят-аль-фаджр. Як засвітилось рожевим небо над важкими смарагдовими хвилями, то капітан-руббан гуняво заволав, закликаючи правовірних до молитви.

Алі стояв на молитві і проказував фатіху, а самому було заздрісно, що зінджі-нурці, не підняті капітаном, спатимуть до того часу, поки їх припечуть безжальні промені сонця. Гріх таке правовірному мусульманину думати. Та він за глупу ніч так стомився, що ледь достояв молитву.

Друга ніч і третя були ще більш задушними й глупими. Після третьої ночі Алі вже ледь волочив ноги – так йому не вистачало перепочинку. Щоправда, вдень він тричі зміг поспати – просто перестав прибирати кізяки за кіньми та ліпити з них колобки. А щоб цього не помітили, взяв старі, трохи їх підмочив у жижі й поліз на палубу покласти під сонце. Він рівненько розкладав кізяки під лівим фальшбортом, а повіки напливали йому на очі, мов важкі глиняні завіси. Його хитало, та щоб цього не помітили ті, що лагодили снасті на рибу, він як старий моряк, ще сильніше розхитувався при ході. І він перехопив погляд, коли перечепився і ледь не впав у ляду до коней. Тільки на блискавичну мить відкрились очі смаглявого, губатого, як зіндж, оманця і ніби сказали Алі: "Ну от- ти доспів, дозрів, хлопче! По тебе сьогодні прийдуть!"

Після полуденної молитви руббан спустився вниз і промовив:

— Кінчається твоє випробування. Нема лазутчика в моїй команді. Дарма я тебе мучив. Зараз покличу раба-слов'янина та інших хлопців і розберемо частину палубного пастилу. Скінчились твої муки!

— Тихше, о руббане! Лишимо палубу недоторканою тільки на цю ніч...

— Щось помітив? – тихо спитав руббан.

— Кілька разів протягом дня Алі встиг переспати по якійсь годині. І під ніч був бадьорий та рухливий як і три ночі перед тим. Він весь тремтів від передчуття кривавої пригоди, що мала статися цієї ночі. З одного стрибка він видерся на свою гойдалку.

Як і перших три ночі, він напружено прислухався до кожного незвичного стуку-рипу й шерхоту. Бо звичні звуки дерев'яного велетня-вітрильника уже знав – рипіння брусів, скрип дерев'яних коліщат у блоках для підйому реїв, клацання мідних казанів у паках.

Він чекав, як зариплять щаблі драбини, як буде тихо спускатися до тугому, як тихо вдарять п'яти, якщо ворог стрибне з верхньої палуби крізь ляду. Як зариплять під його обережними кроками планки пайолів. Тоді занепокояться коні. Вони обов'язково занепокояться, бо звикли лише до ходи й запаху Алі та небожа руббана. Навіть коли спускався в це плавуче стійло руббан, коні дровичись.

І от коли занепокояться скакуни – Алі зготується до удару. Спочатку потне ворога стрілами, а тоді правицею метне ножа. Він уже сьогодні вдень пробував це робити із заплющеними очима, на звук. І нічого, виходило.

Була вже північ, і руббан проквилев над його головного нічну молитву – саят-аль-лейль. Потім його впевнені чіткі кроки пролунали над головою Алі по дзвінких промаслених дошках палуби.

Алі підвів голову. Крізь щілину йому підморгнула блакитна зірка, і здалося, що промені від неї проникають сюди в трюм такі самі, як випромінював синій діамант тоді, в подвір'ї іудея Бен Сахла.

Він посміхнувся зірці і сказав собі подумки: "Яка дурниця, що камінь проклятий і тому накликає біду! Він просто занадто дорогий і його легко сховати! Правду говорив старий! Але де ж моя зірка? Хто мені, крім мандейця, скаже? В кого спитати?! Та ні! Це гріх і глупота – в когось питати про свою зірку! Тільки такий звіддар і мудрець непомильно може показати мені мою зірку! Та й зрештою, чого мучитись – узнавати, де вона?! Головне, що вона в мене є! Якби її не було наді мною і вона мене не охороняла, то вже б я скільки разів загинув? На щоглі від цих стріл – це раз! У башті від тортур – два! Від ножа фальшивого куфаджі – три! І на острові від ножа Абу Амара – чотири! І в таріді конокрадів – п'ять! І тут на мене хтось чатує! Це шість. Але я його сам заб'ю, як шакала! Ну та вже сьогодні він якщо й прийде, то пізніше. Бо зараз капітан ще не спить.

Ось він вимірює й читає свою морську книгу – он видно відблиски ліхтаря. Поки він не ляже спати, можу трохи перепочити. Коли ж вкладеться –тоді треба пильнувати. А поки що можна трохи перепочити..."

І він простяг ногу до вередливого скакуна й погладив його пальцями поміж вухами.

Кінь, граючись і ніби дякуючи, прихопив теплими м'якими губами його за литку. Алі забрав ногу і згорнувся на своїй гойдалці.

Розмірено підіймався і опадав вітрильник на пружних хвилях. Через рівні проміжки часу плюскалася вода під носом невтомого трудівника-корабля. Розмірено рипіли всі дерев'яні з'єднання, які тільки могли рипіти. Розмірено гойдало хлопцеве сідало під самісінькою палубою. Тихо порскали й зрідка потупували скакуни.

Алі відчув, як норовистий підвів морду, схопив його за ногу і щосили потяг до себе.

А бодай!.. – скрикнув і захлинувся Алі, бо чиясь здоровенна долоня закрила йому рота. Хлопець, обісівши від страху, змахнув рукою, шукаючи стрілу. Аж ось стріла у нього в руці, і він тне нею туди вниз, куди його тягнуть. Його стискають такі могутні руки, що зараз ще мить – і розчавлять, як горобине яйце! Він б'є стрілою швидко-швидко, тільки хекання у відповідь. В останніх корчах намагає ножа і лівицею кидає навмання. І зразу ж корабель наче здригнувся від шаленого кінського гоготіння.

Алі випустили, і він полетів кудись униз, під ноги якійсь людині. Потім його штурхонули щосили, і він покотився далі в темряву. Зрозумів, що врятований – він потрапив у прохід межі кіньми. І поспішив швидше до ляди. Навіть не звівся на ноги, а щодуху біг навкарачки.

А за спиною чулися глухі удари копитом і передсмертні зойки людини.

Коні збудились, заіржали.

Нагорі загукали люди. Першими до ляди підскочили руббан і чотири здоровенних зінджі. Алі вже висунув голову над лядою. До нього нахилися руббан.

— Хто? Ти впізнав?

— Не знаю. Його навіжений затовк. Він і слова не вимовив. Думаю, що йому кі-кі-

нець! – загикувався Алі.

— Спускайся вниз! – наказав руббан.– Проведеш хлопців, нехай вони заберуть.

На палубі вже засвітили три лампи під скляними ковпаками. Алі було страшно. Він не хотів спускатись униз.

— Лізь і веди хлопців! – жорстоко наказав руббан.

— Дай мені лампу...– заговорив Алі, відтягуючи час спуску вниз.

Капітан кивнув головою першому зінджу, і той мимо Алі стрибнув, наче величезний чорний котяра, в отвір ляди, за ним ще двоє. Вони зняли зі шаблів Алі і поставили його на пайоли. Четвертий зіндж обережно спустився по шаблях, тримаючи над головою лампу.

Алі спробував пройти із зінджами до потерпілого, та сполохані коні гоготіли, рвалися на прив'язі, роздирали собі вудилами губи.

Тоді Алі наказав зінджам стояти на місці, а сам, узявши лампу і торбу з зіллям, рушив вузьким проходом, весь час пригинаючись під линвами від лямок.

Він огладжував коней і говорив їм всілякі ласкаві слова. Та чим ближче підступав до навіженого коня, тим моторошніше йому ставало, і ноги наче облипали глиною. Алі покликав огиря, і той на його голос заіржав, ніби пожалівся. Кінь обернувся в тіснім закутку і зовсім закрив те, що валялось в нього під копитами.

Шлея, на якій кінь зависав передніми ногами була обірвана, і він при кожному коливанні корабля переступав по мокрих, наче чорних від крові решітках.

Алі витяг із торби зілля і пхнув коневі в губи. Кінь схопив і з насолодою розжував зілля, заковтав.

Наче за порухом палички чародія, огир заспокоївся і почав гратись із подертим рукавом джубби Алі.

Тепер хлопець перехилився під ганах коня і зазирнув на того, кого мав поцілити ножом цієї ночі.

Від того що він побачив, йому стало холодно і піт залив усе його тіло. Втисшись у закуток самого носа, вхопившись намертво могутніми руками за дерев'яний брус, напівлежав– напівсидів матрос-оманець. Ноги в нього були виламані, вивернуті, мішанина м'яса, крові, з якої стирчали кістки. З-під спини в нього теж спливала кров. Він заворушив губами, й Алі довелося нахилитись, щоб почути й розібрати.

— Гад заговорений... Мало тобі цього людодіда, ти ще й стріли отруїв?... Проклинаю тебе... і заклинаю коней... бути свідками моєї погибелі. Будь ти... – він щось зашепотів, видно прокляття, а потім хотів плюнути на Алі. Та кривава слина зависла в нього на губах.

Потім він напружився і сказав зовсім виразно:

— Хусейн тебе дістане!..

Після того він ще щось шемрав, шепотів, пускав криваву слину по товстих варгах.

Обісілий кінь заспокоївся зовсім, та й інші коні теж притихли. І тоді зінджі обережно пройшли поміж тваринами і забрали нагору потрощеного оманця.

Один із зінджі, найстарший віком, порався коло нього. Намагався чімсь напоїти

конаючого. Та зілля виливалося назад, розпливалося по широченних м'язистих грудях. Руббан нахилився над спотвореним моряком, щоб вловити хоч якесь слово. Та даремно. Скоро й дихання його припинилось. Тоді руббан спустився вниз, ніби подивитися на навіженого коня.

Та він тільки спитав, тихо-тихо, Алі:

— Що він сказав?

— Сказав, що йому допомагав якийсь Хусейн, і ні слова більше.

— Ти нічого не чув, нічого не второпав, що він мимрив. Оберегайся, бо твоє життя ще в небезпеці. Стережись до полуденної молитви. Сиди тихо.

— Я хочу нагору... Мені тут задушно. Я нічого не бачу.

— Переполошився? Я лишу лампу. Дивись, не чіпай її – пожежу на морі не загасиш, живцем підсмажимося!... – Руббан добре приладнав на основі щогли лампу.

— Не бійся. Я зараз усіх поставлю до весел і вітрил. Сюди ніхто не залізе...

"А чого ж ти сказав, щоб я оберегався? Га?!" – хотів крикнути Алі руббану в спину. Та не наважився, а поспішив зразу до лютого коня, хоч зілля зробило його лагідним і тихим.

Алі ледь не заплакав з розпачу – якщо тепер хтось кине́ться до хлопця – такий кінь йому не захисник! У темряві, що ледь проривалася червоним світлом корабельної лампи, відшукав свої стріли. Ту, якою колов оманця, а значить, з отруйним наконечником, він знайшов скривавленою і з геть почавленим древком та оперенням. Тепер обережно з цими стрілами – слова померлого були, без сумніву, щирою правдою. Бо тільки в ненависті люди говорять щиру правду, пригадав він слова базарного цирульника Ахмеда. І без сумніву – то була отрута деревної змії із саду мандейця. Наконечник розчавленої стріли отруйний. Та чи потрапила отрута на інші стріли?!

Алі відділив отруйний наконечник від почавленого древка і приладнав до цілої стріли. Вийшла чудова стріла-вилка. З пересторогою, обережно засунув Алі стріли у саморобний сагайдак. Він повзав у коней під копитами і шукав свого ножа. Та ніяк не міг знайти. Тоді підвівся і обдивився обісілого коня, обмацав його і знайшов різану рану. Це він його ножем ударив, коли пожбури́в ножа в напасника. Тому кінь і загоготів так шалено!

"Так, будемо міркувати! – сказав собі Алі й уявив, як ніж чиркає коня в корінь вуха і далі летить униз, навкіс. – Отак буде падати ніж, отут він вдариться об брус і відскочить сюди Алі став навколішки, обережно опу́стив руку під край пайолу – і його пальці торкнулися в бридкій жи́жі гострого леза. Коли ж Алі витяг ніж і обдивився його, він із здивуванням побачив, що це не його ніж.

Тоді Алі заходився знов шукати свого ножа. І віднайшов його в щілині між двома брусами. Тепер мав аж два справжніх ножі! Він крутив їх і ловив на їхні булатні леза червоне світло лампи, милувався грою муарового візерунка. І тут відчув, що хтось дивиться на нього. Він підвів очі від ножів і побачив, що з-за другої щогли на нього кидається чоловік із лицем, замотаним до самісіньких очей платом. Хлопець пригнувся і прослизнув під черевом коней.

Коли той, з платом на обличчі, побачив, що хлопець сховався за лютого коня, він зразу ж метнувся до драбини, підтягся на руках і зник у темряві на палубі. Коли на крик Алі прибігли зінджі й небіж руббана, він їм збрехав, що йому з'явився привид людського скелета, із черепом, загорнутим у бедуїнський плат білого кольору,

Зінджі і небіж руббана вислухали його поблажливо, для заспокоєння хлопця позаглядали в темні закутки і, незлостиво сміючись, піднялися на палубу.

Алі знову повернувся до свого коня-рятівника, загнуждав його і, роздумуючи, що йде проти інтересу, користі руббана – понадрізав майже до кінця шлеї, на яких напівсидів шалений огир. Сам же юний мандрівник заліз подалі до форштевню під настил палуби. І тут, зовсім непомітний у глибокій тіні, став чекати на ще одного, як йому гадалося, свого вбивцю. Як йому не було страшно, як не лихоманило від хвилювання та очікування біди, він небавом зігрівся в своїй видуреній джуббі, і його почало хилити на сон. Засинав швидко, але думка його крутилася навколо ціни про цю джуббу – таку чудову і пишну кілька днів тому і геть тепер роздерту, пошматовану й перекалянну кров'ю та кінською гижею.

Скоцюрбившись геть у колобок, затисши в кожній руці по різаку, він спав важким сном, який скоріш був гнітючим і жахливим маренням, аніж відпочинком.

21. ЧАКЛУН

Від страшних, кривавих снів його звільнили голосні удари барабана.

Алі розклепив очі і побачив, що крізь щілину палубного настилу і крізь ляду згори в трюм вливається блакитне світло підступаючого дня.

Алі виповз із схованки і, розправляючись біля свого рятівника, застогнав від болю – все тіло, кожен суглоб, кожна кісточка, кожен м'яз пронизував біль.

Не випускаючи ножів, почапав повз коней. Тварини призивно іржали до Алі, деякі навіть тяглися до нього теплими мордами. Час уже було порати й напувати коней. Та дрібний стукіт барабана був такий незвичний і тривожний, що Алі не затримався біля тварин, а поспішив нагору. Він узяв надщербленого ножа в зуби і, допомагаючи собі лівою рукою, обережно поліз по драбині. Витнув голову із ляди обережно-обережно і ось що побачив.

Корабель іде на південний схід, бо рожевостей край неба на дві п'яді з лівої руки,

Іде корабель лише під нічним малим вітрилом.

Вся команда, крім капітана і його старшого небожа, сидить на баці ' попід обома бортами.

Всі скулиніг. Навіть білоголовий, як борошном припорошений, слов'янин-раб. Посередині між ними крутиться дивний коричневошкірий чоловік у довгій дорогій спідниці. На голові в нього гостроверха козяча шапка. Лице помальоване червоними і білими смугами. Він стукотить дрібно й лунко в довгий барабан і маленькими кроками ходить навколо плетеної із трави корзини.

Нараз спиняється. Ударяє три рази в барабан щосили і схиляється до корзини. Відкидає кришку і звідтіля хапає щось кругле. Піднімає над головою високо, і всі бачать, що це людський череп.

Зойк виривається з могутніх грудей зінджів-веслярів. Араби затамували подих, заціпеніли. Раб-слов'янин здивовано піднімає брови і прикриває долонею очі – бо з глазниць мертвої голови вириваються яскраві промені світла. Це триває якесь мить, але всі, хто сидить під правим бортом, зненацька захоплені цим незвичним і зловісним видовищем.

Коричневошкірий швидко опускає мертву голову і кладе на верх барабана. Зразу ж після того над морем спалахнули промені сонця, забарвили рожевим вітрило, щогли і спину коричневошкірому. Та на сонце ніхто не звернув уваги, бо всі ще були приголомшені видовищем чародійського черепа.

А корчневошкірий вже вів хрипким голосом:

– Це голова мого тата... Його сила була незмірна і вміння незбагненне. Тому чаклуни з усіх сусідніх племен ненавиділи його і намагалися звести. Зрештою це їм вдалося завдяки отруті. І вони з'їли мозок мого тата. Але це їм не допомогло. Бо моя мама втекла на острови і там мене зростила. І я заляв на ворогів батька. Всі його вбивці померли в муках. Проти мене повстали всі їхні родичі, і я полишив свою землю. Та завдяки магії я віднайшов голову свого тата, і тепер вона мені допомагає. І сьогодні я побачив, що тато мені допомагає. Я визнаю, хто замислив погане проти нашого му'алліма, нашого годувальника... Ви бачили, як помер оманець? Невже ще хтось хоче так сконати? Скажіть мені. Я ще раз запитую – хто замислив і діяв проти капітана, проти команди, проти корабля, проти коней? Присягаюсь оцим черепом, щира відповідь буде викупом ворохобнику. Волосина з нього не впаде.

Та матроси в заціпенінні мовчали. Жоден не порушився, не посунувся, не зайорзав на палубі. Тоді чаклун поклав череп у корзину, зняв з плеча перев'язь барабана, поклав на палубу волохату козячу шапку, зняв із себе довгу спідницю, браслети з рук і з ніг, зняв ладунку з шиї і все склав до ніг.

Просто біля щоки Алі пройшли ноги в пальмових сандалях. Над самісінькою головою хлопця пройшли руббан і його небіж. Той зігнувся навпіл і пер на собі здоровенний бурдюк води. Ось вони перед голим.

Капітан вийняв з-за пояса порцелянову широку чашу. Підставив під носик бурдюка небожеві. Заплюскотіла вода. Коли чаша наповнилась, капітан почав поволі її пити, високо задерши і голову, і чашу, щоб усі бачили, що він не виливає воду за пазуху.

Голий сказав команді:

— Нехай ніхто не думає про отруту. Ніхто не думає про отруту! Не думайте про отруту!!! – І клацнув пальцями. – Дай, о руббане, чашу води коняреві, - показав великим пальцем на ляду. – Його мучить спрага і сумнів.

Алі сховав ніж за пазуху, виліз і підбіг по чашу води. Вода була не дуже смачна – відгонила шкірою, зате холодна.

— Тепер, мій руббане, злий мені на руки, щоб усі бачили, що в мене на руках немає отрути.

Алі з розпачем дивився, як під тонкою цівкою чаклун миє руки. В нього заходилося серце від плюскоту води по палубних дошках.

Тепер ви всі не думайте про отруту, а будете пити зо мною з однієї чаші по одному ковтку. Почали!

Небіж капітана налив у чашу води і дав надпити ковток голому.

Затим голий покликав слов'янина. Той випив ковток і пішов назад на своє місце, крекчучи та розтираючи стегна. Після слов'янина інші моряки теж мовчки підходили до ворожбита і пили по ковтку води.

Коли останній сів на своє місце голий сказав:

Тепер питимуть вдруге зо мною ті, кому я скажу. А ви ніхто не думайте про отруту.

Сонце вже височіло над обрієм, може, пальців на п'ять. Час би й молитись. Коричневошкірий стояв спиною до сонця, пильно дивився в очі кожному, кого він підкликав, надпивав з чаші, давав випити чашу до кінця.

Серед викликаних був і раб-слов'янин. Лице в нього було похмуре, і він мружив блакитні урочливі 2 очі.

Алі побачив, що чаклун, коли зробив ковток, то вмочив кінець своєї бороди в чашу. І хлопець подумав: "А чи інші це побачили?"

Потім так само – ковток чаклун, два-три ковтки пили всі –оманці-веслярі, один зіндж-нурець і один йеменець – далекий родич руббана.

Першого схопило слов'янина. Він рвучко звівся на хиткі ноги і, зігнутий навпіл, перекинувся через фальшборт. Його швидко вивернуло і зразу ж відпустило. Він витер рясний піт з чола і опустився навпочіпки під бортом.

Другим почало вивертати негра. Коли він облегшився, то просто впав на палубу – ноги його вже не тримали. Він тільки важко дихав і крутив витріщеними білками очей, мов приголомшений віл на бойні.

Руббанового родича схопило корчі, і він ледь доповз до борта, щоб не загидити палубу. Голий чародія підійшов до кожного з них по черзі і, вказуючи пальцем, проказав:

— Ти, – це він слов'янинові, – крав воду, бо тебе весь час мучить спрага. Не пий багато, а краще їж солоне акул'яче м'ясо. Легше буде. Ти, – це він зінджу-нурцеві, – обдурих нашого руббана, коли він тобі дав гроші на молоду білу повію. І ти їх пропив, а на рештки переспав із старою негритьянкою. Ти – до родича руббана – обдурював нашого годувальника, коли ходив на базар. Торгувався довго, купував дешево, а різницю клав собі в пояс. Руббане! Ти їх вибачаєш?

— Такі гріхи можна вибачити... Але скажи мені, віща людино, що ці приховують?

Три оманці сиділи скулиніг і мовчали. Але їх тусило, просто підкидало на місці. Особливо було погано одному – наймолодшому: корчі крутили його тілом, наче в нього починався припадок падучої.

З усіх трьох піт чурів ручаями і капав на сухі й вибілені дошки палуби.

Наймолодший хотів щось сказати, вуста його ворушились, але слів не було чути.

Тоді чаклун віддав чашу руббану, а сам схилився до підозрюваного.

— Що ти говориш? Це він – чаклун показав на старшого оманця – підговорив тебе погубити коней?.. А ти просиш води?.. Просиш не вбивати? А тебе ніхто не вбиває. Тебе

вбиває твій злочин... Ну добре, ти мені не віриш. Дивіться всі – я п'ю воду, потім зіндж п'є воду, потім ти, але тобі вона не допоможе, поки не звільнишся від брехні...

І дійсно, після кількох ковтків моряк-зіндж ожив, почав рівно дихати, утер мокре чоло, і більше в нього не трусилися ні руки, ні ноги.

Молодий оманець пожадливо випив до кінця, висмоктав воду – і за кілька хвилин почав кричати, хапатись за живіт, роздирати на собі одяг, шкребти шкіру щосили, і на дошки з глибоких подряпин напливала кров.

— Во-ди-и! Води-и-и! – волав він скажено.

— Води! – захрипів середульший.

— Ти хочеш сказати правду?

— Води! Води!

— Води! Вод-ди-и-и! В-ввод-ди!!! – завивав молодший.

Старший раптом наче хихикнув і почав щосили битись лицем об дошки. Кров бризкала на всі боки. Алі чув, як від удару об брус тріснули зуби.

— Дивись, дивись...– говорив чаклун до молодшого оманця,– він буде довго-довго мучитись, поки сконає... А ти ще довше конатимеш! – А тоді звернувся до руббана:

— Му'алліме! Вони зараз мучатимуться, та вони злочинці... Інші не винні – вони вільні і для праці, і для молитви...

І, ніби вибачаючись, він схилився перед капітаном.

— А капітан, трохи постоявши мовчки, підняв руки вгору й проспівав заклик.

Усі мусульмани звелись і посмішили на чисту корму, щоб сотворити вранішній намаз. Капітан став лицем у напрямку Мекки – він-бо був справжнім знавцем зоряних шляхів і знав непомильно всі напрямки до всіх славних міст. Правовірні почали творити за капітаном ранішню молитву саят-аль-фаджр, то підносячи руки до блакитного неба, то припадаючи лицем до палубного настилу. Алі молився для вигляду, а сам повсякчас, коли вклякав, зиркав з-під руки, що робиться з приреченими. Старший втисся головою в кут між бортом і бушпритом і тільки човгав скарлюченими стопами по гладеньких дошках.

Середульший дряпав собі горло і пускав слину на подерту сорочку.

Молодший лежав на боці і щосили стискав руками черство, а ноги його сіпались, ніби він збирався танцювати.

Білоголовий слов'янин з якоюсь сумною посмішкою споглядав на муки підозрюваних.

Чаклуна і корзини з черепом його батька не було, наче він випарився, чи й взагалі був оманою, марою.

А зінджі молилися. І той зіндж, що на шкоду собі обдував руббана, теж молився, може, ще ревніше, ніж завжди.

Тільки правовірні скінчили молитву, як заволав молодший оманець.

— Я скажу... всю правду... правду... правду... Тільки дайте хорошої... чистої... води...– Та зразу й затих.

Капітан стояв непорушно, а чаклун знову звідкілясь виник. Він то ставав

навколiшки i прикладався вухом до вуст оманця, то пiднiмався i шепотiв щось на вухо руббановi.

Лице руббана поступово темнiло, наливалося кров'ю. Він важко дихав i почав то витягувати чингал-джамбiю з пiхов, то зi стуком вганяти назад. Він так стискав держак зброї, що йому аж побiлили нiгтi.

Коли ж отруений оманець замовк, руббан скинув руку вгору i заволав не своїм голосом:

— О Аллах! Закликаю тебе в свiдки - я не хотiв i не хочу кровi цих ворохобникiв. Але вони хотiли моєї смертi i смертi моїх матросiв. Вони хотiли наших мук i нашої смертi, дорогi мої браття-моряки! Вони прагли нашого добра. I це не найбільший їхнiй злочин. Славний наш султан Салах ад-Дiн - та буде йому i його воїнам благословення та покрiплення Аллаха! -вибив триклятих псiв-хрестоносцiв iз славного мiста Єршалаїма. I вiд цього дня почалася перемога жовтого прапора правовiрного султана. А чому він перемiг, браття мої?! Тому, що вiддав себе джихаду душею i тiлом! Хай благословить та покрiпить його Аллах! I ще тому, що він вiдновив віру, тому, що він знищив iсмаїлiтську ересь i всiх даїз цього зловредного вчення! Це ж бо вони сiють розбрат, колотнечу i змови серед правовiрних. Адже то лжехалiфи Фатiмiди сприяли хрестоносним кораблям здобути порти Палестини. А це тому - знайте, о браття! - що вони не тiльки лжеродичi пророка - хай славиться його ім'я! - вони ще й лже-араби. Бо вони за кров'ю - потаємнi iудеї... Ось вони й продавали арабські землi залiзним псам! I оцi три шакали! - Руббан тицьнув пальцем в скорчених оманцiв.-Вони теж фальшивi, як фатiмiдський чорний дирхем - срібло тiльки згори для блиску, а все мiдь... Коли ми допомагаємо славному султану Салах ад-Дiну своїм умінням i торговельним прибутком, вони змовились iз цим павуком-митником, щоб я купив крадених коней. А він, павук, потiм би вiддав коней їхньому хазяїну - еміру Басри. I я б завис на хресті. А ви, мої любi браття, пiшли б у кайданах. А мій улюблений корабель, мій стрiмкий птах пiшов би у володіння цих еретикiв!.. Мій корабель!!!

Руббан замовк i схилив голову на плече, мов прислухався до власних, слiв. А тоді заволав шалено, i судини напнулися вузлами на його волячій шії:

— Мій корабель цим шакалам?! А моїх морякiв-соколiв у пута! Присягаюсь розлученням, я цих двох заб'ю без пролиття кровi! Облийте їх i загорніть у старе вiтрило, повiсьте на реї. Н'кумбi, напої їх зiллям, щоб вони були при тямi. А цього постав на ноги.

Руббан разiв три глибоко вдихнув i видихнув. Це наче його заспокоїло, i він заходився за допомогою хрестовини з тонких паличок вимiрювати висоту сонця вiдносно обрiю.

Того що, робили iз злочинцями, він наче не бачив i не чув.

Та тiльки-но двох фальшивих османцiв пiдтягли на реї, руббан закликав:

— Немає бога, крiм Аллаха, i Мухаммед пророк його! Це головне! Хто покрiплює віру i захищає життя та майно правовiрних, той iстинний мусульманин. Все ж iнше - ворохобництво та ересь! Хто серед правовiрних засiває рiзні погляди й суперечки, той

хоче пожати нашу погибель. А тому кожному ворохобнику, кожному потаємному змовнику - смерть!

— Смерть ворохобникам!..- закричали всі на кораблі. Кричав і молодий відступник-ісмаїліт, і захоплений загальним шалом Алі.

Капітан наказав чаклуну:

— Дай йому палицю, нехай він перший ударить своїх да'ї.

Алі широко відкритими очима витріщився на молодого оманця - кілька хвилин тому він конав і ледь шепотів свої зізнання коричневошкірому чаклуну. А тепер він на перший же порух правиці руббана схопив червоний мангровий ' кийок і щосили вдарив по запеленутому у вітрило да'ї.

Інші теж похапали з палуби кийки, що їх цілий оберемок приніс небіж руббана, та й заходилися молотити по пов'язаних змовниках.

Так сталося, що осторонь розправи лишилися тільки Алі та раб-слов'янин.

— А ти чому не б'єш цих шакалів?! Га?!

— Я у тебе раб... Моя віра інша і закон теж не такий... як ваш... Раб працює на господаря... Та раб не захищає його... І раб не співає і не грає господареві... Ти господар моєї спини і руки... але не віри та звичайв...

— Он як?! — здивувався капітан і рукою показав, щоб припинили лупасити лазутчиків.- Якщо я тобі дам свободу, тоді ти їх заб'єш?

— Свобода така - я хочу - б'ю... а не хочу - не б'ю...

— Якщо так, то йди вниз і доглядай за кіньми! - А тоді до небожа: - Ти видай йому бурдюк води для коней.

А потім уже до всіх:

— Славлю Аллаха і присягаюсь ім'ям пророка! Правду кажуть мудрі люди -слов'янин завжди злодій, упертий віл і п'яниця... А ти чого не береш палиці? - повернувся до Алі.-Ти, може, прихвостень здохлих цих лжехаліфів?!

— О ні, му'алліме! Присягаюсь розлучанням, ні!

— Так бери кийок і добивай цю погань.

— Не можу, о му'алліме...

— Чому?!!

— Тому, що я митника і всіх його шакалів так ненавиджу, що не хочу бути на них схожим...

— Брешеш, ти чимось із ними пов'язаний!

— О ні, руббане! - І, не тямлячи себе від обурення і образи, що йому не вірять, він рвучко нахилився, став навколішки і здер із себе джуббу.

Матроси й сам руббан вражено дивилися на худющу спину хлопця.

Вся шкіра була сполосувала, подерта ударами канчука. Де-де шкіра вже піджила і навіть струпи почали відпадати, а де ще й рани були спухлі, і з них сочилася сукровиця.

Алі підвівся, канув джуббу на палубу, і крізь тканину глухо вдарились, стукнули ножі об дерево. Хлопець оголив живіт, і всі побачили синю пляму на всю ширину живота.

- Руббане! Тебе коли-небудь смажили жаровнею?

- Присягаюсь Аллахом, ім'ям пророка! - заволав руббан, і очі його налились кров'ю.- Ви бачите на спині цього бідолахи знаки підлості? Ось що свідчить проти митника! А ці ісмаїлітські шакали хотіли, щоб із нами, правовірними, зробили те ж саме?! Та не бути йому ніколи!!! Бийте їх, бийте гадів, поки їхнє м'ясо не відстане від кісток!!!

І на приречених посипалися удари мангрових пружних кийків.

Коли Алі підняв джуббу і почав її вдягати, капітан помацав підкладку.

— Що це - покажи?

Алі знехотя витяг перший свій ніж і подав руббанові.

— А другий?

Хлопець видобув із джубби і другий, з обламаним вістряем.

— Хто тобі їх дав?! - Очі капітана хижо звузились.

— Це моя здобич. Мене хотіли цими ножами забити. Оцим - у Басрі, а оцим на твоєму кораблі.

— Чого ж ти утаїв від мене таку річ?!

— Бо для тебе ніж- дрібничка, руббане, а мені - великий маєток. Ось дивись - у тебе цілий корабель. Хіба ти збіднів, що я взяв від свого убивці його зброю?

— Ну добре, лиши собі різак, а мені скажи, чому тебе мордували люди митника?

— Вони хотіли, щоб я не дотримав слова і порушив клятву...

— А кому ти дав клятву?

— Я поклявся одному торговцеві ім'ям пророка і Аллахом, що мовчатиму про різні дива і скарби, які ми з ним оглядали...

— І ти не порушив слова?

— Ні, мій руббане. І словом не виказав нічого про ту людину.

— І тебе відпустили?! Це дивно.

— Мені теж дивно, бо мене обіцяли згноїти у Водяній вежі...

— Ну нічого, потім я розберусь із твоєю загадкою. Ми все розплутаємо, коли ти мені розкажеш всі подробиці... Та про це іншим разом.

Алі мовчки поправляв на собі одяг.

— Спускайся і порай коней. Тепер ви вдвох із слов'янином у мене будете при конях... Взагалі, в цю подорож мені щастить - і шпигуни, і юродиві завелись на кораблі. Той не хоче свободи, а той відмовляється від помсти своїм мучителям! О Аллах! Велика твоя милість і незбагненні дива, що ти твориш у світі!

Капітан звів руки до неба і, подякувавши Аллаху за його щедроти й дива, пішов і собі вжучити кийком митникових найманців.

Хлопець спустився до трюму, і вони вдвох із слов'янином почали напувати й порати коней. І тут, у напівтемряві трюму, прорізаний тонкими променями золотого сонця, що вдарили крізь щілини палубного настилу, Алі побачив, що слов'янин зовсім не віл безтямний і впертий, як тільки-но говорив руббан. Слов'янин виявився вправним і уважним конюхом. Алі без зайвих слів визнав його зверхність і поспішив йому

допомагати. Всі коні просто самі йшли слов'янину в руки. Окрім того жереба, що потовк ворога Алі.

— Огир твій – він наврочений... попсований... Хтось погане око на нього поклав...

— Звідки ти знаєш коней – ти ж бо слов'янин? А вони живуть у холодних лісах і добувають хутра...

— Наші землі багаті... і холод... і тепло... і ліс є... і степ є... Все зелене-зелене... Пустелі нема... Коні є людські... коні є дикі... Я служив князю і ловив у степу диких коней... Я служив князю – стріляв птахів весною і восени...

— Хто такий "князь"?

— Ну, це наче емір... чи султан... виходить...

— Так ти його раб? Чому він тебе продав у рабство до наших країв?

— Ні, я вільний... Я пішов із князем у далекий степ бити куманів 5... Була чорна прикмета – ніч серед дня спустилася... Воїни жах у серці відчули, слабкість у руках... Кумани налетіли як хмара сарани... Ми – билися до кінця сил... вони змогли... Усім нам і пов'язали пута... Князі полонені у шатрі жили... Воїни під сонцем і зорями... Мене зв'язали і погнали за гори во Обези. Там загнали в корабель, попливли в Трапезунд... Продали туркам із Коньї. З Коньї продали в Мосул. Там продали в Каїр. Там продали в Іскандерію. Там продали в Джідду. У Джідді продали в Моху. З Мохи купив мене руббан.

— Тобі дуже погано в наших землях?

— Ха-ха! Як може добре бути в неволі? Слова – чужі, віра – чужа, звичаї – чужі. Спрага... спека, голод... А коні ваші добрі... Кожен кінь... є скарб...

Поки вони порали коней і вели бесіду про неволю й далеку землю слов'ян, над ними завершалась страта лазутчиків.

22. ПАПУГА-СПІВТРАПЕЗНИК

Легкий протяг засмоктав у трюм запах розпалюваного вугілля. Алі потягнув носом. Раб-слов'янин теж зашморгав і вирік:

Готують блискавку із китайського снігу... Непевна справа – раз ворога побиває... раз своїх забиває і палить... Руббан ворогів побачив... Бій буде... – І слов'янин-раб почав хреститись, як монахи в монастирі під час свята, і щось проказувати своєю мовою, неквапливою й тягучою.

— Про що молишся?

— Не хочу помирати від гіркої й солоної води. Хочу гнити під зеленою травою у своєму степу...

На горі все сильніше стукотів, калатав барабан, до нього приєдналося гугняве вищання дудки і йєменці завели жіночим співом бойову пісню. Від того співу пронизливими високими голосами в Алі аж мурашки пішли по спині і по руках, а слов'янин швидко почав хреститись, але слова молитви проказував так само неквапно і співуче. Враз увесь галас обтяло мов бритвою, і над кораблем залунали крики залізної горлянки руббана. Навіть отут, у трюмі, було чути кожне слово його.

— Гей, люди! Спиніться! Маємо нагальну справу! Заклинаю Аллахом –спиніться!

Та як не горлав руббан, певно, той корабель не стишував ходу.

І тоді знов шалено загуркотів барабан, загугнявила пронизливо дудка, тупотіли ноги моряків, рипіли блоки для пересування реїв... Одним словом, на палубі знялася справжня веремія.

Коні почали іржати, пихати, бити в перебірки так, що летіли тріски. Алі кинувся втишувати шаленого огира, і в цей час на палубі лупонув грім – один раз, зразу ж удруге. І вмить у трюмі погасли золоті промені сонця, через ляду залився у трюм густий кислий дим.

Калатав барабан, завивала дудка, і рипіли об вирізи у фальшборті вальки велетенських весел. Розмірено гупали над головами Алі і слов'янина ноги веслярів.

Коні просто обісіли.

І хлопець, і полоненик, важачи головами, кидалися від однієї тварини до іншої й намагалися притишити їх.

Від ядучого кислого диму з гострим присмаком паленої сірки Алі та слов'янин-раб кашляли, а коні порскали та іржали.

І крізь дим в отвори ляди Алі побачив руббана.

— Малий! Зроби, щоб коні замовкли! За три стріли ми наздоженемо індусів. Тоді вони почують іржання коней, а це-не-без-пе-ка! Зрозумів?!

— Му'алліме! Зілля лишилось на один раз, му'ал-ліме!

— Більше нам воно не знадобиться! – А потім слов'янину: – А ти – хочеш прислужитися мені?

Слов'янин-раб здвигнув плечима: "Як ти скажеш". І руббан простягнув йому лук і стріли, Слов'янин же не простяг руки до зброї.

– Дурень! Не людей вбивати – як з того корабля випустять голуба, ти його поціль.

— А...– простяг раб руку до зброї.

Спочатку на палубу за капітаном видерся слов'янин. На палубі вже зовсім не було й хмарки диму, хоча весь трюм було затягнуть густим туманом.

Гребці були при повній зброї – ножі за поясами і шаблі де в кого при боці, прямокутні африканські щити за спиною, списи лежали під фальшбортом.

Дві залізні рури на колодах підтягнуто на правий борт носа. Чотири йеменця при цих спорудах щось чаклюють над переносним ковальським горном. Сам капітан був у шкірянім панцирі, через плече закинув арбалет з могутнім сталевим луком.

Під щоглою чаклун щосили гатив у барабан, а лжеоманець, вирячивши очі, щосили дмухав у гугняву дудку.

Кожен робив свою справу.

Та очі всіх були прикуті до дивного вітрильника. Щогли його були круто схилені до задерикуватого бушприта, а жовті вітрила на довгих реях вигнулились колесами.

Відстань між вітрильниками скорочувалась.

Чудернацький вітрильник таки було перевантажено – бо круті хвилі, здавалось, дістануть до самісіньких отворів у фальшборті.

Руббан приглядався до чужого корабля з-під долоні. Коли Алі покликав його, він з

першого разу не почув. Тільки коли хлопець смикнув його за кольчужне плече, обернувся до нього, просто пропik шаленим поглядом.

Назад до коней! – захрипів люто.

Му'алліме! Води ще коням – зілля без води поволі діє!

Звідки знаєш?! – гнівно запитав, а тоді свиснув переливчасто у свій срібний сюрчок, і зразу ж небіж прибіг до капітана, – Ще бурдюк води коням!.. А ти – швидше до коней!

І Алі поспішив у трюм, не чекаючи більше ніяких наказів від руббана.

Тому Алі не бачив, як наздоганяли чужий вітрильник, як слов'янин-раб стріляв у голуба, що піднявся з вітрильника, як на вітрильнику опустили вітрила і здались на милість переслідувача.

Він тільки чув накази руббана своїм морякам.

— Перевірте, що він везе і куди везе! Нам потрібні бурдюки з водою. Якщо на кораблі є соковиті плоди – то всі нам! Знайдіть клітки з голубами! Заберіть всіх голубів! Заберіть вітрила! І старі й нові! Лишіть тільки полотно – нехай шиють собі нові. Ось тобі калита з дирхемами. Заплатиш за все! Та швидше опускайте човна-каріб!

— За голубів теж платити? – спитав другий небіж руббана.

— За все! За все! Затямив?!!

Довго, страшенно довго тягнувся час, поки повернувся човен-каріб від чужого вітрильника.

Алі чув, як затупотів ногами по дошках борту небіж руббана, видираючись по линві на корабель.

— Му'алліме! У них лише десять бурдюків води!..

— О горе нам! О Аллах, чому ти такий немилосердний до мене?! Що там у них ще?..

— Там повно індійського перцю, смердючого глею, корзини з наранджами й ціла гора кавунів... і паки цукрової тростини...

— О аллах! Воістину немає бога, крім Аллаха! О, славлю тебе, Аллах! –полегшено видихнув капітан, – О Аллах! Славлю тебе, Отверзаючий Брам, надихаючий та покріплюючий всіх правовірних! Правовірні, славте Аллаха – ми врятовані! Слава Аллаху!

І всі закричали:

— Слава Аллаху! Слава Аллаху!

І тоді капітан дав наказ всім зайнятися переправкою з корабля на корабель здобичі, за яку, правда, він хоч щось заплатив сріблом капітанові того індійського корабля.

І вже загорлали, закричали моряки, знявся страшенний галас, тільки лишилися біля молу родичі руббанові. Та стерновий, та оманець з дудкою, та чаклун із барабаном під великою щоглою.

Алі оглянув своє господарство – зілля, залите водою, вже подіяло на коней, і вони сонно попустили гривасті шиї й розпустили губи.

Алі помацав, повідкривав їм повіки, позаглядав у очі, чи вони справді сплять?

Тоді видряпався нагору по драбині, але на палубу не вилазив, а тільки випнув

голову з ляди.

Побачив, як на палубу оманець і чаклун витягають на блоках згортки величезних двох вітрил, захоплених на чужому кораблі.

Як знизу, звідкілясь з-за борту, чаклунові чиясь рука передає клітку з голубами. А чаклун передає клітку небожеві і той ставить її до ніг руббана.

А потім почалося з кавунами. Руббан покликав стернового і наказав тому, щоб дістали з його каюти на кормі міцну рибальську сітку.

Сітку руббан передав своїм хлопцям у човна, потім за якийсь час з того індійського вітрильника привезли повний човен кавунів у сітці. Ту сітку зачепили линвою і по блокові для вітрила витягли на корабель.

Привозили разів чотири чи п'ять повну сітку кавунів і складали їх рівним шаром один до одного на палубі.

Потім привезли ще тугі паки соковитої цукрової тростини й кілька здоровенних широких корзин з наранджами червоного кольору. Почали після всього відлазити і вискакувати на палубу всі хлопці руббана. А останній виліз слов'янин у своїй брудній одежі. І через плече в нього на мотузів висіла корзина такої тяжкої роботи, що й не можна було рівняти до корзини Алі з-під фініків. А пазуха його якимось дивним чином відтягувалась, стовбурчилась під лівою рукою.

Після того з човна підняли знов у рибальській сітці, один по одному, три величезних бурдюки з водою.

Алі здивувався – звідки стільки всього підіймають і підіймають на корабель? Адже човен-каріб міг вмістити не більше десяти чоловік.

Потім слов'янин пояснив Алі, що вони забрали на індійському вітрильнику такий же човен-каріб.

І от, коли все було перевантажено на вітрильник, обидва човни були зв'язані й приладнані до корми. Тоді руббан закликав:

— А зараз вславимо Аллаха молитвою!

І всі вклякли на палубі між тими розкошами, які вони захопили. Цьому індійському вітрильнику, сплативши навіть частково за збитки і втративши лише одну стрілу, щоб збити голуба. І от усі вони вклякли у ревній молитві. Не молилися лише слов'янин і коричневошкірий чаклун.

Капітан до них:

— А ви моліться своїм богам і дякуйте за ласку і за те, щоб сповнилось наше побажання – Індія!

Всі ревно молилися. А потім почали тягти вгору реї з вітрилами. І всі були на своїх місцях і охоче виконували кожен наказ руббана.

Руббану пощастило зразу вловити вітер, і, розгортаючись великою дугою навколо пограбованого індійського корабля, судно все більше й більше набирало розгону. Задзюрчали, загомоніли тугі струмені води під форштевнем.

Почав корабель виходити на пряму, щоб не заходити в жоден порт, поминути всі пристані, ніде не заправлятися водою і не поповнювати запаси їжі, не допускати

митників до оглядання трюмів і не сплачувати ніде мита, а мчати й мчати – до самої Південної Індії. Туди, де так високо цінуються коні і де відпочиває людське око на всяких південних щедротах і дивах.

Слов'янин, тільки-но скінчилася загальна молитва, спритно спустився вниз. Зразу поліз у потаємний закуток, де нещодавно Алі влаштував собі схованку. Подлубався у корзині, витяг одну за одною дві речі і сховав їх ще глибше в закамарок. Витяг потім щось із пазухи і запхав до корзини. В корзині почулося камешіння і ніби засвистіла птаха.

І ось тут капітан закричав до них згори:

— Ану ви, ледарі! Швидко нагору!

Він розставив людей ланцюжком. І всі вони передавали з рук у руки кавуни до кормової порожнечі в трюмі. Там була ретельно викладена ціла гора кавунів. А також у трюм спустили три бурдюки з водою. Корзини з помаранчами руббан наказав перенести до свого житла на кормі.

Паки цукрової тростини поскладали в трюмі, в затишному місці.

Капітан скликав усіх нагору і виголосив таке казання:

— О браття мої! Над нами тепер благословення Аллаха! І навіть твій, – він показав на слов'янина, – твій бог Іса, і навіть, – він показав пальцем на чаклуна, – дух твого батька – вони сьогодні допомогли нам. І їм подякуйте, що вони допомогли нам! Тепер у нас є їжа для коней і соковита їжа для нас, коли не треба дудлити воду. Отож славлю Аллаха!

І всі закричали: "Слава Аллаху! Слава Аллаху!"

А тепер, мої браття, ви показали, що серед вас немає більше зрадників. Ви показали, на що здатні! Тому я вам відкрию одну таємною: все Арабське море ми перейдемо без жодної зупинки в жодному порту. Ми спішимось аж у Калькутті! Ми йдемо через усе Аравійське море на південний схід – на схід Двох Ослів! І нікуди не звертаємо, нікуди! Я знаю цей шлях! Він у мене весь розписаний по зірках і Місяцю! Ми не будемо страждати, не загинемо ані від голоду, ані від спеки, якщо половину шляху пройдемо за десять днів. А тому всі ми, браття, попросимо покріплення в Аллаха! Сотворимо молитву саят-аль-хаджа во здійснення наших бажань!

Коли була виконана молитва за всіма канонами, коли просвітлили всі від радості й надії, тоді знову звернувся до всіх капітан:

А тепер станемо на десять днів, як на війні, до весел, до вітрил і всіх снастей. А пайка буде такою, яку я обрахую, скільки в кавунах води і м'якості. Шкаралупу з кавунів не викидати! З помаранчів теж не викидати! До тростини – не торкатись, вся піде коням! Я ж себе віддаю в руки Аллаха і вашої моці та відваги!

Всі загорлали:

— Му'алліме! Ми з тобою! Ми з тобою! Хай покріпить тебе Аллах!

Зразу ж порозходились усі по своїх місцях.

І справді, тепер корабель був, як у день війни. Без перестану гребли всі матроси.

Навіть неквапного слов'янина пройняло, і він приєднався до веслярів.

Алі дуже дивувався цьому слов'янинові – то він був, як віл, якого притягли на базар продавати, а тепер у ньому відчулася неймовірна напруга, наче вогонь у ньому грав... Це відчувалося і по міцно стиснутих вустах і по блиску урочливих, блакитних очей. По тому, як він підкручував свої довгі білі вуса, що спускалися набагато нижче його короткої вибіленої сонцем бороди. Крім того, Алі взяв, яка то була таємниця, що слов'янці сховав у потаємному кутку. Бо слов'янин став з усіма до весел, проте капітан підійшов до нього і показав рукою: "Ні! Ти йди до коней! Там допомагай хлопцеві..."

Слов'янин похмуро подивився на руббана, мовчки здвигнув плечима і поліз у трюм до коней.

Він пройшов поміж розслабленими, обвислими на лямках кіньми до форштевня, витяг із схованки індійську корзину і витягнув звідти зеленого папугу з поламаним хвостом.

— Нічого. Пір'я нове виросте... хвіст більший і кращий буде.

А папуга дзьобом прихопив пальця слов'янинові. Та слов'янин лише погладив папугу по голові і запахав назад до корзини. Потім він поліз далі в схованку і витяг звідтіля глечик з вузьким закоркованим горлом. Висмикнув чіп і почав смоктати рідину, час від часу важко віддилюючись.

І по трюму, перебиваючи сморід кінського поту, поплив хмільний запах найміцнішого пальмового вина.

В горлі у слов'янина все булькало, він важко віддилювався, але не кидав глечика, продовжував ковтати, і вже починало булькати в череві.

Алі зробилося страшно. Він знав, що це вино дуже солодке й страшенно міцне. Щоб людина могла випити стільки пальмового вина за один раз?! Та він же зараз звалиться і не встане!

Та от, зрештою, слов'янин із цмоканням відірвався від горла глечика. Важко видихнув, постояв, наче прислухаючись, і тоді заткнув глек. І тримаючи однією рукою за ручку глека, покалатав під вухом, щоб перевірити, скільки там ще лишилося вина. Вдоволено засміявся і довго вмощував глек у схованці.

Алі дивився. Й чекав, що ось цей кремезний, міцний чоловік почне заточуватись і при першому ж сильному хитанні корабля впаде, вдариться потилицею об шпангоут, або під копита сонному, запамороченому жеребцеві!..

Та нічого подібного не сталося.

Тільки весело відригнувши винним духом, слов'янин, вперше за весь час, засміявся і сказав:

— Тепер душі моїй легше стало!.. Одпала глина з душі... Душа моя світла, ясна... Нема суму...

І, щось собі мугикаючи під носа, обійшов усіх коней, усіх помацав. Бо тут у мороці трюму, довіряв більше своїм пальцям, ніж очам. Спинився перед лядою, обсмикнув на собі подерту сорочку, розв'язав пояса, підперезався по-новому і виліз на палубу. Хитаючись разом з палубою корабля, пройшов до капітана. Капітан саме в цей час дивився на сонце через свою дерев'яну хрестовину – виміряв стоянку сонця над обрієм.

А сонце вже починало сильно хилитись униз. Всі кольори починали насуватись золотінню та смарагдовими зблисками від хвиль.

І дивні були запахи, що напливали на хлопця з усіх боків.

Із доброї схованки, крізь щілини в стіні каюти плинув винний солодкий запах вогненних помаранчів, терпкими трав'янистими солодощами несло під паків тростини із трюму.

І у всі ці запахи якоюсь недоречністю, неспокоєм і безглуздям вливався гострий запах винного віддиху, що чадів навколо слов'янина.

Слов'янин ступив до капітана і, затинаючись, проговорив:

— Хазяїне!.. Давай...- він запнувся, а капітан почав злоститись, бо раб перебив йому обчислення.

— Ну, швидше говори, що там?

— Капітане! Знімай... дошки... над кіньми! Коні дихають мало... Коням треба дух чистий... Вітер...

— Он ти про що? Ну добре, а хто ж зніматиме? Ти вмієш?

— Я з Русі... і все можу!.. - рубонув слов'янин повітря рукою.

— Я бачу, що ти і пити, і красти вмієш!

— Капітане! Не крав... я... Ті...- слов'янин показав пальцем за спину,-ті... дали вино... в подарунок.

— За що тобі дарунок, ти ж раб?!

— А я їм показав - я голуба поцілив...

— А вони тобі повірили? Вони ж не бачили з-за людей і снастей, що ти стріляєш?

— Попрохав лук і показав їм, який я стрілець!

— О, так у них і зброя була.

— У них хороша зброя... о руббан, у них китайського снігу багато...

— Звідки тобі відомо?!!

— Я в трюм спускався...

— О Аллах! Милість твоя безконечна! Все, все має межу, тільки сила твоя і милість безмежні!!!

Руббан звів руки до неба і вславив Аллаха. А потім закликав стернового, який був водночас і теслею. Вони вдвох із слов'янином познімали із середини палуби дошки, і з баку над трюмом. І тепер туди проникало світло. І повітря заструменіло, розносячи по всьому кораблю дух кінської сечі й поту, кізків, терпкий запах свіжої цукрової тростини і кислих, вогких шкір бурдюків із водою.

Потім слов'янин спустився вниз, і знову до коней, а руббан викликав до себе нагору Алі.

— Скажи, де він узяв...- спитав руббан ласкаво, але з якимось загрозливим притиском,- де він узяв вино і скільки випив?

— О му'алліме! - Вражений здібностями слов'янина, хлопець звів угору руки точнісінько так, як робив руббан.- Він видудлив більше половини винного глечика! Він його приніс у тій корзині...

— А що він там ще приніс, у тій корзині?!

— Я не знаю, бо він її розкрив без мене... А коли спорожнив корзину, запхнув туди зеленого папугу.

— Таки він точно злодій!

— Але ж, руббане, ти ж сам чув, що йому це все з корзиною подарували!

— О! Ти віриш цьому п'яниці?

— Я чув, що вони п'яниці... але більше про них нічого не чув. На Сук ар-рукику 4 вони в нас рідко бувають... Я лише один раз бачив, як їхніх жінок і дітей продавали.

— Де це у вас? У Басрі?!

— О му'алліме! Я не басрієць! Я із славного міста Багдада!

— Он воно що!.. Мені й спочатку здалася твоя вимова не басрійською, але потім не звертав на це уваги. Ну, тепер іди, спускайся вниз у трюм... і щоб слов'янину допомагав. Він добре тобі допомагає?

— А му'алліме! Присягаюсь Аллахом, я не звик брехати! Не він мені допомагає, а я йому!.. Він коней, як жінка дітей коханих, поряє!

— Справді, о Аллах, діла твої незбагненні! Хто б міг подумати, що він знається на конях?.. Продали мені його як теслю. Ну добре, йди й працюй. Потім розкажеш, що там він вироблятиме... Цікаво, цікаво...

По роботі, коли вже крізь дірку не зазірало сонце, слов'янин сів на світлому місці, біля драбини в ляді. Він тримав корзину ногами, а папугу почав боркати, прошиваючи йому махові пір'їни на крилах.

— Для чого він тобі? Чого ти його боркаєш? Він нікуди не полетить з корабля.

— Звідки мені знати - втече, не втече? Мені він треба весь час під рукою... Папуга мудрий птах - слова знає. Навчу його слову моєму - буде мені співтрапезник! Ми будемо з ним говорити, а ви не будете знати! Ох-ха-ха! - І слов'янин сміявся нестримно і безжурно, як дітлахи.

— Алі дивувався, і його здивуванню не було межі - після половини глека раб міг попасти вістрям в ость пера і протягти голку з волосінню!

Папуга протестував відчайдушно, пручався, дряпався пазурами...

Та дарма старався слов'янин - наступного ранку, коли він відкрив корзину, щоб погодувати папугу, птах струснув пом'ятим пір'ям, по-дурному скрикнув, злетів крізь ляду нагору, покружляв над кораблем і опустився на вершок першої реї.

Слов'янин вискочив за ним на палубу і довго стояв під щоглою, простягаючи птахові на долоні прирощення та закликаючи його опуститись і скуштувати чудові лакітки.

Та ба - папуга зиркав униз і щось бурмотів мовою своїх попередніх господарів, Зрештою руббан не стерпів - підступив до слов'янина:

Ну не спуститься він до тебе! Нехай трохи погуляє, а потім ми його вловимо. Іди краще до коней!

— Му'алліме! Коні попорані! Тепер я відпочиваю...

— Ну добре, стій отут стовпом і чекай свого друга! Так він до тебе й спуститься!

Слов'янин сів під щоглу і ланцюжком від себе розклав покорм для птаха.

Він сидів непорушно майже три зміни гребців. Тільки голову замотав ганчіркою.

І дочекався, поки папуга опуститься на палубу й візьме корм.

Коли ж папуга взяв корм, слов'янин смикнув за волосяну петлю, і папуга забився відчайдушно у нього в руках.

Тепер слов'янин пообрізав птаху махові пір'їни і обтяв обмизканого хвоста. Прив'язав за ногу міцною линвою з кокосового волокна і посадовив собі на плече.

Папуга обурювався цілий день і майже всю ніч, сидячи на плечі в слов'янина. Кусав його за вухо до крові, стріпував обкороченими крильцями, рвав дзьобом повороззя. Але коли здавалося, що ось-ось трісне остання волосинка його пута, слов'янин хапав птаха. І знову зав'язував цілий мотузок. І весь цей час слов'янин тихо розмовляв з птахом своєю мовою.

23. ПАЦЮКИ ТА КРИЛАТІ РИБИ

Та ось, день на дев'ятий, вітер задув з рівною силою від самого сходу сонця. Не змінився опівдні і так само наповнював круто випнуті вітрила на вечірній зорі.

Капітанвкляк на кормі і зносив молитву подяки за те, що зрештою відмінний вітер, му'асим¹, настав.

Усі молюся – кінчилося каторжне веслування для всієї команди!

Тепер була тільки робота руббанові – зорі міряти і шлях незримий по воді прокладати, стерновому – перевіряти вірність звороту лопаті стерна, дидбану² в гнізді на щоглі – спостерігати, чи не з'явиться де яке судно чи сплячій кит, обом конярам – Алі та рабу-слов'янину – порати коней,

Інші більшу частину доби тепер відсипались або віддавалися розвагам. Грали в кості, але не на гроші – капітан заборонив. Танцювали до нестями під барабан чаклуна й дудку оманця-відступника. Та через день виявилася біда – майже третину кавунів пожерли пацюки. Виїдали середину, прогризаючи знизу дірку. Береш кавун – а в руках лише шкаралупа зелена!

Почали ганятись за ними, та марно, – кілька штук забили, останні сховалися по найдальших закамарках.

Тоді руббани наказав перепинити переслідування.

Якщо ми їм перекриємо шлях до кавунів, вони від голоду ще почнуть жерти жирні линви! І ми всі підемо на дно!

Всі згодились з капітановою мудрістю і лишили кавуни на знищення пацюкам.

Та слов'янин заповзався. Він нічого не сказав – тільки за якусь годину сплів з волосіні добру вудочку, з м'якого заліза африканського зігнув гачок і почепив до нього кілька пір'їн свого поборканого папуги. Зовсім мало часу минуло, зовсім ніщо, а папуга вже звик до нового господаря і за всі піклування віддячував тим, що смикав слов'янина за вухо, коли хотів їсти, та безбожно гидив своєму хазяїну на плече. Але слов'янин не сердився – підклав на плече шмат повсті і все говорив і говорив до папуги своєю повільною, тягучою мовою. На зауваження матросів, що папуга не зможе так повільно говорити, слов'янин поблажливо махав рукою:

— Побачимо!

А вудочку він змайстрував не для того, щоб ласувати рибою. Смажена свіжа риба – найкраща приманка для пацюка! Так він пояснив Алі. Ще змайстрував із мангрової палиці два маленьких луки і з очеретяної циновки наробив стріл. Наконечники з обгорілого, обпаленого мангрового дерева прив'язав волосінню.

Один лук дав Алі, другий іграшковий лук лишив собі,

І вони завісили ввечері смажену рибу над кормою на міднім ланцюжку. Погойдувався корабель, перекочуючись із хвилі на хвилю, і гойдалася смажена риба. Гойдалася, то залітаючи за борт, то перехиливаючись над палубою.

Лампа під скляним ковпаком ледь висвітлювала кормову будову і снасті.

Дидбан з височини свого сідала побажав усім добрих снів.

Слов'янин і Алі сиділи за паками нерухомо. Ось на палубі наче пролетіла якась тінь, за нею друга, третя.

Одна тінь стрибає і зависає на рибі.

Алі спускає стрілу. Та тінь висить на рибі. Тоненько цвяхкає тятива другого лука. Тінь з писком підстрибує вище риби і зникає за бортом.

Тепер друга тінь підскакує вгору і зависає на рибі. Алі швидко приміряється і пускає стрілу. Довгаста тінь висить на рибі, метеляється разом із нею, а потім відпадає кудись униз за борт. Третя тінь ніяк не наважується стрибнути на рибу. І зникає. За якийсь час Алі і слов'янин бачать, що тварина спускається на рибу по мідному ланцюжку. Не змовляючись – обидва випускають стріли. Третя тінь з писком летить у хвилі. Після того біля риби довго не з'являється жодна тінь. Коли ж іще "мисливці" побачили дві тіні, слов'янин поклав руку на плече Алі: "Не стріляй!" І вони дивились, як два здоровенних пацюки шматують рибу, зависши над водою. Наситившись, тварюки важко зістрибнули вниз і вмить зникли серед різного начиння на палубі.

Чому ти не вбив цих двох?

Це розумні пацюки. Завтра вони інших приведуть... Не можна всіх стріляти-інші почують небезпеку і не прийдуть.

Так за кілька ночей Алі й слов'янин вибили всіх пацюків на кораблі.

І вже не було жодного пожованого кавуна. Та руббан зауважив ніби незадоволено, що його звільнили від пацюків.

— А ти ще й хитрий до всього, слов'янине! Якщо ти перемудрував пацюків, то тебе треба стерегтися. Хто зна, яку ти пастку кому придумаєш?!

— А поки що настало на кораблі райське життя – пацюків немає, вітер не стишує і не прискорює свого повівання, їжі вдосталь і води помірно на кожного виділено.

Та найбільшою радістю була вранішня подія.

Слов'янин примостився на кормі ловити рибу. Алі ж заліз на самий ніс, розпластався там і споглядав, як унизу під форштевнем піниться зелена важка вода, як погойдуються лапаті китиці, підвішені на брусах. І раптом з корми почувся крик слов'янина.

Що він кричав – Алі недібрав, та зразу ж звівся на ноги і обернувся до корми. І

завмер від дивного дива – навкіс до корабля велетенською зграєю летіли блакитні риби. Одні вже падали в зелені важкі склисті вали хвиль. Інші неслись, розставивши темні плавці – довженні, мов у ластівки крила. Треті з'являлись над водою і, біжучи по самій поверхні, штовхались хвостом і в стрибку зависали над водою. А вітер зносив їх на корабель. І тоді ті риби якоюсь чудодійною силою, бо не махали своїми плавцями-крилами, не били роздвоєним хвостом, але зносились вгору-вгору і перелітали через палубу. З кожною миттю їх ставало все більше й більше. Вони бились об снасті, вдарялись у вітрила і падали на палубу. На палубі підстрибували, танцювали свій смертельний танець. А проте деякі так високо підскакували, що перелітали через невисокий фальшборт назад у смарагдові хвилі моря-океану. Інші проскакували у отвори для весел і з плюскотом занурювались у яскравий смарагд хвиль.

На кораблі почалася справжня веремія. Мов скажені, стрибали по палубі моряки і хапали з палуби, витягали із закутків летючих невдах. Папуга па плечі слов'янина кричав чи не найголосніше. Він розмахував своїми обчикриженими крильцями і волав дурним голосом: "Го-го-го! Га-га-га!" Навіть капітан не витримав і заходився підбирати крилатих риб з палуби.

Та Алі закляк від захвату – він не хотів, не міг прогавити жодної подробиці цього чудесного видовища! Ось у ліктях двадцяти заструменіли по похилому валу води кілька смуг, мов хто пустив по воді стріли. Смуги розірвались, і з них, таки паче справжні стріли, вилетіли й полетіли навкіс до корабля сині крилаті рибки. Вітер зносив їх до баку корабля, і вони пролетіли просто перед очима в Алі. Простягни руку – він би їх збив. Та хлопець не зробив цього. Він намагався запам'ятати, які вони. Багато всяких риб він бачив у своїх незліченних подорожах за дивами, але ці вкарбувались йому в пам'ять найсильніше і назавжди. І коли він їх потім пригадував, то заплющував очі – я зразу ж йому ввижались у стрімкому леті стрункі сині рибки. З чорними гагатовими плавцями і золотими круглими очима.

І чогось, коли він закривав очі і згадував крилатих риб, йому завжди згадувались багдадські ластівки в стрімкому леті над каламутним Тігром і зблиски синього діаманта в склянній чаші на подвір'ї Бен Сахла.

Алі провів поглядом крилатих рибок до їх занурення у воду й знову повернув погляд до того місця, звідки вони злетіли. І з жахом стислося його серце – там, де мить тому вилітали з води летючки, рискаючи то туди, то сюди, ріжучи гострим плавцем хвилі, ширяла чорна акула. За нею з'явилася друга, третя, четверта, п'ята, шоста... Вони покрутились під бортом корабля і пірнувши під нього, попливли далі за зграєю сполоханих літунів. Та одна рибина, не коротша за човен-каріб, обпливла кілька разів навколо вітрильника і стала в затінку під кормою. В тіні її було добре всю видно. Вона ніби стояла на місці і не поводила й трохи плавцями, тільки гнала й гнала навкісним хвостом воду. І було видно, як закручуються вихорами струмені зеленої води.

Алі став на кормі, і, вчепившись, щоб не впасти, за туго напнуті линви, споглядав, мов зачарований, страшну потвору. Корабель то підносило вгору, то кидало вниз по широких схилах водяних валів. І акула то здіймалась до самісінької поверхні, то

занурювалась у прозору глибочінь. І не відставала від вітрильника і на пів ліктя.

Алі тягло відійти від корми, не дивитись на акулу, та він все стояв і стояв, мов зачарований. Схаменувся тільки тоді, коли хтось узяв його за плече. Він підвів очі – над ним горбоносе, мов у слов'янинового папуги, лице рубана.

Не дивися довго! Дурна прикмета. Це ангел смерті до тебе підплив і випробовує тебе. Але це й добра прикмета – бути тобі моряком. Тільки до тих, хто стане справжнім моряком, підпливає... – і капітан не назвав ніяк цю чорну тінь у смарагдовій глибині, а тільки показав пальцем.

А тепер ходімо поласуємо летючими оселедцями. Смачна риба...

На баку моряки поставили зразу дві жаровні в глиняних ящиках і розпалювали на них деревне вугілля. Вугілля прикрили згори залізними решітками і кидали на решітки полов, що впав до них із повітря.

Алі мовчки сів до гурту.

Руббан поплескав його по плечу.

— Не бійся, хлопче! Краще знати в лице свою смерть, ніж чекати її з-за рогу в чужім портовім місті.

— О му'алліме! Я вражений крилатими рибами! Вони як багдадські ластівки – стрімкі й чудові. Всі розповідали різні чудеса про південні краї, і чомусь ніхто ніколи не розповів про таке диво! – Алі здвигнув плечима і в глибокім здивуванні підніс до неба руки.

— Це ж чудо чудес! Це вже друге чудо, яке я бачу, відколи рушив із Багдада...

— А яке перше? – улесливо спитав оманець-відступник, прикривши хижий блиск своїх дівочих очей пишними віями. Це він вперше запитав і заговорив до когось на кораблі, після того, як відрікся від своїх вчителів і приклав руку до їхньої страти. Блискавкою спалахнуло в хлопцевій голові: "Він – як та деревна змія, що стріли мені отруїла! Ну підожди, так ти і визнаєш!"

— У Басрі є диво див – червоно-біла троянда! – швидко, не вагаючись ні хвили, заговорив Алі. – Згори кожна пелюстка біла, а на половині, якби хто бритвою розділив, – стає червоною... Але пахне вона слабенько, наша шипшина на пустирях та белебнях значно пахучіша, особливо в місяці ніссані.З

— Так ти був у садку Бен Сахла, хочеш сказати?! – витріщився на нього оманець, зловісно блискаючи вже широко відкритими очима.

"Он ти як?! – скіпів подумки Алі. – Ти таки з племені людоловів! Зараз я тобі покажу!"

— Я не хашашін і не лицедій, щоб міг удати з себе іудея і зайти до невірного у хатні покої. І звідки ти, оманець, знаєш, що троянда та – в садку у Бен Сахла? А, може, вона в нього на даху під пальмами в срібнім барилі зростає? Адже саме так багаті іудеї плекають квіти, о му'алліме!

Оманець зціпив зуби і знов прикрив пухнастими віями прекрасні дівочі очі.

Руббан погладив бороду.

— Ти забагато знаєш як на приبلудного цуцика... багдадський хитрун! Виростеш,

якщо зносиш до того часу голову,- будеш великим пронозою! А тепер скажи мені - де ж ти бачив, у кого бачив?

— Я жив у господині Айші, бо тоді кораблі не йшли до Індії. Та й до всього мене не брали капітани, бо я не маю грошей, а для праці па кораблі я ніби заслабий... І от у неї збирались люди й виселились, слухали пісень... Там один раз була співачка Кадарія. І хтось Кадарії подарував цю троянду з садка Бен Сахла...

Алі пильно дивився тільки на оманця-відступника, хоча лице повернув до руббана і говорив йому. А очима пильнував оманця. І при словах своїх "цю троянду з садка Бен Сахла" він побачив, як оманець ковтнув слину, ніби збираючись щось сказати, та стримався.

— А що співала Кадарія? Не пам'ятаєш?

— Пам'ятаю тільки, що співала не Кадарія, а хорасанська красуня Ніссо.

— Ти пам'ятаєш пісню? - Руббан схилив голову до плеча і зазирнув у очі Алі.

— Пам'ятаю слова...

— Проспівати нам зміг би?

— О му'алліме! Я слова всі перекажу, але співати не буду. Бо я не гуламійят і ніколи не танцював ні перед ким і не співав! Я тільки можу бити в барабан.

— Ну добре, перекажеш слова і подаси мотив, а мої хлопці проспівують...

Слов'янин сів до гурту, бо він чи не найбільше за всіх позбирав рибин, і, вкусивши хрумтячи коричневу спинку риби, видобув свій глек, запив з нього добрим ковтком вина.

— Не псуй вином чудесні пахощі риби! - сказав капітан і поморщився.- Як не можеш ласувати без вина, то йди до коней!

Слов'янин здвигнув плечима, і папуга загорлав від цього: "Го-го-го! Га-га-га!"

Прихопивши своє вино та рибу, слов'янин почапав униз до коней.

Всі ж інші лишилися на баці ласувати рибою. І час від часу вони чули в трюмі незвичні слова раба. У відповідь на них - крик папуги: "Го-го-го! Га-га-га!"

Коли доїли всю рибу, руббан попрохав Алі переповісти слова пісні і проспівати мелодію. Краєм ока Алі спостеріг, що наймолодший небіж руббана примостився поруч під пакою і, розкривши на колінах зошит, швидко списує його калимом. Коли Алі замовк, руббан узяв зошит з рук юнака, прочитав уважно, а далі показав нігтем, де треба виправити помилку в запису мелодії.

Поки вони займалися піснею, чаклун спустився в трюм до слов'янина.

— Я більше не потрібен, о му'алліме? - шанобливо спитав Алі, схиляючи голову.

— Поки що не потрібен, потім поговоримо про те, що ти тут нам розповів. Не все мені зрозуміло. А зараз можеш іти...

Алі порачкував від капітана і поспішив до трюму.

У трюмі він застав слов'янина й чаклуна за пиятикою.

Пили вони не з глечика, а кожен із своєї чаші - чаклун із кокосової шкаралупи, а слов'янин з дерев'яної грубо вирізаної чаші.

Слов'янин між ковтками вина обсмоктував кожную кісточку риб'ячу, весь час

шматком якоїсь тканини, мов рушником, обтирав масні губи.

Лице чародія було радісно здивоване. Розгладилася зморшка між бровами, розпливлися мляво в посмішці товстенні рожеві губи. А очі, вирлаті, чорні-чорні з блакитними білками, повело на різні боки.

Слов'янин простягнув йому останню смажену рибку:

— Візьми закуси... П'яний будеш швидко... Вміти треба пити вино.

— Ні, ні,- відштовхнув чаклун рибу.- Я міцний пияк! Мене цим вином з ніг не зіб'єш!

На що слов'янин щось зауважив своєю мовою і похитав головою. Папуга скрикнув: "Го-го-го!"

— Що ти йому сказав? - запитав Алі.

— Коли до бою ще не дійшло, нема чого похвалитися, хто буде в переможцях. Зрозумів?

— Зрозуміти тебе важко, але я зрозумів.

— Ну і добре! Був би ти свідком, хто краще п'є, і в кого голова ясніша залишається.

— Тут і без свідків все ясно... Треба тільки очі мати.

— Ти, малий,- чаклун посварив пальцем,- не посміхайся. Я почаклую, взнаю, де ти руббану не все сказав, і ти скажеш! - Очі його знову стали нормальні, і між бровами прорізалася глибока зморшка. Слов'янин приклав палець до вуст, мов говорячи: "Не сперечайся з ним! Я йому влаштую чаклування!"

А нагорі тим часом усе повторювали й повторювали кожен рядок "Фатіми" до безконечності.

Хтось свистів у бамбукову флейту, гугнявив на дудці. Багато людей ляскали в долоні. І високий голос усе повторював у різній тональності: "О Фатімо, Фатімо, ясна зірка моя!"

У трюмі ж у присутності Алі чаклун припався до вина і марно змагався із слов'янином у пиятиці. Коли чаклун упав набік, слов'янин-раб підвівся, навіть не похитнувшись. Тільки в череві в нього забулькало вино. Папуга, що був задрімав на плечі господаря, спросоння викрикнув: "Га-га-га!"

Ти сиди тут і стережи чаклуна, аби він ще чого не вкоїв. Я ж піду до руббана просити кавуна. Можу так вкрати, так узяти - кавун моя здобич од пацюків. Та я хороший... Піду своє попрошу...

Він рівною ходою пройшов до драбини й швидко виліз на палубу.

Алі втратив усякий страх перед чаклуном - якщо людина п'є і падає з ніг від хмелю - значить, вона теж має слабіну!

Он скільки доклав зусиль чаклун, щоб викрити й зробити безсилими та безборонними і оманців, і слов'янина, і негра, і йеменця! А тепер сам приліз на запах вина до слов'янина, мов шолудивий собака на сморід падла! Ні, недарма в слов'янина блакитні очі! Правду казали ворожити на базарах, що блакитні очі - урочливі!

На палубі все повторювали слова і наспів мелодії, а слов'янин уже повернувся до трюму.

На перев'язі через плече в нього висів той барабан, на якому того жахливого ранку грав чаклун.

Очі слов'янина іскрилися шаленим блакитним вогнем, коли він швидко витяг із низу барабана щось округле, мов кавун, в темно-вишневій парчевій пелені.

Зірвав парчу – і на Алі воззрилася чорними зіницями кістяна голова. Та самісінька, що того жахного ранку світила золотими променями. Слов'янин простяг череп хлопцеві.

— Ні, ні !!! Що ти?!! – затрусився з переляку хлопець. – А якщо він прокинеться?!!

— Зараз я перевірю, як він спить!.. – І слов'янин потягся до саморобного хлопцевого сагайдака по стрілу.

— Не руш!!! – засичав Алі. – Одна з них отруєна!

— Яка отрута?

— Зміїна.

Слов'янин з відтягнутою рукою завмер. Подивився на череп, який тримав у лівій, глянув на хлопця і виголосив:

— Я не братиму стрілу, а ти дослідиш черепок, де в ньому є золотий промінь...

— А звідки ти знаєш, що мені це цікаво?

— Дивився у твої очі – вони тоді черепок пильнували. Чорну людину не бійся – я його як коня стриожу.

І слов'янин, поклавши череп поруч із чашею вина, витяг із закутка залізні тюркські пута і поборкав чаклуну обидві руки і праву ногу.

Алі обдивився череп з усіх боків і побачив на потилиці рівно пропиляну щілину.

Це його зацікавило, тож він так і незчувся, як забув про жах перед мертвою кісткою, і взяв череп до рук. Направив зіниці до неба, а сам зазирнув у щілину. І перед очима в нього заколивалось, засвітилося золотаве марево.

Тоді Алі швидко перевернув череп догори і подивився на дірку, до якої кріпляться шийні хребці. Дірку щільно затуляв чіп із слонової кістки.

Хлопець витяг чіп, зазирнув усередину черепа та побачив, що кістка із середини рівненько визолочена твореним золотом.

"Ов-ва! Ось звідкіля золоті блискавки-промені! Сонце пройшло крізь щілину в потилиці, відбилося від золоченої кістки, як промінь від люстерка, і вилетіло довгим променем крізь зіниці!.."

Всяке диво має свою хитрість, – виголосив слов'янин і видудлив чашу з вином.

Затим загорнув череп у парчу, встромив згорток у вільний отвір довгого барабану і виліз нагору.

Алі чекав, що станеться щось страшне, бо все ж вони порушили чужу таємницю.

Проте нічого не сталося. Слов'янин повернувся і зняв пута з чаклуна. Дав один кінець пут Алі.

– Тягни до себе! – наказав хлопцеві.

Алі потяг щосили і впав навznak – бо одна лапка була розігнута. А хлопець цього не помітив.

Інший раз пильнувати треба! Я одягнув на чаклуна пута – ти страху не мав і черепок подивився! Твоє здоров'я! – Слов'янин підніс у бік Алі чашу і з великим задоволенням поволі вищідив її до дна. – Я не маю пожадливісті на це вино – чаклуна частував! Він воду жалів... Собака! Шакал!

Чаклун звівся на ліктях і замурмотів щось, сів з великим зусиллям і обхопив голову обома руками. А слов'янин нарізав кавун, і вони вдвох із Алі досхочу ласували.

І папугу слов'янин не забував. Коли папуга брав лакітки кігтистою лапою і підносив до кривого дзьоба, цегельно-червоне обличчя раба розпливалось у ніжній посмішці.

Чаклун же відповз у затінок від вітрила й так і сидів, припавши спиною до низького фальшборту, розкидавши на всі боки руки й ноги. Голову він задер, очі заплющив і важко дихав роззявленим ротом. А піт рясно, мов краплі дощу, повиступав на його тілі.

Вся команда, навіть керманич, підспівували оманцю-відступнику, який високим чистим голосом вів "Фатуму". Хлопець не став слухати його завивання й придишання, а спустився вниз до трюму.

— Чому смуток у тебе на чолі?

— Мою пісню вивчив шакал-оманець, і всі йому тепер підсовують.

— Не шакал – скорпіон він! Стережися його завжди!

— Це я знаю! У нього душа людолова!

— Нічого, ти меткий, обкрутиш його! – І слов'янин обвів палець навколо пальця.

Папуга, ніби схвалюючи й підтримуючи господаря, загорлав:

— Го-го-го! Га-га-га!

Вгорі ж над палубою, над снастями і над зеленими хвилями линула бадьоро щемлива пісня про Фатіму...

24. ШАЛЕНИЙ ВИХОР

Тепер на кораблі щодень лунали співи і повсякчас гуркотів барабан до стрімкого йєменського танцю. Один раз навіть сам руббан став до кола і протанцював увесь танець, потрясаючи в повітрі блакитним лезом джамбії.

Мусон рівномірно надимав промаслені сірі вітрила і гнав корабель однаково бадьоро і вдень, і вночі.

Тільки плюскотіла та пінилася важка смарагдова вода під крутим форштевнем.

Кожен день ловили безліч дорад і розкошували свіжою рибою.

Власне, крім капітана-руббана, стернового, Алі та слов'янина-раба, всі відпочивали й розважались як могли – танцювали, співали, грали в кості. А якщо й ловили рибу, то тільки до того часу, поки вона брала наживку. Якщо ж доводилося почекати, потерпіти, то зразу й облишали снасть.

Алі та слов'янин-раб крутилися весь час біля коней – їм обом було видно, що коні починають підупадати. Не так уже пожадливо поїдали фініки та цукрову тростину, перебирали тонкими губами товчену пшеницю, наче вишукуючи якісь тільки їм відомі зернини.

Руббан слідкував за місяцем, сонцем і зірками. А стерновий пильно доглядав за поворотами стерна та зрівнював шлях судна з тим курсом, який проклав руббан.

Слов'янин збирав по всьому трюму кінські волосини із гриви та хвоста і сплітав із них тонку, преміщну й слизьку линву.

Одного вечора на першу щоглу, власне, не на щоглу, а на вершок реї опустилася чайка, така малесенька, може, трохи більша за сорокопуда, і хвіст у неї довгий і роздвоєний, мовби хвіст ластівки.

Слов'янин подивитися на птаху, похитав головою, щось муркочучи собі в пухнасту золотаву бороду.

Здивувало Алі, що того дня десь після обіду всі лежали покотом на палубі. І ніхто з любителів співу не міг прохрипіти й однієї ноти. Дехто навіть спустився в трюм до коней, хоча не всім морякам був до вподоби кінський дух. А проте тут було прохолодніше. Ніби від бортів, що омивалися водою. У слов'янина від поту залипалася борода, біле волосся, геть вигоріле під сонцем, тепер потемніло і звисало на лице мокрими жмутами, прилипало до чола.

Коні були зовсім хворі – ледь з'їли по жмені фініків і навіть воду пили без охоти.

І хвилі якось уповільнювалися. Збивались із ритму.

Раніше вони йшли, як лави кіннотників до бою, а сьогодні то набігали одна на одну, то просвіти між ними ставали довші.

Все мерехтіло, палало нестерпним блиском, різало очі до сліз. Ніби всі кольори, крім тьмяної блакиті неба, зелені води ближніх хвиль та лазуриту обрію, зникли. І по всьому срібний дзеркальний блиск. І коли Алі дивився на палубу, на чорношкірих зінджів, то їхні тіла йому здавалися не чорно-синіми, як завжди, а ніби посірілими.

Так-сяк проковтнувши вечерю і сотворивши молитву, хто був правовірний, повкладалися спати. Дехто примостився, щоб його краще обвівав вітерець, на кормі. Капітан був геть змоклий від поту.

— Я знаю спеку в Червоному морі, – сказав капітан, – коли з пустелі летить розпечений піщаний пил. Але такої, яка геть тебе розварює, мов тюркську локшину, ще не зустрічав!

Менш за всіх у цій задусі страждали тільки двоє: стерновий та Алі. Хлопець дивувався, чому так виходить. Адже зінджі були звичні до сонця, тому вони й чорні. Та він, бач, краще них переносив спеку, був рухливий настільки, що це помітили навіть зінджі й щось невдоволено забуркотіли собі під носа.

А йому було байдуже, і він поліз вгору по птаху, яка примостилася на вершку щогли.

Птаха не ворушилась, поки Алі підповзав до неї, дзьоба тримала роззявленого, і блискуче чорне око пильно стежило за наближенням небезпеки. Пурхнула вона на іншу рею тільки тоді, коли Алі ледь не торкнувся білого шовковистого пір'ячка.

Слов'янин виглядав знизу із трюму і проказав, ще спрокволіше, ніж завжди:

— Птаха щось нам віщує... Коли б не передрікала вона бурю... Це віща птаха... Ти не чіпай її... Краще іди вниз, будемо розливати коням...

Він ще щось говорив, проте Алі зрозумів, що слов'янин боїться якоїсь біди, несподіванки і тому хоче переконатися, що коні доглянуті і прив'язані на своїх линвах –

повороззях, щоб за якоїсь пригоди вони не обірвались, не побилися і не потовкли одне одного.

Капітан, сидячи в затінку під вітрилом, витяг інструменти із скриньки. І, розклавши біля ніг свою потаємну карту, щось на ній виміряв рогачиком. Він виходив на світло, міряв хрещатими паличками сонце і знову залазив у тінь, аби ще раз міряти щось та креслити на сірому шматі паперу.

І коли капітан прокладав шлях на папері, який потім належало пробігти кораблю по хвилях моря-океану, тоді всі мали триматися віддалік. Не підходили ближче ніж за десять кроків, ніхто не кликав капітана.

Тим часом день пройшов, і сонце спустилося просто ліворуч за кормою, таке страшно червоне, криваве, як розпечене буває воно в пустелі в найжаркіший місяць азар.

Усі були такі пригнічені жахливою спекотою, що не звернули ніякої уваги на те, що, як тільки впало смеркання на вітрильник, то зразу пташка, дрібно перебираючи лапками, боком почала спускатися по реї. І коли вже зовсім стало темно, вона перескочила з реї на кормову каюту де спав капітан і його родичі – наффатіни-вогнеметники.

Алі теж важко дихалося внизу, у темряві цієї плавучої конюшні. Він хотів лягти спати нагорі. Та слов'янин сказав йому:

Дивись, як птаха відчуває ті голоси, що є у вітрі, яких не чути людині. Вона, певно, слухає бурю. Візьми пташу сюди.

Але ж вона не дається себе взяти!

– Зараз вона нікуди не подінеться.

Алі потихеньку підкрався до неї і прихопив її. І чув тонкими пальцями, як б'ється її серце в нього в долонях.

А слов'янин, сказавши, що в нього болить голова, стискав і торсав пальцями скроні, розтирав щосили долонями свої випуклі надбрівні дуги. Навіть папуга сьогодні був якийсь розкуйовджений, ніби мокрий, і весь чає роззявляв здоровенного дзьоба – показував товстого круглого язика.

От Алі зняв цю маленьку пташку, схопив її, і вона не пручалася сильно, не билась, лише кілька разів ущипнула його гострим дзьобиком за пальці і потім завмерла.

Алі хотів спати нагорі. Та слов'янин покликав його вниз.

— Щось мені коні не подобаються. Будемо спати біля коней. Не дай бог щось трапиться, я один не впораюсь. А інші хіба тямлять у конях? От дивно у вас – коні ваші найкращі в світі, а багато ваших людей у них зовсім тями не йме. Навіть вояки.

— А у тебе як, слов'янине? Хіба не так?

— У нас знаєш як – воїн вміє і пішки битись, і на коні верхи, і човном-лодією правити.

— Якщо ти такий вправний, як і всі ваші, чому ж ти в полоні?!

Лице слов'янина стало похмурим, але не злим, він огладив злиплі мокрі вуса та бороду й поволі проказав:

— Тому що наш воїн – найкращий. А князі й воеводи лише про свого власну шкуру пам'ятають. І ненавидять одне одного і заздять. А до всього, як згадати, загублять вони край. Ну, а коні все ж до тебе більше звикли... Певно, те зілля, що ти їм давав... Може, воно приворотне?

— Та ні! – не погодився Алі, – Це зілля просто дурманне. Ним і людей обпоюють. Щоб убити або пограбувати. Я знаю цей запах. На базарі чув одного разу такий, коли це зілля один аптекар продавав якомусь злодюжці потаємно. А той свого товариша, гравця в кості, обікрав.

Алі спустився вниз: і справді коні були не такі. Вони якось уривчасто дихали. По всій їхній шкірі проходило тремтіння. Слов'янин знову притис себе за скроні, заплющив очі.

— Їй-богу, не можу! Треба хоч трохи вина випити.

Проліз між коней в закут і дістав рештки свого вина. Зробив два довгих-предовгих ковтки. Потім заткнув чіпом глечик.

— От чує моє серце, не знаю що... але туга на серці.

Капітан після довгих вагань наказав своєму небожеві кинути поплавок на линвочці.

— Дивно. Добре дме вітер. Але ми сьогодні йдемо повільніше, ніж учора. Це мені дивно, бо ніякої супротивної течії я не помічаю...

Му'аллім ще раз по камалю, від самого початку, перевірів дороговказні зорі. Але знов усе співпадало з книгою, якою він керувався. Зрештою він витер піт із чола, за вухами і вимучено протяг:

— Ні, треба лягти перепочити, бо голова як не лусне...

Він загасив лампу, накривши гнота малим бронзовим наперстком, а згори ще й скло поставив, та подався до себе в каюту...

А ущерблений місяць, удень ще позначений на тьмяному небі, тепер, не дивлячись на свою горбатість і малі розміри, освітлював море з якоюсь дивною гостротою. Раптом угорі на палубі почувлися шалені удари барабана. Це була тривога, що спадала сюди вниз, і на малого, і на слов'янина-раба, і на коней, і на обох птахів.

Почувлися крики розпачу, відчаю, несамовитого страху. А барабан все не вщухав і не вщухав. Та за якийсь час той барабанний бій заглушили відчайдушні зойки й крики неймовірного жаху багатьох людей.

Загорлав, як божевільний, папуга. Запищала птаха, яку Алі тримав на грудях, прикривши полою джубби. Алі вискочив і, не випускаючи чомусь пташу, метнувся межі коней до драбини, видерся на палубу. І не міг нічого ані второпати, ані зрозуміти, – чи зараз ніч, чи день. Бо геть усе осявалося, променилося срібно-блакитним сяйвом.

Біля капітанської каюти чаклун щосили бив у барабан. А матроси повернулись у той бік, звідкіля вдень віяв вітер. І Алі за ними повернув голову і відчув, як холодом обпікає йому руки й груди, як ніби свинець наливається в ноги, а спину проймає пекучим жаром. Те, що він побачив, не вкладалося ні в яке розуміння того, що подібне може бути. Було видно, може, за фарсах 3, як з моря виростає стовп хмар, ніби вирує дим під казаном під час тюркського свята. Під світлом місяця здавалися димові хмари

то срібними, то смарагдовими. І вони вирували, ставали стіною, вгору все більше розросталися, розросталися. Ось уже цей вихор хмар підіймався, заливав півнеба і дугою вигинався. У неймовірній височині сягав зірок. Тоді всі впали долілиць і читали один одному молитву смерті. Тут заволав капітан-му'аллім не своїм голосом і прихопив за руки очманілого чаклуна, що бив і бив у барабан:

— Згортайте вітрила! Спускайте реї! Закривайте дірку в палубі!

Проте більшість продовжувала класти ракати та пискливими голосами співати молитву.

Тільки небіж му'алліма, чаклун і стерновий кинулися до снастей. Та начиння їм корилося погано. Велетенська рея з вітрилом почала швидко посуватися вниз. Вони не змогли її затримати, і при падінні вона зачепила одного матроса. Він лежав на палубі непритомний від удару.

Інші так само продовжували молитись. Му'аллім, його родичі і слов'янин відтягли покаліченого набік і заходилися кріпити рею на палубі, припасовувати тугими линвами із складними вузлами. А мулат-дидбан сидів у своєму воронячому гнізді й щосили волав. Тоді му'аллім засвистів у срібний сюрчок, і дидбан на мить замовк.

— Спускайся швидше!

— Не можу-у-у, му-у-у'аллім-ме! Р-у-уки-и-и і ноги-и-и відняло-о-о!

І дидбан знову заходився вищати, як наврочена баба на базарі.

Тоді капітан знов засюрчав і крикнув матросу, щоб він міцно прив'язався!..

Алі не бачив, що мулат-дидбан там робить на горі.

— А ти опускайся швидше до коней! – Капітан рвучко обернувся до Алі.

І він знову з помічниками продовжував спускати рею другої щогли... Му'аллім кричав слов'янинові, хоча навколо панувала тиша і вони стояли поруч. Тільки здалеку від велетенської хмарної труби долиняло грізне стугоніння, наче якийсь велетенський торсав небесну баню. Навколо корабля хвилі перестали плюскотіти. І вітер африканський, що так безвідмовно гнав усі ці щасливі дні вітрильник, опав. Настав повний штиль.

— Що робити?! Ми впустимо рею на цих слимаків та візьмемо гріх на душу! І тоді зовсім корабель лишиться без команди! – волав на всю горлянку капітан.

— Му'алліме, дозволь мені їх підняти! – загорлав слов'янин. І, не чекаючи згоди капітана, хапав матросів, ставив на ноги і хрипів кожному в лице:– Баба! Шакал! А папуга в нього з-за пазухи висунув голову і теж несамовито верещав: "Го-го-го! Га-га-га!" Від слов'янинового втручання дехто й сам підвівся і став до снастей. Почали з капітаном і його родичами заводити рею на інший бік і спускати на палубу.

Деякі продовжували без упину творити ракати, хоча вже й слів молитви не вимовляли, а з їхніх вуст зривались лише зойки, хрипи й прокляття нечистим силам моря і неба...

Тоді слов'янин заходився і останніх хапати, зводити на ноги, а декому й урізав по обличчю.

Алі здивувався, як він підіймав здоровенних хлопців. Вони ж були на вигляд

набагато сильніші й важчі за нього. Отак піднявши всю команду за допомогою слов'янина, капітан спустив і другу рею. Наказав якомога швидше все в'язати на палубі. Згадуючи потім цю ніч, Алі міг не вагаючись сказати, що було видно, як удень. Тільки світло було не денне, тепле й життєдайне, а пронизливо-блакитне, мертве. Чи воно випромінювалось від неймовірної хмарної завіси, що виростала з океану десь на обрії і піднімалось до зеніту небесної бані і там розпускалось, мов пальмова верхівка? Чи кидало на корабель, на хвилі океану, віддзеркалене тисячократ блакитне сяйво ущербленого місяця? Цього вже він не міг збагнути.

Алі стояв посередині палуби біля спущеної першої реї. І тільки зараз побачив, що в руках у нього лежить принишкла пташина і навіть не збирається тікати. Коли побачив, що з нею, злякався. Змило потом від страху. Почало трясти, мов у пропасниці. Ступаючи тремтячими ногами до драбини, кинув собі пташину за пазуху і миттю скотився вниз. Коні принишклі й водночас напружено насторожені. Алі вийняв пташку з-за пазухи і посадовив у затишне місце на брус. Птаха завмерла і не ворушилася. Здавалось, вона так само, як і коні, прислухається до грізного гуркоту, що все ближче підступав до корабля.

Ось усе почало тремтіти. Грізне стугоніння, глухе, глибоке. Воно наче йшло зсередини, із глибини моря. Воно просочувало наче і дошки, і снасті, й тіло. Тепер Алі відчув – не страх тіпає його. Гуло повітря. Гули хвилі, які раптом почали здійматися горами.

Гуло, рипіло й стогнало все тіло корабля.

В гудіння починали домішуватись громи. Одна за одною спалахували блискавки. Алі поклав руки на шкіру коней і відчув з обох боків, що коні теж тремтіли, як і він сам. Але гудіння йшло і з повітря, і з води. Раптом воно почало відходити кудись, пронеслося, ніби хвиля, перекотилося через корабель. І пішло далі, далі.

Та грім гахкав безперервно. Гуркіт розривав, розламував небо вже просто над головою, проникав у воду, проймав усе дерев'яне шите тіло корабля.

Висвітлювали блискавки гостріше й чіткіше, ніж сонце у полудень місяця хазірана⁴! І тоді ставало видно всіх коней. Навіть жилки на їхніх шиях набрякли. Несамовито вирячені обісіли очі. Роздерті в шаленому гоготі пащі, вишкірені блискучі гострі зуби. Та не було чути гоготіння, не було чути ніякого Іржання. Все забивав безперервний гуркіт грому, настільки сильний, що Алі здалося, ніби хтось йому встромив у вуха гострі нігті і ось-ось протне їх до мозку. І вже за якусь мить Алі був оглушений. Здавалось, раз і назавжди.

У пекельних спалахах громової ночі побачив, як над діркою в палубі розтягують буйволячу шкіру. Він, власне, не знав, що це буйволяча шкіра, просто моряки затулювали отвір якимось цупким запиналом. Вони прив'язували його. Бачив, як нагорі в отворі моряки схилилися з лінвами в руках, чіпляють петлі на стовпчики. В капітана з голови злетіла чалма. Тепер при кожному спалаху блискавки було видно кучеряві, наполовину сиві коси, які на тімені тугим вузлом стискував широкий срібний обруч. Рвучко схилявся і метеляв своїми мокрими патлами слов'янин. Нахилився і затулював

щосили петлі могутніми руками чаклун. А підстаркуватий, мовчазний стерновий допомагав їм. І за якусь мить, так здалося Алі, було закрито шкірою буйвола розібране місце палуби. По драбині спустився раб-слов'янин, він щосили тягнув линву вниз, а за нею шмат шкіри, навіть зубами вчепився, і ув'язав її до основи щогли, за опорні бруси.

Зразу стало важче дихати. А при останньому спалаху блискавки Алі побачив, як тремтить в закутку птаха. А ще помітив, що слов'янин запхав свого папугу за пазуху. І від шиї за пазуху тягнеться шворка, на якій слов'янин тримав свого улюбленця. А папуга настовбурчив пір'я, роззявляв кривого дзьоба і, певно, щось верещав. Що – Алі не чув. Бо все для нього замовкло, коли лупонув той, перший, вибух грому. Все для нього опустилося в тишу. Коли Алі побачив, що крізь ляду спускається вниз слов'янин і тягне за собою линви, щоб в'язати волячу шкіру на ляду й закрити трюм від зливи і морської води, то одночасно опустив на товстім мотузі клітку. І коли знову блиснуло й усе засвітилося сліпучою блакиттю, то він побачив, що це клітка з голубами. "Ага! – подумки сказав він собі. – Капітан боїться, що вітер нагорі все розламає, навіть його каюту, і віднесе в море цих поштових голубів з того пограбованого індійського вітрильника!"

В шаленому вихорі корабель закрутило, кидало з боку на бік, підхоплювало і кидало днищем об хвилі. Основа, корпус і все начиння рипіло, тріщало, стогнало. Клітка з голубами зірвалася з балки, вдарилася об поперечину і розлетілася на тріски. Голуби випурхнули і металися в темряві, чіпляючи час від часу Алі крилами.

Весь дикий гуркіт, свист і тріск ще доповнювався якимось дрижанням. Воно йшло ніби із середини, – наче з води, мовби з дна океану-моря, із глибини. Таке бувало на кінських ристалищах під Багдадом на ярмарку. Вершників ще не видно, а тільки хмарка куряви над обрієм. Та якщо прикласти голову де землі, то земля вже стугоніла від кінського чвалу. Отакий чвал, отаке стугоніння зараз долинали в корабель і з глибин води. Тільки в сотні разів сильніше, ніж на кінських перегонах.

Алі позакладало вуха, і він тілом відчував неймовірне тремтіння усього корабля й води за дерев'яними стінами.

Нараз йому повідкладало вуха, мов хто відняв би від його вух могутні долоні, що перед тим стискали голову.

І він аж присів – так йому вдарило у вуха дике гоготіння вітру. Таке, що свистіло у всіх снастях, співало кожною щілинкою, завивало кожною діркою. Проникало в трюм, мов дудіння у величезну сопілку. Тонкі струмені вітру проривалися крізь палубу до трюму і наче батогом вдарили по живому.

Тепер Алі чув, як несамовитим голосом, схожим на голос божевільного, кричав папуга, зрештою видершись з-за пазухи слов'янина.

Вітер за якісь миті розвіяв, провітрив увесь трюм. Надув його свіжим, вогким повітрям. Вивіяв, висмоктав задушливий дух кінської сечі, солодкого поту і кіз'яків.

І в трюмі запахло йодистою морською водою.

Алі відчув, що все повітря ніби насичиш якимось туманом, ніби в повітрі завис прохолодний водяний пил. Хлопець облизав губи і відчув, що вони геть солоні.

По тому, як тремтіли борти корабля, в'язані й шиті з кількох шарів справжнього тикового дерева, дощок, Алі відчув, що корабель починає мчати, летіти все швидше й швидше.

То вгору рвався, то вниз опускався ніс корабля.

І Алі то падав назад, на коней, спиною, то зависав над кінськими спинами, над слов'янином та його горластим папугою. Зрозумів – вітер переносив корабель через величезні хвилі...

Що там робилося нагорі, чи хтось там був ще на палубі живий? Чи вже всіх позносило вітром у воду?

Потім корабель почало крутити і кидати з боку на бік.

Нараз вітер наче підняв корабель над хвилями. І корабель ніби завис у повітрі. Затим почав падати, падати. Довго-предовго.

Алі відчув, як у грудях зробилася порожнеча, і серце наче збирається вискочити через горло.

Неймовірне падіння у чорний колодязь, нарешті скінчилось. І корабель, носом і днищем, з такою силою врізався у воду, що Алі в очах застрибали зелені кружала від удару в п'яти. Та руки просто відривало від тулуба, бо він схопився за линви, чимось било по ногах, по череву, по спині чимось сікло, мов батожжям. Поруч нього, десь наче в череві коня, булькало і вирувало, ніби зашипіло в казані. Іржання якогось другого коня перебивалося дзюрчанням рідини. В трюмі поплив солодко-кислий сморід блювотини.

Та його зразу ж прогнало протягом.

Кричав слов'янин:

— Конає третій кінь! Лізь до нього!

— Підійди ти! Я не пролізу звідсіля. Там лямки пообривало...

Слов'янин щось ще йому закричав, та в цей час з такою силою гупнуло, що Алі здалось, ніби його вдарили долонями щосили по вухах. Крізь щілини блимнуло червоним.

Засмерділо смаленим лєм, ядуchoю сіркою. Знов почувся тріск, і щось завалилося на палубу.

Алі здогадався, що то зламалась щогла. І зразу ж гухнуло громом над самим рабом-слов'янином.

Крізь щілини тонкими голками полетіли червоні промені. В їх примарному світлі Алі встиг вздріти – слов'янин осідає біля основи щогли.

Тепер Алі знов заклало вуха, та ще й стисло скроні болем від ядуchoго смороду, що всмоктало вітром у трюм.

Потім палуба затрусилася від ударів. То згори вдарив дощ, і не струмені, і не градини величезні, а ринули суцільні потоки води. Ніби падав з неба неосяжний водоспад.

Вода вдарила по вітрильнику, по палубі, і аж відчув Алі, як вона притисла судно до хвиль.

Замість іаленого вітру крізь найменші щілини в палубі тепер вривалися гострі цівки води.

Наче корабель спинився, захитався на місці. Тільки хвилі то піднімали його на дику височину, то спускали в якусь безконечну яму.

Все тремтіло, гул від наближення всеохоплюючого чвалу, мовби тисячі тисяч тисячів скакунів мчали по хвилях.

Від того вода і все насичувалось тим неймовірним відчуттям зрушення, здвигу, двигтіння.

Ось двигтіння підкорило собі і корабель, впало на нього згори. Воно вже не наближалось, воно було тут. Алі відчув, як у нього не вистачає дихання. Як забиває йому все всередині. Як відкриваються самі собою уста.

Він намагався вдихнути, набрати повні легені повітря. Але повітря не заходило в дихалки, стояло перед його вустами стіною. Здавалось, невидима сила витягла з нього нутроші.

Щось сталося з кораблем. Корабель трусонувало, як тоді, коли вдарила блискавка. Алі відчув, ніби щось луснуло, щось тріснуло над його головою. Боляче цв'юхнула по плечах і по тімені линва. Він подивився вгору – якась неймовірна, невидима сила вже наполовину вирвала, висмокотала з дірки над трюмом і над лядою волон'ячі шкури, так ретельно припасовані руббаном і його хлопцями.

І волон'ячі шкіри кудись летять. За шкірами пурхнула клітка, голуби і чаєчка. Все вгору й угору, до самих зірок, зникають з його очей.

Коли корабель припинив свій біг і його почало просто колисати на велетенських хвилях, він навіть не крутився, а тихо собі дрейфував за хвилями.

Бо, здавалося, постійний і невпевнений мусон перестав віяти. І над Арабським морем запанував штиль.

Алі відчув не слабість, а дивне полегшення і наче якесь просвітлення, прояснення в голові. Змучене, зболіле тіло з кожною миттю почало наповнюватись все більшою й більшою бадьорістю.

Крізь звільнені отвори в трюм падало навкісне проміння ясного місяця. І Алі зауважив, що кут тіні зовсім не зманився від тої миті, коли йому довелося спуститись до коней. А в темряві трюму під час бурі йому здавалось, ніби вже давно минула ніч і надходить світанок. Тільки раніше місяць була з правого борту. А тепер він світив від лівого. Значить, корабель розвернуло кормою по курсу.

Алі тільки тепер усвідомив, що стоїть по коліна у воді й на воді коливається всяке сміття, дерев'яне начиння та кавуни.

Алі покликав слов'янина. У відповідь з-за основи зламаної щогли почувся його стогін.

Затинаючись, боячись впасти у брудну воду, Алі пробрався повз наляканих коней до слов'янина. Раб по шию лежав у смердючій воді. А пауга, мокрий, страшний, як п'яне видіння, сидів у нього на голові. Алі з усіх сил почав торсати слов'янина за плече боячись, що вода ось-ось залле рота слов'янину.

Той застогнав і роздер повіки. Почав поволі підійматись.

— Це ти, хлопчику? Що трапилося зі мною?

— У щоглу потрапила блискавка!..

Раптом папуга стріпонував мокрими, брудними крилами, забризкавши лице хлопцеві.

— Тю на тебе, ібліс! – злостиво лайнувся хлопець.

Почувши його слова, папуга ще раз стріпонував обмоклим пір'ям і закричав якесь слово мовою раба. Це слово, як чарівна паличка, подіяло на приголомшеного слов'янина. Він, набравши повні груди повітря, вмиг піднявся на повен зріст. З нього чуріла брудна вода. На горі почулось якесь камишіння, і в проїмі ляди з'явилося потворне обличчя. Все геть обсмалене. Зі жмаками обгорілого волосся. Без однієї брови, друга стирчала наперед. Ця носата бридка подоба, з носом кривим, ніби дзьоб папуги, прохрипіло голосом му'алліма:

— Ви тут живі?

Алі спитав у цієї потвори, більше схожої на якогось пекельного ібліса, аніж на їхнього капітана:

— Поклянись Аллахом, що ти людина, а не ібліс!

Обсмалена голова роздратовано крикнула голосом му'алліма:

— Присягаюсь розлученням і тим, що відпущу своїх рабів, що це я! Шайтани б забрали твою дурну голову!

— Ні, ти скажи бесмелу! – вів своє Алі, все ще не вірячи, що оця потвора – їхній руббан.

— Ну добре, – згодився зрештою руббан, – дурню божий... – І проказав спокійним голосом бесмелу, – Що там у вас?

— Слов'янин сильно вдарився... і, здається, напився гижі...

— А ти?

— Мені просто страшно було... Дуже. І ще – я один раз літав над кіньми. Отоді, коли корабель закрутило і потягло вгору... Ну, ще біда, му'алліме,.. Двоє коней наче б мали сконати – блювали. І вода прибуває. Бо згори налилося. Спочатку було мені по коліна, а тепер, бач, і слов'янину вище колін.

— Вилазьте нагору!

На палубі хто сидів безтямно, хто лежав, а кілька чоловік молилися, не дотримуючись, як за законом, чистоти місця. Одні з цих людей, а вони були араби, були геть чорні від кіптяви, всі обсмалені і в жахливому лахмітті,

Зінджі здоровенні, довготелесі, а їхні чорні лискучі тіла були замазані білим гіпсом та вапном. По обличчях спливали білі патьоки. Густе кучеряве волосся злиплось у якісь білі оладки.

Алі не зміг стриматись і зареготав на все горло.

Від щогли залишився тільки стовп заввишки із самого Алі. Уламок щогли, без гнізда, метелявся на линвах з правого борту у воді. Там же звисала на линвах рея з вітрилом від індійського патамару 5.

Від каюти з правого борту стирчали лише дві поламаних й обгорілих стіни. Перед же

весь був розметаний і обгорілий. І палуба обгоріла, немов її хто випалював велетенським розпеченим лощилом.

— Чого, дурню, регочеш?! – загрозово захрипів руббан.

Та наперед вийшов слов'янин.

— Бо смішно дивитися – зінджі всі білі. Твої родичі всі – чорні як зінджі. Ти сам схожий на птаха – махаєш руками і кричиш.

Руббан від такого зухвальства остовпів. Потім обмацав своє обличчя, оглядівся і почав реготати, як тільки-но реготав Алі. Інші теж почали реготати. Нареготавшись досхочу, руббан засюрчав у срібний сюрчок.

Дякую всевишнього і милосердного за порятунок! І ви дякуйте!.. А потім всі ми вслаavimo його ім'я сотню разів!!! Тепер слухайте мої команди! Стерновий і наффатіни – витягти рею з вітрилом!!! Зінджі – готуйте замазку для щілин! Конярі – до коней! Всі інші – по відра в корму! Налаштуйте відра і вичерпуйте воду з трюму! А я визначу нашу стоянку! Аллах нам допоможе! Аллах акбар! – заволав він, як бойовий клич.

І його обідрана, обсмалена команда – і мусульмани, і зінджі-погани, і від несподіванки навіть слов'янин – в загальному пориві закричали тричі:

— Аллах акбар! Аллах акбар!! Аллах акбар!!!

І кожен кинувся виконувати свого частку роботи. Руббан же недовго вимірював зірки й місяць. Після перевірки лоції він заходився впорядкуванням свого побитого вітрильника. Здавалося, що він одночасно кричав свої накази і біля стерна, і біля поламаної щогли, і на носі, де зінджі запалили вогонь у жаровні.

Зрештою руббан спустився до трюму. Тут він не кричав. Підняв над головою якимсь чудом уцілілий світильник і оглянув свій дорогоцінний крам. Коли побачив двох завислих, нерухомих коней з оскаленими пащеками, то не втримався, заплакав.

Так само, як несподівано він заплакав, так само раптово перестав. І щосили закликав найсильніших зінджів, щоб вони швидше витягли нагору загиблих коней.

— Треба коней викинути в море! – рубонув повітря долонею слов'янин.

— Що ти, що ти?! Бог з тобою! Якщо ми їх викинемо в море, по сліду зразу ж припливуть акули! Хто тоді зможе заліпити щілини мастикою?! Скільки відер вичерпали, а води не стало менше! Хіба не бачиш?!

Руббан кивнув на ланцюг матросів, що передавали з трюму нагору вщерть повні шкіряні відра.

— Нам довго йти до берега? – насупився слов'янин.

На що руббан поманив його пальцем до себе і прошепотів у вухо:

— Ми на відстані доби від берега... Якщо зможемо підняти вітрило і наставити кермо... Ти тут потрібен більше. Ти тесляр – іди допомагай стерновому. А ти, малий, візьми світильник! Та обережно, обережно!!! Не влаштуй пожежу! І спробуй обдивись усіх коней! Чи нема де яких ран!..

Алі почав обходити, обдивлятися і обмацувати коней. А поруч, поперек трюму, стояли матроси.

Розмірено хекаючи, плюскаючи шкіряними відрами, загірбали пружними

бамбуковими вінцями і подавали нагору в отвір ляди. Нагорі з усіх сил довбали теслом, цюкали сокирою, били молотом. Хекали й кричали, витягаючи рею. І от Алі відчув по напруженому тупотінню, що зрештою направили вітрило і починають рею підтягувати вгору на вцілілу щоглу. Кричав руббан слова якоїсь незвичної еменської пісні. Йому ж підтягали хрипкі, напружені голоси і в кінці кожного куплета волали: "Айя-ай-я-ай-я!!"

Коли Алі дійшов, зрештою, до свого рятівника, то вгорі почулись радісні вигуки, хтось засміявся. Алі витнув голову над палубою і побачив, що вогке вітрило поволі розгортається і надимається. Рея під великим вагарем вигнулася дугою, ніби напнутий лук.

Тільки корабель рушив з місця, як всі дружно заходилися витягати зламану щоглу, щоб вона не волочилась за кораблем і не гальмувала його рух.

Коли залишки щогли витягли на палубу, руббан уважно обдивився дерево і наказав, знявши з нього снасті, викинути назад – весь болонок був у глибоких повздовжніх тріщинах.

— А де дидбан? Змило в океан?!

— Та його ж разом із гніздом схопило і понесло вгору! Тільки віра в Аллаха, милостивого й милосердного, врятувала мене від божевілья, коли я побачив, як мій дидбан вознісся вгору до небес...

— А вже після цього блискавка вдарила в щоглу?

— Блискавка?! – болісно скривив обличчя руббан. – Вітер! Вітер зламав щоглу, і вона впала на комірчину з вогнеметними припасами. І все вибухнуло. Нас усіх поглушило. Коли прийшли до тям – бачимо, нема пораненого хлопця. І ще трьох немає... Викинуло їх у воду...

— А чаклун?

— Лежить на нижній палубі на кормі. Вдарило його по голові. Шкода, бо пора хлопців на весла ставити. І тепер немає барабанщика.

— О му'алліме! Хіба ти не пам'ятаєш? Я вмю вибивати на барабані!

— Ну й хвалько ж ти! Все ти можеш, все ти вмієш!..

— Я не хвалюсь! Мене барабанщиком взяв шейх зінджів, Малюк! Призначив і платню – дирхем на добу! Он як!

— Так ти і в нього був?!

— Був! Тільки він мені не встиг гроші сплатити, бо мене стражі митника схопили...

— Ну, знаєш!.. – розвів руками руббан. – Побачимо, зрештою, чи ти брехун, чи ні. Мерщій нагривай барабан!

А зінджі – нурці розвели на корабельній жаровні добрий вогонь і варили мастику з воску, смоли, кашалотового жиру й крейди, щоб заліплювати щілини в днищі корабля.

25. ПТАХИ ЛЕТЯТЬ ДО БЕРЕГА

Алі підійшов до них з чаклунським барабаном.

Зінджі подивились на Алі занепокоєно, і двоє з них відсунулись від жаровні, даючи йому місце примостити барабан біля тепла.

За спиною Алі горлав руббан – керував підняттям палих коней на палубу.

Грюкав на кормі теслом слов'янин.

Вітер тихо подзвонював у снастях єдиної вцілілої щогли.

Місяць, щербатий і блискучий, мов срібний уламок тертого дирхема, падав за обрій.

На сході яскраво світилася зірка п'ятниці, блискуча Зухра . Сузір'я змістилися навколо Високопоставленої², схилялись до обрію, інші підводили свої зірчасті голови, хребти, крила й лапи.

Алі одним оком пильнував за шкірою барабана, щоб не перегрілась і не тріснула, а сам усе поглядав і поглядав на зірки, намагався запам'ятати, як вони стоять над шляхом корабля по морю. Одне він уже помітив, це було очевидно, – вчора вони йшли на південний схід, навіть більше на південь, а сьогодні повернули і йдуть на схід. Просто на ранкову зорю Зухру.

Коней підняли нагору і потягли на старому вітрилі на корму – щоб хоч трохи змістити вагу з носа на корму. І гребців руббан поставив поближче до корми, аби ще трохи підняти носа.

Здоровенних весел залишилося на вітрильнику п'ять. Але як руббан не розміщав веслярів при всіх веслах, рівної сили загібання з обох бортів не було, тому руббан заспокоївся й поставив лише чотири весла – і по чотири чоловіки до кожного.

Алі підняв била і на пронизливий свист руббана щосили вдарив по нагрітому дну барабана. Бив так, як йому пояснював страшний шейх-людолов – Малюк.

Найсильніші хлопці занесли вперед чотири весла і під рахунок, відміряний барабаном Алі, протягли їх у чорно-смарагдовій воді.

І зразу ж під лопатями запалали блакитні вогні, закрутилися зелені спіралі холодного саява. Капітан постояв, прислухаючись, чи не зіб'ється де Алі, і, наче невдоволено, поспішив на розвалену корму, спустився через ляду до трюму. І вже за хвилю поспішав повз Алі із згортком, від якого розпливався аромат того зілля, яким Абу Амар збадьорювався після шаленої нічної пиятики. Алі щосили потяг носом і, не збиваючись з ритму, голосно проказав, щоб руббан чув:

Зілля з Мохи!

Не з Мохи, а з Йемену, – спинився руббан і гостро виговорив: – Це найкраще зілля для бадьорості "бінт аль-Йаман", Розрада багатіїв. Але зараз моїм нурцям потрібніше! Вони врятують мій вітрильник. Без них ми підемо під воду.

І руббан просто пробіг на бак до нурців. Невдовзі, хоча повівав добрий постійний вітер, над вітрильником розплився незрівнянний аромат зілля, вживаного лише багатіями і званого де "бон", де "кахва", де "бінт аль-Йаман" (тобто "донька Йемену").

Алі несхибно бив у барабан і подумки промовляв собі: "Руббан не жаліє для зінджів-нурців моханського зілля! Значить, справи наші кепські! Хто буде ділитись із своїми рабами й наймитами дорогоцінним напоєм, якщо він не потребує захисту від смертельної небезпеки? Ніхто не буде ділитися!!!"

А руббан вже знов поспішав на корму допомагати слов'янину та своїм наффітінам загорнути в старі вітрила палих коней, щоб їх не так швидко розклало сонце, коли воно зійде. Тепер смерділо бітумом, бо здохлих коней вони розквачували бітумом, щоб хоч

трохи запобігти швидкому гниттю.

Алі бив у барабан і думав: "Боже! Що то значить корабель! Скільки ж у ньому одному може вміститися всього! І люди, і коні, і їжа, і зброя, і всяке начиння вогнеметне, і вода, і запаси вугілля. І скільки ще всякої дрібної всячини!"

Алі так хотілось озирнутися назад, подивитись, що там діється на носі. Та він боявся збитись з ритму і тому не повертав голову, тільки очима косив і бачив, як швидко починають блякнути зорі, як невпинно світлішає над хвилями.

Дніло.

Заволав руббан заклик до вранішньої молитви. І ревно били віруючі поклони, дякуючи і славлячи Аллаха, що дав їм дожити цієї страшної ночі до своєї щасливої зорі. Алі теж молився, проказуючи за всіма слова молитви. А думка його билася над питанням – чи мулата-дидбана забрали ангели смерті чи дияволи-ібліси? Чи, може просто такий над ним вихор закрутився, що поніс дидбана вгору, як восени на багдадським торжищі соломину зносить у небо миттєвий вихор?! І чи це можна вважати чудом? Бо ж і його, Алі, якась сила підняла на хвилю над кіньми і він завис униз головою, а ноги к тулуб легенько потягло вгору до ляди? Це було за одну тисячну мить до того, як вихор висмоктав з дірок волон'ячу шкіру. І зразу ж та сила відпустила Алі, його тулуб опустився плавко й ноги занурились у теплу воду.

Коли зійшло сонце, нурці – зінджі позіскакували у воду, пірнали під корпус корабля і заліплювали густою мастикою щілини.

Невпинно гребли веслярі, Алі несхибно вибивав їм ритм. Весь час вичерпували воду з трюму шкіряними відрами. Проте води не ставало менше.

Руббан відпочинку не давав нікому – ні собі, ні зінджам, ні своїм родичам, ні іншим морякам. Він тільки міняв їх місцями кожні три години – а це вираховував за сонцем напрочуд точно. Тих, хто гребли, ставив вичерпувати воду, тих, хто пірнав – ставив розігрівати мастику. Тих, хто вичерпував воду – надсилав плавати на прив'язі біля корабля зі списками і слідкувати, чи не з'явиться де акула. Ті ж, що готували мастику, спускались під воду і вже самі своєю мастикою затикали щілини.

Руббан весь час перебував у русі – тільки тоді спинявся, коли звиряв за сонцем місце корабля серед безмежних зелених вод моря-океану. Алі все бив і бив у барабан, і гуркіт розносився над усім кораблем. Алі не спинявся ні на хвилю, ні на мить, бо гребці біля вальків заступали місце по одному, і тому рух не припинявся вже яку годину.

Алі взагалі не відчував втоми від свого діла, просто йому здавалось, що не він своїми ударами примушує барабан гуркотіти, а барабан своїм гуркотом шарпає то вгору, то вниз його руки з калаталами.

Тіні скоротились, побігли назад і сховались до своїх володарів.

Сонце стало рівно в zenіті.

Руббан біля пенька – уламка щогли виміряв щось по сонцю, креслив вугіллям па чистій вискобленій дощечці, заміряв відстані на малюнку циркулем. З полудня спекота настала така ж, як і вчора. По кораблю з корми вітер починав гнати задушливий сморід. Навіть ядучий запах бітумного мастила, яким проквачили старі вітрила, не

перебивав задухи.

Алі паморочилась голова, його стало нудити. Стало важко дихати. Піт зачурів по скронях, по лобі.

Він задер голову, щоб краще продихнути. І з жахом побачив, що високо, високо в небі кружляють шуліки. Малесенькі, неймовірно малесенькі. Та він добре знав їх лет – над смітником за багдадськими бойнями отак вони плавали по колу у височині від сходу до заходу сонця. Алі не витримав і заволав з жахом:

— О му'алліме! Є звістка!

Він кричав, а руки його гатили щосили в барабан і він ані на мить не збився з ритму.

На крик хлопця руббан вискочив з ляди і в одну мить підбіг до хлопця.

— Не галасуй! Що за звістка?!!

— О му'алліме! П'ять шулік кружляють угорі. Он подивись – на п'ядь від сонця на захід!

— Тихше! Мовчи! – зашепотів суворо руббан. – Не привертай увагу хлопців! Вони все одно не побачать, у них не такий зір, як у тебе!.. Але всі показяться, а до берега ще далеко! Найменше це п'ять трьохгодинних переходів при повному вітрилі. Ми ж потроху осідаємо, втрачаємо хід. Іди проспись у кормовім трюмі – там не так смердить – вітер сюди все зносить. І мовчи! Я наказую! Не спокушай людей. Завтра вранці, якщо Аллах допоможе, будемо в Калікуті... Гей, хлопці!!! – заволав капітан до веслярів. – Заспіваймо нашу йеменську корабельну!

Руббан перехопив калатала в Алі і заспівав високим-превисоким голосом пісню, під яку еменські матроси тягнуть линви, переносять вантажі і гребуть, заходячи у вузькі затоки.

Коли Алі заліз у кормовий затишок, йому назустріч підвівся чаклун з насупленим, похмурим обличчям. Почервонілі очі зиркнули на Алі недобре, та він нічого не сказав і мовчки виліз на смердючу палубу.

Засинаючи під паками з якимось начинням, Алі почув, що в ритм веселої пісні, стукіт барабана ще додався пронизливо-гунявий свист сопілки. "Значить, чаклун приходить до тями..." – подумав Алі і заснув.

Поки він спав, йому нічого не снилось.

Сонце сідало, коли Алі прокинувся. А прокинувся він, бо запахло чудесним запахом моханського бадьорого зілля.

Алі прокинувся і миттю сів.

Поруч стояв руббан, виймав із паки зерна і сипав їх у мідний невеличкий казанок.

— О му'алліме! Я готовий барабанити. Втома минула!

— От і гаразд! Іди допомагай слов'янину чистити коней! Завтра вже нам їх продавати... Якщо Аллах допоможе! А про шулік мовчи! Що б не помітив, що б не побачив, спочатку скажи мені і тільки тихо. Це мій наказ!

— Добре, о му'алліме!

Алі прожогом кинувся повз смердючі велетенські паки з кінським стервом,

проскочив повз чаклуна барабанщика, прослизнув під руками водноносів, що з одноманітністю колеса-норії з виливали з трюму воду за борт.

У сутінках трюму, зігнувшись навпіл, бродив по коліна у воді слов'янин.

— Що шукаєш? - спитав у нього Алі.- Що згубив?

— Дірка загубилась! Деся тут є дірка. Її треба знайти. Інакше смерть.

— Дірки немає! Скрізь щілини! Зінджі ніяк не можуть усі шви заліпити між дошками.

— Є таємна тріщина! Зінджі не теслярі! Вони вправні нурці. А треба знайти таємну щілину... Вона деє коло щогли. Трохи збоку. Я не можу так пірнати, як зінджі. Якби міг - знайшов би щілину. Вона праворуч кореня щогли!

— Ти добре знаєш?

— Я дерево знаю краще всіх вас! Мій дід башти з дерева рубав, удвічі вищі вашої щогли!

— Тоді я знайду - я пірнаю добре!

Алі, не роздумуючи ні хвили, забувши про наказ руббана, роздягся. Обгорнув срамоту замизканим поясом і лишив на шиї ножа у саморобних піхвах.

Слов'янин не встиг йому нічого й сказати, як Алі вже видерся на палубу і з розгону перестрибнув через борт.

Ноги рівною струною - руки вгору - і зайшов у зелені теплі хвилі мов стріла - без плюскоту, без бризок - тільки бульбашки, лоскочучи йому лице, понеслися від його ніг угору. Він відкрив очі. Вода зашипала, та сльози змили палення в повіках, і він побачив, як повз нього поволі сунеться опукле черево вітрильника.

Та що це - нагорі корабель як корабель, а тут все в якихось кущах водоростей, що ганчірками звисають з дощок. Ось видно закономірені мастикою шви між дошками. Добра робота зінджів! Нічого не скажеш. Алі вхопився кінцями пальців за дошку і, колючи об щось долоні, почав по вузлах канатів, якими були шиті дошки, по дошках, мов по шаблях драбини, спускатися вниз до самого центру днища. Він перевернувся вгору черевом, догори ногами, і ліз-ліз по крутому череву вітрильника. Чого тільки не було на вибілених жирним мастилом-фарбою дошках. Водорості, ракушки з гостріші лезами-скойками, якісь водорості, мов надбиті горобині яйця, звідкіля визирали якісь вусики. Межи жмутками водоростей шмигали прозорі рачки з предовгими очицями-стеблами, то визирали, то кудись ховалися краби з ворсистими ногами-веслами.

Алі відчував, що повітря йому поки що вистачає. Та примірівся, де ж він знаходиться, і зрозумів, що скоріш ближче до стерна, аніж до щогли.

Алі добувся до кия і, хапаючись за нього обома руками й ногами, почав посуватися до форштевня. Тепер він обмацував кожний виступ і не поспішав.

Він і не думав впливати на поверхню, коли пальці лівиці провалились у довгу і тонку щілину. Хитра була щілина - навкісна. На стику дощок тонесенька - тільки на товщину худючих пальців Алі. Обережно провів по всій довжині щілини - добрих ліктів два з половиною. Тепер час нагору - дихання вже не вистачає...

Перша думка майнула блискавкою - випірнути зразу. Та згадав - а якщо під весла

потрапить?!

Алі поспішив по килю до корми, щоб не потрапити під весла.

Ось у зеленім склистім коливанні темна дошка стерна. Алі відпустив руки від киля, щосили відштовхнувся ногами від черева корабля і поспішив на поверхню. Випірнув далеко за кормою.

Який же гарний був корабель звідсіля з води, знизу! Зруйнованих кормових кают не видно, пенька щогли теж. Смугасто помальована корма, біле вітрило, – все золотилося під променями опадаючого золотого сонця і відбивалось примхливими золотими й червоно-вохристими плямами на хвилях.

Алі помилувався досхочу кораблем, віддихався і почав наздоганяти вітрильник. Він поплив швидко і легко, бо ж вода сама викидала його, підштовхувала до руху! Це не каламутна вода правічного Тігру і не багниста гиза потоків Шатт-ель-Арабу, що тягне тебе на дно!

Проте корабель не наближався до нього.

Тоді він ще зробив ривок! Плив швидко, не дивлячись уже на корабель, а опустивши лице у воду і щосили працюючи руками й ногами. Коли ж, за його розрахунками, він мав би вже подолати половину відстані до корабля і підвів голову, то побачив, що корабель ледь – ледь наблизився до нього. Тоді Алі ще піддав швидкості і через якийсь час знов підняв голову, щоб подивитись, чи наздоганяє від дхау? Дхау, золотосяйний, розправивши гостре крило – вітрило, схилившись на один бік на звороті, міняючи курс, віддалявся від хлопця.

Жах перехопив дихання плавця. Він рвонувся якомога швидше з води, змахнув руками і закричав. Та замість крику лише щось пропискотів. І ледь не захлинувся, занурюючись у хвилі після підскоку.

Випірнув і, не маючи ніякої надії наздогнати вітрильник, сам не знаючи чому, все ж поспішив за судном.

Він плив і плив, рівно, розмірено рухаючи руками й ногами. І не відривав погляду від золотого вітрила. Корабель все віддалявся і віддалявся. З часом Алі став його бачити тільки тоді, коли хвиля підносила його на своєму гребені.

Ось раптом корабель пропав за гребенем передньої хвилі.

Алі продовжував плисти в тому напрямку, в якому зник корабель.

Він не піднімав очей від води, тільки дивився на свої руки.

Ось унизу в глибині якісь рибки пройшли темними стрілами. Алі не став далі дивитись у глибину темряви. Він перевернувся на спину і поплив голічерева. Над ним було дивне синє небо без жодної хмарки, і у височині десь там, вгорі, вгорі пропливали поперек тому напрямку, що корабель, мчали по небу п'ять червоних, вогняних хрестиків – розпластаних у вільному леті чайок. "Не може цього бути! Дурниця! Це омана! До повної темряви не більше, ні, не більше години! Чайка денна птаха! Вона за годину – за півтори до заходу сонця спускається у гнізда! Це мені все ввижається – тоді тут до берега не більше години лету чайки! Значить, якби поплисти за чайками, то тоді й без корабля я б приплив десь після півночі до землі. Може, спробувати поплисти? А

раптом біля берега акули?!"

Алі від жаху здригнувся, перевернувся і подививсь уперед. Побачив, що корабель до нього значно наблизився. І на кораблі спущено вітрило.

Тут хлопця підняло на гребінь хвилі і йому від щастя аж запаморочилось у голові, залило гарячим груди. Переборюючи вітер і хвилі, до нього хтось плив, та ще й тягнув за собою надутий повітрям міх.

На кормі з'юрмилися люди.

Коли плавець наблизився, то Алі із здивуванням і острахом побачив, що надутого міха тягне оманець – ісмаїліт-відступник. Алі стишив рухи. Та оманець закричав щосили, бачачи вагання Алі;

— Поспішай, поспішай! Нас чекають! Обох, обох!!!

З допомогою оманця Алі швидко подолав відстань до вітрильника, який хоч і спустив вітрило, і без весел, а все ж дрейфував під напруженими струменями південно-західного мусону.

На кормі не було нікого з матросів і зінджів-нурців. Вони зараз всі з шаленим завзяттям вичерпували воду з трюму. Тільки руббан, чаклун, слов'янин та стерновий допомогли вилізти з води врятованому хлопцю і відступнику-ісмаїліту.

Через плече в слов'янина був перекинутий лук і за поясом ззаду стирчали запхнуті стріли.

Алі вмить скумекав – це слов'янин узяв зброю, щоб пристрелити оманця, коли щось трапиться з Алі.

Руббан вхопив за плечі знесилоного хлопця і щосили трусонув, так що Алі аж щоку прикусив до крові.

— Відповідай!– волав він.– Що там знайшов?!! Раб каже– ти пірнув, щоб віднайти головну тріщину!! Знайшов?!! – ревів капітан.

— Від правого боку кия, коло дошки, вузька і вглиб розширюється навкіс...

— Довжина?!!

— Два з половиною моїх лікті.

— Можеш ще впірнути і віднайти?

— Можу... Нехай зінджі готують мичку й мастику. Я зараз віддыхаюсь.

Алі сів на палубу і закрив очі. Так він сидів кілька хвилин. Тим часом руббан розлюченим, громовим голосом віддавав команди. І коли хлопець віддыхався трохи та звівся на ноги, все було готове до лагодження. А вітрило вже розпустили. І корабель, щоправда без весел, знов рушив своїм курсом.

Алі перев'язали по попереку тонкою і премічною джутовою линвою, й він разом із зінджами-нурцями стрибнув за борт.

Скільки часу минуло, а під водою вже наставали сутінки – чорний морок підступав з глибини майже під самісіньке днище вітрильника. Зінджі тепер, власне, й без Алі віднайшли потаємну щілину. А хлопець їм просто був потрібен для ствердження, що це саме та щілина. Бо в глибину з них жоден не міг занурити свою руку – такі в Алі були худючі й тонюсінькі пальці. Зінджі подали хлопцеві мичку джутову, просичену

акулячим жиром, і хлопець заштовхав її в найвужчі місця щілини. Потім йому подали ще й тонку ковбаску мастики. Та дихання в нього не вистачило, і він випірнув на поверхню. А нурці-ремонтники не спиняючись заштовхували в тонку й підступну щілину мастику і джутову мичку.

Ще кілька разів пірнав з ними й Алі. Він їм не допомагав, а просто дивився, як вони працюють. Тепер він не боявся, що відстане від корабля, і плавав вільно під всім днищем вітрильника. Коли він вискакував на поверхню, то чув шум вітру і плюскіт води, яку з трюму виливали матроси, булькотіння розрізуваної форштевнем склистої води.

Тільки спустилося сонце, як у воді вмить настала ніч.

І зінджі-нурці скінчили роботу вже в повній темряві. Вони, виявляється, ще знайшли дві скриті щілини, про які й Алі, і слов'янин не здогадувались. Змучених, їх витягли на палубу і вони сіли на кормі – тільки тут можна було спокійно сидіти, бо сморід стерва проти вітру не розповсюджувався. Та не дивлячись на смердючу задуху, що панувала над усім кораблем, з трюму подавали й подавали відра з водою і розмірено, мов глеки норії, виплескували назад у хвилі.

Всі мовчали. Алі загорнувся у свою замизкану джуббу і ніяк не міг зігрітись – та він був по-справжньому щасливий. Хоч і смоктало від голоду в шлунку і знов повертався хвилями той жах, коли побачив, що корабель віддаляється від нього.

Капітан вимірював першу зірку, що запалилась над ще вишневим обрієм, коли з трюму радісно загорлали.

Він поспішив у трюм, і всі почули тепер і його радісний і хрипкий крик:

— Слава Аллаху! Слава. Аллаху! Аллах акбар!!!

Нурці і Алі, забувши про втому, про сморід, побігли до отвору. А звідтіля вже до половини виліз руббан.

— О мої брати Славте Аллаха милостивого і милосердного!!! Води в трюмі тепер лише по кісточки і прибуває вона по краплині.

— Руббане! Кидай у море коні – від задухи людям дихати немає чим.

Руббан уже виліз на повен зріст.

— Щось ти голос почав часто подавати! – суворо прохрипів він слов'янину. – Раб ти, і твоя справа виконувати накази руббана. А не повчати свого господаря! Зрозумів?

Слов'янин похмуро кивнув головою і мовчки присів, притулившись широченною спиною до обгорілого й тріснутого борту, Алі примостився біля нього – так було тепліше.

А руббан уже разом з матросами розпаковував загорнених коней, щоб відрізати їхні хвости.

Сморід пішов такий, що кілька матросів не витримало і підбігло до борту.

Слов'янин притулив рукав до обличчя, Алі теж.

— Такий пожадливий! – з презирством і обуренням проговорив, давлячись від нудоти, слов'янин.

— Так за хвости в Калікуті раджа платить, як і за живого коня! Величезні гроші.

— Гидота! На стерві золото збирати! Тьху! Чому, коли кінь впав, хвоста не відрізав?! - обурювався раб.

— Як ти не розумієш?! - говорив Алі.- Тоді могла б кров попасти за борт, і припливли б акули. Тоді нурцям кінець! І усім нам!

Коли зрештою хвости відтяли, то палих коней викинули за борт. Загорнуте у старі вітрила стерво не потонуло, і вітер довго доносив на корабель солодкий сморід.

І хоч команда хиталася від утоми, всі заходилися вимивати, вишкрябувати забруднені дошки на палубі.

Розпалили жаровню на носі і готували у казанах рис.

Руббан щедро виділив для матросів в'яленого акул'ячого м'яса та фініків і наказав поїсти всі кавуни. І щоб ніхто не лишив жодного насіннячка, ні шкоринки. Все зібрати з корми.

Сам же він наказав старшому небожеві розпалити вугілля в маленькій жаровні і підсмажити й потовкти зерна "бона".

Слов'янин підвівся, щоб приєднатися до матросів, але руббан стримав його.

— Сиди! Зараз вип'ємо "бона". Нам усім,- він обвів рукою своїх небожів-нафпатінів, чаклуна, стернового, Алі й оманця-відступника, — сьогодні ніч не можна спати. Сиди, відпочивай, поки "бон" зготую!

І руббан заходився заміряти зірки і щось креслити вугіллям по дошці, зазирати до своєї потаємної навігаційної книги...

Оранжеве світло маленького світильника іскрилося крізь скляну трубку. Воно вирізьблювало, обмальовувало золотими рисами його скоцюрблену постать над книгою...

...Гарячий як вогонь, запашний, з якимось домішком дурманного аромату, "бон" варив і роздавав сам руббан. Пили з малесеньких глиняних кухликів, таких маленьких, що на долоні Алі, певно, два таких стало б.

Слов'янин кривився, морщив носа, але випив дві порції, від третьої відмовився.

Хлопцеві вдруге небіж руббана не подав чашечку, хоча Алі так ще хотілося гарячої, гіркої рідини! Наскільки цей напій смачний за вино! А пахне як! Алі сидів і заздрісно споглядав, як чаклун цідить уже третій кухоль, а руббан аж четвертий. Проте руббан четвертого не випив до кінця, а віддав небожеві. Потім тихо промовив:

Зараз кожний на своє місце. Перевірте своє начиння, всі речі, зброю! Підкріпіться фініками, не заощаджуйте! Коли почуєте мій свисток - зразу на корму!

Другий небіж - нафпатін підсунув по палубі корзину з найкращими в'яленими басрійськими фініками.

Кожен брав, скільки міг.

Слов'янин жмень п'ять кинув собі за пазуху. І спустився він не зразу, а пішов на бак і взяв у моряків аж два кавуни. На нього невдоволено зиркнули, але ніхто ні слова не посмів промовити.

В трюмі слов'янин запалив світильник і підвісив до основи щогли. А тоді вже видобув із круглої корзини свого співтрапезника - зеленого папугу. Папуга,

звільнившись із своєї темної в'язниці, стріпонував обскубаними крилами і закричав своє "Го-го-го! Га-га-га!", а тоді ще якесь нерозбірливе слово слов'янина.

Слов'янин розчулився і цмокнув папугу в його зелену скуйовджену голівку. І зразу ж розколов кавун та найсмачніші кусник подав папузі на кінці ножа.

Алі взяв половину кавуна і поліз до "свого" румака. Скаун не менше папуги зрадив кавунові, та сказати про це не міг, а тільки хапав губами Алі за пошматовану джуббу і тихо іржав. Проте Алі не було часу з ним гратися – руббан не дарма сказав наладнати зброю і начиння.

Він запалив лампу, якимось дивом уцілілу в нічному пеклі, й почав перебирати свої гаразди.

Крізь похропування і рідке тупотіння коней Алі почув, що слов'янин ніби гострить щось на оселці. Він прослизнув через вузький прохід і визирнув з-за коня. Той сидів скулиніг і, примостивши на коліні оселку, ретельно направляв лезо сокири.

Алі був вражений не тим, що слов'янин направляє сокиру, а тим, що насадив її на предовгий держак. Слов'янин побачив здивування Алі і, підхопивши сокиру за топорище, помахав нею. І лезо сокири по всій довжині вістря віддзеркалило червоний вогонь лампи.

— Сокира у моєму краї – і зброя, і начиння. Ворога б'ємо сокирою, ведмедя, човни довбаємо, дерево рубаємо, дошки тешемо!

Слов'янин посміхнувся і викинув руку вперед. І сокира, крутонувшись кілька разів, із дзвоном вп'ялась у щоглу.

Алі захоплено захитав головою, а слов'янин підняв палець угору, мовби говорячи: "Отак і треба – без похибки бити".

Що він здатен зробити сокирою, раб показав на початку другої трьохгодинки після півночі.

Руббан тихо свиснув у срібний сюрчок, і зразу ж усі, кого він попередив, примчали на корму.

Всі ж інші спали мертвим сном і не знали, що замислив руббан.

На кораблі не мигав жоден вогник, усі світильники були загашені. Блакитне світло місяця падало на зосереджені обличчя тих, хто примчав на поклик.

Обличчя руббана було в чорному затінку. Алі не бачив, як розкрилися його уста, і не бачив, на кого він дивився, коли почав свою промову:

— Мої хлопці! До цього дня лише оцей худючий проноза називав мене му'аллімом. Для всіх інших я був або руббан, або шейх! Тепер усі можуть сказати, що я му'аллім. Принюхайтесь добре до вітру – ви почуете, що він несе аромат зеленого лісу, солодкої води. Принюхайтесь добре! Станьте лівою рукою до Високопоставленої і ловіть запах берега! Хто чує?

Алі принюхався і першим вигукнув:

— О му'алліме! Пахне... наче... наранджем!..

— О Аллах! Цей вискочка мене в саван спеленає! Дивіться ж, правовірні! – Руббан підійшов до борту, потягнув за якусь линвочку і витяг з-за борту роздвоєну гілку

наранджу з трьома недозрілими плодами.

Всі в один голос вигукнули:

— Аллах акбар!

— Тихше, хлопці мої! Інші нехай ще сплять! Тепер запам'ятайте – ми вітрильник не затримували, нічого з нього не брали! Тим, хто був на вітрильнику, – вкоротити під корінь борода, лишити довгі вуса. В кого були довгі патли – втяти найкоротше. Хто був у сорочках – зняти сорочки! Змінити все! Тобі, слов'янине, зараз чаклун пофарбує хною бороду й волосся. І ти вдягнеш арабську сорочку...

— Не буду вдягати сорочку! Я не був і не буду бабою!

— Дурень! Мені або треба тебе втопити, щоб нас не признали по тобі, або змінити тобі всю личину! Ти це зрозумів?!! Якщо ми без перепон ступимо на землю, я, клянусь дев'яносто дев'ятьма іменами Аллаха, відпущу тебе на волю. Прикликаю всіх присутніх і Аллаха у свідки – я дотримаю слова! – ледь не лускав від люті руббан.

Слов'янин довго-довго мовчав, при цьому рука його мертво лежала на сокирі, зрештою він проказав:

— Що маю робити?

— Зараз тобі чаклун пофарбує і вкоротить волосся, а потім ти розрубаєш рею на шмати, розкоlesh на смуги і зробиш із них жердини. І все це до світанку! Іди вниз, Н'кумбі, міняй личину слов'янинові. Ми ж спускаємо рею. Ти, малий поспішай до коней!

Рею обережно, гальмуючи через кожну сажень її рух, спустили на правий борт. Бо під лівим бортом, у затишку спали хлопці. Судно дало крен на правий борт, і поволі вітер відносив його до невидимого берега. Всі кинулися до реї і почали відтинати ножами кріплення вітрила, шматувати вітрило на довгі смуги. Як не намагалися діяти обережно, проте знявся добрий гармидер.

А матроси спали.

Ось із трюму вилізли дві дивні постаті – обидві майже голі, тільки в однієї на голові гостроконечна козяча шапка, а в другій вся голова загорнута якоюсь брудною ганчіркою.

Алі зрозумів, що той другий – слов'янин.

Слов'янин підійшов до реї, змахнув руками – і під світлом місяця півколом зблисла і впала вигострена сокира. Від удару вистояне дерево загуло, як барабан.

І зразу ж чаклун засвистів у дудку.

Хтось із моряків прокинувся, підвів голову, подивився безтямними очима, та, не побачивши вогню пожежі, не почувши вигуків, галасу, а лише розмірене цюкання по реї та гугняве свистіння сопілки, знов безжурно захропів.

— Співай "Фатіму"! – наказав стиха руббан оманцеві. І той завів стиха "Фатіму".

Хтось другий підняв голову і спросоння забурчав заздрісно:

Де в нього сили є ще виспівувати, у чортового перевертня? Га?!-І так само, як і перший мулат-матрос, впустив голову на руку й заляк у глибокім сні. А завинутий у запинало слов'янин кришив сокирою рею. А дерево ж було вистояне, в'язке й щільне,

як добрий буйволячий ріг! Одинак, коли на сході над обрієм заблищала яскрава вранішня зоря – він уже розколював, розщеплював клином останній відтинок реї. Всі інші жердини ті, хто не спав, і навіть сам руббан, обстругували своїми ножами.

І вся палуба шелестіла від стружок.

Ось слов'янин втер піт з чола і покликав руббана:

— Му'алліме! Я чув запах іншої води. Водорость.

— Присягаюсь Аллахом, хай інші засвідчать – слов'янин не раб! Тепер очистіть палубу, розбудіть хлопців – підступає час молитви.

Все зрушилося на вітрильнику, всі кинулися прибирати, чистити палубу. Тільки Алі не втримався – прослизнув на носа вітрильника і почав принохуватись до легкого вітерцю. Нічний легенький павітер доносив з темряви зовсім інші запахи, ніж усі минулі дні. Наче пахло солодким ламаним стеблом, наче домішувались якісь струмені прілої зелені, часом пропливав тонкий запах пересушених, перегорілих трав.

Алі стояв обличчям до сходу, але очі заплющив, а голову задер і все втягував і втягував через роздуті ніздрі струмені розплилих, нетривких, змінних пахоців.

Алі все ще стояв із заплющеними очима, коли почув, як руббан виспіває заклик до молитви.

Алі розклепив повіки і зиркнув на вранішню блискучу зірку Зухру – вона загасала в рожевій смузі над чорним обрієм.

Алі повернувся спиною до зірки і став вибирати місце для молитви.

Корабель, при одній щоглі, з побитими кормовими каютами і зі скособоченим стерном, при одній ківтиці, ніби застиг. І так стояв, поки його команда, повернувшись лицем до Мекки⁴, а спиною до вранішньої зорі, ревно молилась.

А до сонця, що сходило, повернулися слов'янин, негри та чаклун. Кожен молився своєму богу. Та молитва у всіх була одна – щоб скоріше ступити на тверду землю!

Скінчилась молитва. І викотилося з-за обрію малинове сонце.

Вітер від невидимого берега посилювався.

Він тепер приносив такі сильні запахи медових квітів і зелені, що вже всі чули запах казкової індійської землі.

— Хлопці!!! Слухай мене! На весла!!! Нам допоможе приплив!!!

Чаклун ударив у барабан, відступник-оманець задудів у гугняву дудку.

Вдарили по зеленій воді лопаті весел, і запінилася навколо них золота піна. Алі почала бити лихоманка. Він уже не знав, чи то він чує запахи казкових лісів Індії, чи йому здається. Алі помацав своє чоло – воно було холодне зовсім і ледь вогке. Його трусила пропасниця нетерпіння, хотілося побачити райську землю! Щоб старші не помітили його хвилювання, він то спускався вниз до коней, вкотре перевіряв їхнє начиння, то вилазив на палубу і обходив її, ніби був володарем корабля. Кожен зосереджено робив своє діло, тому ніхто спочатку не помітив хворобливого неспокою Алі.

Тільки загорнутий у жахливо поплямоване запинало слов'янин на хвилю підняв голову від своїх дзвінких жердин:

— Мучить тебе чекання?! Тоді лізь на щоглу, пильнуй, чи є берег... Легше стане!

Алі послухав слов'янина і, як наполоханий кіт, видерся на вершок вцілілої першої щогли.

Сонце сліпило йому очі – він побачив перед собою блискучу воду і блакитне небо над нею.

Сонце відірвалося від обрію, почало зменшуватись і підносилось уже на повну величину свого диска. І тут Алі побачив, як від темного моря наче відділяється ще темніша смуга й поволі гострішає її нерівний верх.

Ось прорізалися гострі злами темної, майже чорної стіни. Просто по курсу судна наче виростало чи то звищення, чи то пагорб з крутими краями. А обабіч розкривалися гострі верхи, припущені якоюсь рослинністю. Сонце зсунулося праворуч і ще піднеслось угору. Алі розрізняв тепер на пагорбах дерева, наче маленькі горошинки.

— О правовірні! – заволав він. – Бачу землю!

— Що саме бачиш? – заревів знизу руббан.

— Ліворуч круті верхи гір, праворуч круті верхи гір!

Посередині наче пагорб з крутими схилами і геть порослий великими деревами!

І руббан закричав:

— Аллах та помилує всіх, хто взиває: "Аллах великий!"

І відповіли йому нестямними від радості, одностайними, потрійними криками:

— Аллах акбар!!! Аллах акбар!!! Аллах акбар!!!

І обіймали один одного, вітали і плакали від радості й щастя.

26. ЧУДЕСА В КАЛІКУТІ

Алі примостився на вершку щогли наче та пташка, що спустилася на вітрильник перед ураганом.

Попереду над блакиттю іскристого простору – тонка біла смуга берега, смарагдово-сині далекі пагорби і ще далеко-далі сині, лазуритові верхи гір.

Позаду набігав невинними рядами хвиль, наближався припливом безмежний, неосяжний, синій, аж чорний на обрії, океан.

А над океанським обрієм зависли сліпучо-білі смуги хмар. Ті хмари ані зростали, ані зменшувались.

Внизу на кораблі діялось щось незвичне.

Руббан метушився межі своїх матросів. Кожного приставляв до якогось діла.

Та спочатку він виніс корзини із залишками наранджів, фініками та акулячим м'ясом. Всі хапали і жерли, хто скільки міг.

Алі тільки краєм ока позирнув на метушню і знову вп'явся очима в індійський берег. Слов'янин охриплим голосом кликав Алі, щоб той спустився і взяв нарандж. Та хлопець тільки махнув рукою: "Не заважай!"

Корабель поволі підносило на хвилях припливу до славного міста Калікута.

В одному місці на білій смузі берега Алі вгледів мовби велику купу світлих цеглин. До всього в одному місці наче підносились арбалетні стріли. "Та це ж мінарети кварталу Дар-ель-Араб!" І зовсім поруч ніби розривався білий пісок. І щось там

блищало. "Та це ж гирло річки!"

— О му'алліме! – спитав Алі, не споглядаючи вниз.– А в Калікуті річка є?

Та му'аллім не відповів йому.

— З великим зусиллям хлопець опустив очі.

І від здивування ледь не полетів униз.

На лівому борті зінджі – нурці черпали шкіряними відрами воду і виливали вниз, у трюм.

Наффатіни, родичі руббана, відсікали гострими теслами останні перев'язі на палубних дошках. Інші моряки тягали ці дошки і складали у кормовий трюм. На кормі руббан керував дивним ділом – його матроси тягали з-за борту морську воду і заливали її в здоровенний бурдюк, у той, що забрали з індійського вітрильника.

І ще була дивина – у трюмі, тепер вже й не трюмі, бо над ним не було палубного настилу, людина з темнорудим коротким волоссям і бородою зв'язувала коней звичайними лінвами. Помочі ж обрізала під корінь гострим лезом сокири.

А внизу під самісінькою щоглою, чаклун закінчував голити брови оманцю – відступнику. Все інше волосся з голови оманця було вже зголене. Його череп блищав блідою синюватою шкірою.

З гучним плюскотом скинули моряки за корму бурдюк, повний води.

А руббан уже керував спаленням па жаровнях одягу тих моряків, що напали на індійський вітрильник. Туди ж покидали шкоринки з наранджів, кісточки фініків, корзини індійські та штани й сорочку слов'янина. Сам руббан усе те покропив нафтою із довгогорлого глечика.

І чорний стовп ядучого, масного диму піднісся високо вгору, вигинаючись дугою до берега.

Коні тривожно гоготіли в залитому водою трюмі.

Алі не відривав очей від берега.

Він побачив – наче три маленьких плавунці відірвалися від гирла річки.

Руббан тепер почув Алі і відчайдушно засвистів у свій довгий срібний сюрчок.

Всі миттю завмерли, прислухаючись до його хрипкого крику.

Слухайте уважно і запам'ятовуйте кожне моє слово! Нас підхопило ще біля Бахрейнських островів піщаним вітром пустелі і понесло без зупинки в океані! Запам'ятали? Коней я купив в Убуллі у курдів! Чотирьох чоловік змило хвилями! Один полетів на небо! Щоглу зламала блискавка! За весь час ми нікого не бачили на морі! І ні в кого не брали й фінікової кісточки! Якщо хтось із вас прохопиться хоч словом – здохне як шолудивий пес! І наранджі, і фініки були заговорені... А тепер на весла! Нас зустрічають митники!!!

Алі хотів йому крикнути про голубів та папугу, та роздумав. Зрештою, не він їх забирав.

Лопаті весел розірвали воду і посунули корабель уперед, до смарагдових пагорбів і синіх гір!

Коли каріби наблизились, руббан скомандував зінджам по-справжньому виливати

воду з трюму.

Фарбований слов'янин, уздрівши коричневі тіла гребців на карібах, поліз до схованки по глечик. Покалатав біля вуха, видер чіп і з насолодою вицідив залишки вина. Помилувався глеком і сунув глек під воду.

Забулькотіла вода в глеку, вибухаючи великими пухирями повітря на поверхні. Слов'янин тоді запхав глек у корзину і викинув з лівого борту.

Ісмаїліт-перевертень перетворився на мандрівного каландаря. У вереті, з патерицею і кокосовою шкаралупою на поясі. А голена голова була так досконало вмащена якимось темним мастилом, що здавалось, ніби вона давно вже засмагла...

Коли стражі з першого човна полізли на корабель, руббан заволав не своїм голосом.

О посланці Аллаха!!! О наші рятівники!!!

І кинувся обіймати майже голого, та при зброї, стража.

Мов по команді, інші моряки, ревучи не своїми голосами славу Аллаху, полізли обіймати чорновидих, патлатих вояків.

Алі не злізав зі щогли.

Гвалт здійснювався неймовірний.

І папуга на плечі фарбованого слов'янина кричав незрозумілі слова: "Курвин син!"

Матроси так вчепились у гостей, що ті не могли зрушити з місця.

На другому, найбільшому човні підвівся огрядний чоловік у персидським каптані, при поцяцькованій самоцвітами шаблі.

Він закричав, намагаючись спинити весь цей лемент на кораблі.

Та руббан, який краєм ока слідкував за ним, тільки підсилив славословлення Аллаха. І всі матроси вчинили на взірець свого ватажка.

І тоді достойник у коштовних одечах наказав підлеглим підігнати каріб до крутобокого вітрильника. Четверо пахолків підсадили його на плечах, інші з корабля обережно підняли на кормову палубу,

Руббан відштовхнув оголеного воїна і кинувся з розпростертими руками до сильника. А той виставив уперед руки, ніби боявся забруднитись об руббана.

— Як?!! - заревів йєменський мореплавець, вирячаючи очі.— Ти не хочеш обнятись із мусульманином, онуком жінки з племені пророка, та хай буде з ним і його родиною поспішення Аллаха?!! О часи, о люті часи, коли правовірні не радіють один одному! О люди! Будьте свідками моєї печалі! Нас мчали вітри смерті через усі протоки! Ми втратили двох найкращих скакунів, яких колись знали степи Харрану! Ми загубили в хвилях чотирьох найвправніших моряків! Нашого дидбана вхопили джини і потягли кудись за хмари!

— О горе, правовірні, горе нам!!!

Руббан розвів руки і впав крижем на палубу.

Побачивши таке, раїс порту й митниці наказав своїм слугам відступити. Затим підступив до руббана і, не нахиляючись, почав говорити. Алі не все дібрав, що мовив раїс, але зрозумів, що руббан допустився неймовірної помилки – обняв людину низької

касти - "джаті" - і тим самим осквернився, став нечистим.

Руббан прудко звівся і без усякого вже лицедійства, але гостро і суворо сказав:

— Він мусульманин! А мусульмани, крім еретиків, усі рівні! Бо вони всі раби Аллаха, милостивого і милосердного!

— Руббане! Ти знаєш шаріат, та не забувай про адат 2! Він мусульманин, але з низької касты! Тут Індія, руббане! А зараз мої люди переписуть твій достаток і твоїх людей, і тоді я дозволю вітрильнику зайти в порт.

Алі чув як руббан скригнув зубами, але схилив голову і промовив:

— О раїсе! Слухаю і підкоряюсь! На вухах і на очах! За твої щедроти дарую тобі коня! Егей! Горобець, покажи золотогривого раїсу!

І тут Алі заволав зі щогли, граючи дурника - дуже сподобалось йому лицедійство руббана:

— О му'алліме! Жах проймає мене - ми маємо потонути! Мені снівсь сон, що корабель потоне біля берега разом з кіньми!.. Ми вже потопаємо. Мені зверху видно, що вода в трюмі прибуває!

— Він що у вас - віщун? - занепокоївся раїс.

— На жаль, часом буває... Сновида... Я б його не взяв, так за ним гнались одні... Він напророчив, що вони понесуть збитки і їх обдурять...- скрушно хитаючи головою, промовив руббан.

— Знаєш що, руббане! Пливить у гирло і садовить на мілину корабель...

І спішно наказав пахолкам спустити себе в каріб. Його веслярі занурили гостроконечні лопаті весел у прозору воду і повели каріби попереду вітрильника.

Зінджі заходилися знов вичерпувати воду.

Веслярі так гребли, як не старались ще під час усієї шаленої подорожі. Аж димок блакитними хвостиками почав схоплюватися з-під дерев'яних кочетів.

Алі сидів на щоглі до тієї миті, коли корабель проповз у гирло річки і ліг своїм понівеченим днищем ва біле піщане дно.

Алі скотився вниз по линвах, ледь не спаливши собі долоні та підшви ніг - так поспішав на тверду землю!

Не менше за нього поспішали й митники. Тільки з берега на корабель. З каламами й книгами податків, ніби зі знаряддями тортур, кинулись вони на беззахисний корабель. Всюди пхали свого носа, зазирали у всі шпарки. І все щось писали та писали. Нікого не пускали з корабля. На березі стояли списоносці, а на воді в карібах лучники.

Раїс у своїй білій чалмі підносився над усіма. Його паланкін тримали здоровенні чорні раби, а один ефіоп незворушно простер над ним прездорову парасолю.

Уздівши таку халепу, хлопець знов видерся на щоглу. Внизу галас, то сперечались митники й моряки. Охрипло горлав руббан. Іржали коні, щось лементував папуга на плечі слов'янина.

Та Алі не став тим перейматись - він був на індійській землі!

І він споглядав із своєї височини портові причали, велетенські будови складів. А он у морі, трохи віддаль від гирла кілька величезних тупоносих багатощоглових кораблів .

На височенних деменах тих велетів свіжий вітер тріпав шовкові жовті стяги. А на стягах, мов павуки каракурти, розповзались чорні написи.

Вітер з моря на хвилю притишився, і від портових будівель понесло тонкими пахощами терпкої гвоздики, п'яного аромату цинамонової кори і ніби якимось солодким вином, гіркуватим дурманом і запашною солодкуватою олією.

За складами піднімалися стіни мусульманського кварталу. Над мурами височіли округлі бані мечетей і стриміли стрункі мінарети.

Далі підносились зелені верхів'я велетенських дерев, знов стіни кварталів, а за ними – низькі будівлі, криті тростиною та пальмовим листям. І скрізь із рожево-вохристого каменю, немов велетенські тістечка, що продавали в християнських монастирях, підносилися високі храми індусів. І скрізь, де тільки між будівлями, мурами й деревами було трохи вільного простору, виднілись юрмища темношкірих, майже голих людей.

І на причалах теж з'юрмився чималий тлум людей. Геть усі майже голі, коричневошкірі. І ні в кого, на відміну від арабів-моряків і стражів митниці, ніякої зброї – навіть ножа за поясом.

Краєм ока Алі спостеріг, як враз над пальмовим дахом довжелезної будівлі з'явився темношкірий патлатий чоловік з якимось гаком чи топірцем в руках. І він, о диво, поплив злегка похитуючись, над дахом будівлі. За ним ще з'явилися з-за дерев люди з подібними гачкуватими палицями в руках і теж почали рухатись на рівні пальмового даху. Та ніхто в їхній бік і не зиркнув.

Алі аж рота роззявив від несподіваного видовища. Та ще мить – усе стало зрозуміло. З-за рогу будівлі виступив слон з погоничем на горбку. За першим ще слони із погоничами. Всі тварини тягли в хоботах здоровенні в'язанки довгих вохристих жердин.

Як тільки тварини вийшли на берег, то зразу ж, керовані погоничами, почали складати у купу в'язанки жердин.

Алі аж у роті пересохло від хвилювання – ось-ось вони, поруч зовсім, чудесні індійські слони! Серце калатало, хотілося кричати від радості й захвату – не тому, що він побачив такого велетенського звіра, а тому що цей велетенський зграбний і слухняний! Алі не витримав і заволав у захопленні від цього чудесного творіння Аллаха: "Аллах акбар!!! Аллах акбар!"

А слони, склавши свій вантаж, спускались до річки.

Коли вони зайшли у воду і почали купатись, поливаючи себе з хоботів водою, Алі геть збожеволів від захвату. Він тільки викрикував, наче дервіш на зікрі: "О Аллах, о Аллах, о Аллах!!!"

Один із митників почав кликати Алі щоб вчинити йому допит під присягою, як і всім мусульманам з корабля. Та Алі навіть не позирнув униз.

Спека різала людям тіла, забивала дихання, витискала з усіх пор хворобливий липкий піт.

Руббан не витримав і закричав до раїса митниці:

— О достойний і ласкавий! Припини цю тортуру! Ще півгодини – і коні почнуть падати! Кінь не може стояти без руху під таким сонцем... Заклинаю Аллах, будь милосердним і справедливим!..

Раїс у відповідь не став кричати. Тільки розвів руками, мов говорячи: "Я нічого не можу вдіяти... Закон є закон!" Руббан уже без всякого лицедійства схопився за голову і заволав у розпачі:

— О Аллах! Милостивий і милосердний! За що ти караєш мене так тяжко?! О Аллах! Взиваю до твого милосердя!!!

І тут захропів наврочений кінь. Кінь бився у корчах, на тонких губах у нього зависла піна.

І майже водночас на кормі пролунав зойк і з глухим стогоном упав один митник. Та стогін змовк після дзвінкого удару його голови об дошки. Він тільки мовчки, як риба, жував повітря, а з носа в нього цівками лилась кров.

Всі з жахом відскочили від нього.

В одну мить не лишилось на кормовій палубі й одного митника,

Руббан миттю отямився і засвистів у сюрчок. Наказав хлопцям на линвах витягати коней із трюму.

Одноставно, не вагаючись і миті, всі кинулись до праці. Навіть Алі поспішив із свого "сідала".

І не жаліючи себе, надриваючи собі жили, моряки витягали коней на линвах нагору і опускали на рінь. А коні нікуди не кидались, не вихали, не скаженіли, а зразу ж простували до води. Тут слов'янин не витримав і закричав руббанові, що не можна давати коням води досхочу, а треба їх негайно поставити в затінок. І, не чекаючи ніяких наказів, заходився відганяти коней від води і в'язати в тіні навісу біля складу. Ще не всіх коней переправили на берег, як руббан допустився помилки. Але він і не міг вчинити інакше, бо був правовірним мусульманином. Він наказав зінджам-ідолоклонникам винести на берег покійника і вимити від крові палубу. Тільки-но вони виконали наказ руббана, як зразу ж митники видерлися на корабель і почали свій розбій.

І тепер виходило, що команда вивантажувала коней, а митники виносили з корабля на берег до митниці все, що тільки можна було потягти з корабля. Навіть палубні дошки!

Потім усю команду загнали в довгий і напівтемний сарай митниці.

І там у кожного мусульманина під присягою випитували ім'я кожного, хто його батьки, звідкіля він, який його достаток, що відбувалось під час плавання.

Одночасно інші митники порпалися в купі матроських речей і корабельного начиння.

Потім, після такої пригоди, матроси багатьох своїх речей так і не віднайшли.

Приступили митники і до Алі, щоб під присягою допитати його. І почали вже, схопили вже, щоб потягти в окрему комірчину для допитів.

Та матроси на чолі з керманичем підскочили до митників і видерли Алі з їхніх рук.

Митники кричали, що Алі дорослий і має відповідати, як і всі. А керманіч і матроси кричали, що без каді це питання не має права ніхто вирішувати на власний розсуд .

Хто зна, чим би скінчилася суперечка, якби не почувся бій барабанів та завивання труб, галас величезного людського тлуму.

Прибув сам раджа Калікута подивитися на перший корабель цього року. Власне, не корабель, а коней. Цей візит звільнив Алі та корабельну команду від подальших знущань.

Їх усіх випустили з митниці, і вони вишикувались разом із руббаном біля коней.

Раджа в золотому паланкіні поплив до них через юрмище своїх танцівниць, барабанщиків, воїнів і рабів. Попереду котився тлумач, загорнутий у білу спідницю.

За паланкіном раджі горою сунув розцяцькований слон. Його довгі ікла були подовжені гострими сталевими лезами. Хоботом він тримав нагайку-трійчатку із сталевих ланцюжків. На кінці кожного ланцюга висіла гранчаста сталева куля.

На чубкові в слона ніхто не сидів і ніхто не виступав поруч нього,

Алі зрозумів: цей слон у яскравій шовковій попоні –страж самого раджі.

Носії паланкіна, велетні-зінджі спинилися навпроти коней. Застиг за палашем раджі слон-охоронець.

Алі вразило коричневе вусате обличчя раджі. Незворушне, наче вирізьблене з каменю.

Очі велетенські, чорні, мов з полірованого гагату, ледь вирлаті. Та не було ніякого виразу в них, коли раджа оглядав кожного коня окремо. А виводив перед його очі скакунів фарбований слов'янин.

Наврочений кінь шарпонувся і пішов боком до раджі. Слов'янин завис на линві, тягнучи коня назад. Та велетенський слон миттю відступив набік з-за паланкіну і замахнувся сталевим нагаєм на коня. Кінь злякано захропів і порачкував назад, тягнучи за собою по піску не менш переляканого слов'янина. Це Алі побачив по тому, як від лиця слов'янина відлила кров, і воно стало сіро-брудним.

Коли раджа споглядав останнього коня, навіть місцеві стражники і митники ледь стояли на ногах, так їх припекло люте сонце. І вітерець з океану не приносив полегшення він був вогкий і пекучий, тільки пахнув йодом, гнилими водоростями.

Нарешті раджа розтулив уста і тонким голосом сповістив, що коні ці припали йому до смаку і він забирає їх. Зразу ж із почту раджі вибіг кругленький чоловічок і подав руббану важкенький мішечок із золотом.

Руббан простягнув цьому чоловікові два кінських хвості.

— Це ті коні, що їх поглинуло море за сто фарсахів від Калікута...

— Ти що, руббане, невдоволений щедрістю раджі?! – спитав чоловічок, зловісно всміхаючись у тарганячі велетенські вуса.

— Я всім вдоволений і щасливий! Але кому я маю продати ці хвості?

Чоловічок сказав щось тлумачеві, той сказав раджі.

Вперше і востаннє посмішка ледь скривила точені уста раджі. Він щось швидко проговорив.

— Тлумач сказав ці ж слова товстенському, і той уже переказав руббану:

— Найсвітліший повелитель ласкаво дозволяє раїсу митниці купити цих прекрасних скакунів. Ти вдоволений?

— О наймудріший, найщедріший і найсвітліший повелителю, немає межі моїй радості від твоїх щедрот! Але я прошу про велику ласку! Мій корабель втратив щоглу і човен. Я прошу дозволу самому в лісі вибрати і зрубати дерева! Дуже прошу твоєї ласки!

Тлумач переклав прохання руббана.

Раджа зробив знак рукою, що він зрозумів прохання.

Довго тривала мовчанка. Всі умлівали, лише раджа був незворушний.

Нарешті він розкрив уста:

— Тільки п'ять чоловік можуть піти в ліс. Дерево рубайте самі, а притягнуть його мої слони! – переклав тлумач і показав пальцями, що треба впасти навколішки й дякувати.

Так руббан і зробив, а за ним і вся команда. І зразу ж чорношкірі раби повернули паланкін, і раджа, ніби визолочена статуя, поплив над натовпом. А за ним слон-охоронець зі сталевим нагаєм, щоб ніхто близько не підступав. Потім посунули барабанщики і танцівниці, вигинаючись, викручуючись у стрімкому танці. Далі загупали піші списоносці й лучники. А за воїнами по чотири конюхи-ефіопи повели кожного коня. Тільки наврочений кінь не давався. Падав, вибрикував. І одним ударом копита розкрив стегно конюху-африканцю.

Тоді до руббана, що висипав на плат монети і почав рахувати їх, підбіг вусатий товстун:

— Ти можеш щось вдіяти із цим скаженим конем?

— Ось ці двоє можуть з ним упоратись! – І руббан однією рукою показав на фарбованого слов'янина, а другою на Алі.

Товстун кинувся до слов'янина, що посадовив собі знов на плече папугу і розмовляв з ним. Папуга все повторював те саме "Курвин син!" Алі хотів спитати, що це значить, та все щось заважало.

Слов'янин показав на Алі:

— Він кращий, ніж я! Він довше був біля того коня.

— Нічого, підете удвох! – вирішив товстун. І блискавично, мигнути вони не встигли, як біля Алі стало двоє воїнів із шаблями наголо, а біля слов'янина аж шестеро.

Хлопець і слов'янин поспішили до коня – не посперечаєшся!

Алі не мав ніяких лакіток для коня. Не було й часу щось вигадати. Отож він, з гарячки, витяг недожований добрий шмат акулячого м'яса – єдине, що встиг вихопити в митників з-під рук.

Підступав до навроченого коня, простягаючи шмат солоної риби. А кінь йому назустріч,

Вхопив солону рибу і з насолодою почав гризти. Поки Алі огладжував тварину, слов'янин вихопив в одного з конюхів вуздечку і накинув на коня. Тільки спочатку не

вставив вудило, звичайно.

Отак вони вдвох повели через усе місто норовистого коня.

Барабани били не дуже голосно, дудки тихо свистіли – певно, щоб не сполохати коней. Через те було добро чути дзвін срібних бубонців на ногах і на руках танцівниць.

Через весь Калікут разом з раджею, усіма його слонами й воїнами, сановниками, тлумачами та казначеями, музиками й танцівницями пройшли Алі та фарбований слов'янин. Через усі його майдани, з'єднані вулицями та кварталами різних вір, мов і ремесел.

Куди не подивить – все тут було неймовірне й цікаве. Ось корови. Ніби якісь сновиди, облізлі, мишасті й полові, горбаті й ребристі, схожі на скелети й привиди, намагалися вони зайти до храму, чи потягти щось з лавки зеленяра.

На товстенних гілках неймовірно великих дерев довгохвості, чорноморді мавпи здійсмали страшенний гвалт.

На самісіньких вершках галасували зелені папуги, точнісінько такі, як папуга слов'янина.

Всі вулиці, окрім того місця, де відбувався прохід почту раджі, – все було заповнено тлумами людей.

І тут Алі побачив зовсім голих чоловіків. Вони або куняли в затінку, або сиділи на пекучому сонці й дивились перед собою безтямними очима, ворущачи вустами, мовби читаючи якусь молитву.

Срібний дзвін наповнював вулиці, де мідники й золотарі карбували, кували й лили вибагливі й дорогоцінні прикраси.

Тонкі, гострі й сильні запахи від тих всіх спецій, овочів, плодів та коренів, що лежали й висіли в лавках, чарували, паморочили голову хлопцеві. І в той же час із різних завулків напливав хвилями сморід від нечистот, бруду й сміття,

На одних городянах були білосніжні запинала, на других лише зотліле смердюче шмаття.

Алі побачив і могутніх оголених стражників, і напівзасохлі людські живі кістяки. Ці недобитки тягли поїдені хворобами руки до тих, хто був здоровіший і щасливіший за них. Та Алі не помітив за весь похід жодного руху, щоб хтось щось простягнув тим, хто благав про поміч.

Були у місті й багатющі паланкіни. Звичайно, не такі великі й поцяцьковані, як у раджі.

Алі роздивлявся, та все ж боявся сильно крутити головою. Схоплював тільки те, що траплялось просто перед очі.

Ось два пси на сходах храму завелися за якусь шкоринку. Догризають один одного, харчать в останніх судамах. А полова корова, не корова – скелет ребристий, розбороняє їх рогами, намагається розкидати у різні боки.

Он лежить, висохлий, немов мертвяк, зовсім голий старець. Підклавши під голову кулак, ворущить вустами і краєм ока споглядає грифів, що спустилися на вершок храму.

Ось, стрункіші за найгнучкішу тростину, виступають майже оголені темношкірі дівчата. На руках, на шиї яскраві прикраси із якогось насіння. Обличчя в них красивіші, ніж у красуні співачки Ніссо. А несуть вони на голові корзини з перепаленими шматами вапна. Сонце блищить на їх темних, мов старовинна бронза, тілах, грає на сторчливих персах, що при кожному кроці пружно підскакують.

Ось нужденний сміттяр, як і його батько Хасан, на сходах рожевостінного храму порпається – підбирає в корзину сміття, змитає пісок.

Он знову темношкірі, майже голі, з ледве обгорнутими стегнами, жінки й дівчата несуть на головах корзини із шматами битих коралів та вапняку.

Коли вони поспішали разом з усіма конярами-ефіопами за раджею, папуга на плечі слов'янина почав невдоволено щось кричати. І зразу ж один могутній вояк-зіндж швидким, блискавичним рухом вхопив птаха і відступив кудись набік.

Слов'янин тільки прохрипів щось запаленими вустами.

Нарешті перебігли майже через великий майдан і підступили до рожевостінної фортеці. Зразу за мурами підносився, тягнувся просто в темно-синє небо величезніший білокам'яний палац. А поруч – не менш пишний храм з червоного каменю.

У брамі між двома баштами стояли незлічені стражі. І ще сиділо кілька десятків писарів-кадібів та рахівників. Вони рахували тих, хто заходив з раджею до замку.

Коли Алі й слов'янин наблизилися до рахівників, ті щось голосно закричали.

Зразу ж підскочили здоровенні могутні стражники-індуси. Лише в коротеньких обгортках-спідницях, зате при шаблях наголо.

Зупинили Алі та слов'янина – мовляв, не дозволяється чужинцям заходити до фортеці раджі.

І зразу ж, як з-під землі, об'явився товстун і з ним чи не дюжина м'язистих стражів. Вони перехопили навроченого коня від Алі й слов'янина і потягли, майже понесли його на подвір'я фортеці.

Наче джин з бутля, виник чорний велетень і подав слов'янину його розкуйовдженого зеленого папугу. Папуга кусав дзьобом пальці чорному стражу і кричав своє.

Алі хотів спитати в слов'янина, що він кричить, та тут наблизились два слони з музиками, і Алі про все забув. Картаті, візерунчасті покривала на слонах були оздоблені золототканими шнурами й торочками. Налобники слонів іскрилися золотом, сріблом і всіма барвами веселки від незлічених самоцвітів.

Алі й слов'янин стояли за спинами стражів, притиснуті до мурів, поки заповзав у двір велетенський виїзд раджі. Коли ж увесь почет з барабанным калатанням, завиванням сурм і дудок, дзвоном срібних бубонців на ногах незлічених танцівниць влився до фортеці, тоді стулки воріт з рипінням замкнулися.

Тільки червона курява густим димом знеслася від землі, закривши людей майже по груди.

Стражники розступилися, й Алі та слов'янин змогли вільно віддихатись.

І вони пішли назад до порту через усе місто.

Ішли двоє мандрівців неznаним містом, і ніхто до них не заговорив.

Лише папуга порушував мовчанку і белькотів щось своє.

Та зараз в Алі пропав настрій спитати, що воно значить. Бо якось незручно їм обом – і дорослому, і малому – почувалося серед цих людей.

Їх обох вразило ось що: люди, що йшли їм назустріч, побачивши чужинців, відступали з їхнього шляху, ніби страхаючись торкнутись іновірців тілом чи одягом. І так чинили не лише добре вбрані, вгодовані перехожі, а й бідні, зовсім нужденні люди.

Слухай, хлопче! Тут є дивна річ. Ми їм більше страху даєм, ніж прокажені! Ти це розумієш?! Ми для них бридкіші прокажених! Ми – як нечистота для них. Ти розумієш?!

І Алі згодився, бо так воно й виходило.

Дивись – продовжував збуджений слов'янин. – Ці індуси ходять загорнуті в довгі тканини! Їхня віра не вміє шити ні штани, ні сорочки!

Алі ж іще більше вразило, що брудна за шаріатом тварина, собака, вільно гуляє на сходах храму, в храмі.

І Алі вирішив подивитись, зазирнути до храму,

— Слухай, слов'янине! Давай зазирнемо до храму.

— А в них дозвіл є чужинцям?

— Не знаю. Але ж дивись – мавпи заходять, корови гидять, собаки забігають...

Вони неквапно піднялися по запльованих, засмічених якимось лушпинням сходах.

І тільки-но зібралися пройти між колонами, як вмить їх обступив натовп убогих, обдертих, брудних, але при повному здоров'ї, патлатих, майже голих молодиків, Вони розмахували кулаками, насідали, відштовхували, тіснили зі сходів від дверей храму хлопця і слов'янина.

Алі та слов'янин рачкували перед розлюченими, роз'юшеними, напівголими чи то жебраками, чи то злодюгами. Бо жоден з них не мав натруджених рук –це Алі відразу зауважив.

Юрба гнала Алі й слов'янина до брами кварталу.

І зразу ж, тільки-но Алі зі слов'янином переступили браму кварталу, юрба, мов за командою, замовкла. Лють збіговиська вмить ущухла. Всі повернули і, не розмовляючи один з одним, спокійно пішли в затишок храму, щоб розлягтися і сидіти безтурботно, без всякого руху і чекати, коли жерці з храму винесуть їм залишки від пуджіб.

Хлопець і дорослий поспішали вулицею, тремтячи від напруги, від страху, що зараз оці всі люди схаменуться й кинуться на них, як тільки-но ті, біля храму.

І коли вони зрештою вийшли з кварталів і попрямували пустирем до порту, під першим же великим деревом слов'янин сів навпочіпки і, втираючи рясний піт з лиця рукавом довгополої арабської сорочки, голосно розреготався. Сміявся довго, відчайдушно, аж сльози йому потекли з очей. Він аж корчився.

Алі перелякано витріщився на слов'янина, бо йому здалось, що той від пекучого сонця і від переляку збожеволів.

Слов'янин, помітивши вираз його обличчя, махав рукою, мовляв, він не може

говорити від сміху. І щоб Алі не переймався, – він, слов'янин, не збожеволів, – пояснить. Отож, пересміявшись, він охрипло сказав хлопцеві:

— Я думав, що інший квартал почне нас бити. Які тут люди, такі самі люди у моїй країні – Русі! Поки загроза їхнім халупам і храмам, вони зразу кидаються на непроханих зайд. Тільки відігнали від свого порога, їм усе байдуже: і куди пішов далі їх ворог, і що буде іншим халупам робити. Точнісінько як індуси, точнісінько наші князі і наші бояри. Значить, усі люди в однаковій глупоті є скрізь!

Алі це було нецікаво і не зовсім зрозуміло. Він ще ніяк не міг відійти від переляку і спитав у слов'янина:

— Слухай! Ти воїн, ти дорослий муж! А тобі не було страшно, коли на нас кинулись ці храмові гієни?

Слов'янин спохмурнів, кілька разів обтер обличчя, і рукав геть став темний від поту. Він стомлено видихнув повітря і сказав:

— Ще й як було страшно! Всю утробу ніби хто рукою схопив і стиснув! Добре! Пішли!

Він, кречучи, чого Алі ні разу ще від нього не чув, підвівся, і вони почимчикували до порту.

А там уже на них чекала нова пригода. Бо відколи Алі ступив на дерев'яні хідники Басри, від того часу всякі дурні та небезпечні пригоди не полишали його, а тільки безперервною ліниво намотувались, накручувались одна на одну у велетенський клубок.

27. РОЗПОВІДЬ ПОДОРОЖНЬОГО

В одинадцяту ніч місяця рамадану, під час великого посту, до високої двоповерхової оселі, схожої на сторожову вежу, підступив стрункий худорлявий молодик. Одяг на ньому був йеменський – довга спідниця-фута, міцна, хоч і потерта, безрукавка – садрія, на ногах зовсім нові сандалії-хаза. Через плече в нього висіла вовняна плетена торба, яку носять йеменські горяни, а за широким шкіряним поясом стирчав держак чингалу-джамбії. Голова обгорнута платом так, що було прикрито майже половину обличчя. На плечі з-під плата спадали дві коси, які носять моряки-йеменці. Ішов він трохи розгойдуючись – так ходять люди, що довго пробули на кораблі в морі. І водночас кроки його були зовсім безшумні як у мисливця, що вистежує сторожкого звіра.

Странній підступив під двері оселі і, проказавши привітання, тихо покликав:

— О шейх! Чи дозволиш ступити до твоєї оселі?

І голос із даху проказав:

— Зачекай хвилину, подорожній! Зірки не можуть чекати.

За якийсь час почулося рипіння сходів у будові, потім двері зовсім без всякого звуку відхилились всередину, і на порозі став господар зі світильником над головою.

Він мовчки показав рукою нічному гостю проходити до оселі.

І тільки коли засунув на міцний засув двері, оберігався і схвильовано проказав:

— О Аллах! Зрештою я дочекався тебе!

– Так, о шейх! Це я повернувся до твоєї оселі!

Сивий, згорблений, але ще досить міцний чоловік поставив на голий тахт світильник і обійняв молодика. Він тричі поцілував його в скроні, а той поцілував йому руку.

Потім господар запросив його до трапези. І сам полив на руки своєму гостеві.

Подав кухоль чистої прохолодної води з великого спітнілого глека.

Коли прибулий вгамував свою спрагу, приступили вони до трапези.

Та гість їв без усякої охоти, тільки ще двічі пожадливо пив воду.

— Тебе мучать спрага, мій юний друже?

— О шейх! Мене мучить не та спрага! Мене мучить спрага розповісти про свої пригоди достойній людині, – ти ясновидючий і ти це, о мій шейх, добре відаєш.

— Відаю, мій друже! І тому не будемо відволікатись від справи довгими балачками. Розкажи мені краще, як тобі мандрувалося всі ці роки. Чи побачив ти всі ті дива, які хотів побачити? Чи здійснилась твоя мрія?

— О мій шейх! Я побував скрізь, де буцімто бувають чудеса, про які розповідали бувальці на багдадських базарах! – Мандрівець випив ще води і, вславивши Аллаха та призвавши благословення на пророка Мухаммеда та весь його рід, почав оповідь.

Розповів швидко, довго не розмусолюючи про свої пригоди в Шатт-ель-Арабі і на кораблі в морі-океані.

Закінчив такими словами:

— Це все було тут, у світі арабів, мусульман. І головне тут було диво, що я живий вислизнув із лабет своїх одновірців і одноплемінників. Це було найдивніше. І от я опинився в Індії...

Коли відвели разом зі слов'янином коня до палацу раджі і повернулись до гавані, то знов потрапили в халепу.

Раїс митниці разом з кадї та мухтасібом звинувачували руббана, що той уникне сплати закятю. Але руббан був метким чоловіком. Він встиг через відступника-оманця підкупити кадї. І кадї так розсудив, щоб за дарованого раїсові коня руббан віддав монети. А раїс щоб сплатив руббанові за хвості дохлих коней. А з тих грошей щоб руббан заплатив закят. Та і тут руббан вчинив по-своєму. Він заплатив з раїсових грошей платню своїм хлопцям. І найбільші гроші дав неграм-поганам та фарбованому слов'янину. Так що трохи грошей за хвості дохлих коней лишилось у нашої команди! У всякому разі, після цього ні кадї, ні мухтасіб не чіплялись до руббана і його хлопців. Та по обличчю раїса я відчув, що добра не буде нашій команді. Вирішив тікати в місто, у квартали, де раїс не має всієї сили. А щоб жити в місті, потрібні гроші. Я сказав слов'янину:

Слов'янине, ти найдобріша людина! Дай мені в борг або просто подаруй трохи монет! У мене немає надії, що руббан візьме мене в ліс. А я хочу піти в джунглі і побачити білого слона. Я можу піти в джунглі лише таємно. Щоб це вчинити, мені треба покрутитись у місті і все вивідати, де найлегше проскочити. А в місті за все треба платити...

Слов'янин довго думав, а потім віддав мені свої десять динарів, а собі лишив три динари. Потім він сказав руббанові, що піде зо мною в місто на торжище. І відвів мене в місто, щоб ніхто з раїсових людей мене не зачепив.

Дав мені великодушно, щедро свої динари, але ще дорожчий він мені зробив дарунок – віддав маленьку йєменську сокиру без держака. Та ще дорожча була його порада:

— Слухай, хлопець! Хочеш жити в лісі – дивися, що їсть звір: свиня, ведмідь, білка, куріпка, голуб. Ще тут в Індії є кращий звір-провідник –мавпа, звір, дуже подібний до людини.

Він пішов до кварталу, де жили погоничі слонів. Бо спочатку погоничі не збиралися виступати до лісу. Їхні брахмани не дозволяли цього. Казали, що зорі несприятливі для походу в пущу по корабельне дерево.

Водночас ті ж самі брахмани кожного дня відправляли на прощу з міста цілі юрби людей.

А треба сказати, що з кожним днем спека ставала все лютішою. О шейх! Не знаю, чи ти бачив щось подібне в обжитому заселеному місці! З дерев падали зомлілі від спеки папуги, ворони й кажани! Лежали конаючі люди на майданах і вулицях. Листя скручувалось і опадало з дерев, перетворювалось на землі на ядучий порошок! Наш корабель тепер тільки кормою торкався води – навколо вже був пісок.

Водночас хвилі океану і вітер із заходу почали викидати до берега по два – по три вітрильники щодня. Кораблі важко сиділи у воді – були вщент завантажені чорними рабами, горами слонових бивнів, штабами африканського сиродутного заліза та калитами із африканським золотом!!! І зразу ж ціна на золото впала. Те, що раніше можна було купити за один динар, тепер доводилось купувати за два-три динари.

Але й досі не прибув жоден корабель з кіньми. І від того раїс особливо лютував і роз'ястрував у собі злість проти руббана.

У той же час прийшли з лісу в місто дикі люди. Принесли вони всіляке цілюще коріння і мед у луб'яних коробах.

Я ще не міг до пуття усвідомити усіх їхніх звичаїв, що кожен має спілкуватися тільки з тими, до кого він по стану подібний. Але я змикитив сказати портовим п'явкам-митникам, що мій батько в Багдаді продає те, що гублять інші.

Отож я підійшов на торжищі до тих диких людей та й почав їм на мигах пояснювати, що я хочу піти з ними в ліс і подивитись на білого слона. Вони наче не зрозуміли. Тоді я пішов і купив чудову іграшку з білої глини –справжнього білого слоника! О шейх, не дивись на мене з осудом! Я не став, як індуси, поклонятись слонові! Це не був образ бога-слона, лише звичайна дитяча іграшка! О, які я бачив чудові фігури, зроблені індійськими майстрами! Повір мені – у наших землях нічого подібного немає!.. Знов я їм усе пояснив на мигах, вони зрозуміли. Та показали мені, що не можуть мене взяти, бо стражники схоплять усіх нас, а мені відітнуть голову! Вони показали мені на стражів і на моє горло... Тоді, на прощання, я пригостив їх фініками, а вони мене медом. Засмучений, я пішов дивитись на інші всякі дива

торжища. Раптом мене потяг за рукав міцної статури торговець із касті шетті 3. Він приходив до нашого корабля і продавав морякам різні речі й наїдки. Шетті-торговець шепотів мені в затінку старого баньяну:

Тобі не личить з ними їсти і пити! Ти хоч і чужинець, а так би як з касті шетті, тільки вашої, арабської. Спілкуванням з ними ти оскверняєшся!.. Слухай, дай мені динар, і я тобі дам дорогоцінну пораду. Вона варта двох динарів. Але ти ще зовсім малий, і тому я збавлю ціну своїй чудовій пораді, ніяких сил від лютої спеки.

Бо спека не спадала тепер і вночі. І океан з припливом не допомагав. Навіть гірше – з-за океану, із заходу вітер ніс пекучу спеку і жовто-сірий претонкий пил. Просто як пилок з квітучих верб!

У жовтавій світанковій імлі, переступаючи через тіла людей і дохлих птахів, ми вийшли з міста...

Широким битим шляхом і попереду, і позаду нас до гір і пагорбів посувалися юрми і окремі прочани. Вони йшли очиститись у священних водоймах⁶, умилювати своїх індійських богів, щоб вони дали воду всьому живому.

Я зауважив, що їхні жерці-брахмани відсиляли на прощу людей вбогих, слабих тілом чи духом, старих і безрідних. Лише кілька разів я бачив серед подорожніх таких здорових, як отих попихачів біля храму, що ледь не потовкли нас із слов'янином. Ми пройшли два майже покинуті людьми села, і вже дорога почала підійматися вгору. Просто при дорозі росли тут великі дерева. Листя на них теж зів'яло, покрутилось і почало облітати, розсипаючись на порошок по червоній порепаній землі.

Отут із шетті ми надібали на жінку з дітьми. Певно, вона вже довго сиділа під деревом, бо на її білому вбранні і на чорних косах поначіплялися засохлі покручені листочки. Одна дитина в неї лежала на руках, а двоє виповзли просто на шлях. Жінка була висохла, мов живий скелет. І діти її повсихали. Вони лише щось белькотіли, вже не людські слова, а мов скавуління тварини, і протягували благально рученята. Серце моє стислося від жаху, і я пожалів дітлахів, спинився. А шетті тільки зиркнув, що я чиню, і незворушно покрокував далі.

Я дав дітям по фініку і витяг баклагу з водою, щоб напоїти їх. Але жінка закричала лютим голосом, як би орлиця заклекотіла, і вирвала в своїх дітей фініки з рота і кинула їх у порошок на шлях. А коли я простягнув їй баклагу, вона відштовхнула її, де тільки сила в неї взялася. Вибила в мене з руки баклагу. Баклага вдарилась об камінь і розлетілася на череп'я! Розбризкалась на дорожній пил дорогоцінна вода, яка в ті дні була дорожча за всяке золото!..

І тоді шетті все ж спинився і покликав мене. Бо я остовпів і не міг іти далі. Закричав я йому: "Вона божевільна! Треба забрати в неї хоча б одного хлопчика! Може, хоч він виживе! Вона ж їх заморить до кінця!" А шетті крикнув мені: "Даю тобі безкоштовну, проте найдорожчу пораду: не пхайся в чужі справи! Ти своєю їжею оскверняєш її та її дітей! Ходімо швидше – не чини зла!.." Я ще хвилину постояв, намагаючись щось второпати, і до мене дійшло – вона воліє закону своєї віри! Значить, вона свідомо вбиває своїх дітей? Значить, їй дорожчий закон її віри, ніж життя її дітей?!

Я злякався цієї благочестивої вбивці і побіг за шетті.

Це тому вона така потворна в своїх діях, що не мусульманської віри... Якби вона була нашої віри, з нею б не сталося подібного страху! Тільки той, хто визнає Аллаха, той уникне всякого жаху!..

О шейх! Не можу рівнятися твоїм знанням і мудрості, але слухай, що я взнав, коли повернувся із джунглів у Калікут. Коли кінчилось те калікутське пекло і почалися зливи, напали напасті на мусульман, що проживали в місті і порту! Кожен другий, а може й більше, чоловік, що ходив на молитву до мечетей і робив там омовіння, помер від страшних виразок по всьому тілі!..

Значить, вони порушували закони віри! От їх і покарав Аллах!

О шейх! Присягаюся тобі, померли найбільші законники та богобоязні люди!.. О мій шейх, о мій му'алліме! Я прийшов розповісти тобі, що було, і прошу тебе, о мій шейх, не будемо сперечатись про події! Я хочу лише розповісти правду... Ми розпрощалися на перевалі невисокої лісистій гори, і більше я ніколи не бачив того шетті. Я повернув праворуч і вступив у нетрі. Перш за все відшукав добре деревце і вирізав собі довгий держак для еменського топірця. Тепер я мав не лише ножа, а й добру замашну зброю. Іти я не поспішав – намагався все роздивитися, запам'ятати дорогу, щоб вернутись до берега... Див у нетрях було на кожному кроці більше, ніж на всіх базарах Багдада, Басри і Калікута! О мій шейх! Ночей всього рамадану не вистачить, щоб розповісти про скарги й дива індійського лісу! Тому оповім лише головне. Страшною була перша ніч у хащах. Я заліз на товсте дерево, може, ліктів заввишки на десять, і скоцюрбився між двома гілками товстими – одна згори, друга – знизу, я на ній лежав, Думав, що засну. Ні! Першої ночі не спав і миті – такий жах мене проймав. Тільки впала чорна темрява на нетрі, як зразу почався страшний галас.

Якісь нічні птахи божевільно кричали відразливими голосами. Нявчали, шипіли, гавкали та скавуліли на землі невідомі мені істоти. І що було дивним – у чорному мороці ночі засвітилися тисячі тисяч вогників! Одні вогники весь час рухались, то, певно, комахи. Інші були нерухомі і випромінювали бліде синє, зелене або блакитне сяйво! А потім вранці, коли ледь заповз із дерева, то роздивився – нерухомі світлячки виявилися грибами і трухлявими рештками дерев... Я корзину прив'язав на гілках. І тепер чув, як її шкребли, гризли якісь чи щурі, чи миші, чи, може, тхори. Та тільки тоді я по-справжньому злякався, як побачив під деревом два зелених палаючих ока. Я не чув, як цей звір підійшов і сів під деревом. Я не мав і не маю того слуху, що в Джарії, але нюх у мене кращий, ніж у будь-кого з людей, яких я зустрічав. Пахло великим котом. У задусі гарячої ночі мені здавалось, що я чую ще гарячіше дихання невидимого звіра. У мене лишилося дві стріли... Яка з них ще несла в собі і чи несла отруту, я не знав... Не вірилось мені, щоб від краплі зміїної отрути можна було однією стрілою тричі принести смерть! Вранці я не побачив ніяких знаків на землі від лап звіра. Проте сумніву не було: він чатував мене. Бо коли з'явилися зелені палаючі очі, на моєму дереві замовкли на вершку якісь дві нічні птахи і від корзини повтікали невидимі звірята.

Після такої ночі я йшов лісом наче п'яний. А спека хоч і була в хашах під деревами не така, як у місті, проте і тут люте сонце нищило зелень і звірів. То тут, то там я трапляв на висохлих жаб і ящірок, дохлих кажанів-криланів, папуг і голубів. Деякі були ще цілі – інші об'їдені хижаками та всякими комахами. Дереву тяжко страждали від спеки – обпадало листя, осипались недозрілі плоди. Біля велетенської смоківниці я потрапив у халепу. Задивився на цілу зграю мавп, що галасували на гіллі та обривали зів'ялі плоди. Вони надкушували ягоди і кожну другу з плюванням і вереском викидали геть. Від їхнього борсання з гілок дощем сипались і дозрілі, і зів'ялі фіги. Від смоківниці навколо розпливався винний дух забродилих, закислих ягід. До речі, я ще бачив після ніде такого врожаю на смоківницях. Вирішив скористатися прикладом мавп і поласувати фігами. Проте коли я підійшов і потягся руками до низьких стиглих ягід, то ззаду по корзині нанесли такий удар, що я перекинувся через голову.

Линви корзини, слава Аллаху, не тріснули. Та з неї все в одну мить вилетіло на всі боки. З порожньою корзиною і топірцем у руках я миттю скочив на ноги і обернувся до напасника. А то був волохатий чорний ведмідь. Він на мене не звернув більше ніякої уваги, а заходився гризти в'ялену рибу. Гриз і випльовував. Поки я отямився, він пережував мені половину риби. Я не міг довго думати: ще хвилю – і він дожує моє добро і завершить мою голову. Швидко висмикнув руки з петель корзини. Обіруч вхопив топирець, підступив збоку і щосили потнув звіра в голову. Він упав на черево і обхопив пробиту голову своїми страшними пазуристими лабетами. Так їх стис, що не можна було з них видерти топирець, Тому довелося кінчити його хашашінським ножом. Як велить шаріат, я порізав йому жили на шиї і облупив його. І що дивно, я його білував, а з пашеки в нього смерділо вином, як від монаха-п'яниці. Не встиг я позбирати своє начиння і скласти в корзину, як уже над галявиною закружляли шуліки та грифи. От мені б такий зір! Коли далі пішов з галявини і озирнувся, то в кущах помітив гостроносі полохливі морди шакалів. Думаю, що поки піднявся на наступну гору, то від ведмеда лишився тільки кістяк. Найбільше клопоту було з пазурами – довелося їх по одному обрубувати сокирою.

Ще два дні після нападу п'яного ведмеда я простував через гори на схід. І кожної ночі навколо мене ходили хижаки, кожної ночі на мене чатувала смерть. І я не міг спати. Відсипався вдень, при світлі сонця, де-небудь під скелею, серед товстих гілок. Посплю годину-другу і знов іду. Важко було – так хотілося спати! Дійшов я до маленького джерела, що витікало зі скелі і падало вниз у ковбаню. Її береги були витопані слідами всіляких тварин і птахів. Тут я відчув, що далі йти не можу – падав від сну! Впаду, засну і загризуть мене якісь гієни чи ведмеді! Видерся на виступ скелі просто врівень з цівкою джерельця. Тільки мавпи тут мене дістануть чи шуліки! Напився досхочу і ліг на виступі спати. Спав майже до вечора. Прокинувся – бо сонце спустилося над верхами дерев і вдарило мені в очі. Поглянув униз і просто зомлів – під скелею стояло кілька зовсім чорних, довговолосих, мускулястих лучників. Луки у всіх напнуті. Добре, що не ціляться ще! Я підвівся поволі і руки звів догори, пальці розчепірів – мовляв, без зброї. Один сивоволосий показує рукою: "Спускайся вниз".

Довелося спуститись. За корзиною і топірцем вони самі полізли. Повели мене кудись через зарості бамбука звіриною стежкою. А страшно йти через зарості бамбука – висохлі стовбури і листя аж дзвенять! Невеликий вітер їх розгойдує, а вони стукотять одне об одного колінчастими стовбурами, наче мерці кістками барабанять! Привела в їхнє стійбище – великий грот під скелями. І страшно мені, і дивно – бо всі голі – і діти, і жінки, і чоловіки. Ну хіба то одяг: смужечка лубу спереду і ззаду? Але що найдивніше – чорні, майже як зінджі, а волосся довге, хвилясте і носи або звичайні, або довгі.

Та найбільше здивування було від появи двох старих голих мисливців – та це ж мої калікутські знайомі! Посміхаються, тиснуть мені плечі, запрошують до вогнища. Яке то було щастя, що вони куріпок смажили! Дуже боявся, що доведеться щось нечисте їсти! По трапезі питають на мигах, куди я йду. Я відповідаю, на мигах, звичайно, що йду подивитись на білого слона.

Вони показують: "Приєднуйся до нас, ми теж туди йдемо!" Зрадів дуже, що разом з ними піду. І похвалив себе, що підібрав все своє начиння, навіть попсоване п'яним ведмедем. Витяг ракушки з корзини і поклав перед їхнім старшим. Вони мені на заміन меду цілу коробину. Показую: "Не міняю! Вам дарую!" Зраділи вони, а особливо жінки й дівчата. Все миттю розподілили між собою і почали прикраси майструвати. Тієї ночі я спав спокійно. Та лише настала північ, прокинувся і не спав, може, одну трьохгодинки, як на кораблі. Щось сталося зі мого під ту жахливу індійську спеку – опівночі я прокидаюсь і довго не сплю. І по сьогоднішній день. Не дужі зручно. Проте можу без особливої напруги споглядати зорі. О мій шейх, не думай, що я гну кирпу перед тобою, але ті шляхи, якими ходив чи плавав, знаю по зорям, по сонцю і по місяцю. І коли споглядаю зорі, згадую завжди тебе, о му'алліме! Давно в мене така думка виникла, може, рік на шостий мандрів – побачу всі дива, що хотів, повернусь у Багдад, розповім правду людям на своїй вулиці і на своєму кутку. А тоді смиренно спущусь у достославну Басру до шейха і стану його учнем. Бо він-той чоловік, що за неправильні знання не знущатиметься, виправить, а новим знанням навчить! Але повернімося до моїх пригод у нетрах. З отим маленьким плем'ям мисливців ми пішли трохи на північний схід.

Спекота не вщухала. Вони боялися пожежі бамбукових заростей. І тому йшли навпростець, через важкі гірські переходи. Коли подолали найвищу гору і почали спускатися, то виявилось, що далеко вниз, в долині у висихаючому озері комахаться кілька тисяч людей. Мені дуже кортіло подивитись, що там таке. Та й молодим мисливцям праглося побачити той людський мурашник. Старші порадилися і дозволили нам під проводом і при повному послуху моєму калікутському знайомому спуститись униз, дивитись на все до вечора. Увечері ми мали наздогнати плем'я на потаємній стежці.

Спустилися найкрутішим схилом, щоб у разі небезпеки нас не могли наздогнати чи схопити. Коли я добре все роздивився, що робиться внизу, – я здригнувся від жаху. Ким я був десять років тому – хлопчиськом. Але й тоді зрозумів, що всі вони смертники! Самовбивці! Озерце лежало на дні ніби глибокого казана між крутими горами. Лише на південь був вихід із глибокої долини. Певно, туди витікав ручай із озера. Та люди ліктів

на двадцять вирили у м'якому камені хід і спустили воду. Ще й тепер проходом виносили бамбуковими відрами воду і виливали далі в долину! Це в той час, коли все навколо догорало без води! А інші голі робітники через той же прохід приносили звідкілясь із долини воду для пиття і їжі. Над тими, що приносили і виливали воду, стояли озброєні наглядачі. Однак найбільше людей було в самому озері. Власне, у рідкій скаламученій гижі, що лишилася від озера. Ті нещасні греблі намул у густого плетені корзини і несли на великий рівний тік на схилі гори. Той схил був найдалі від нас. На току вони вивертали намул із корзин і розрівнювали шаром, може, з пів ліктя завтовшки. Смертельне сонце одразу перетворювало намул на суху, порепану й претвердуючу кору. Інші голі люди каміннями розбивали висохлий намул. Курява здіймалась над ними така червона, що здавалось, ніби то горить земля, і вся вона огорнута кривавим димом. Та, знов же, найбільша курява підіймалася над рештками, крізь які просіювали битий і висушений намул. Часом вони, ті раби нужденні, виймали якісь дріб'язки. І зразу ж біля них з'являлись по два, а то й по три наглядачі. І кадіб з книжкою та терезами. Деяким з тих бідолах, що знайшли щось, давали невеликий глечичок води!.. О шейх! Не вір ти ніяким казкам, що лали та діаманти лежать купами в долинах та ущелинах Індії і їх звідти дістають при допомозі хитрощів – кидають облупленого барана, на нього налипають самоцвіти, а потім орел звідтіля виносить барана. То дурниці! Дурять навмисне довірливих та невігласів! За кожним лалом такі сльози, такий піт і кров, що не вистачить ніякої уяви собі подібне збагнути! Вразило мене, о шейх, те людське юрмище. Наглядачів було не більше сотні, їхніх слуг може, удвічі більше. А робітників як зерна на току! Наглядачі не тільки воду пили, коли хотіли, а ще й голову собі поливали і лице, щоб освіжитись. І жоден трудар не підняв руку на своїх мучителів!..

— Мій друже! А ти хіба не відмовився ударити києм да'ї-ісмаїлітів?

— О шейх! О му'алліме! Коли один з них напав на мене, я вдарив його стрілою, я метнув у нього ножа! Не можу бути катом! Але повстати проти наруги треба! У тих бідаків було стільки каміння в руках, що якби вони захотіли каменувати своїх наглядачів, то над тими піднявся б цілий пагорб кам'яний!.. Але продовжу свою оповідь, бо далі трапилося зовсім неймовірне. Старший наш довго чекав, поки ми надивимось на той жах. Нарешті наказав відходити і наздоганяти. Ми пішли майже невидимою звіриною стежкою, що змією закручувалась по лісистій горі. Деревата осипали додолу попечене листя, квіти і недозрілі, засохлі плоди. Ми просувалися поволі – весь час розгрібаючи сухе листя і опалі гілочки. Ми боялися змій – їх звідусіль повзло в незліченій кількості. Коли ми переходили безлісним схилом поміж голими чагарями, нам відкрилася друга долина, в яку спустили воду з озера. Де пройшов потік – все було голе, жодного куща, жодної травинки.

А над замуленим руслом потоку лежали, мов колоди на дров'янім базарі, мертвяки. Просто серед неба. І їх довбали птахи. А які ближче до кущів, тих шматували шакали і гієни. Це все серед білого дня, при шаленому сонці і чистому небі! О шейх, ти розповідав мені про могили зінджів-африканців на каналах і греблях Шатт-ель-Арабу...

Пам'ятаєш, тоді, на багдадській сафіні? З тими неграми так чинили ми, мусульмани. Бо ми правовірні, а вони чорношкірі раби-погани. Вони не витримали і повстали! В тій же долині одні індуси мордували других індусів гірше, ніж негрів-рабів! Одна кров і одна віра! І ніхто не повстав, ніхто не обурився!

...Ми наздогнали плем'я під вечір. І тут була велика новина – без нас жінки здибали в хащах робітника-втікача. Він був зовсім без тям. Жінки напоїли його, обмили страшні виразки і рани на руках, ногах і на голові – певно, його били кием. Поступово він почав приходити до тям. І дивився з жахом, як наші мисливці засмажували й підкопчували кількох здоровенних змій – здобич сьогоднішнього дня.

Мені було страшно їсти зміїне м'ясо. Тому я витяг рештки акулячого м'яса, останній кусень, і поволі розжовував його затверділі, мов кора, волокна. Все плем'я весело присунулося до багаття і почало ласувати підкопченими зміями. Піднесли і втікачеві. Він перелякало заверещав і відштовхнув від себе шмат зміїного м'яса. Я подумав, якщо він не хоче змії, бо її м'ясо нечисте, може, він візьме акуляче м'ясо.

Та й від мого пригощання він затулився руками. Значить, і я, і мій наїдок, і дикі люди, і смажена змія для нього були скверною. А брудна вода, яку йому давали наглядачі, жменя липкого рису і кийок на голову – були благом? Бо то від своїх і то добро! А порятунок від чужих – погибель?! О шейх, якби мене в дитинстві вчили читати й писати, я був би добрим учнем! Та мене вчили більш жорстокі вчителі – обставини... І смерть втікача-робітника мене навчила: хочеш жити – їж усе! Він помер під ранок, як і більшість тих хворих, що я бачив. Може, за годину до смерті він здер із себе залишки дхоті, і до вогнища покотилися блискучі камінці завбільшки із горошину – ціла жменя. Так зблизька я не бачив алмазів, та зразу зрозумів, що це таке. Проте я вже мав халепу із камінням, о мій шейх, у Басрі! Мені кортіло залишити собі хоча б один камінчик, та я стримався і, зібравши все до купи, віддав уранці старійшині. Я все ж до кінця не подолав себе і, показавши камінці, на мигах пояснив, що хочу лишити собі ті камінці. Старійшина зневажливо і невдоволено замахав рукою і пояснив мені, що камінці безбарвні і небезпечні, бо вони із поганого місця, де багато смертей. Він викинув їх у прірву до одного. Як гарно вони спалахнули під променями сонця! Певно, я не зміг приховати свого жалю. Щоб заспокоїти мене, старійшина показав, що коли ми приїдемо до білого слона він дасть мені дуже красиві, різнобарвні камінці. Мерця ми віднесли подалі і лишили на відкритому місці. Він був чужинець, і вони не збирались його ані спалювати за звичаєм індусів, ані ховати в землю.

Жінки під охороною найвправніших мисливців принесли з долини воду в бамбукових трубках, ми почали снідати, і я з великим смаком з'їв свою частку копченої змії.

— З того дня я ніколи не сумнівався і не вагався – їв усе, чим мене пригощали.

— Невже ти порушив усі заборони шаріату?!!

— Всі, о мій шейх, о мій му'алліме! Крім однієї – не їв людського м'яса...

— Невже й таке було?!!

— На островах, що далі за всі острови, де водяться білі папуги, я жив півроку з

племенем людодів...

— Як же тобі вдалося відмовитись і лишитися живим?!!

— Я їм пояснив, що ми, араби, від людського м'яса стаємо євнухами. А те плем'я дуже боялося чоловічої неплідності. От вони мене й пожаліли... Та повернімось, о шейх, до моєї подорожі в Індію... Наш перехід до "оселі білого слона" був переважний. Весь час доводилося стерегтися змій. А вони на ту спеку були такі швидкі, що випереджали в бою і шулік, і мангустів! Сам бачив! Усе відбувалось навпаки! Наша шкіра порепалась, кровоточила, сочилася сукровицею. Нас обліплювали всякі комахи. В молодих жінок пересохло молоко і немовлята сконали. Ми йшли через напівголі ліси. Якби ти знав, о шейх, який жах споглядати голі дерева, опале сіро-зелене листя! І воно шаруділо під нашими ногами так сильно, що ми не могли підстерегти здобич. До напівзасохлих водопоїв у глибоких долинах ми боялися спуститись, бо там зібралося багато великого і небезпечного звіра – дикі буйволи, носороги, слони, кабани й ведмеді, тигри й леопарди. От ми й живилися зміями, рідкими птахами та вряди-годи білками й мавпами.

Нарешті, після важких випробувань і горя, плем'я вступило на високу гору. Південний схил її був дуже крутий, з безлісими червоними скелями та урвищами. Вузькою кам'яною стежкою ми піднялися до середини гори. І потрапили у величезну печеру та кілька височенних гrotів, з'єднаних з нею отворами. Отут, у печері, я й побачив "білого слона". Це був, дійсно, слон! Завбільшки із справжнього слона і справді білий. Тільки був він висічений із каменю. А поруч каміння і тло, на якому його вирубали, було червоне. Я думав, що слон фарбований у біле або тло фарбоване у червоне. Та з часом, як відбив трохи каменю і там і там, потаємно, звичайно, і опустив у воду – то камінці які були, такі й лишились. Вибачай, о шейх, що я збився – знов скажу тобі про білого слона. Досконалість різчика каменю була неймовірна – слон був справді наче живий! Все-все в ньому було наче живе – і очі, і вуха, і зморшки на череві, і нігті круглі на ногах. А на червоній скелі поруч слона ще де-де лишились якісь клапті кольорових малюнків – там були і рожеві і блакитні лотоси, і папуги, і голі красуні, і навіть змії... Я був і вражений, і приголомшений таким витвором, і водночас у розпачі – перся через стільки гір, долин, я не знаю скільки фарсахів протоптав, щомиті наражаючись на небезпеку, щоб побачити не живого білого слона, одне з чудес Індії, а витвір незрівнянного індійського майстра! Плем'я ж поклало до ніг слона дикі фіги, горіхи, стручки солодкого дерева і навіть якісь рожеві квіточки у в'язці! Я й не бачив, коли те жінки відшукали. Самі не взяли і дітям не дали. Я згадав, що й у мене лишилося два кокоси. Я тільки тепер згадав. Бо не я ніс корзину – всю поклажу несли дівчата й жінки. Мене аж обпекло – та як же я забув про кокоси! Може, в них ще збереглося "молоко" і воно б урятувало життя якійсь дитині. Витяг я кокос і поклав до ніг слона.

Я ж на мигах і кількома словами спитав, а де живий білий слон, чи є він? І всі вони почали мені пояснювати, що це єдиний білий слон. Інших слонів, тобто живих, білих немає. Є дуже світлі, майже білі. Є дуже темні, майже чорні. Але геть білих немає!..

Я думав, що ми побудемо день-два в печерах та й підемо кудись далі. Однак плем'я лишилося надовго.

Ми ходили й спускались, мов у колодязь, у долину за здобиччю, а жінки тягали й тягали в печеру гілля, ліани. Всяке паливо. Мені зрештою все це набридло. І я хотів піти назад, до моря. Мені здавалось, що я добре запам'ятав дорогу і сам відшукаю зворотний шлях. Та мене не пустили. Пояснювали, що ось-ось почнуться зливи і один я пропаду в горах.

Мені не вірилось, що в дощі я можу загинути. Навпаки, зрештою оживу, прийду до тям. Тільки коли вилились небесні води на землю, зрозумів, що вони зовсім не пояснили мені тієї небезпеки, яка чекає під час зливи в їхніх горах! Спочатку піднявся страшний вітер. Він підняв з усіх гір хмари сухого листя, дрібних, та й великих гілок, пилу. Серед дня настала справжня темрява. Слава Аллаху, їхній знахар ще з ранку корчився і щось белькотів, і тому ніхто й нікуди не подався. І мене не пустили. Вітер трощив велетенські дерева і переносив їх на сотні ліктів. Кожним таким деревом могло забити найбільшого слона, мов якогось kota чи собаку! Внизу в глибокій долині велетенські стебла сухого бамбука під поривами вітру качалися, хилилися, терлися й вдарялися одне об одного. І ось від тертя в кількох місцях вибухнули клуби білого диму, білого як молоко. А тоді вже крізь хмари диму виривались і танцювали гострі язики полум'я. Дим з ущелини піднімався все ближче й ближче до нашої схованки. Я злякався, що ми подушимось. Та дим зупинився десь, не досягши, може, людського зросту до нашої печери. І в цю мить з темного, чорного нічного неба вдарили на землю не цівки, не ручаї, не струмені, а суцільні ріки води! Спочатку ще діяв вітер, і вода зливалась на землю похило. Спочатку щомиті спалахували блискавки і вдарили молоти грому! Від тих ударів двигтіла гора і зі стелі печери сипалися маленькі камінчики. Та неймовірна гроза швидко покотилася на схід, а водоспади усією вагою били з неба по землі, по рослинах, по тому живому, що вціліло від спеки.

Без перерви вода лилася п'ять днів. І невелика була різниця між днем і ніччю. Бо і вдень у гроті ми запалювали вогонь, аби хоч щось бачити...

Їжа у нас була, палива вистачало – лише від усякої отруйної гидоти доводилось боронитися. Чого тільки не наповзало, щоб сховатись від зливи – змії, павуки, скорпіони, якісь ящірки, хробаки...

Лягали спати, обклавшись огорожею із тліючого вугілля. І весь час хтось вартував. Потім на кілька днів дощі скінчились. Викотилося сонце. Все зразу ж навколо почало буяти зеленню, вибухати квітами. Де й взялися птахи, защебетали, засвистіли, затуркотіли! А які запахи, які аромати! Хто не чув, як розквітають, як духмяніють квіти в індійських нетрях, той злидений бідак, навіть якщо в нього в лавці стоять геть усі найдорожчі благовоння з усього світу! Потім знов падали зливи, били водоспади з неба об землю. Як стало легко дихати, рухатись! Але спати по ночах я вже не міг. Опівночі я завжди прокидався, споглядав зорі та місяць, слухав нічні крики джунглів.

Всього не переповіси, що було в гірських хащах до того часу, поки не скінчилися великі зливи. Тоді вони відпустили мене. Я їм подарував обидва ножі й топірець. Вони

ж мені – добрий лук і стріли. Та ще й до стріл отруту. Отруту на птахів, отруту проти хижаків. І цілу купу річкової жорстви різнобарвної. А то все були камінці червоного сердоліку, зелено-червоного кривавику, смугастого агату, слоїстого оніксу.

Коли я з проводжатими дійшов до верха, з якого було видно океан, вони поклали мені в корзину різного зілля цілющого і два кавалки воску, кожен з баранячу голову. Але була одна морока – з одягом. І моє дхоті, і сорочка, й штани під час мандрів подерлися, розповзлись і зітліли... Повернувся я до Калікута в спідниці з деревного лубу... Ну а повернувся я до міста вночі. Прокрався до порту, проплив по річці і виліз у Дар-ель-Арабі... Це було наприкінці місяця канун аль-авваля 7, коли сонце стає найближче до Лужка 8...

О Аллах! Милостивий і милосердний! Скільки ж на тобі гріхів! Скільки порушень шаріату!!! Ти коли-небудь думав, замислювався, о мій неймовірний друже, скільки на тобі гріха?! Яким тягарем впаде твоя грішність на тебе в день Страшного суду?!

О му'алліме! Якщо в людини немає душі, а в душі – Аллаха, ніяке виконання закону не може бути благочестям... Але знов же, не для суперечки, а для ствердження правди я прийшов до тебе...

Та повернімось до мандрів. Ще тільки раз тобі, о шейх, скажу про дикунів. Усі кажуть: "Дикуни, дикуни, погані, .. вбивці... нечисті, дурні". Знав, добре знав їхній старійшина, коли викинув алмази в прірву, що це алмази! І врятував мене від смерті.

Бо коли я повернувся, мене допитували, де я був у нетрях, чи не бачив я людей, які з дна ріки чи ставка виймають камінці: лали, сапфіри чи ще які?! Я їм говорив, що погано пам'ятаю, бо від спеки щось мені з головою вчинилось, і я вдень спав, а вночі ходив по джунглях. І почав їм усе, що вночі бачив і чув, розповідати. А що було вдень – ніби я не пам'ятаю! Тоді раїс і кадї прикликали знавця каміння з фортеці раджі. Він переглянув мої скарби і сказав, що всі вони з ручаю, який за другим пасмом гір. Місце там дике – нічиє. Дикуни туди забрідають зрідка, а селяни майже не заходять. Там багато змії та інших небезпечних створінь. І він купив у мене один камінчик за два динари. Потім на базарі золотарі казали, що камінець він подарував раджі, а той йому віддячив десятьма динарами!

Мене посадовили у в'язницю у дворі раїса. Удень я відсипався, а вночі молився від півночі до самого світанку. Робив вигляд, що роблю омовіння піском, і молився. Звикли всі до мене і моїх молитов, бо я жодної полуночі не пропустив. І пам'ять не підвела: лише разів три я чув нічну молитву – тахаджуд від руббана, а всю пам'ятав слово в слово! А потім я влаштував зікр. Особливо я дошкуляв сторожовим. Коли вони засипали, я закликав їх славити Аллаха! Я в собі відкрив чудову здібність – досить мені було поспати один раз на добу повну морську трьохгодинку – я більше сну не потребував. Хоча міг ще вдень трохи покуняти – навіть стоячи, притулившись до чогось, щоб не впасти. І я всіх своїх сторожів виснажував безсонням; коли ж вони спали, не дивлячись на мої заклики, тоді я починав кликати раїса, щоб він покарав несумлінного слугу.

Зрештою вони пішли до мухтасіба, щоб він вплинув на раїса і випустив мене, бо я,

мовляв, навіжений і не можна мене тримати в узилищі. Вони, правда, з радістю прокололи мене б списом, та боялись, бо я ж був такий молодий і так ревно служив Аллахові. Раїс мене випустив з узилища й наказав іти в притулок при мечеті. І там потаємно приставив до мене дервішів. З тими я швидко впорався – мені ж віддали все моє зілля, тільки лук і стріли раїс лишив у себе. Я знав, що ці дервіші і хашиш жують, і відвар маку п'ють, і вино вживають. Значить, їх зілля бере. Мене знахар у племені надоумив, яке зілля для чого вживати. В їхні оладочки з хашишем я додавав індійського зілля, і вони в мене і гавкали, і нявчали, і рачки лазили, і на стіну стрибали. А я щоночі молився і влаштовував зікр.

Так настав місяць шуббат, і припливли моряки з далекої країни Китаю –кілька кораблів з дорогоцінними шовковими тканинами і порцеляновим посудом. Прийшли вони до мечеті. І я вивідав у них, куди вони пливають і коли.

Я упоїв зіллям своїх дервішів, вийшов з притулку і, приставивши стовбур пальми до муру раїсового дому, проліз усередину. Собаки впізнали мене і не зачепили. Я вільно пройшов до вітальні, зняв зі стіни свій лук і сагайдак зі стрілами. Мені казали люди, що всякі дива, які забирає в людей, він розвішує по стінах вітальні. Потім я повиймав усі ножі, чингали й кріси з піхов і повстромляв у стіни. Пройшов спокійнісінько повз вартового. Він так добре спав, що мені вдалося до стіни приколотися його ж ножем його чалму, а штани списом!

Сторожа в порту, як завжди, під ранок добре спала. Я відв'язав човна і з відпливом вийшов у море. Зорі були мені за поводи́рів, і я добре розрахував напрямок, яким ітиме корабель... Тепер я розумію, що отоді-то я був справді божевільним. Та я, о шейх, повір мені, ні крихітки не сумнівався, що мене підбере корабель, що прямував до Маската. І корабель мене підбрав надвечір того ж дня. За подорож до Маската я заплатив двома камінцями кривавику. Третій я до сьогодні ношу в ладунці – кажуть, він добре захищає від кровотечі. О чудове місто Маскат! Яка там вода, які сорти винограду! Маскатські моряки мене полюбили і дозволяли щоночі сидіти у "воронячому гнізді". І я був у них ніби за "нічного" дидбана.

У Маскаті я продав частину свого зілля по дуже великій ціні і поплав, поки віяв вітер із північного сходу, пасажиром на чудовім двощогловім і двопалубнім – он які бувають дорогі судна! – вітрильнику в країну зінджів-африканців – Занзібар. Під час подорожі я побачив друге чудо, про яке мріяв. Однієї місячної ночі, за днів три до Занзібару, я по линвах видерся на щоглу і спостерігав, як поволі обертається небом зоряне велетенське ігрище, як спалахують блакитним вогнем вершки невпинних хвиль. Дидбан-зіндж тим часом, загорнувшись у плащ, добре спав собі у "воронячому гнізді". Нараз ліворуч від корабля закипіла вода, випнулася велетенською водяною кулею. Куля вибухнула бризками, піною. І над поверхнею сторчма став велетенський кит-кашалот. Він здіймався над хвилями не менше ніж на шість людських зростів. З його пащі стирчав тулуб кальмара-слимака, завдовжки з середній човен – каріб! Присосками він обліпив лобату тупорилу голову кашалота. А кит-кашалот перехопив його голову страшною зубатою нижньою щелепою. Кашалот з громовим плюскотом упав у воду. Він

кидався по поверхні хвиль, намагаючись скинути із себе липучі руки-присоски кальмара. Прокинувся дидбан-зіндж і заволав молитву смерті не своїм голосом. Повискакували на обидві палуби люди. Кричали й плакали, молились, мов перед смертю, – всі наслухалися розповідей про кашалотів, що ковтали кораблі!

А кашалот, осліплений присосками кальмара, стрибав по хвилях з легкістю дельфіна. Був же він довжиною не менше нашого корабля! Ось, нарешті, кашалот розчавив нижньою зубатою щелепою голову кальмару і з багатою здобиччю занурився під воду...

Як тільки не славили Аллаха купці й моряки за порятунок від "кашалота-людодіда"! Ти б послухав, о мій шейх, що вони вигадували про величину кашалота! Коли ми припливли в Занзібар, вони, тверезі, свідчили і присягались Аллахом, що кашалот був такої величини, що наш корабель міг спокійно проскочити йому в пельку! Інші говорили, що кашалот вів проти корабля цілу зграю морських зміїв-людожерів, кожен не тонший за барило і довший за вітрильні реї! Ніхто і не хотів слухати моєї оповіді про те, як усе почалось і як виглядало насправді...

Може, вони краще тебе роздивились?.. Адже не можуть стільки людей помилятися?.. Тим пак, якщо вони не п'яні?

Можуть, о шейх! Коли я перебував далеко на півдні, де Лужок стоїть, може, всього на десять пальців нижче, ніж у Басрі – Високоставлена, там на берег викинуло дохлого кашалота. Ми розітнули його, бо він був зовсім свіжий і не смердів. І в череві в нього знайшли щупальці, шматки м'яса і дзьоби велетенських кальмарів! Найтонші шмати щупалець-рук були товщі за моє стегно! Я сам виміряв мотузком. Дзьоби, схожі на папужачі, більші за голову барана. Я взяв їх собі до пам'ятки, та довелося мені тікати... І я все покинув... Отож, слава Аллаху, і друге чудо виявилось

лише байкою. Бо інакше б рівно через рік після мого виходу з Багдада, на відстані трьох днів корабельного ходу, потрапив би я на вечерю кашалоту-кораблеїду, чи, може, кашалоту-людожеру!

Два роки довелося мені витратити, перш ніж потрапити на батьківщину птаха Рух. Ти ж, певно, раніше від мене чув, що птах Рух підіймає слона в повітря. Пташенят ніби він годує диким буйволом. Так ось: на острові Мадагаскарі, де, може, ще й сьогодні водиться птах Рух, немає слонів. І диких буйволів немає! А птах Рух у деяких місцях водився. Тільки він безкрилий, як страус. Але зросту, як жирафа. Я пройшов багато фарсахів по Мадагаскару, повсякчас вагаючи головою, але ніхто вже не бачив живого Руха. В далекому закутку Підгір'я біля червоних скель-останців у височенній траві я знайшов шкаралупу від двох яєць птаха Рух. Я їх заховав у корзину, обплівши тонкими травинами, і поскладав у них різне зілля. Так було зручно пояснювати тубільцям, чого я прийшов до їхнього краю – шукаю цілющі рослини. Хочу навчитись лікувати, але грошей для навчання не маю... І всяке таке. І справді, я потроху навчився допомагати людям різним зіллям. Тільки кожен раз чаклуни ставали на заваді – випитували, підбурювали признатись, чи не чаклун я... Вони ревно слідкували, чи не говорю я яких заговорів, чи не роблю яких магічних рухів, коли готую зілля. Та я ніколи не піддався,

жодного разу. А вночі удавав, що сплю. Як я шкодував, що не навчився хоч трохи чаклунської мови у Н'кумбі! Бо, виявляється, він був родом з Мадагаскару. І серед кількох племен я бачив одне такого ж кольору шкіри і виду статури, як у нього...

З Мадагаскару я дістався знов у Занзібар.

Там дуже вигідно продав шкаралупи яєць птаха Рух. Кожне було, як добрячий казанок.

За цей час я виріс, став дорослим, і платив закят, як і кожна доросла людина. Але я не відрікся від своєї мрії побачити всі дива. Не завжди мій шлях був прямим! До всього доводилося посуватись манівцями. Так хоч і манівцями, але йшов до своєї мети. Але на жаль – усі дива байок і оповідей виявилися тільки вигадкою. Водяні гори на водяних островах на схід від Сулавесі – звичайні гори. Тільки люди від підніжжя до вершка ті гори перетворили на тераси-сходи, залиті водою. І глибина води на терасах не більше, ніж по коліно!.. А крилаті дракони на східних островах не страшніші, ніж наш нічний геккон 9. Це невеликі ящірки. Живуть на деревах у вологих високих лісах. Коли стрибають з дерева на дерево, то напинають перетинки по боках, як ото кажани крила, і завдяки цьому можуть літати між деревами.

Справжнім чудом було тільки те, що там я побачив птаха аргуса. Кажуть, що то і є справжній фенікс. Я його бачив у лісі двічі. А старі мисливці казали, що не всім пощастило бачити аргуса хоча б один раз! От це було диво! Я випустив тупу стрілу, щоб вибити перо з його хвоста. Та їхній раджа не хотів мене відпускати з острова, поки я не віддам йому перо аргуса-фенікса.

Довелося віддати. За те я з собою забрав духові стріли й цілий глечичок отрути на птахів. І до самого Маскату я не мав клопотів з їжею – відправлявся кудись на пустоші і ніколи не повертався без куріпок, чи перепілок, чи рябців, чи голубів. Тільки я ніколи не полював при свідках і ніколи не давав патрати птахів чужим людям. Ну, а щоб якось затерти свої сліди ще з часів басрійських вертепів, я майже рік прожив у Йємені. Там мене усиновили, і я тепер йєменський бедуїн...

А чого ти, мій друже, не питаєш про своїх друзів і ворогів?

О мій шейх, я вже вивідав, що Бен Сахл відбув у Магріб. Джарію втопили в каналі. Стражника задушили і повісили на пальмі. Куди подівся лікар Чжан, ніхто не знає. Начальник митниці втратив свою посаду і довго сидів у в'язниці, поки його хтось не викупив. Ніссо й досі співає. Я вже слухав її. Мене вона не впізнала. Кадарія втекла з двоюрідним братом еміра. Його люди зарізали її десь у Харрані. Рустем виїхав з Басри в Ісфаган.

Але його наложниця і жінка зникли в один час із тобою й Абу Амаром...

Це мені сказала Айша.

О мій друже! Молю тебе, швидше тікай з Басри. Вона часто зустрічається з тим мельником і каландарем із Зеленого базару.

Не знав, не знав, що вже хашашіни затягають до своїх вертепів старих відьом! Бач, а стара впізнала мене. А пройшло ж десять років! І скільки вона мене бачила? Скільки днів?

А я хіба бачив тебе більше за Айшу?

О мій шейх! Тобі немає рівних! Я не бачив у жодній країні! І якщо ти кажеш, що мені час полишити Басру, ні хвили не гаю. Але перш ніж я піду, хочу тобі зробити подарунок.

Гість витяг із торби трикутний, зі сталевим блиском, шматок якогось камінчика.

- Що це, мій друже?! - вкрай здивувався господар.

- Коли я був далеко на півдні в країні зінджів-ковалів, почали одної ночі сипатися з неба горючі зірки. Тоді в саванні почалася велика пожежа. Не можна було уявити того страху, який охопив людей! Але я згадав тебе і кинувся до стовбура старої акації, що запалав в одному місці. Я виколупав з палаючого дерева ось цей шматок залізного зорепаду. Я згубив під час мандрів усі свої скарби. Бо що вони, зрештою, варті порівняно з тими дивами, що я бачив, яких торкався? Нічого! Але оце зоряне залізо - правдивий скарб! Це залізо впало з неба! Це залізо притягується магнітом.

Старий господар обережно, мов дорогоцінний лал чи діамант, узяв з долоні гостя залізний уламок. Він по цілував тричі молодика в скроні. І сказав:

- Це трапилося три роки тому місяця абб 10 десь між одинадцятим і двадцятим днем. Я не помилився?

У відповідь молодик поцілував руку шейху і виголосив:

- Та нехай буде Аллах тобі захистом і хай покріпить тебе і твою рідню! Не було ще зіздаря більшого за тебе! Я піду сьогодні до світанку, коли почнеться приплив. Повернусь я до тебе в іншому обличчі у місяці азарі, коли Сонце стане на однаковій відстані між Лужком і Високопоставленою... О шейх, мир тобі і благословення Аллаха!

Вони ще розцілувались, і видно було, що шейх щось хоче спитати.

- О мій му'алліме! Я поспішаю в свою мечеть розповісти про дива всю правду і тоді повернусь до тебе смиренним учнем і слугою.

Але пройшли місяці зими канун ас-санін¹¹ і шуббат і настав місяць азар, коли Сонце на однаковій відстані від Лужка і Високопоставленої, а нічний гість не з'явився в оселі зіздаря. І коли в кінці місяця ніссана зацвіли пальми, він теж не з'явився.

Не з'явився він і в той день, коли з Басри вийшов у море на хвилях припливу останній вітрильник із зимовими запашними яблуками з Мосула і Шама.

Але старий лоцман-зіздар терпляче чекав свого невгамовного друга-мандрівника, якого він сам для себе назвав "Падучою Зорею Мандрів".

Звіздар чекав.

28. ЛИСТ

Життя лоцмана-зіздаря протікало неквапно й одноманітно. Ходив щоп'ятниці до мечеті на проповідь, якщо був у місті. Молився п'ять разів на добу, а їжу вживав двічі - після вранішньої молитви і після заходу сонця. І щоночі товкся на пласкім даху свого житла-вежі. Коли він встигав висипатись - ніхто не знав, бо як удень приходили до нього люди - він завжди був бадьорий і читав свої незліченні книжки. Книги в нього накопичувались і накопичувались. Велику кімнату на другім поверсі, наприклад, книжки зовсім наповнили. Від підлоги до стелі. Між ними лишався зовсім невеличкий

прохід, по якому сам господар ледь-ледь пролазив до потрібного фоліанта.

Коли лоцмана винаймали власники кораблів або краму для проведення по Шатт-ель-Арабу чи по протоках до близьких озер, тоді все змінювалось і мінявся сам лоцман-звіздар. Ставав говіркий, рухливий, ніякої книжної премудрості не виявляв. Усім цікавився, до всього мав охоту, намагався розговорити мандрівців, узнати від кожного хоча б якусь найменшу новину, якусь історію. Сміявся кожному дотепу, кожному веселому слову...

Тільки треба сказати, що брався він провадити купців усе рідше й рідше. І не того, що ставав старіший – здоров'я поки що не підупадало. А хотілося ще раз виправити свої улюблені трактати про зірки, перевірити і виправити свої зоряні таблиці. Хотілося ще точніше скласти календарі всяких пересторог для землеробів – коли слід чекати повені, коли можлива навала сарани на пшеничні лани та цукрову тростину. А це можна взнати лише по сонцю. Часом старий стільки часу стояв на даху під нищівними променями сонця і спостерігав за ним крізь закопчені скельця, що шкіра на вилицях і на носі в нього тріскалась і кровила, довго не загоювалась. По закінченні спостережень він сідав у затінок і змащував свої болючі рани мастилом лікаря Ібн Юсуфа. Ібн Юсуф готував йому задарма дороге мастило, бо звіздар завжди попереджав його, коли сонячна корона показує погане проти серця, а коли проти голови, коли віщує небезпеку людям з хворою душею, а коли страшні гарячі бурі, що донесуть пісок і пил до зелених боліт Басри та Убулли.

Після того, як біль відступав і кровообіг заспокоювався, наставляла блаженна мить кейфу, і тоді старий завжди згадував Алі. Подумки він промовляв до мокряка: "Ти знаєш, Алі, як важко, коли твої знання перевищують знання інших знавців, і коли твої знання скарб величезний. Та в знанні треба повсякчас вправлятися, бо лише тоді щось знаєш. І щоб на старості ти не занепадав розумом, треба навчати інших, передавати свої знання, пояснювати свій пошук іншим... Але для цього потрібне велике бажання. А звідкіля виникне бажання навчати, коли дивишся, дивишся – і не бачиш очей, які б світилися жадобою знань?! Всі хочуть щось мати. Хоча б фінік, хоча б фалс битий, хоча б огірок, тільки щоб можна навколо нього пальці зчепити! Пропадають знання в моєму краї! Простолюдини задавлені важкого працею і ярмом обов'язків – куди їм ще думати про добування знань? А володарі змагаються один перед одним у задоволенні тваринних утіх і божевільної гордині! Для чого їм багатство знань?! А вчені мужі сьогодення? Алі! Ти, неписьменний син сміттяра, маєш більше підстав назватись ученим мужем, ніж ці блюдолизи, що замість розуміння явищ так-сяк засвоїли їхні назви і торгують ними спритніше, ніж християни вином! Учені-астрономи?! По чужих таблицях і книжках ліплять гороскопи своїх господарів і за це одержують платню більшу, ніж славетні вчені минулих віків!.. А виведи їх уночі із зав'язаними очима в чисте поле, так вони ж і дороги не знайдуть до свого дому! Вони ж не знають досконало найголовніших сузір'їв!.. Що вже з ними взагалі про небесні сфери говорити?.. Це вони, Алі, розпускають про мене чутки, що я потаємний мандеєць – ворожбит, відступник від віри ... Як шкода, що з тобою щось трапилось і тебе немає

поряд! З Ібн Юсуфом про моїх ворогів не поговориш – слабкий на язик після чарки. Бовкне ще десь... і тоді вони знайдуть засіб, як швидше нацькувати на мене псів еміра... А був же добрий лікар... Усім цікавився, до всього вникав, а тепер, коли немає суперника-китайця, так розпасся, розледащів. Бо знає – немає кращого за нього лікаря. Та не можу йому сказати, щоб не заколисував себе чаркою та круглим динаром. Смертельно образиться. І коли стане мені непереливки, не попросить за мене еміра... І тоді..."

Лоцман зовсім недавно і з великим подивом для себе виявив, що він дуже боїться смерті. І в дуже дивний спосіб боїться – що з ним щезнуть усі його знання. Якби він написав по три книги прикмет окремо по зорях, по сонцю і по місяцю, то все одно не переказав би людям і одної десятої своїх знань про зміни погоди. Отож найстрашніше було зникнути зі своїми знаннями, відійти в небуття від своїх книг, від вичовганого даху свого будинку-вежі. Лоцман-звіздар не сумнівався в існуванні потойбічного світу. Та він знав, що куди б не потрапив після смерті – чи в пекло, чи в рай, там не буде ні камаля, ні астролябії, ні таблиць зоряного неба, і не буде жодного трактату по астрономії. Тож йому й хотілося, саме тепер, прожити якомога довше, щоб досхочу насолодитись спогляданням і вивченням небесних сфер. Ще страшенно праглося побачити уважні й допитливі, аж до божевілля, очі Алі.

Та минав час, а моряк не з'являвся.

Лоцман тяжко, ревно вболівав за молодика. Він знав, не сумнівався, що через те бажання виговоритись про дива у вуличній мечеті Алі виявив себе перед хашашінами. Вони шукатимуть його погибелі. Непотрібних, зайвих свідків своїх потаємних справ вони переслідують до кінця. Те, що за своєї спритності, швидкості й рішучості Алі уникне й цього разу смерті від ножа хашашіна, старий не сумнівався. Та от скільки часу доведеться йому витратити, щоб ісмаїліти згубили всі його сліди? В які нетрі залізти, на якому краю світу об'явитись і в якій личині знову з'явитись перед людьми, щоб пси Гірського Діда дивились і не бачили, принохувались і нічого не винюхали.

Так думалось і боліло старому звіздареві, коли він приходив до тями після великої напруги. А потім починалася звичайна марнота, буденна колотнеча, зустрічі з людьми, і сум і туга відпускали його. І, дивлячись на нього, ніхто б і не здогадався, що ще годину тому він сумував і побивався, що скоро доведеться-таки почути голос труби Азраїла...

Одного разу, коли лоцмана найняли провести куркур, вантажений цінними дубовими дошками, від початку Шатт-ель-Арабу до самої фортеці правителя, він відчув, що хтось весь час пильнує його. Лоцман протягом усього плавання на крутобок ім куркурі відчував, що хтось пильно дивиться йому в потилицю. Він кілька разів рвучко обертався, щоб перехопити той липучий погляд. Та кожного разу він бачив чи подорожніх, чи майстрів, що займалися своїми справами і в його бік не дивилися... І ніяких розмов особливих, чимось не схожих на повсякденні...

Та відчуття невідступного пильнування не полишало його до кінця рейсу. І тому він, пошвидше одержавши гроші від власника куркура, без зайвих розмов, тільки

зазирнувши на Зелений ринок, поспішив додому.

Коли вдома виймав гроші з торби, то враз побачив, що серед звичних його речей – футляра з каламами, бамбукового пеналу з паперами, бронзового підвісного каламаря, кресала, маленького косинця і камаля – причаїлася невелика бамбукова трубка – завтовшки з пів вершка і завдовжки з три вершки. Чіп, що закривав отвір трубки, був наче з антилоп'ячого рогу чи якогось дорогоцінного дерева, що має напівпрозору золотаву деревину. Без сумніву, бамбукова трубка була виварена чи в жирі, чи в якійсь смоляній мастиці.

Лоцман спробував витягти затичку, але нічого не вийшло. Тільки тоді він зміг проникнути всередину, коли добряче розігрів бамбук над жаровнею. І дійсно, по кімнаті поплив смолисто – ладанний дух якоїсь незвичайної живиці.

Старий з великим зусиллям видер чіп з трубки і, обережно підчепивши шильцем, витяг назовні тугий паперовий сувій. Тонкий шовковистий папір вкривало чітке, щільне письмо геть чорного, мов сажа, кольору. Старий відзначив подумки, що писав чоловік, для якого письмо було не мистецтвом, а щоденною працею. Такий писар не тішить своє око мудрованими викрутасами ліній, він прибирає всі зайві розчерки, щоб вмістити якомога більше відомостей на аркуші.

"Писав, певно, митник... Ні, скоріше хтось із чиновників податкового дивану... Ні, хтось таки із митників – казначеїв!.. Подивимось, що ж він там написав для нас?" – сказав собі старий лоцман, бо він анітрохи не сумнівався, що це послання на провощеному папері призначене йому й тільки йому – тому, що ця бамбукова трубка так тихо і потаємно була запхнута в його торбу. Та перш ніж сісти за читання, хоча йому так кортіло проникнути в плетиво літер, він обдивився, чи двері на запорі, чи хто не стоїть навпроти його будинку. Оббігши всі поверхи свого будинку-вежі, все перевіривши, виліз на дах і, зручно вмовившись під парапетом, почав смакувати таємне послання.

"В ім'я Аллаха милостивого, милосердного! Господи, полегши та поможи! Хвала Аллаху єдиному і справедливому! Та буде він милостивий до Мухаммеда, пророка його, і печатки посланців його, і до його священного роду, непорочного і благородного!"

А після того:

"Та вбереже Аллах нас і тебе від сумніву і та не возложить він на нас із тобою того, що нам не під силу! Та не віддасть він нас нашій слабій рішучості, кволим силам, мінливим поглядам, злій волі, слабій прозорливості і гибельним пристрастям! 2

Знаючи твої клопоти і великі справи, я все ж вирішив потурбувати тебе, знаючи твою цікавість до всього дивного і незвичного. Отож я поспішив назустріч твоєму побажання, бо, як казав один мудрець, а я, сірій, забув його кунью³: "Заспокоюйте душу свою будь-якою дрібничкою, тільки було б це їй допомогою в істині". Не буду нагадувати тобі, що пустився я в мандри заради добування засобів до життя. Спочатку я тільки скуповував різні цілющі рослини в тубільців і перепродавав їх купцям із прибутком для себе. Та потім почав я цікавитись цими рослинами, їх збиранням, збереженням і вживанням самими тубільцями. І, визнавши незабаром добре всі їхні

властивості, я зміг свої знання перетворити в прибуток. Бо ніщо не дає такого доброго прибутку, як знання властивостей ліків. Усі хворі, як ти знаєш, прагнуть вилікуватись, і то якомога швидше. Отож, хоча я не люблю небезпек і непевностей подорожей, пустився я в мандри, маючи надію на добрий прибуток до мого гаразду... Та не буду тебе стомлювати описом своїх вдалим і невдалим гендлів, перейду до головного, заради чого й узявся за калам і турбую тебе.

Зустрів я під час своїх походів за прибутком одного дивного чоловіка. Тим чоловіком весь час панувала одна велика пристрасть – цікавість до чудес. Як виходить воно дивно – цікавість – та возвеличить тебе Аллах! –спочатку ніби жарт, а зрештою – справа важлива і значуща! Стався той чоловік, а він був бувалець із бувальців, як ти далі пересвідчишся, мені у великій пригоді. Бо він, на відміну від інших правовірних, не гордував тубільцями і поганими, проходив далеко в їхні землі й міг діставати мені найкраще з потрібного. І я йому став у великій потребі, бо він був у великій скруті, коли ми з ним зустрілись. Його здолали хвороби і мучили рани на обличчі. І до всього не було в нього ніякого заробітку. Він прохав милостиню і прийшов до моєї лавки, яку я винайняв у тамтешніх купців. Він подякував за мої щедроти, на хвилю затримався і побачив, як мій слуга розкладав для просушування кору одного дерева. І він, цей убогий, зробив йому зауваження і пояснив, як саме треба сушити й зберігати ту кору. Мене здивувало таке знання тонкощів, і я затримав його для бесіди. Він розповів мені, як опинився в такій скруті. Виявляється, він перед тим багато років мандрував по всіх усядах і споглядав усілякі чудеса заморських країв. Та зрештою домівка нагадала про себе великим сумом, і він поспішив до рідного міста. І от там, у п'ятницю, зібрались усі люди у великій домі. Він прийшов туди і привітав їх усіх, і нагадав їм, хто він такий. Бо ніхто не впізнав його. Ніхто з приявних ані зрадив, ані здивувався його появі. Бо на той час його батька не було вже в місті, а інші нічим, крім власних гараздів, не цікавились. Тоді він почав оповідати про справжні дива різних країв. Тільки він розповідав не так, як розповідають бувальці та прогнози про різні далекі чудеса, а так, як воно насправді є. І виходило, що всі дива зовсім не такі великі, не такі страшні й не такі неймовірні, як про них розповідають інші. Над ним почали кепкувати, що він, найубогіший син свого батька, волоцюга й бурлака, хоче брехнею зажити собі слави найправдивішого оповідача. Тоді він образився, що як же це так – він стільки років витратив, щоб побачити й дослідити, пересвідчитись, у чому справді диво, а де вигадка, а йому не вірять?! Хтось із заможних і старших візьми й скажи: "Ти б краще ці роки витратив на добування засобів до життя. Тоді б капшуки з динарами та сакки поважних лихварів свідчили б про твою правдивість більше, аніж папір від верховного каді!" Тоді інші, менш поважні, й собі почали кепкувати з мандрівця, що ніде за морями він не бував, а засмаг, мов зіндж, у пісках з бедуїнами, пасучи їхні кози та переганяючи верблюдиць. А тепер цей зарозумілий невдаха і жебрак хоче зажити слави собі, розводячи нікчемні теревені. Наш мандрівець почав сперечатись, і дійшло до лайки. А тоді вже й вийшло, що ніби він порушує спокій людей, ображає старших та поважних. Довелося йому покинути дім осміяним та уполіудженим. З горя він пішов у шинок і там, впившись,

почав знову спростовувати байки про різні дива. Одні йому вірили, інші називали брехуном. Почалася сварка, а там і бійка. Справа відбувалась пізнього часу – на галас зразу ж налетіли стражники. Бійців похапали і кинули в узилища. Проте нашому мандрівцю пощастило – він утік і сховався в християнському кварталі. Коли пристрасті вщухли, він вийшов із схованки. Та куди б він не поткнувся, скрізь уже пішов про нього поголос, ніби він навмисне збурює серед людей суперечку і свару, щоб стражі хапали людей і правили з них викуп. Його ж ніби стражі не беруть, дають йому змогу кожного разу втекти. Про це йому сказав один з його друзів дитинства, колись хлопчик-музика в шинку, а тепер сам хазяїн шинку. Така звістка геть приголомшила нашого мандрівця. Він не віднайшов навіть сили у собі втекти з міста. І пішов тинятися по різних вертепах. Небавом пропив і програв усі свої невеликі гаразди, що зміг зібрати а далеких краях. На вино грошей вже не було, і став він жувати оладки з банджем 4. Потім дійшов до такого непотребу, що разом з персами-сміттярами забивав собі тям димом паленого хашишу і дурману. От з отакого вертепу, убогішого за який не можна собі навіть уявити, його викрали розбійники. Вони рядилися під погонщиків верблюдів і нападали по глухих стежках на перехожих і грабували їх. А місцями їхніх таємних становищ були руїни старовинних фортець у степу і в пустелі. Завезли вони його в таку руїну, почали мордувати і вимагати, щоб він виказав їм схованку знаменитого лала еміра Юсуфа. Бо вони сплутали його з якимось злодієм з іншого племені. А ті злодії ніби загарбали десь в якогось купця лал еміра Юсуфа. Спочатку вони лиш палили при ньому в курильниці кульки хашишу та не давали нюхати. І то були найстрашніші муки, бо він останні місяці тільки в хашиші і знаходив радість, втіху і спокій. Потім вони його били сировицею, колошматили тростинами по п'ятах. Та їжу давали, а часом і води напиться. Він зрозумів, що не вбивали вони його тому, що чекали якогось свого соглядателя, який достеменно ніби знав, що це він, наш мандрівець, разом з друзями загарбав славнозвісний лал еміра Юсуфа. Мені так оповідав наш мандрівець: "Під вечір прискакав на верблюді молодий розбійник і сказав, що шейх уже в місті, та його мучить лихоманка, проте завтра вранці він вирушить до гнізда. Тут я зрозумів, що цей шейх пересвідчиться в помилці своїх друзів-грабіжників. А тоді мене чекає смерть і лише смерть. Я достеменно знав, що подібні душогуби до свого гурту таких, як я, не беруть, а випадкових свідків безжально нищать. Довелося мені взяти страшний гріх на душу, але тільки в такий спосіб я міг вирватися із обіймів костомахи..." Скільки я не питав, у чому ж согрешив мій новий приятель, він так і не пояснив мені, і взагалі просив про той випадок у руїні більше не розпитувати... Але на тому, що він утік з покинутої фортеці, його біди не скінчились. Поклавши надію на Аллаха та на своє везіння, він пустив навпростець верблюдицю. Просто безводним степом. Верблюдиця пішла й пішла. Тільки не по прямій, а дотримуючись якоїсь потаємної і геть невидимої стежини. На тій стежці, невидимій для людини і добре розпізнаваній твариною, навіть траплялися ковбаньки із рештками води і густим буянням пустельних швидкоцвітів. Де є зелень, завжди будуть і коники, і птахи. Мій новий друг казав, що поки він переходив через безлюдний степ, то з неймовірною швидкістю відновив свої сили. І, що головне, з його

душі вивіялися і слабкість, і зневіра. Повернулось у сотні разів посилене бажання жити і довести недовірливим невігласам свою правду про дива. І хоч як прикро йому було визнати силу слів одного із своїх насмішників, але тепер вік зрозумів – потрібні гроші і докази, речові свідоцтва далеких мандрів, Поки він усе це усвідомлював, верблюдиця принесла його в селище на межі степу. І що тут за лихо його чекало!.. Він з'явився в стійбищі, коли там не було чоловіків – вони погнали худобу до нового пасовища. Коли наш втікач розпитував у жінок шлях далі до води, одна з них довго придивлялась до верблюдиці. А потім, відійшовши подалі, покликала верблюдицю якимось ласкавим ім'ям. Верблюдиця стрепенулась, здибилась і, скинувши верхівця, помчала до жінки. Всі ж інші, навіть дітлахи, похапавши хто що втрапив, зачали товкти нашого втікача-невдачу. Вони б добили його до смерті, та добре, що хтось із чоловіків повернувся. Ледь вдалося видерти нещасного з рук роз'юшеного бабства. Але був наш мандрівець так побитий, що, може, тижнів два лежав і ніяк не міг оклигати. Тоді ж, коли зміг самотійно ходити, зібралися старійшини селища на чолі з шейхом і довго та прискіпливо випитували про всі обставини його появи в їхніх краях. Він їм правдиво розповів про свої мандри, тільки змовчав, що розбійники мордували його через лал еміра Юсуфа. Тим селюком він пояснив, що вони, тобто розбійники, схопили його, бо сплутали з багатим купцем і хотіли з нього видобути листа на викуп. Його господарі довго радились і ніяк не могли дійти згоди, що з ним робити. Бо вони і вірили йому, і не вірили, – він-бо так добре правив верблюдицею, казали жінки, ніби ті злодії, які покрали позаминулого року їхню худобу. Та все ж вони не стали тримати його і відпустили. Йому ж було скрутно і важко, як ніколи в житті. Він пускався в довгу й непевну дорогу, один, хворий і вбогий.

Коли він відійшов досить далеко від осель, то побачив, що при тій стежці, якою він прямує, стоїть жінка з чорною козою. Вона стала на стежці, і він спинився. Жінка сказала: "Ти ані розбійник, ані купець. Ти справжній моряк. І вони вчинили зло. Вони порушили всі закони гостинності й допомоги потерпілому. Аллах покарає ще їх! Але ти не май на них зла у серці – їм важко живеться. Їх грабують розбійники, збирачі податків і купці. На їхніх землях влаштовують лови вельможні воїни. От і зачерствіли їхні серця, позакладало їм вуха до чужих зойків і плачу. Ти ж, моряк, потерпи, ще потерпи, і знов тобі засвітить твоя зоря... Потерпи, і все само собою сотвориться..." – "Хто ти, жінко?! – заволав мій новий друг. – Звідки твоя мудрість і знання речей?!" Жінка відхилила запинало, і він побачив обличчя старої мулатки. "Мій батько – зіндж-моряк із Бахрейну. Був він ловцем перлин... Та доля закинула мене аж сюди, в ці солоні степи... Немає часу все розповідати... Та й хіба горем поділишся? Ти ж краще інших знаєш, моряк... Поки ти в лихоманці горів, я часто заходила до тієї оселі... Ти мариш і говориш, говориш різні моряцькі слова... А я потиху плачу, бо то наче моє дитинство стало поряд мене і говорить, і сміється, і співає!.." – "Матінко! – закричав мій безталанний друг. – Чого ж ти їм не сказала?!" – "Дидбане! Хто ж бере до уваги свідоцтво жінки, та ще й не білої?.. Краще візьми від мене дарунок – це єдине, що я за всі роки набула отут. А без цього ти пропадеш! Ти занадто слабкий і можеш не подужати

дороги. А шлях у тебе довгий, поки ти знов побачиш зелені хвилі моря-океану. І стара вклала йому в руки мотузок, на якому тягла чорну козу. Мого нового друга та щедрість і доброта убогої старої жінки так вразили, що він упав навколішки і, плачучи, поцілував перед нею землю... Він мені потім говорив: "Як повів я чорну козу, то вся моя злість, вся лють на тих людей кудись розвіялись. І таке бажання жити і творити добрі діла мене охопили, що де й сили взялися на далеку дорогу!.. Отак, попасаючи козу та харчуючись її молоком і ще чим Аллах дасть, я дійшов до ріки і зміг спуститися до моря..."

Мій новий друг не один раз оповідав мені про стару мулатку, бо він і досі вважає, що щедрішої людини не зустрічав. Хоча були достойники, які осипали його дорогоцінними подарунками, але в тих була сила, і гаразди, і родичі, і друзі, і слуги. Мулатка ж була одна серед чужих людей. Він розповідав: "Мені дуже сумно, що я не зможу ніколи нічим їй віддячити. Єдине мене втішає, що вона знала – я ніколи її не забуду!.. Бо в неї справді добра душа... А ти знаєш, що часом доброта дає таке просвітлення розуму, до якого не дійде і найдосконаліший у своїх пошуках вчений муж..."

Одного разу він розповів мені про такий випадок, коли він теж трохи наблизився до справжньої доброти і співчуття іншій людині. Ось що він оповів: "Я тоді був ще зовсім зелений. Найнявся на корабель, що йшов із пекельного Адена в Софалу. В аденських купців-посередників наш руббан і нахуда 5 закупили китайську блакитну порцеляну, камфору, яскраві шовкові тканини. На кораблі була команда більша, ніж на інших вітрильниках, – аж 55 чоловік разом із руббаном і нахудою. Хоча я тоді не досяг повної сили в м'язах та не опанував морського вміння, мене не взяли в команду на платню аль-хіласі, а призначили платню аль-бахріб – адже я був чистокровний білий. На вітрильнику я з усіма швидко подружився. Бо запалу і спритності в мене вистачало на кількох, і я ніколи нікому з команди, починаючи від теслі і кінчаючи мулатами-хіласі, що виконували найважчу і найнебезпечнішу працю на судні, не відмовляв у допомозі чи якійсь послугі... Корабель був швидкохідний, вітри попутні й рівні, і насолоджуючись щоночі спогляданням променистих зірок, я й незчувся, як ми кинули кітвиці під африканським берегом. Наші господарі – руббан та нахуда, захопивши подарунки, пішли з гратуляцією до тамтешнього чорного царя. Царю їхні дари сподобались, і він їм дав своїх рабів, щоб вони перенесли наші товари на їхнє торжище. Я дуже хотів піти на торжище, але руббан наказав мені бути невідлучно на кораблі. А мені так хотілося подивитись на тих зінджів, що приносять із глибини материка велетенські слонові бивні та золотий пісок! Не минув ще час полуденної молитви, як ми побачили, що до корабля по білій ріні суне здоровіша валка голих зінджів. Я їх нарахував аж сто п'ятдесят сім! Дівчата, молоді хлопці й жінки з дітлахами. Всі геть голі та в путах і колодках. Зате охоронці, а тих було до біса, я не рахував, усі в яскравих сідницях, чудових плащах, з доброю залізною зброєю. Списи, довгоклюгі сокири, металеві ножі і довженні чингали. Раби-носії тягли здоровенні глеки з водою та якісь паки з циновки. Я потім довідався, що то нахуда здогадався закупити для невольників африканську їжу... І

не принесли жодного слонового бивня і найменшого капшука із золотим піском. Моє розчарування було велике, бо я мріяв побачити купу золотого піску та гори слонової кістки, походити по селищу чорних поган. Казали, що вони дуже вправні ковалі і великі чародії... Та нахуда і руббан були дуже вдоволені, навіть руки потирали від радості, що взяли хороших рабів. Наш боцман-танділ був на кораблі водночас і лікарем. Цей похмурий здоровило тицьнув на мене пальцем і сповістив руббанові, що бере мене в помічники. Отак і вийшло, що замість мандрівки по Золотій Сомалі я був припнутий до смердючої палуби з невільникми... Та головне те, що нахуда підбурював руббана швидше відпливати. Він хотів встигнути до зміни вітрів обміняти великі залишки товарів на африканське золото і слонову кістку. Ми відпливли на південь, і все було добре цілих два дні. Пливли ми під одним вітрилом, бо при меншій швидкості легше виконувати маневр і не наскочити на скелі та відмілини, дуже небезпечні в цих місцях. На третій ранок не було сильного вітру, але раптом по всьому морю закипіли величезні хвилі. В їхньому бігові не було ніякого ладу. Море кипіло, наче велетенський казан з окропом. В одну мить ми втратили човен-каріб і стерно. Шалена круговерть корабля у хвилях при ясному небі повідбивала у всіх всякий глузд і вони лише молились. Тільки ми удвох з танділом, як могли, доглядали за зінджами – невільниками. І завдяки нашим турботам ніхто з них не загинув. А корабель з шаленою швидкістю мчало по морю і занесло за всі можливі південні межі. Корабель засів на мілині під самим африканським узбережжям, де ніби починалися володіння племен антропофагів... Певно, наші невільники теж зрозуміли, в яких краях опинились, і підняли гвалт. Я, щиро кажучи, особливого страху не відчував від того, що мене занесло в таку далеч. А що з усіма робилося! Один одному читали похоронні молитви і прощалися назавжди. Мене ж просто тіпало від цікавості-які ж то зінджі-антропофаги?.. Довго їх не довелось чекати. Тільки-но спала вода і вщухли хвилі, як із мангрових заростей до нас помчали десятки довгих човнів з незліченними воїнами. Всі на кораблі вклякли в молитві – ніхто навіть і не подумав про зброю. Всі просто чекали, коли їх потягнуть до багаття, щоб засмажити!

Та ці сотні воїнів і не збиралися нічого поганого нам робити. Вони спинили човни під самим кораблем і чекали, коли прибуде їхній молодий цар. Ось він з'явився на великім оздобленім човні. Росту високого, ставний, широкоплечий і зовсім молодий – певно, йому було років вісімнадцять-дев'ятнадцять. На ньому був дорогий широкий плащ і безліч золотих прикрас на руках, шиї й на ногах. Він один видерся на палубу корабля і в свій спосіб привітав руббана і нахуду, показуючи їм, що радий зустрічі з ними і хоче торгувати. Йому показали товари, і вони його втішили надзвичайно. Він дав команду своїм воїнам, і зразу ж на корабель привезли свіжої води, горщики з чудовим медом, горіхи та ще всякі смачні плоди їхнього краю... Від тієї години ми жили як у раю. Всіх ваших рабів вони переправили на берег і посадили у пальмових куренях. Товари теж вони привезли на берег. Нахуда і його родичі торгували. А руббан з найвправнішими хіласі за допомогою рабів чорного царя ремонтував наше ушкоджене судно. Я ж разом з танділом-боцманом та кількома воїнами-бахрі був при невільниках.

Невільники мене не так остерігались, як інших правовірних, і показували мені з жахом, що ці зінджі нас усіх пере ріжуть і засмажать. Наші раби втрачали спокій і тям, коли до куренів підходили озброєні місцеві жителі. Найбільший жах у них викликав, звісно, чорний цар. Якось він прийшов і був у дуже доброго настрою. Я набрався хоробрості і насмілювався підійти до нього. На мигах показав йому, що примандрував сюди, щоб побачити велетенських слонів і подивитись, як саме добувають золото. Він дуже здивувався моїй сміливості і на мигах пообіцяв мені, що обов'язково візьме з собою в ліс і все покаже. І от такий день настав – власне, не день, а ранній ранок. Його супроводжували охоронці й мисливці. Ми дуже швидко пройшли поле з посівами проса, ще швидше – висохле болото, де зінджі-ковалі викопували руду і плавили залізо. Потім ми проминули дуже високі пагорби і вступили на хвилясту рівнину. На рівнині зростали височенні трави і низькі колючі чагарники, а поперек рівнини протяглися ланцюгом високі дерева – там протікала неглибока річка з піщаним дном. Тут мисливці чорного царя розділилися на маленькі загони і пішли добувати малих і дуже вертких антилоп. Тільки-но від нас пішли останні охоронці, він зразу ж почав бігти до високих дерев крізь високу траву. Я за ним. Невдовзі ми дісталися до піщаного броду, і він заходився набирати в калібасу⁷ пісок і промивати, промивати, випліскуючи розбавлений брудом і липким піском назад у річку. Нарешті на денці калібаси лишилося трохи темного піску, серед якого трьома жовтими зірочками засяяли малесенькі золотники. Моєму захвату не було меж. Але чорний цар викинув назад до річки золотники і добре промив калібасу. Він поставив мене перед собою і показав, щоб я мовчав і нікому з правовірних не видав свого знання про золотий пісок. Я присягнувся Аллахом. Та його це не задовольнило. І він повів мене до самотньої купи велетенських дерев. Коли ми вступили в холодок під велетенські дерева, я раптом побачив посередині того маленького гаю кам'яну браму. Вона була поставлена із брусів м'якого вапняку. Та не це головне! Головне, що в камені були видовбані заглибини, і в кожній з них стирчав людський череп. Чорний цар показав, щоб я стати навколішки перед брамою і поклявся землею і небом, що мовчатиму про золотоносну річку. Відступати не було куди, я підкорився поганським звичаям і поклявся небом і землею. Цар був дуже вдоволений моєю поведінкою. То я наважився його спитати, звичайно, на мигах, чи то не голови тих, кого він і його люди з'їли? Цар засміявся і показав, що мені не загрожує стати смачною печенею. Він показав на сонце, що ми вже добре затримались. І ми поспішили трюхою назад до мисливського табору. На півдорозі наш біг спиною лев'яче рикання. Мій цар застиг і направив спис просто перед себе на жовтий висохлий кущ. Я ж нічого не бачив. Він, цар, два списи встромив перед собою в землю, а третій подав мені назад. Я взяв списа. Але тут лев вистрибнув з-за куща і почав, припадаючи до землі, наближатись. Мене так пройняв неймовірний жах від левиного виду, що стопи мої приросли до землі. Коліна й руки трусилися з такою силою, що я впустив списа на землю. Від удару списа об землю лев стріпонувся і стрибнув до мене. Я не міг рухатись і бачив, мов у страшному сні, як ніби поволі лев відштовхується від землі і летить просто на мене. Враз груди лева протикає спис і лев падає до моїх ніг. Але зразу ж

зводиться на задні і піднімає передні пазуристі лабеті, щоб роздерти мене. Та зразу ж другий спис протинає йому горлянку. Лев знову падає і з такою силою б'ється в корчах, що аж земля стугонить. Тут мене чорний цар відкинув від лева, може, ліктів на десять. Коли я підвівся, він уже протинав третім списом лев'яче серце... Потім переможець пересвідчився, що лев справді мертвий, повиривав з нього списи, виправив п'ятою довгі гострі наконечники, і ми знов повернули до річечки. Я допоміг царю-зінджу помити зброю... Коли ж ми добігали до мисливського табору, мій рятівник спинив мене і показав на ледь помітку стежку, мовляв, іди нею, і ти потрапиш до своїх. Я вклонився йому просто в ноги, дякуючи за порятунок від вірної смерті. А він засміявся і показав, що не треба так боятись левів, бо людина найстрашніший звір... Коли я біг серед чагарів до нашого табору, то озирався кілька разів і бачив, як з усіх кінців злітаються грифи... Боцман-танділ дуже мене лаяв і ледь не побив. Пообіцяв, якщо я ще раз кудись повіюсь, сказати про це руббанові й нахуді. Хоч він і пригрозив мені, я все ж виривався кілька разів у місто зінджів. Приглядався там до їхнього життя, до праці кричників-залізоборів і ковалів, ткачів і різьбярів по дереву та слоновій кістці. І мушу сказати, що зінджі аж ніяк не дурніші від інших племен, які мені довелось і до того побачити, і після того... А моїм господарям торгувалося фортунно, і вони всі свої товари до останньої ганчірки та скалки порцеляни обміняли на чудові слонові бивні, бруси кричного заліза та капшуки із золотим африканським піском... Настав час відпливати. Чорний цар надіслав на корабель великий запас в'яленого м'яса, різних лісових найсмачніших плодів, меду та доброї джерельної води. І все задарма! Край той був багатющій, справді Золота Софала! І молодий цар зінджів робив дарунки з царською щедрістю. У нього можна було б повчитися більшості наших правовірних, які вважають себе щедрими і гостинними хазяями!

Корабель, давно відремонтований, оновлений, повністю завантажений дорогоцінними набутками і невольниками. Перед відплиттям влаштували банкет для чорного царя. Мене танділ відіслав під час банкету на нижню палубу до зінджів-невільників. Поки я там займався з дітьми, нагорі зчинився галас, наче була якась веремія. Затим страшні крики конаючих людей, і на нижню палубу потягло смаленим м'ясом, паленою сіркою і нафтою. Я кинувся нагору, та біля ляди на верхню палубу мене перепинив один із покручів-хіласі і наказав вернути назад. Був він при повній зброї і в шкірянім панцирі. Спочатку я думав, що то зінджі-антропофаги підступно напали на бенкетуючих. А виявилось усе навпаки – і руббанові, і нахуді дуже сподобалися золоті обручки царя і золототканий плащ. Та й сам би він був найкращим товаром на невольничім базарі в Адені. Вони й намовили боцмана – танділа підпоїти царя і його охоронців вином з домішкою чистого аль-кахуля 8 та різного зілля. А коли на допомогу задурманеному царю поспішили його підлеглі, наффатіні їх попалили з вогнеметів. Отоді вперше в житті зі мною стався такий приступ смутку, що я ледь не помер. Я пролежав кілька днів без усякого руху і не міг нічого їсти, а тільки пив воду. Коли я почав потроху оклигувати і допомагати танділові-знахареві, то часто проходив повз чорного царя. Намагався мигнути йому, подати хоч якийсь знак, що я не з його

ворогами. Він же зневажливо відвертався, наче б і не знав мене ніколи. Це особливо пригнічувало мене. І все ж я поклав собі визволити свого рятівника. Дуже важко було проникнути вночі на нижню палубу. По-перше, вартові. По-друге, інші невольники-зінджі, що ненавиділи чорного царя і всі його племена. І по-третє, я не міг звільнити його охоронців. Бо вони б вчинили різанину на кораблі. Й довелось б мені до кінця днів моїх жити в Золотій Софалі. Я зрозумів, що тільки завдяки зіллю зможу визволити чорного царя. Але ж як дістати потрібне зілля в танділа? Та допоміг випадок – почалась у кількох невольників страшна сверблячка на шкірі. Він, танділ, пояснив мені, як зробити розчин проти хвороби, і послав узяти порошок. Я здогадався, який з порошоків сонний, і взяв його навмисне, ніби переплутав з потрібним зіллям. Узняв щедро, і добру частину сховав у вбрання. Коли танділ побачив, що я розбовтую, він ледь мене не прибив, бо я зіпсував стільки чудового індійського зілля. Він сам вилив мій розчин і приготував новий. Але тепер я мав добре зілля. Все останнє було простіше. Трохи зілля дидбану у медовий напій, зілля до пальмового вина охоронцям-бахрі, зайву чару алькахуля у чашу боцману-танділу. І добрячу добавку зілля в лимонне пійло, яке час від часу танділ давав невольникам, щоб вони не хворіли. Я дав спочатку нашим першим рабам пійло, а потім перейшов до зінджів-антропофагів. І в останню чергу підійшов до царя. Йому ж налив на саме денце, але він і того не випив, відвернувся... Опівночі, як усі добре поснули, я спустився і розв'язав сировиці на дерев'яних колодках, у які був приборканий чорний цар. Я покликав його за собою, але він не хотів іти – почав торсати своїх послуних воїнів. Та нічого не допомагало. Тоді я взяв його пута і обережно поліз нагору, він за мною. Я допоміг йому спуститись у човен-каріб, що волочився за нашим кораблем на прив'язі. Туди ж я йому передав воду і їстівні припаси з його ж дарунків.

Подав і зброю. Він почав показувати, щоб я спускався до човна. Я відмовився. Тоді він мені показав, що мене замордують на кораблі. Щоб він не переконував мене і не наражався на викриття, я відсік линву човна-каріба. І за якийсь час човен розчинився у темряві. Більше я його ніколи не бачив... Вранці мене схопили воїни-бахрі за наказом руббана. Почали страхати різними тортурами, якщо не признаюсь, що допоміг втекти царю зінджів. Я мовчав. Тоді вони почали вимагати від мене присяги на Корані. Я ж виявив силу духу і сказав, що присягнуся лише в присутності каді й сторонніх свідків. А зараз, що б зі мною не робили, не збираюся давати клятву. Вони все погрожували, погрожували і, потримавши добу в ретязях, звільнили... А при розрахунку в Адені мені не сплатили й битого фалса. Та я добре відплатив руббанові і нахуді. Скрізь хвалився, з якими удачливими нахудою і руббаном я плавав, як їм шалено поталанило із золотом у країні зінджів-антропофагів. Я разів у десять перевищував їхні запаси золотого піску. Звичайно, знайшлися відвідувачі, які передали мої похвальби правителю Адена. Правитель вирішив арештувати їх за приховування свого багатства від податку. Щоб він цього не вчинив, руббан і нахуда змушені були і йому, і його чиновникам викласти великі хабарі... Ну, а про чорного царя ніхто із матросів і купців певного не казав. Тільки через кілька років мені розповіли, що жоден з кораблів, які попливли в ту

частину Золотої Софали, не повернулися більше в рідні краї... Мені здається, що він повернувся додому і тепер був безжальний до всіх правовірних – чи були вони добрі люди, чи страшні негідники..." Отаку історію розповів мені мій новий друг. Він ще дуже багато розповідав усяких історій, але вони не такі повчальні, як ця. Тому не буду переказувати їх в одному листі, щоб не стомлювати тебе... Зараз же, після трьох років наших із ним мандрів у пошуках засобів до прожиття ми зібрали добрий врожай. Як кажуть лихварі, на наших срібних вівцях наросла золота вовна. Хоча ти сам розумієш, що ми з ним правовірні і жодного дирхема не давали під відсотки в лихву 9. А справи зараз у нас такі, що ми тимчасово розділились. Я чекаю купців з Калікута, що пливуть до Ханфу. Хочу дістати деякі цілющі рослини із південних китайських земель. Особливо хочу закупити зілля-діхроа, що так вдало вживають китайці проти болотної пропасниці та сильного жару при лихоманці. Думаю ще дістати зерна цього чагарника і спробую посадити поруч із деревцями бона в землі моїх предків. Мій же друг чекає тих купців, що звідсіля попливуть на південь Суматри. Там він думає купити товарів і поплисти в Золоту Софалу. Божевільна вигадка, але я не можу відмовити його від цієї мандрівки. Мене охоплює жах, як подумаю, що він попливе за тисячі фарсахів на здвоєному тубільному човні! Проте він доводить мені, що тубільці з Суматри аж ніяк не гірші мореплавці за правовірних, а може, навіть, кращі... Я йому перечити не можу, бо справді я плавав менше його. Хоче він потрапити в Золоту Софалу, в заборонні землі, з корабля жовтошкірих і зустрітися там із своїм приятелем – чорношкірим царем. Для чого це йому потрібно, достеменно не знаю, але думаю, що хоче він дістати щось незвичайного в краю зінджів. Жах мене проймає, коли подумаю, що може там із ним трапитись!.. Та він рішуче наполягає на своєму. Навіть призначив мені зустріч у краю моїх родичів, через два роки. Я уповаю на Милостивого і Милосердного, Отверзаючого Брам, що він дасть нам радість і щастя зустрітися в моїй землі і випити по чарочці бінт-аль-Йаману, досхочу пожувати соковитих пагонів кату¹⁰ і провести в дружній бесіді не одну зоряну ніч..." На цьому чітке арабське письмо переривалося й далі йшли латинські літери і всякі знаки місяця, сонця, зірок. І все було написано дуже рідко, просто кожна літера була наче окремо викреслена якоюсь червоно цегельною фарбою, а сонце, місяць і зірки були сині, зелені й золотаві.

29. КНИГА МАНДРІВ

Лоцман довго перебирав стоси рукописів і книжок, поки, зрештою, доволі наковтався ядучого паперового пилу та видобув нагору потрібний словник. За допомогою словника, а де й просто по пам'яті, почав розшифровувати запис. Слова виходили арабські, але зміст їх був зрозумілий лише лоцманові, бо вони означали висоту зірок і стоянок місяця.

Коли старий зробив обчислення, то зрозумів, що лист написано не в одному з портів Суматри, а на африканському березі, деś північніше Канбали¹. Затим лоцман почав складати місяці й роки, щоб знати, коли чекати Алі в Басру. Виходило – через рік, а якщо затримається – то пізніше, через півтора роки.

Розшифрувавши знаки, спалив на жаровні всі розрахунки, щоб ніхто не здогадався,

що він знає, звідкіля Алі відправив потаємного листа.

Мандеець сидів, грів пальці над жаровнею і міркував, чи варто відривати латинську частину і обпалити її на вогні? Тоді ніхто не визнає, де насправді був Алі, коли складав дивовижного листа. Та вирішив, що не треба. Бо ж раптом наскочать хашашіни і вимагатимуть, щоб сказав, що було в спаленій частині?.. Ще почнуть катувати... А при цілому папері йому, найкращому зіздареві Басри, буде легше збити з пантелику хашашінів...

Він ретельно згорнув листа, вклав до бамбукового футляра, а футляр сховав межі книжками та інструментами.

Наступного дня його винайняли сусіди – купці, щоб він провів по Шатт-ель-Арабу сафіну з вантажем сандалового дерева та мангрової найкращої жердини і кори з Аль-Кумру². А там далі по Євфрату вгору і по каналах до землі Харранської.

Повернення додому не принесло йому радості – він зразу кинувся до схованки і не побачив там бамбукового футляра з листом. Усе інше лишилось недоторканим.

"Значить, днями навідаються до мене в гості хашашіни", – вирішив мандеець.

І справді, небагом до нього завітали пізно ввечері купці, що збиралися мандрувати до Китаю морським шляхом. Усі в темних бедуїнських плащах, вільним кінцем чалми прикривали лице.

Першим у будинку відкрив лице найстарший літами, і лоцман пізнав у ньому одного купця з Шама. Цей був правдивим купцем і його добре знали купці та руббани з басрійського порту. Він уже кілька разів відбував далекі подорожі, а в благословенну Мекку подорожував аж три рази. Після всіх належних вітань сірійський купець почав вибачатись:

– О, достославний шейх! Окраса всієї вченої Басри, кладезь мудрості, скарбниця знань! Вибачай нас, просторікуватих, що ми прийшли так пізно! Але бувальці казали нам в хані, що це єдиний час, коли тебе можна напевно застати вдома, бо щоночі ти спостерігаєш небо! Вибач, вибач нас, достославний муж!..

Запрошуючи їх до господи і далі на дах, мандеець думав, що цей, напевно, не з хашашинського кубла гадючого. А от інші? Піди розберись, хто купець, а хто бойовик-хашашін? Адже все виглядає зовсім правдиво – до мусону лишився цілий місяць, і купцям потрібна порада і допомога справжнього фахівця.

Вони принесли із собою і пригощання, і вино.

Знов вибачався купець-сірієць.

– О шейх! Вибачай, тисячу раз вибачай, що прийшли без пахолків і самі розстеляємо скатертину. Ти найкраще знаєш, бо ти найстаріший і наймудріший із нас, що таке пахолки. Все вони підглядають, все підслуховують, і від них не можна сховати таємницю. Їх завжди можна підкупити і взнати, що говорив хазяїн.

Лоцман розломив з ними перший шмат хліба і зразу ж підвівся, щоб повернутись до своїх вимірів, приказуючи:

– Аллах милостив і вибачить мені, як вибачили ви, мої вельмишановні найдорожчі гості, але зорі і місяць невпинно обертаються, а мене Аллах милостивий і милосердний

покликав поглядати його небесне творіння щоночі...

Так говорив зіздар-лоцман і справді вимірював, де знаходиться та чи інша зірка. А сам думав: "Наймолодший – хашашін. Чому? А тому, що дуже красивий, лагідної поведінки. Та ще й здоровенним глеком вина опікується!"

Страви були такі свіжі, пахучі й смачні, що лоцман, проходячи повз скатертину, часом нахилився і брав шматочок чого-небудь.

Світив повен місяць. І обличчя двох він дуже добре бачив, ще двоє були в затінку, а обличчя ще одного було навпіл перерізане тінню. Лоцман спостеріг, що лише навпіл освітлений сирієць із Шама здивований його поведінкою, тобто порушенням усіх правил гречності та цими, ніби дуже терміновими, вимірами. Не дивувалися двоє – молодий виночерпій і зрілий муж, червонобородий купець, із північних областей Іраку. Значить, вони напевне хашашіни. Тепер залишалось питання, чи четвертий теж хашашін, чи випадкова людина, як і чоловік із Шама. "Довго не доведеться мучитись таємницею, – сказав собі мандеець. – Якщо четвертий вп'ється і засне, значить, він справжній купець".

Та непевність для лоцмана скінчилася значно раніше. Скінчивши виміри, він, не попереджаючи нікого, запалив нафтову лампу від жаровні, яка стояла в кутку, в глибокій глиняній ящику. Сирієць і четвертий купець зраділи, а останні троє зразу ж забажали вниз до помешкання, мовляв, вони не звикли до насичених болотними випарами басрійських вітрів.

Спустились вниз, пили там вино, і тепер почалася розмова про замовлення мандейцеві.

О шейх! Ти окраса Басри, і тебе знають по обох річках З до тих вершин, куди заходять великі сафіни. І хоч ти багато років плаваєш лише по солодкій воді, тобі добре відомі й далекі дороги морем-океаном. Щоб не тільки поклатись на того руббана, який нас вестиме по зірках і сонцю, ми, твої нікчемні гості, хотіли б мати розписаний дороговказ з усіма стоянками зірок, сонця, місяця, відмінами вітрів та всіма прикметами вод, приток, скель і рифів аж до самого Ганджоу.

Достославний мандрівцю! Не перевищуй мою славу як лоцмана, це негоже... Прохання ваше, мої дорогі гості, я зможу виконати тільки при одній умові – якщо тиждень спостерігатиму сонце і небо. Після тих спостережень я зможу дати найбезпечніший дороговказ. Чи треба вам плисти по відкритих зелених водах, чи по білій прибережній воді4...

О славний наш шейх! Ми наперед вдячні тобі за твої турботи! І вони, повір мені, будуть щедро винагороджені! Але є питання – який дороговказ буде коштувати дорожче?

Ціна однакова, бо і там, і там треба багато писати, креслити й звіряти з написами інших мореходів та своїми помітками.

Значить, ти, о наш незрівнянний зіздарю, окраса вчених мужів, приймаєш наше прохання?

Приймаю, славні мої гості, безстрашні мандрівники!

Як і годиться, вдарили по руках, і на тому мова про дороговказ скінчилася.

Почалась п'ятника. До всього, один із купців, середній за віком, виявився добрим музикою. І старий аль-ут звіддаря, настроєний, підтягнутий, сповнив кімнату легкою й веселою мелодією. Грав "купець" неголосно, так що, певно, і на вулиці не чули.

Вино розливав молодий красень і все виголошував здравиці на честь господаря і сірійського купця. Минуло небагато часу, як сірієць і четвертий гість вже спали міцним сном.

Лоцман зробив вигляд, що він сам захмелів і не помічає глибокого сну двох гостей. Він потягся за глеком вина, але молодик відставив глек подалі від мандейця і відтрусив його рукою.

Ти прийшов у мій дім! Ти мені міг бути за внука, а ти не даєш випити якогось розбавленого пійла? Га?! Де повага до старших?! Де повага до моїх знань?! Ви сміття, байстрюки з вашими родоводами! Мої предки тут були до вас ще з часів Адама! Геть з мого дому!

О шейх! Не виявляй поспішності й гнівливості. Вислухай нас. Ми з багдадської служби славного халіфа Ан-Насіра⁵, хай Аллах покріпить його та поб'є його ворогів... Справа одна дуже тонка і до кінця не з'ясована. Ще досі не всі ворохобники, що готували заколот, вловлені та виявлені. От ми й прибули тебе про дещо запитати...

То не можна було без всякої машкари, без комедії до мене прийти і про все розпитати?!

Поки ворохобники не виявлені, ми могли б своєю появою їх налякати. А вони десь поруч...

Шановні кадїби нашого славного халіфа Ан-Насіра, та покріпить Аллах його і весь його славний рід! Але я ніколи ні з ким не знався з ворохобників, дурних айярів! І завжди шанувався перед халіфом на землі та Аллахом на небесах!

Найстарший замовк, а заговорив гравець на аль-уті:

- Шейх! Ти не безгрішний, і ти це добре знаєш! Ти час від часу потаємно прибуваєш в харранські землі і саме на ваші свята, де ви, мерзенні й затяті язичники, поклоняєтесь зіркам і місяцю. А хіба не ти майже третину своїх заробітків віддаєш мандейським громадам у Васіті, Убуллі та Аль-Ахвазі? Ти також заступався не один раз за своїх таємних одновірців перед еміром Басри!

- Я служу людям. Тим людям, що звертаються до мене в питаннях зоряного неба. Аллах, милостивий і милосердний, над усіма розкрив лазурит неба і для всіх засвітив діаманти зірок... А чи є серед тих, хто приходять до мене, ворохобники, чи айяри, чи змовники, чи таємні іудеї та нісрані, я не можу знати. Я не дивлюся в душу людям. Очі мої повсякчас звернені до неба! Чародійством я не займаюсь, гороскопів також не складаю. Я шаную засади віри і добре знаю, що волю Аллаха взнати в людській душі неможливо.

Чому ж тоді ти, звіддарю, попередив, що коли хто-небудь кривдитиме одного отрока, на того впадуть всякі халепи та біди? І чому тоді це попередження підтвердилося вповні?!

Часом, але надзвичайно рідко, і таке буває – в зірках відкривається воля Аллаха. Але повторюю, таке трапляється дуже рідко! А от погода, вітри, затемнення сонця й місяця, зорепади й комети – ті всі явища Аллах дозволяє бачити тим, хто повсякчас вивчає знаки й попередження всевишнього.

Гравець на аль-уті розкрив рота, аби що сказати злого лоцманові, та його перебив виночерпій.

І зразу стало зрозуміло, що цей молодий красень – їх да'ї.

– Балачки й виправдовування нашому славному Ан-Насіру, хай Аллах покріпить його, не потрібні.

Ти краще витлумач, як ти розумієш ось ці знаки зоряного неба.– І тицьнув у руки старому аркуш, списаний по-арабськи та з точнісінько такими позначками, які вже були у потаємному листі з латинською абеткою.

Лоцман підсунувся ближче до світильника, підправив гніт і заходився уважно читати письмена. Було дві помилки в позначках широт та у висоті зірок над обрієм. Можливо, ці дві помилки – пастка для нього. І він вирішив в'янути ці помилки, щоб якось себе забезпечити. Пояснив фальшивим кадібам Ан-Насіра, де помилки.

– Це все має вагу чи для вас, звіздарів, чи для руббанів. Ти скажи, можна взнати по цих позначках, звідкіля було відправлено цього листа?!

Мандеець потер скроні, рукою прикрив очі, мовчав.

– Ні, точно не можна встановити. Не визначені інші прикмети, не дано опису прибережних вод і ознак, не сказано про відмінні вітри! А по широті цим місцем могла бути і Софала, міг бути і Цейлон, і Суматра, і Малайський півострів. Отут міг бути відправник цього листа...

Знову старший за віком хашашін почав прискіпуватись до лоцмана:

– Ти не хочеш нічого певного нам сказати, бо уникаєш відповідальності за свої вчинки! Так ми тобі скажемо – кілька років тому ти приймав у себе одного пронозу, коли той з ворохобними замислами мандрував із Йємену до Багдада. Ти знов будеш викручуватись і скажеш, що в місяць рамадан до тебе не приходив странній?

Мандеець підвів обидві руки до неба, ніби говорячи: "Що я можу сказати? Ви краще за мене все знаєте!"

Знов почалося! Слухай, старий, цей шакал має з'явитись у Басрі. Як тільки ти визнаєш, що він прибув або прибуває в Басру, зразу сповісти нас!..

Я такими справами ніколи не займався. Навряд чи зможу вам допомогти.

Нічого, навчишся і зможеш! Хто не хоче вчитись, того ми лікуємо від лінощів! – І молодик витяг із пояса дамаської роботи чингал.– Ось цим лезом очищуємо вуха, щоб краще слухав! Слухай, старий, і запам'ятовуй –зайдеш на Зелений базар до харчевні Абу Сабаха. Там скажеш, що мандрівник повернувся. І все...

Мандеець довго сидів нерухомо, мовчав. Нарешті процідив крізь вуса:

– Що поробиш?.. Доведеться сповістити. Але скажіть, ради Аллаха, що такого наробив цей йєменець?

Виночерпій розреготався вголос і зі стуком загнав чингал у піхви.

Старий єретику, годі придурюватись! Ти й сам добре знаєш, і знаєш, що ми знаємо, що це твій старий друг Алі, син старого сміттяря Хасана.

Правовірні! – заволав лоцман. – Та як ви можете мені приписувати дружбу з людиною, яку я бачив не більше трьох разів за своє життя?!

Старий, ти або чаклун, або новий шейх Сінан б. І тобі видніше, як можна дружити і покривати людину, з якою бачився всього три рази в житті. Мир твоєму дому... але пам'ятай, краще нас не дурити...

Коли ці троє, забравши скатертину з рештками наїдків і глек, полишали вдосвіта оселю, старий плюнув їм услід і кинув три кісточки від об'їдених сушених слив. А тоді ще й проказав старою мовою своїх пращурів заклання проти них.

Цілий тиждень звіздар займався вивіренням старих зоряних таблиць, спостереженням сонця, місяця та зірок у глибині небесної бані і обчисленням градусів усіх зворотів майбутнього шляху купців. Він по кілька разів звіряв свої записи із записами звіздарів минулого та славних мореплавців.

Зрештою прийшов сірієць із Шама, і старий лоцман, виводячи останні літери, виголосив:

– Аллах велик і милостив, і відкрив мені, нікчемному, ось таке. Південно-західний мусон буде найпевніший за всі останні десять років. Проте зворотній шлях із Китаю вийде небезпечний, бо погода в тих частинах Машріку цього сезону буде дуже непевна, нестала... А тепер, дорогий гостю, слухай. Це я склав лише чернетку. Тут багато виправлень, бруду. Почекай ще тиждень, поки я перепишу набіло, а ти якраз підготуєшся і все владнаєш з грошима, товарами і кораблем...

Шамський купець згодився, на тому вони й попрощалися. А мандеєць пішов до міста купити доброго самаркандського паперу.

По виході з книжної лавки лоцмана ледь не збив з ніг хлопчина-мулат. Він тицьнув старому в руку якусь тонку цидулочку і, навіть не вибачившись, побіг далі.

Вдома мандеєць розгорнув папірець. На папері чиясь тверда рука тонким каламом викреслила падучу зорю, харчевню Абу Сабаха і сліди людських ніг, що ведуть до харчевні. По чітких рисах малюнка зрозумів: рука Алі. А до всього, він радить сам піти до Абу Сабаха і сповістити про знак від Алі.

Хоча в харчевні Абу Сабаха збиралися лише шиїти, сам господар зразу ж з'явився перед лоцманом, тільки той переступив поріг.

О достославний шейх! Радий тебе бачити в моїй убогій харчевні! Наставнику всіх наших звіздарів, чого бажає твоя душа відвідати з моєї кухні?

Пампушок з буйволячим кисляком, господарю!

Яке щастя, що тільки-но зняли з вогню мої найкращі пампушки! Егей, джаріє, для нашого славного гостя пампушки! Та швидше!

Абу Сабах сам злив на руки мандейцеві і подав рушника.

Мандеєць їв поволі, подовгу розжовуючи кожен шматочок пампушки, з насолодою сьорбав буйволячий кисляк. Абу Сабах, високий, довготелесий, аж йорзав на місці, так йому натерпілося почути щось від лоцмана.

- Знаєш, хазяїне, коли люди доживають до моїх років, то часто з ними починають траплятися дивні речі. Вони бачать дивні сни, їм чуються часом дивні голоси. А іноді вони одержують дивні послання... Наприклад, мене сьогодні попередили...

- Хто попередив?! Ти запам'ятав?!

- Мене сьогодні попередили, що до Басри прибуває один чоловік. А я вже багато років його не бачив... Навіть сумніваюся, щоб я його впізнав, коли він приїде... А тут якраз треба потурбуватися про свої пальми на острові... домовитись із поселянами, щоб вони все упорядкували перед великою повинню. А повинь цього року почнеться в кінці місяця ніссана і принесе людям багато лиха. Треба поїхати на два-три дні до своєї садиби на острові...

Після вранішньої молитви наступного дня, так-сяк поснідавши, лоцман відв'язав свого човна від палі біля дверей будинку. І бадьорі струмені відпливу потягли його по міліючих каналах через галасливе місто.

Він тільки спинився біля крамниці з папером, потім біля крамниці з усілякими приладами з дерева, потім біля крамниці, де продавали мідні та залізні прилади, а також замки, потім - біля лавки зеленяра.

І всім сповістив, що нарешті вибрався оглянути свій острівець.

Також він спинився перед тим ханом, де проживав купець із Шама. І передав його слугі, щоб попередив купця - лоцман обов'язково зробить обіцяне, і зробить своєчасно...

Не встиг мандеець домовитися з наймитами-поселянами про очищення свого острівця від сміття та про огляд і обробку пальм, як на гостроносім, чорнім і лискучим човні прибув чорний, як воронове крило, слуга-зіндж із сусіднього острова. Вклонився, привітав за правилами гречності звіддаря і від імені господарів острівної вілли запросив на першу весняну вечірку...

Сусіди були хоч дуже багаті, проте не родовиті. Та добрі й гостинні. Особливо ж полюбляли вони збирати в себе всяких казкарів, співаків-бедуїнів, лицедіїв, просто дотепних людей. Взагалі вчений-звіздар (здається, таки останній у Басрі, бо про молодих не було ніякої чутки) не дуже часто гостював у цих торговців деревиною. Та сьогодні наче щось його підштовхнуло під бік і сказало: "Іди! Розважся серед них, хоча вони й не рівня тобі. Ти так стомився за зиму..."

Негр хотів відвезти мандейця на блискучім човні, та лоцман сів на демено свого човна і не повільніше за негра-велетня погнав до сусідньої вілли.

На острові купців десятків зо два поселян займалися пальмами та землею, а з чепурного літнього будинку вилітали срібні передзвони аль-утових струн на схлипуючи удари бубона.

Тільки-но лоцман переступив поріг великої вітальні, одразу в кутку, біля святкової скатертини, побачив голомозого, хирявого, без жодної волосини на черепі й обличчі дервіша-каландаря. В гострих засмаглих рисах дервіша з недовірою, з острахом, але змушений був признати невтомного мореплавця Алі.

Господар зробив значуще лице і зашепотів на вухо лоцманові, так що половина

гостей усе чула:

- О шейх! Цього дервіша ми підбрали в Маскаті. Дуже просився в Басру, каже, що бував навіть у полоні в латинян, у їхнім морським місті Венеції. Теж уся на каналах... А от Басри не бачив! Ну як було не взяти?..

Як завжди у багатих домах, весела вечірка з солодкого прирощення поступово перейшла до галасливої веремії з пишномовними здравицями, шаленою музикою, танцями, співами й надмірним вживанням вина виноградного і пальмового.

Лоцман трохи таки перебрав, але з усіх сил стримувався, щоб не заговорити з Алі-каландарем. Так хотілося почути його голос, бо дивився на дервіша і не йнялося віри, що Алі може прибрати подібну личину. Адже виходило, що він тепер сам став схожий на хашашінів у здатності міняти личину і з'являться у несподіваних місцях.

Сам же фальшивий каландар мовчав.

Коли ж, нарешті, вечірка перетворилась у відверту пиятику, а всі гості поводили себе на краще, ніж моряки в християнському найдешевшій лупанарії, Алі-каландар опинився поруч мандейця і прошепотів;

- О шейх! Чекатиму після ранішньої молитви у старому хашашінському млині. Знарядись туди ніби для риболовлі...

І мандеєць зразу пішов до великої гостьової кімнати для гостей та й завалився ніби спати. А господарям пояснивши свою втому похилим віком та слабкістю від вистояного вина.

Після ранішньої молитви мандеєць не лишився трапезувати з господарями, а поплив до знайомих поселян позичити риболовні снасті.

З часу першої подорожі Алі в цьому місці Шатт-ель-Арабу багато хороших каналів замулило, протоки позаростали очеретом-касабом, цілі острови розмило водою. І прекрасні фінікові пальми або впали в каламутні води або засохли від оголення коренів.

Старий млин, потаємне пристанищем хашашінів, опинився на відмілині. Трударі з ближніх поселень були люди набожні і на чуже майно руки не підіймали. То млин сяк-так, а стояв і не розвалювався, хоча на ньому вже кілька років нікого не бачили й не чули.

Протока біля млина заросла густим та височеним очеретом.

Тільки-но мандеєць закинув снасть у яму, де могли бути соми-кармути, стіна очерету розійшлася, і на чисту воду вислизнув Алі-каландар в оплетенім і вимашеним у бітум човні.

Мовчки показав лівицею старому, куди треба направляти човна.

І небавом вони опинились у затишку під товстеними стеблинами очерету на малесенькому плесі чистої води.

Вийшли з човнів на хиткий зелений берег, обнялись і стояли мовчки кілька хвилин. По щоках обох бувальців котилися рясні сльози. Нарешті, схлипнувши, першим озвався мандеєць:

- Мій друже! Попереджаю тебе і закликаю ім'ям милостивого і милосердного - вони знову чатують на тебе!...

О мій шейх! Я все знаю і підготувався цього разу до зустрічі з ними. Та цидулка була від мене. Ти все добре зрозумів і вдало сповістив Абу Сабаха. Але не в тому справа, не для того прагнув я цієї зустрічі, щоб говорити про цих скажених псів, мисливців за людськими черепами! Не хочу говорити про слуг смерті, хоч вони весь час чатують на мене! Часом здається мені, що вони ось-ось мене прихоплять...

І мандеець подумки сказав собі таке: "Вони за ним полюють тому, що він знає, де знаходиться синій діамант. Та я не повинен і знаку йому дати, що знаю про це чи здогадуюсь. А особливо їм, бо ці різники ще схоплять мене, якщо він не відкриє таємниці схованки чи таємниці володаря цього діаманта!"

Після перших привітань і пересторог Алі витяг зі свого просмоленого бітумом човна скатертину, зав'язану важким пакунком. Розстелив на хиткому болотному березі, і очам лоцмана відкрилися різні дорогі наїдки – халва, грудки шербету, сірійські зимові яблука, левантинські гранати, сушені смужки дині, їстівна земля, індійські сушені фіги та ізом з далекого Мерва.

– О шейх! Пригощайся! Ці пундики не милостиня, а заробіток. Ті вискочки, твої сусіди, мої боржники. Завдяки моїй пораді вони чистого прибутку загребли не менше десяти тисяч дирхемів!.. Та ну їх!.. Випиймо з тобою, о му'алліме, з цього глека найчистішої води! Адже у Басрі чиста вода солодша за вино і бажаніша за любовне побачення!

І вони задовольнили спрагу і вгамували голод, а тоді Алі почав розмову:

– О мій шейх, о мій учителю! Сьогодні в мене велике свято, за розкошами більше, ніж кінець рамадану! Бо я можу насолоджуватися найпрекраснішим, що є на цьому світі, – бесідою з людиною яка розуміє тебе! О мій му'алліме, я часто згадував свого бідного батька, але ще частіше згадував тебе! Яке це щастя – бачити й слухати людину, про яку думав роками! Але, мій шейх, словами всього не перекажеш. А касиди⁷ я складати не вмію. Співаю тільки морські пісні під барабан. Мій лист, я знаю, ти одержав. Його писав один портовий катіб із Канбали. З листа ти довідався, як стара мулатка-бахрані подарувала мені свою єдину козу. Після того вздовж ріки я дістався до болотного краю. А там ішов від племені до племені вздовж узбережжя на південь, поки зовсім не оклигав.

На узбережжі я найнявся на сафіну з ловцями перлин. Сезон був щасливий. Ми втратили лише двох нурців від уколів отруйних риб. Я теж пірнав, і щастя повернулося до мене. В одній скойці знайшов не дуже велику перлину, але надзвичайної чистоти. Я пішов на хитрість і приховав її. Завдяки цьому зміг заплатити нахуді, корабель якого йшов до Індії. На гроші за перлину зміг купити в Калікуті різних товарів, привезених з Адена – червоних коралів, зливки міді, дві паки сап'яну, глеки з фарбою циноброю, а також сокотранське алое, та різного індійського зілля. Знов піднявся на корабель з командою хормузських персів і поплив до Гуанджоу. Я добре запам'ятав слова тієї падлюки в мечеті про бідність і безрідність. І я кинувся добувати засоби до існування й примножувати їх.

У Китаї я пробув більше року. Надивився там усіляких дивин і багато чому

навчився. Особливо поводженню з горючими засобами – селітрою, нафтою та порохом... Усе в Китаї було б добре, бо люди там навдивовижу гречні, працелюбні й ощадливі. Але китайські кадїби багаточисленні і в'їдливі, мов кровососні п'явки! Все вони роблять, щоб іноземець продав свої товари найдешевше. Та кадїби скрізь однакові. Одним дав хабаря грошима, інших обдарував індійським зіллям, третім підніс корали. За це мені дозволили винайняти джонку і плисти вгору по річці та продавати свої товари... Жив я в Китаї дуже щасливо, тільки багато гараздів пішло на хабарі й дарунки... З Китаю повернувся на кораблі суматранських мусульман. Завдяки їхній допомозі зміг вивезти аж чотири порохових ракети у бамбукових стовбурах! Якби ти знав, яких грошей мені коштували ці ракети!

На Малакку ми прибули зарання, і там я зміг пересісти на арабський вітрильник. Минулого сезону вони боялися ураганів і чекали змінного вітру майже рік.

У протоці між Малаккою та Суматрою напали на корабель пірати-баркі. Отут стали в пригоді мої знання, здобуті в Китаї.

Нас наздоганяли. Перший їхній корабель був уже на відстані пострілу з арбалета. Я швидко поставив жолоб із тикових дощок на кораблі і по ньому запустив ракету. На жаль, вона навіть не долетіла до піратів... Відстань зменшувалась. Небавом їхні стріли почнуть знімати наших людей! А я ніяк не міг запустити другу ракету. І почав чингалом розколупувати хвіст ракети, бо думав, що від вологи порох у запалі затвердів. Та вогонь якимось збоку, повз запал проник усередину. Порох миттю рвонув і підкинув ракету вгору. А мені спалило тюрбан, волосся на черепі і всю бороду, обпекло плечі. Одяг мій зайнявся, я катався по палубі й ніяк не міг згасити вогонь!

Ракета (я сам не бачив, бо від болю і диму просто осліп) понеслася вгору, перекрутилася кілька разів у повітрі й впала просто на піратський корабель! Лупонула, наче грім, закрила все димом, ще й засипала вогненними скалками другий корабель. Обидва пірати запалали, наче святкові смолоскипи! Інші кинулись їх рятувати.

Як ми тікали далі, я не пам'ятаю. Бо впав без тями. Але від чого це було – від того, що наковтався порохового диму, чи від болю, їй-богу, не знаю!..

Бо, щоб ти знав, о мій шейх, після тортур у портовій касбі8 я став витримувати дуже сильний біль. Траплялося, що могутні воїни і борці втрачали свідомість від болю, а я тримався. Однак не дарма кажуть, що за всяке надбання треба платити повну ціну. Спочатку, ще юнаком, відчув, що не хочу спати вночі, а на сон починає хилити десь у кінці другої денної трьохгодинки, і потім ще раз, коли сонце опадає до вечірньої молитви. Це було і незручно, і небезпечно, бо коли мене тягло на сон, не міг мене рятувати ні відвар зміїної трави, ні чампська тигрова масть. Та варто було мені поспати двічі на добу хоча б по годині, весь останній час я був бадьорий і при силі!

Але, як кажуть у цих нісрані, "І що було потаємним, стане явним!" Так і мені відкралася таємниця, чому в мене таке зрушення в голові, що я не можу спати, як усі люди. Все стало зрозумілим після зустрічі з лікарем Чжаном. І де б ти думав, о шейх, ми з ним здибались? У Китаї? Гай-гай! У славній африканській стороні, в багатющому краї зінджів – Канбалі!.. Трапилось, що його покликали до хворого, а назад він

повертався один, без слуг, берегом до міста. Чогось йому заманулося пройтися пішки берегом моря-океану. Я ж у той час був на узбережжі, бо взнав, що туди винесло китакашалота. Допомагав рибалкам-зінджам, бо їм було потрібне сало, амбра та спермацет. Мені ж хотілося знайти в китовім череві дзьоби велетенських кальмарів, як доказ того, що я бачив боротьбу велетенського кальмара із китом-кашалотом ще в мою першу подорож із Адена до Канбали. Гроші на той час я вже зібрав добрі, а скриня з різними дивинами була повна майже до верха.

Рибалки-зінджі поспішали з роботою, бо під шаленим сонцем з кожною хвилиною мертвий велетень псувався все більше й більше, а вони ще й половини багатства із нього не здерли. Тому вони й не помітили, як я полишив роботу і побіг за Чжаном.

Наздогнав його в найзручнішій для мене місці – берег повертав і навколо зводилися піщані пагорби. Тричі гукнув Джанові, щоб він спинився. Та він продовжував свою ходу. Він упізнав мене, хоч я був уже дорослим, бородатим мужем, бувалим моряком.

Тоді я перегнав його і переступив йому шлях. Тільки побувавши в Китаї, я зрозумів, який він уже старий, цей лікар! Не знаю чому, а дивлячись на посіріле обличчя Чжана, свого страшного ката, я згадав свого підсліпуватого батька. І в мене зникло всяке бажання порухатися з ним за тортури. Я тільки спитав його:

– Страшно побачити свою смерть, старий?

Він перевів дух і тихо відповів:

– Поки живий і при тямі, завжди страшно!

А мені от не страшно! Мене тільки лють проймає, коли я зустрічаюсь із смертю!

Лють теж від страху... На кожного страх діє по-різному. Як і кохання. Один ллє сльози, інший викрадає кохану. А обидва кохають... Ну та що ми, Алі, стоїмо тут серед пісків? Ми почали розмову, значить, ти мене зараз не позбавиш життя. Я піду додому й приготую добре приурощення. Я тобі розповім, як мене знайти, і ти приходить, коли вщухне спека і повіє прохолодний вітерець. Я відкрию тобі всі загадки. А я знаю: вони тебе мучили всі ці роки!

Е ні! – сказав я. – Мене скільки разів намагались отруїти. Пішли назад до риби-кашалота, я заберу свого частку здобичі... А поки ми прийдемо до риби-кашалота, ти мені все розкажеш. Згода?

– Важко ходити мені... Знову такий шмат шляху повторювати... Я тебе почекаю тут.

Я розлютився від його скиглення і оголив свій ніж-сікач – добре ним і кокоси розрубувати, і ворожі панцирі протинати.

– Добре бачу, який ти старий. Знаю, що тобі важко, але поки що не вірю тобі. І якщо моя підозра посилиться, я не втримаюсь і розрахуюся з тобою за всі тортури.

Він повернув і поволі пішов зі мною до риби-кита. Я за два кроки осторонь. Він недовго мовчав і відповів на мою погрозу таке:

І зробив би дурницю. Бо тоді у портовій касбі я врятував тобі життя. Ти питаєш, як же я тобі врятував життя, якщо мордував тебе у варварський спосіб? А справа в тому, що я непомітно проколов тобі праву й ліву руки біля ліктів, і ти втратив здатність

розмовляти. Бо ще трохи, і ти б усе виклав їм, як воно було насправді. І про те, як перстень з лалом ти намалював, і як синій діамант носив Бен Сахлу...

О китаєць! Дивуюся твоїй прозорливості і знанням. Ще зустрічав тільки одну людину, яка б могла так все розслідувати і доходити розумом до всякої таємниці.

Він знаєш, що відповів?

- Ще одна-дві невдачі, і ти станеш третім після мене і твого му'алліма. Але ти не тільки розгадуватимеш таємниці, а й сам плестимеш загадки. Отож слухай, які були мої дії для твого порятунку і порятунку Бен Сахла водночас. Я надіслав по вино свого слугу, бо ніби він розбив глек з котрабульським Ію, а я саме запросив до себе друзів. Я знав, що мій слуга доносить на мене. Він сам у цьому признався. Та вони не знали, що я його вилікував від слабості, яка псує чоловікам усе життя. І він знав, що поки мені служитиме, я завжди допоможу йому своїм мистецтвом, і він без страху ходитиме до дівчат з Дар-ель-Кихабу. Я ж написав Бен Сахлу листа індійською мовою. Сповістив, що зробив усе, і хлопець не зможе нічого їм сказати про малюнок персня. Він, певно, спочатку злякався мого листа, як раїсової пастки. Та швидко отямився і вирішив ризикнути - передав мені п'ять золотих оздоб. Бен Сахл мудра голова - добре розраховував, що золотом я ні з ким не поділюся.

По тих золотих прикрасах виходило таке - Бен Сахл просить мовчати і зберегти життя хлопцеві. Та якби я не одержав цього золота, все одно вирішив тебе врятувати.

Тому й обез'язичив голками па цілу добу. Потім я тебе обпоїв зіллям найскладнішого приготування. Потім, через кілька років, від моїх голок і від зілля в тебе змінилося відчуття болю. І сну. Можу тобі навіть сказати- ти ночами майже не спиш. Але вдень сон тебе незборимо долає, хоч на годину. І ти не можеш цьому анітрохи противитись. Тобі навіть не допомагає ваш напій "бон". Чи, може, я хоч у чомусь помилився? Я розумію, що я тобі перевернув усе догори ногами. Перемінив тобі ніч на день! Та в мене не було іншого засобу! Ти сам добре пригадай - чи не з казковою швидкістю заросли в тебе рани під нігтями? Чи не за день чи два перестала боліти твоя пошматована спина?... Але все ж тюрк чимось тебе залякав і зламав твоє мовчання. І тоді ти йому видав одну якусь таємницю. Як тільки він вирвав у тебе таємницю, то зразу ж вирішив тебе позбутись. Надіслав за тобою одного зі своїх різників. Одначе тобі вдалося вислизнути із лабет того вовкодава і ти навіть поранив його стрілою. Мені довелося лікувати його. Можеш пишатися - ти потрапив йому точнісінько межі бровами. Маю надію, що й зараз у тебе рука несхибна та око зірке, як і раніше...

Що я міг сказати? Він усе оповів, як воно було зі мною в Басрі, і що потім коїлось зі мною в мандрах. Тоді мені закортіло спитати (бо не збираюсь, о шейх, критись перед тобою - мені хотілося теж зажити якоїсь слави серед людей, чимось їх вразити):

— О лікарю! А чи всі ці роки ти про мене хоч щось чув?

— Чув. Хоча не можу сказати, що називали твоє ім'я і місто твоє. Але мені здалося - до подібних вчинків ти найбільш здатний...

— Які ж ті вчинки?

— Два яйця птаха Рух майже цілі з Аль-Кумру ти дістав. І напевно, що це ти допоміг

втекти з корабля полоненому царю зінджів!..

От який був цей лікар Чжан!..

Ми прийшли до кита-риби. Того дня фортуна посміхалася мені: серед пошматованих смердючих нутрощів я знайшов добрячий шмат амбри. А трохи згодом два здоровенних дзьоби від велетенських кальмарів!..

Потім я прийшов до нього. Та їжі його не схотів, ми просто розмовляли. І я побачив у його житлі серед стосу паперів і книг туго перев'язану колоду карт. Я зразу ж навчився в Китаї цієї гри. Китайці говорили мені, що якби я більше вправлявся у картах, то міг би жити лише з самої картярської гри.

- Старий, давай зіграємо? - запропонував йому, звертаючись до нього без всякої гречності та поваги... Він згодився, і ми сіли грати.

Спочатку гра не йшла ні в мене, ані в нього. Він, видно, добряче забув усе за стільки років, а я крім гри пильно стерігся, щоб він не дав мені понюхати якогось порошку чи не вколов голкою або кличем. До того ж дійти, щоб обшукати його, я не міг. Та й взагалі намагався бути від китайця на такий відстані, щоб його рука не досягла мене. Потім гра пішла краще, і він двічі виграв у мене. Це знов-таки за рахунок того, що я все пильнував за його рухами, а не запам'ятовував карти. Приймаючи карту, я ущипливо йому зауважив:

- Ти добрий картяр, старий. Але скільки ж років ти боявся зустрічатись із своїми, що так занедбав своє мистецтво!

Чжан не образився, сумно захитав головою:

Ти стаєш третім у мене на очах. Отак, як зараз ти мене стережешся, так усі роки після втечі з батьківщини я стерігся і всіх своїх земляків, і тих, хто там довго жив і знав нашу мову й звичаї.

Ти натякаєш, старий, що й мені доведеться все життя блукати вдалині від рідного краю?

О ні, моряче!.. Ти повернешся, і якщо одні тебе шукатимуть, інші тебе сховають. Мене ж ніхто не сховає. А мій фах зразу ж видасть мене у руки влади. Я найкращий з лікарів, хто зараз займається голками, але нічого іншого я не вмію робити.

Лікарі, особливо такі, як ти, шалено заробляють. Повернися додому, купи собі будиночок і тихо живи на заощадження. Хіба тобі багато треба?

- О мореплавцю! У західних землях я за багато років розледащів. Звик смачно їсти, звик до слуг і доброго житла, вбрання хорошого... Та й гараздів ніяких не назбирав - багато моїх скарбів поглинуло море під час переїздів, багато припливло до загребущих лап раїсів та катібів... Але не в цьому справа... Не можна мені живому повертатись на батьківщину... А хто згодиться і за яку плату перевезти мої кістки в рідну землю?..

Старий! Не хочу твоєї близької смерті, але я б це міг вчинити!

Ти? А ти міг би! Проте вся біда в тому, що ти Падуча Зоря Морів! Ти не можеш сидіти тут, у Канбалі, й чекати, поки я помру. Ти повинен мандрувати. Подорож - усе в твоїм житті. Тебе ваблять ночі та зірки. Та що даремне базікати: ти -Падуча Зоря Морів!.. Але... але на всяк випадок я тобі розповім, де треба поховати мої кістки.

Пам'ятай: перевезти кістки можна тільки тоді, коли згниє плоть. Я про все подбаю – про ящик і про обгортку для моїх кісток. А все інше полагоджу з місцевими купцями-іудеями. А ти купцям покажеш оцей нефритовий перстень... Бачиш, він якраз підходить тобі на мізинець лівиці. Тільки попереджаю тебе: все треба буде зробити дуже обачно, потаємно та обережно! Бо навіть мій рід, якщо визнає, що ти привіз мої кістки, віддасть їх владі. Тому я мушу розповісти тобі про себе. Почну з самого малечку. Мій дід і батько торгували городиною і зіллям. Серед наших постійних покупців було кілька лікарів. Я змалку крутився в лавці й допомагав старшим. І уважно приглядався й прислухався до лікарів. Вони це помітили і почали вмовляти діда та батька віддати мене в науку до них. Дітей у нашій сім'ї багато, статки невеликі, і мене віддали в науку до лікаря. Повір мені, мореплавцю, я був найкращим учнем, якого будь-коли мали всі мої вчителі! Добре казали наші предки: "Кожен приходить до вчителя зі своєю чашею". Не напружуючись, я випитував у старших усе про хвороби, про ліки й різні інші засоби. І що дивно – лікарі ділилися зі мною своїми скарбами! А ти ж знаєш, як кожен фахівець намагається свої знання зберегти в таємниці! І все, що вони чи пояснювали, чи оповідали, чи я випадково чув, усе так добре запам'ятовувалося мені, що я й зараз можу повторити слово в слово чи відновити рецепт! Аж самому не віриться! Років за шість я випередив свого вчителя в голковколюванні. А що не цурався гострого скальпеля та різного зілля, то став першим серед лікарів нашого міста. Про мене пішла велика слава, і мене запросив на службу сам правитель міста. Він страждав нападами страшних болів у шлунку. А мені пощастило з першого разу миттю вгамувати його страждання. В нього ці напади траплялись при зміні води або при великому хвилюванні. Тому він скрізь возив мене із собою і запаси води з власного колодязя. Те, що він мене скрізь тягав, відривало від хворих. А справжній лікар не може вдосконалюватися без хворих. І тоді мені прийшла одна думка – чому б мені, як і лікарям минувшини, не вправлятися на злочинцях, засуджених до страти? При нагоді я виклав свої міркування правителеві, і він охоче дозволив мені робити досліді на смертниках. Тепер я мав папір від нього до начальників охорони, щоб вони мені допомагали, якщо я попрошу, і щоб мовчали про мої досліді над злочинцями. Я користався грамотою без всяких обмежень, і скажу тобі – з великим натхненням і без упину. Я міг голками за один день зламати найсильнішого бійця. А міг і найжалюгіднішого в'язня за якийсь час, не міняючи йому ані питва, ані їжі, хоч на кілька годин, а повернути до людської подобі!.. Шпигуни все доповіли правителю, і він вирішив сам подивитися на мої дослідження. Моє вміння і надзвичайна вправність дуже йому сподобались. Тепер він став брати мене на допити небезпечних злочинців та бунтівників. Змовників та бійців таємних братств ми допитували втрюх – правитель, його охоронець (він же водночас і писар) і я... Мене смертельно боялися не лише в'язні. Боялися до жаху й охоронці! Бо саме вони знищували тих, на кому я вдосконалював своє мистецтво. Я випробовував на злочинцях усе – і отрути, і протиотрути, ліки і різне дурманне зілля. Робив і операції, і розтини. Вдосконалював форми голок для різних проколів. І все-все найретельнішим чином записував. І от коли я був у найвищому

розквіті своїх сил і вміння, сталася біда. Як і всякий чиновник, мій покровитель втратив пильність, а разом з пильністю всі свої достатки, силу і владу! Як на горе, новим правителем поставили родича одного з підозрюваних у змові. Я ж особливо намагався його зламати, щоб одержати відомості про інших змовників. Відчував – буде біда, якщо він після всього лишиться живий і зможе говорити! Але правитель чогось замудрував і наказав мені зробити все, щоб цей в'язень лишився живий. Через отаку дурість зрушились усі мої мрії, перевернулось усе моє життя. Правителю нічого. Він трохи погаласував перед стратою і замовк. Тепер наш колишній в'язень став справляти малу нужду в його розпиляний череп. А от мені через дурість мого покровителя життя прослалось постійною дорогою втечі і небезпеки!.. Зрештою, так, як і тобі... Тільки ти перед хорошими людьми ні в чому не винний... Моє ж ім'я й досі викликає в людей мого краю жах, огиду і ненависть. Поки був при владі мій покровитель, всі ці шпигуни, чиновники, монахи, охоронці й кати ніби понімали. Та коли його скинули, скільки вони приписали мені злочинів і звірств! На добру тисячу лікарів-бузувирів вистачило б моїх діянь. По всій країні пішов про мене розголос...

От яку історію розпорів Чжан. Потім він ретельно витлумачив мені, як відвезти його прах на батьківщину. Тоді ми пішли в портову харчевню, ласували там африканськими рибами та плодами, пили пальмове вино і всю ніч грали в карти. І він обіграв мене, від того він аж саяв. Ось його слова: "Морепоплаву! Ще в мене є трохи часу і сил. А ти можеш знову вирушати в подорож. Краще за все пливи до малабарських країв. Там зараз міжусобиці, війни. Я тобі допоможу дістати доброго софальського заліза та золотого піску з Мошони. Це в Індії зараз найкращий товар для збагачення".

Він справді влаштував мені і доброго заліза, і трохи золотого піску. Ще й дав превеликий запас найкращих ліків від болів у голові та шлунку, а також усілякого дурманного зілля та отрут для їжі, питва і зброї. І як ті ліки мені й людям на кораблі допомогли, ти б знав, о му'алліме! Ні, я думаю, такого лікаря, як Чжан, найближчим часом не буде! Він тримав у голові не менше, ніж ти зірок, різних ліків, трав, отрут і точок, куди треба колоти голки.

Його порошками я врятував багатьох на кораблі, бо напала на моряків якась пошесть. Певно, через їжу. Коли я з ними прощався в Індії, всі вони плакали і благословляли мене. А руббан і нахуда повернули мені плату за проїзд і за харч...

Я дуже вдячний Чжанові за поміч. І весь час його згадую, особливо як мені щастить когось підтримати при хворобі зіллям уже мого виготовлення. Ще рік тому я через індусів-руббанів дізнавався, чи не помер він. Рік тому був ще живий. І хоча гріх його страшний і неспокутний, проте я не бажаю йому смерті. Ще встигне поплисти до Китаю... В Індії я надзвичайно вдало продавав залізо, а золото утаїв від митників. За золотий пісок таємно купив три лали найчастішої води і невимовного червоного кольору. А щоб мене не схопили з ними при обшуку, заклеїв їх у бороду пташиним клеєм. Але амбру не став продавати, і за неї довелося заплатити велике мито, і закят з мене здерли завищений.

Я сидів і чекав доброї нагоди й сталого вітру, як трапилась одна історія. Молодий хормузьський купець, син араба та персіянки, потрапив до в'язниці. Чи справді так було, чи на нього наклепали, але його звинуватили, ніби він своїм кораблем перевозив зброю ворогові раджі. Корабель його загарбали, всі товари розпродали на свою користь. І ще з нього вимагали сплати великих грошей. А в той же час від певних людей надійшла звістка із Хормузу, що в нього народився син-первісток, а породілля померла. Раїс не хотів його випустити без викупу, а двоюрідний брат купця не міг зібрати таких грошей. І я через кадї зробив заманат¹¹. Віддав свою амбру і всі товари. Собі ж лишив тільки лали в бороді та скриню з дивинами. Я віддав за хормузця всі набутки, бо якось із ним зустрічався в харчевні і трохи бесідував. І присягаюсь Аллахом – не було в ньому такої зажерливості, як у інших купців, тієї пожадливість, що трусить людину, мов лихоманка!

Я почекав до того часу, коли купець вийшов із узилища і відплив з братом до Хормузу. А потім і собі потяг із міста. Бо відчув я, що кадї виказав раїсу порту та раджі, хто зробив заманат.

Я хитро вийшов з міста – за невелику платню рибалки-парії перенесли в свій човен мою скриню, загорнуту в сітку. Я вдяг дхоті і разом з ними вийшов у море, ніби по рибу. Вони відвезли мене південніше, може, на добрих десять фарсахів. Там у місцевих шетті-лихварів я винайняв вантажного буйвола і відправився на південь.

У найпівденнішому індійському порту Камбеї я за один лал прикупив в аденських купців трохи коралів, паку сап'яну, шерстяних чорних плащів й поплив через протоку на Цейлон.

На Цейлоні я почав учитись арабському письму і читанню, о мій шейх, о му'алліме! Виявилось, що моє рідне письмо, письмо нашого великого пророка –хай Аллах благословить його і весь його рід! – страшенно складне й плутане. Я вчився, вчився, прикладаючи всі сили! Але за рік я мало зрушив з місця! Я думав, що мене погано вчив перший книжник. Перейшов до другого. Але знову було те ж саме. Вдруге в житті мене охопив відчай. Я зрозумів – пройдуть роки, поки я навчуся нашому письму. А мені ж треба добувати засоби до життя!.. Удруге в своєму житті я пішов до шинку випити.

В шинку-харчевні я зіткнувся лице в лице з піратом-баркі 12 Рашидом ібн Хасаном. Цього лицаря з Аллеманії¹³ звали Рихард, а його батька Гансом. Коли він потрапив у полон до славних витязів Салах-ад-Діна і перейшов незабаром у нову віру, то в такий спосіб перемінив собі ім'я. Але й при новій вірі він лишався таким же кровожерним вовком, як і тоді, коли полював за нашими одновірцями. Тільки тепер він став полювати на поганські кораблі. Команду собі підібрав пекельну – всі як один головорізи і грабіжники. Однак раджа і портовий раїс цього не хотіли помічати, бо він щедріше за всіх робив їм дарунки. Баркі-перевертень підсів до мене і, замовивши собі й мені найкращого маскатського вина, сказав, що знає, чого в мене поганий настрій. Бо я міняю вчителів, але не можу навчитись писати й читати. Ми добряче випили, і білобородий лиходій почав обіцяти, що за тиждень навчить мене письму.

А чиє письмо – значення не має. Бо, мовляв, ти ж не збираєшся Коран переписувати, а тобі чи комусь із твоїх треба ретельного дороговказу за лоцією

списати. Подумав-подумав я і після третьої, а може, й четвертої чаші вина згодився... Не минуло й тижня, як я міг написати геть усі латинські літери. Коли за кілька днів я оволодів складами та почав писати слова, я зрозумів – можу писати свою книгу мандрів, про всі заморські дива, які бачив на власні очі.

Так і зробив. Потаємно, при найбільшій обережності я почав писати чужими літерами наші слова.

О шейх! Я не пізнав радощів сімейного життя, мені не довелося пережити радощів потаємного кохання. Та карбуючи наші слова чужими літерами, о шейх, я відчував неймовірне щастя! На своїй довгій скрині я розкладав усе причандалля для письма та малювання. Тільки занурював калам у чорнило – починався банкет моєї душі. Я наче злітав на крилах чудесного птаха над усіма брудними буднями і кривавою мішаниною людських чвар! І писав правду про ті чудеса, що тільки сам бачив! Після описання кожного дива я найтоншими рисами робив малюнок. І тут записував, якого місяця там був, де на небі стояли які зірки, які вітри і куди віяли. Тільки ці записи я вже робив своїми умовними значками, щоб ніхто їх не зрозумів.

Моя радісна праця тривала більше ніж півроку. Вже й китайські купці відпливли додому, вже випали й страшні мусонні зливи. Я скінчив опис останнього дива і тепер розфарбовував малюнки. Не дивись, о му'алліме, на мене з таким жахом і осудом! Я питав багатьох богословів про малюнки і про гріх від них. І всі вони посилались на хадиси та інших богословів. Але жоден не прочитав заборони з самого Корану! І потім, у багатьох купців, нахуд та руббанів я бачив книги з астрономії та астрології, медицини та механіки. Більшість книг мала хороші малюнки. А їхні господарі, на відміну від мене, були араби зі славними куньями та чудесною освітою! Аллах милостивий і милосердний знає, що я не єретик, а хочу знати правду і розповісти людям правду. І володію лише тими засобами, які по своїй убогості та місцю під сонцем сам придбав!

Баркі Ібн Хасан за час мого списування кілька разів виходив у море і ніби повертався з порожніми руками. Так казали в гавані. Тільки я не вірив. Раптом він запросив мене в один із ханів і за чашею вина сказав мені таке. Ось його слова:

Ти весь час писав тільки свою лоцію. Так? Виходить – я тобі допоміг своєю наукою?

Так, руббане! Молю за тебе Аллаха милостивого і милосердного! Дякую тобі красно за велику допомогу!

Будь ласка! – щиро посміхнувся Ібн Хасан. – Завжди радий тобі зробити корисне. Але в мене виникла через несприятливі обставини потреба у невеликій допомозі від тебе...

А що то за невелика поміч?..

Мені треба, щоб ти провів мій корабель у Південну Софалу. В ті місця, від яких недалеко до їхньої країни золота – Мошони.

О руббане! Дійсно невелика послуга в порівнянні з тією, яку ти мені зробив! Тільки шлях туди далекий і дуже небезпечний, і торгівля там непевна. Тому я спочатку попливу хоча б у Малакку – спродам свої товари, куплю там китайських товарів, а тоді з радістю поведу твій корабель просто в Софалу. Як кажуть, я весь на вухах і на очах!

Він довго і мовчки пронизливо дивився на мене своїми урочливими блакитними баньками. Та я не боявся ні його, ні його вірних псів! У мене завжди з собою була малайська трубка із стрілою і аж два добрих ножі в одязі!

І тоді вирішив миттю, як при грі в карти, викласти несподівану карту для свого супротивника:

– Маленьку послугу з Софалою до людодів я тобі влаштую задарма. Але за подорож, яку я не відбуду в Малакку, ти даси мені із тих, що взяв на минулому тижні, три паки китайського шовку і паку порцеляни. Та не це головне, Ібн Хасане! По-перше, не думай мене забити чи отруїти – книга списана твоїм письмом, але всі дороговкази – де, як і куди повертати – списані значками, що я сам вигадав!.. А тортурами мене не змусиш і слова вимовити!

Я вийняв з футляра три голки – одною проколов щоку, другою зап'ястя, а третю загнав під ніготь. Рашид Ібн Хасан виричався на мене, і його чоло зросив дрібний, мов макове зерня, рясний піт.

– І останнє, попереджаю тебе: не пхайся за мною в Країну Людоїдів. Я важу не лише головою – якщо щось не так – мене можуть і засмажити! А все через пожадливість одних падлюк, що їм було мало золота, так вони ще й попхали в рабство їхніх хлопців...

– Бачу, ти справді випустив на волю царя зінджів... Я стільки в Адені та Аль-Ходейді, та в Маскаті і Сірафі наслухався про того негідника, що випустив царя зінджів на волю. А це, виявляється, – ти, і ось уже півроку живемо поруч...

Ми вдарили по руках і поклялись Аллахом та ім'ям нашого пророка, хай буде благословен весь його святий рід та його ім'я, що шануватимемо справи один одного.

Подорож до Канбали була легка і безтурботна. За весь час переходу я змайстрував до човна-каріба невелику щоглу та приладнав до неї бамбукову рею з вітрильцем.

А от галас і вогні на баріджі мені не подобались. Я боявся і боюсь вогню на кораблі. А дикий галас заважав мені зосередитись і підготуватися до зустрічі з зінджами.

Я вів корабель, і тому зробив зауваження про дим від вогнища вдень та відкритий вогонь уночі. А його дуже далеко видно.

Ібн Хасан засміявся.

– Чого ти боїшся! Я не знаю судна з кращим ходом, ніж моє! Якщо багато кораблів за нами поженуться – ми втечемо. Якщо два-три – ми їх подолаємо. Нехай хлопці будуть в силі, нехай танцюють і співають!

І корабель чадів димами від жаровень удень і вночі, і велетенський барабан гуркотів так, що здавалось – перелякає навіть китів-кашалотів та всіх акул!

Від Канбали, не кидаючи ківіци біля її берегів, а тільки пізнавши її вночі по величезній кількості вогнів, ми повернули і обережно пішли на південь уздовж берега. Досягши широти вершини славного острова Аль-Кумру, я попрохав Ібн Хасана спинитися недалеко від берега, щоб добре підготувати і перевірити все начиння і поповнити запаси води. І, головне, підготувати матросів до випробувань.

Скликав усю команду до одного, як лише ми закріпились ківіцями на дні. І

пояснив їм усім – від нахуди Ібн Хасана та руббана-парса до дидбана-мулата і зінджанурця – все, що сам знав і пережив у цих водах, і те, що взяв від бувалих людей.

Правовірні і язичники! – сказав їм. Воістину свідчу: діла Аллаха величні й незбагнені! Ось, наприклад, острів Аль-Кумр. Він зовсім недалеко від Африки. Та добутися до нього легше від Суматри чи Яви, долаючи тисячі фарсахів зеленого моря-океану, аніж через непевну протоку з її бурхливими течіями та протитечіями!..

Вітри й місяць у своїй чверті були точнісінько такі, як під час ганебної подорожі тих шакалів.¹ І я ризикнув провести корабель шляхом ближчим до Аль-Кумру, ніж до Африки. А там, долаючи бурхливі підступні води протоки, просто повернути на захід.

– Друзі мої мореплавці! Ми підпливли до місця, до невидимої брами в країну Софалу – країну золота і канібалів. Тут диявольська частина світу, і Аллах відступає в цих краях від нас. І дає нам змогу довести своє моряцьке вміння і мужність! Закликаю всіх вас сотворити саят-аль-хаджа, щоб виповнились усі наші надії!!!

І ще вночі, за всіма правилами вирахувавши киблу Мекки благословенної, представ на молитві і був усім правовірним на кораблі імамом 14!

Після того ми почали свій шлях до бажаних золотих берегів. Тут відкрилося, що Ібн Хасан таки обдунив мене. Тільки ми зрушили з місця, на обрії з'явилися і вирости чотири вітрильники – чотири струнки і хижі баріджі! Ось чому на його кораблі день і ніч гуркотів велетенський барабан та в жаровнях спалювали димне дерево, а не вугіль!

Та я вирахував, коли настане моя черга зробити хід у нашій з ним грі...

Лиш досягли половини широти Аль-Кумру, я наказав міняти напрям. І всі руббани, підставивши праві борти барідж вітру, поміняли реї на лівий бік.

Тут течія перла із шаленою силою на північ, а вітер щосили стугонів від північного сходу. Хвилі були височенні, нерівні, котилися рваними рядами. І раптом між хвилями утворювалися жахливі ями. О му'алліме! Коли баріджа починала летіти по схилу хвилі в таку яму, стискався шлунок від жаху, мертвіло серце і холод пронизував мозок!

Через трьохгодинку цього шаленого шляху одна із барідж на наших очах почала летіти вниз по схилу велетенської хвилі. Що було далі, ми не бачили, бо ми теж покотилися униз. А коли течія і вітер винесли нас на спокійнішу воду, за нами пливли лише три баріджі!

Нарешті я впізнав потрібну мені дорогу на воді – трохи світліша смуга і менші хвилі там зривались.

Ібн Хасане! Давай мій товар і спускай на воду каріб!

Ну що ж, прощай!..

І не встигли на баріджах отямитись дидбани, як вітер помчав мій каріб по вершинах хвиль. Я ж закріпив рею нерухомо і заходився ще догрібати веслами.

Баріджі не могли мене наздогнати, бо вони глибоко сиділи у воді, і хоч їхні вітрила тягли на південний захід, течія затримувала швидкий біг. Коли сховався від них за обрій, я зразу ж змінив свій шлях. А відомо – човни на хвилях шляху не лишають...

Був приплив, і довелося, може, добрих два фарсахи проплисти в мангрових заростях, поки дістався по-справжньому до твердого берега.

Миттю з'явилися озброєні зінджі. Серед них багато молодих дівчат з луками і стрілами. Я сказав їм кілька слів їхнього мовою, ті, що запам'ятав. Вони були вкрай здивовані.

Я показав їм, щоб вони забрали собі весь крам, крім скрині, і повели мене до їхнього царя Н'бого... Вони всі витріщили очі, кинулися до човна і розподілили, кому що нести. І зразу ж поспішили вглиб материка. Та хіба я міг з ними, найкращими бігунами в світі, змагатись? Побачивши, що відстаю, мене оточили дівчата і почали штрикати стрілами!.. Довелося бігти без віддиху. Тому на головнім майдані селища я не втримався на ногах, гепнувся в порох. Поруч носії поклали мої товари і шкіряну скриню. Нарешті віддихався і підвів очі. Наді мною стояв Н'бого – сивий велет із пошматованим бородатим лицем. Споглядав мене із хижим спокоєм. Нарешті отворив спотворені уста і препоганою арабською мовою проказав:

Чужинцю! Як у тебе вистачило духу дістатись сюди?!

Царю! Одного разу ти врятував мене від лева. А тепер я прийшов, щоб ти допоміг мені. Я привіз Китайський шовк і трохи порцеляни. Мені потрібен золотий пісок. Не заради пожадливості, а щоб посоромити моїх недругів.

Як, це ти?! Але ж на тобі смерть моїх хлопців-стражів! Бо це ти підпоїв їх сонним зіллям!

Я, царю! Я дуже боявся, що вони виріжуть усіх, а мене заберуть до вас назавжди! Але то було давно, а зараз, о царю! Десь тут біля узбережжя пливуть людолови на чотирьох добрих кораблях! Я плив на одному з них...

Н'бого порухом лівиці відіслав усіх подалі.

– Ще раз скажи мені – це ти?

– Я, царю! Намалювати камені з черепами?

– Малюй!

І я вістрям ножа намалював святилище в гаю.

Царю! Вони збираються по золото в країну Мошона!

Ти продаси мені їх за золотий пісок?

О Н'бого! – Я впав навколішки. – Дай мені стільки золота, скільки варті мої товари! І ні піщинки більше!

Я кинувся до паки із шовком, розв'язав вузол і розкрив першу й другу обгортку... Те, що я побачив, кинуло мене в порох без всякого дихання!.. Цей перевертень в паку з-під чудового шовку поскладав пошматовані, закривавлені халати китайських купців, куртки матросів і солдатів! Я сів на землю і заридав – усе для мене скінчилось! Видовбають раби царя Н'бого залізними теслами дірку у вапняковій брилі і поставлять туди мій безокий черепок!...

Н'бого схилився наді мною і торкнувся мого плеча.

– Мореплавцю! Тебе обдурили купці, як і мене колись! Зав'яжи свою паку, щоб ніхто з моїх людей не бачив. Сам сиди тут. Потім тебе проведуть до мене.

Я вмить ожив тілом і просвітлів душею.

А цар Н'бого разом із старійшинами відійшли в інший кінець майдану. Вони

предовго радились, а потім загуркотів барабан, і до Н'бого за наказами підходили командири загонів. Як тільки цар кінчав напучування, вони зразу кидались бігти до своїх воїнів. І з усіх боків почали гуркотіти барабани війни.

Той гуркіт враз усе змінив – з міста почали виходити люди. Скарб жінки несли на голові, а малих дітей за спиною, більших вели за руки. Тихо, без галасу, як ото йдуть поле колупати червону пісну землю. З багатьох дворів потягло димом і різним зіллям. Особливо наче гірчавим молоком молочаю. Я все зрозумів умить – варили свіжу отруту!

Потім прийшла за мною дві оголені красуні і відвели в один з куренів царя.

Цар Н'бого пригостив мене доброю печенею і пальмовим вином, а по трапезі пояснив:

– Ти своєчасно приніс звістку про грабіжників. Але час непевний, а на тобі кров моїх воїнів... Тому, щоб не було у людей спокуси, я дам тобі охорону, носіїв і стільки золота, ніби твої товари були справжніми. Ти їх лишиш на моїм подвір'ї. Поки вони в мене, ніхто не зачепить їх і пальцем... Але не спокушай долю і поспішай!.. Я пробув у важкій роботі з матросами аж чотири роки на одному кораблі... І знаю тепер достеменно – все треба робити своєчасно... Зараз тобі треба поспішати!..

І ще до вечірньої зорі я знову був у дорозі. Його люди провели мене до земель сусіднього племені. А там я сплатив трохи золота, і мене повели далі. Так я йшов два місяці без упину. Коли ж мені ставало зовсім непереливки, носії тягли мене, поклавши на мою скриню.

На прибережне торжище, де зустрічалися зінджі погани та зінджі-мусульмани, араби-купці та купці-яванці, я ледь дочвалав власними ногами, а скриню мою несли четверо рабів, яких я купив в останнім племені.

Коли здибався з правовірними, то зразу ж при свідках відпустив усіх чотирьох на волю. Думаю, о шейх, що нема потреби тобі пояснювати, чому я так вчинив... Проте їм не було куди подітися. Вони й попросились зо мною в Аравію. Та по дорозі руббан і нахуда наші щось передумали і повезли свої товари замість Джідди з Аден. Отут я й припустився помилки, що зразу ж не пересів на інший вітрильник та й не поспішив до Хормузу. Частину своїх дивин, що були в моїй скрині, я вигідно продав і заходився описувати свою останню подорож по африканських лісах та степах. Я втратив пильність і, замість того щоб тримати відпущеників при собі як охоронців, відпустив їх до порту працювати носіями. Не те, що я пожадливий. Думав: нехай потруться серед людей, швидше навчатись мови, буде їм легше потім.

Отож я забув про тих гієн, що колись полонили Н'бого. Я зрідка бував у порту, там зустрів кількох знайомих по мандрах по Китаю та на Суматру. А родичі тих підлюк, а вони були ще учнями на кораблі, коли я відпустив Н'бого, по розмовах у порту і по моїх зустрічах уяснили собі, що я і є той хлопець Алі, друг Н'бого. Почалося за мною полювання. Їхні посіпаки навіть підглядали за мною крізь дірочку в гіпсовій стелі. І, вивідавши, що я пишу книжку з малюнками та, найголовніше, не нашим письмом... Мене схопили, коли навколо зовсім не було людей. Притягли до раїса аденського порту, а потім відвели до кадї та богословів. Як доказ моєї вини виставили книгу

мандрів. Усі вони намагалися прочитати і хоч трохи зрозуміти. Та справжніх книжників і тлумачів серед них не було! Почали мене звинувачувати в найтяжчих гріхах – ніби я еретик. Ба більше – безбожник! Не дотримуюсь Корану і хадисів! Навіть гірше – ніби я відступник і потай перейшов до християнства! За це вже мені могла бути вірна смерть!

Але інші звинуватили мене у чародійстві, ворожбі, дружбі з африканськими чаклунами-людодідами, що я напускав порчу на людей, хвороби і заговорював вітер! Як доказ притягли перед каді мою шкіряну скриню з усіма заморськими штуками. Ще мене звинуватили в несплаті закятю за моє майно і несплаті мита за ввіз до Адену чотирьох рабів-зінджів. Хоч я клявся всіма присягами, вони не повірили, що я відпустив чорних на волю. Моїх відпущеників схопили люди раїса. У раїса їх за безцінь купили мої вороги й продали нещасних кудись на індійський корабель. Скарби моєї скрині частково продали, а частково знищили... Гасаб 15, чистий гасаб!!! А я чекав уже страти! Власне, вироку, бо без Салах-ад-Дінового родича-еміра схвалення жодна страта не відбувалася!

Я чекав у глибокій підземеллі.

Раптом охоронці сполошилися. Їхні голоси стали запобігливі, улесливі. З мене зняли пута і повели до лазні під охороною, й мили у лазні чотири гарні, як сон, невір'яніці. Вони вмащували благовоннями моє зболіле тіло. І я заплакав, бо згадав про свого бідного тата Хасана, якому так потрібна була хороша жінка!.. Та ще я знав – мене відмивають і вмащують не від співчуття до моїх мук!

На мене накинули після лазні довге чорне покривало, щоб я не запам'ятав дороги, і повели якимись вулицями.

Потім через безліч кімнат провели до невеличкого потаємного помешкання, де сидів сам катіб аденського султана. Катіб був чоловік рослий, а лице мав драглисте. Хоча борода починалась у нього зразу від очей, проте була якась рідка й кущами. Він саме розглядав малюнки в моїй книзі, і мовчки показав мені сідати. Охоронці нас полишили наодинці.

Випитував він усе гречно й спокійно. Про те, звідки я, якого роду, як став матросом. Не перебивав і не намагався зловити на якихось недоречностях чи брехні.

Мандрівцю! – нарешті виголосив він. – Справа твоя дуже заплутана. Проти тебе страшні звинувачення. Всі твої діла слід уважно й справедливо дослідити. А для цього потрібен час і твоя щирість. Коли в мене буде час, тоді буду з тобою займатися розслідуванням. А поки що живи тут. Тільки пам'ятай – ніяких розмов про свої мандри і справи зі слугами чи охороною. Хоч одне слово їм ляпнеш – відправишся до в'язниці!

Тікати не раджу. Ти не знаєш людей, які віддали тебе в руки сторожі. Вони тебе таємно замордують, бо хто ж тобі вибачить царя зінджів –софальських людодідів?..

О господине! Я не зможу все добре пригадати, бо найголовніші діла викарбувані в мене на бамбуковій палиці. Умовними знаками на ній є те, чого я й у книгу не написав!

На третій день палиця віднайшлась. Хоч за мною стежили, я відкрив свою дудку, витяг потрібне зілля і стріли-голки з отрутою. А щоб охоронці нічого не зрозуміли, я по кілька годин крутив палицею, як китайці-фіглярі на базарі в Гуанджоу...

Нарешті через кілька днів, коли я від'ївся і відіспався, прийшов катіб. Тепер уже все питав по книзі. Хто мене навчив християнській абетці, де я вчився і в кого нашої грамоті, хто може підтвердити мої заняття. Слухав він уважно, по кілька разів перепитував, Просив деякі місця досконально із подробицями пояснити. І весь час цікавився, де жінки хтиві, а де байдужі, де зрадливі, а де вірні, де найкрасивіші, де як одягаються.

Спочатку в мене була думка дурити його по дороговказам зірок, місяця та сонця. Але зразу ж блискавкою зринула інша думка: у неволі так ласкаво з тобою ще ніколи не поводитись. Це страшно! Будь певен, книги тобі більше не бачити!.. Тільки б вирватися звідсіля на зелені хвилі, під ясні зорі!

І я виказав йому всі стоянки місяця й сонця та заходи й сходи зірок по всіх своїх шляхах... окрім володінь Н'бого...

Мій же господар усе випитував мене про Софалу, з якої я виніс золото. Тільки не про золото питав, а про людські звичаї, зброю, знову про жінок та їх прикраси...

Тієї ночі нам принесли їжу дві служниці. Ми їли, а вони звеселяли нас співом та грою на бубоні. Та куди їм до Ніссо!

Раптом прибіг слуга і щось зашепотів катібу на вухо. Той спохмурнів і, крячучи, звівся на рівні. Дівки підхопилися теж.

- А ви куди? Султан вас іще не кличе! Розважайте мандрівця хоч до ранку, поки я не повернуся від султана...

Пішов він, та вухо моє, як я не прислухався, не вловило, щоб хазяїн зі слугами полишив свою розкішну оселю.

Знову мені пастку влаштовано. І я знав, яку! Тому заковтав того африканського зілля і вирішив чекати, що ж почнуть робити підговорені служниці. А вони запалили ще другий світильник і почали по черзі танцювати. Нарешті сказали, що їм важко дихати і попускали свої сорочки до пояса, підперезавшись рукавами, щоб сорочки зовсім не злетіли з них.

Але куди їм до Рустемового жіноцтва!

Вони ж, хизуючись одна перед одною, геть розібралися. Тоді я підвівся, щоб загасити світильники. Але обидві злякано схопили мене за руки.

- Не треба, не треба! Без світильників буде нецікаво! - в один голос завищали вони і ствердили своїми криками, що катіб підглядає за нами.

Мене ж охопила шалена лютя, як і тоді, коли я побачив "подарунок" Рашида ібн Хасана! Тільки в Софалі мною опанувала лютя і відчай, а цього разу я знав, що переграю найсильнішого бугая! І справа не тільки в африканському зіллі. Я в катіба відіспався, від'ївся і пив добру воду!..

Під ранок, слава Аллаху, я приморився, та й дія зілля почала слабшати. І я зміг хоч годину поспати. А ці з кімнати просто виповзли, підтримуючи одна одну та хапаючись за стіни.

Наступної ночі з'явився катіб зі страшенно вимученим обличчям, В його погляді я вловив страх і повагу.

- Мій повелителю і спасителю! Мені треба з тобою поговорити віч-на-віч. Без очей чужих і зайвих вух...

Він кивнув головою, і ми піднялися потаємними сходами на дах палацу.

Я запропонував йому за свободу весь запас африканського зілля. Тільки нехай він поклянеться на Корані. Коли він виконав клятву за всіма правилами шаріату, я сказав йому, що зіллям позакладені всі бамбукові палиці в остові моєї шкіряної скрині. Він знає, в кого скриня. Нехай принесуть скриню, а я на його очах вийму з трубок порошок.

Так і було зроблено.

Але щоб йому не сваритися з кадї та богословами, мене відправили назад до в'язниці.

Потім зібралися судді на чолі з головним кадї Адена. Книгу спалили в мене на очах, а попіл примусили з'їсти.

Тростинами били майже до смерті і відпустили. Іти я не міг. Доповзти до першої вбогої халупи мені допомогла одна з вуличних музик. Вона мене й доглянула, поки я видужав.

Потім я потяг до Маската на блаженській дерев'янці без палуби. І та музика помандрувала зі мною. Знову я став старцем. З усіх моїх багатств у мене лишилася тільки бамбукова "дудка" із запасом стріл-голок і отрутою.

Падуча Зоря Морів і вулична дівка!.. Ще до мого покарання їй наговорила всяких чудес про мене звідниця, а звідниця про мої "подвиги" довідалася від наложниць катїба. От вона з чужих побрехеньок і мала мене за вершину мужських можливостей... Не знаю, чим би все скінчилось... Певно, посварились би та розбіглись... Тільки її вбили. Вже в Сірафі мене хотіли сплячого захопити хашашіни, а вона мене стерегла. Вона одному виколола око, а другому проткнула груди. А їй встромили ножа в спину, просто в серце. Навіть не скрикнула і сконала.

А хашашін, що без ока лишився, впустив свій гілянський ніж. Так я мав доказ, що вони знову натрапили на мій слід. Але тепер у мене є поміч... Та про друзів нічого тобі не розповім, щоб у тих не було спокуси тебе мордувати і випитувати про моїх друзів... А тепер, прошу тебе, щоб вони не могли тебе звинуватити у змові зі мною, візьми, випий цього зілля. У тебе за якийсь час почнеться лихоманка, схожа на болотну пропасницю. Нехай тобою опікуються сусіди-купці. Слуги їхні всім розпатякають, що ти важко хворів, ледь не помер... Може, навіть хтось із шакалів навідається, щоб перевірити, чи справді ти хворий... Мій вчителю, мій му'алліме! Вибач мені, що я знов об'явився перед тобою і знов через мене навідалися до тебе ці скажені пси...

Алі схилив свою лискучу голову і цілував руки старого звіддаря.

- Алі! - жахнувся старий.- Ти плачеш?!!

- О му'алліме! Як же мені не плакати, коли вони стільки років не полишають мене в спокої? Як же мені не плакати, коли я не зміг перейняти твоєї науки?! Як мені не плакати, коли людям зовсім не потрібні мої правдиві слова про заморські дива?! Як же мені не плакати, коли своєю появою в місті я загрожую моему му'алліму, моему

взірцеві?! Як мені не плакати, коли мене весь час дурять?! Моя музика розповіла, що коли я пояснював катібові свого книгу, два його сини за запиналом списували всі слова про шлях до Софали...- Алі заскреготів зубами і впав крижем на плавучий острів. Тіло його били корчі, і він рвав пальцями осоку, ламав очеретини.

Враз Алі підвівся і омив лице.

- Мій му'алліме! Помолимося, щоб удача не полишала мене. Бо я почав стомлюватись. Будь моїм імамом!

І старий предстояв на молитві імамом перед Алі.

Потім Алі витяг трьох добрих сомів на кукані й прив'язав їх до лоцманового човна. Старий випив зілля і зразу ж поліз у човен.

- О шейх! Поспішай, щоб тебе не почало лихоманити далеко від оселі...

Й Алі виштовхнув мандейцевого човна на чисте плесо протоки.

На півдорозі до купецької вілли лоцмана почала тіпати лихоманка. І рибалки-сусіди, що теж поверталися з риболовлі, пригнали човна до купецької оселі з "хворим" лоцманом.

Ще до вечора на віллу прибув Ібн Юсуф, страшенно постарілий, розжирілий. На його завжди червоні від вина та читання очі напливали сльози - чи то від безсилля допомогти своєму старому другові-співрозмовнику, чи то просто від слабості, пияцтва та старості.

Того ж вечора, коли замовкло квиління муедзинів, і вузька скибка місяця заколивалась у струменях припливної хвилі, до оселі мандейця швидко приплив човен, Один човняр-куфаджі, другий перс-моряк - у червоних шароварах, шкіряній куртці з мідними наклепками; повстяна шапка обгорнута тюрбаном, довгий вільний кінець тюрбана закривав бородате обличчя майже до очей.

Він розплатився з куфаджі срібною пайсою 16 і легко видерся на хідник. У лівій руці тримав маленького єменського топірця на предовгім бамбуковім держаку. Дивно тримав - кулак на рівні підборіддя, й пальці затиснуті під самим топірцем. Правиця вільна, зігнута трохи і пальці ледь розчепірені.

Озирнувся на всі боки, постояв, поки куфаджі відпливе, і в кілька легких стрибків був біля дверей лоцманового будинку. Легенько постукав дверним кільцем у дошки, трохи відхиливши тюрбан від уст, прошепотів:

- Му'алліме! Відчини мандрівникові.

І зразу ж відступив на два кроки попід стіною.

За дверима мовчали.

Тоді він кінцем дивного предовгого топорища поторсав кільце.

В будинку щось зашаруділо. Двері тихо відчинились на ширину людського тіла. Але перс-моряк замер під стіною і не заходив. Нарешті двері тихо рипнули і розчинилися ширше. В отвір визирнув бородатий чоловік у білім вбранні, дуже схожий на мандейця.

Зразу ж почулося легке "хух!", ніби хто різко видихнув повітря, округливши губи.

- О-оо-о-о! - тихо опадаючи, застогнав бородатий і став рачки на порозі. Він не рухався, стоячи коліньми в сінях, а руками на вулиці.

Хтось пробував його зтягти досередини, та бородатий щосили вчепився в поріг. Тоді якийсь чоловік вискочив на вулицю і почав відривати руки бородатого від порога...

Знову почулось легке і водночас різке "хух!". Другий чоловік різко випростався і схопився обома руками за шию.

- Що там? Чого вовтузишся? Тягни його сюди! - люто сичав хтось в глибині сіней.

Перс-моряк швидко підступив до дверей і, приклавши до вуст кінець бамбукового топориста, щосили дмухнув.

Різне "хух!" злилося із стогоном і лайкою.

В той же час неподалік за будинками, на розі каналу, спинився човен, і з нього вийшов стрункий молодик у чорнім плащі. Плат добре закривав лице, тільки очі були відкриті.

Він, як і перс-моряк, обдивився на всі боки. Потім тихо свиснув, як нічна птаха, і йому відповів з-під паркану такий самий писк. Трохи згодом звівся на ноги убогий дервіш-каландар.

Молодик і дервіш зблизилися, пошепотіли про щось, і далі молодик продовжив свій шлях до лоцманового дому-вежі. Тільки взявся за кільце на дверях, як вони відчинились, і молодик переступив через поріг. У ту ж мить на нього накиннули сітку-вахаб і затопили кулаком в лице. Удар прийшовся по носі, і в тиші було чутно, як хруснула носова кістка. Невідомий захитався, застогнав і прихилився до стіни, намагаючись підняти поборкані сіткою руки. Чути було, не дивлячись на важке дихання кількох людей, як швидко крапле кров. Він вовтузився, намагаючись звільнити руки, і щось белькотів, захиляючись власною кров'ю. Поки він не встиг вивільнитись, моряк обкрутив його ливною по руках та ногах, зтягнув на шиї зашморг і прохрипів приглушеним голосом:

- Рипатимешся - сам себе вдавиш! А писнеш - я вдавлю. Покрути руками - чуєш, як зтягує петля горлянку?!

У двері умовно пошкрябалися, і моряк відчинив. Спочатку в дім вступило двоє чоловіків, і один з них підняв над головою скляний корабельний ліхтар. Певно, до того тримав його під полою чорного широкого плаща.

Потім з вулиці штовхнули в дім каландаря-дервіша. За ним теж зайшли два чоловіки, як і перші, у чорних плащах бедуїнських...

Підтягли гнота і при світлі добре обдивились.

На підлозі під стіною валялися двоє незнайомих і важко стогнали. Трохи далі, біля порогу в кімнату, скоцюрбився господар харчевні Абу Сабах. Він стис пальцями шмати подертої сорочки і важко дихав. З грудей у нього стирчала маленька стрілка-голка, не більша вказівного пальця. Замість оперення на кінці мала обкрутну із бавовняної вати.

В того, хто спочатку виглядав подібним до мандейця, така ж стрілка стирчала із щоки. В третього з міцної воластої шиї визирав лише уламок такої самої стрілки...

В підставного мандейця відвалилася біла борода, і він виявився рудобородим купцем, що недавно в мандейця грав на аль-уті.

Перс-моряк крізь запинало прохрипів:

- Поки вони здуріли від болю, в'яжіть їх! А каландаря дайте мені!

Моряк обшукав дервіша по всьому тілу,

- Дивіться - ось як треба ножі ховати!

І витяг з-під дерги дервіша два довгих і гострих, як бритва, кличі.

Пов'язаних перетягли в кімнату і посадовили, притуливши до стіни.

В молодика все ще напливала кров з носа.

Моряк поправив кінець тюрбана, підступив до побитого і надавив йому на шиї, потім на потилиці.

- Тепер перестане... Тільки скажи - хто з них зарізав мою Зухру? Оцей кривий одноокий каландар? Може, ці купці? Абу Сабах не міг - у нього торгівля на місці... Так хто зарізав Зухру? Мовчите? Я вас усіх потоплю. Пов'яжу ноги, а на шию глеки з водою. Хлопці, закоркуйте глеки!

Двоє притягли глеки з водою і позатикали їх дерев'яними чопами, а до горла швидко приладнали тонкі мотузки.

Моряк нахилився і рвонув у рудобородого стрілу з рани, потім в другого і в третього.

- Не бійтеся, шакали! Ви подуріли не від отрути, а від пекучого мастила! Це для страху, щоб вам дух забило і голос відняло... Я проти Шейх-уль-Джебала нічого не маю... Якщо ваш імам хоче одержати діамант - ви йому сьогодні ж і понесете. Я проведу вас до схованки і ви самі витягнете перстень з діамантом... Передайте всім вашим да'ї і вашому імаму, благословення Аллаха на нього, що я ніде й ніколи не збираюся змагатись із вашими людьми. Хоча став сильнішим, ніж будь-коли! Я вивчив чародійство й отрути на Аль-Кумрі, в Софалі Людоїдів і в мисливців на Малацці. Щоб ви пересвідчилися, зараз я визнаю, хто з вас, шакалів, хотів обдурити імама і привласнити собі перстень, коли я під тортурами викажу його схованку...

Перс-матрос налив у миску води, насипав зілля з однієї бамбукової палички, потім з другої, розколотив пальцем і сам відпив кілька ковтків. Підходив і давав пити кожному по два ковтки. У дервіша клацали зуби об миску. А на Абу Сабаха після першого ковтка напала гикавка, і він усе відригував повітря і ніяк не міг віддихатись. По другому разу моряк випив ковток і напоїв поборканих хашашінів. Останніми пили зілля дервіш і Абу Сабах.

І обох за якийсь час почали ламати корчі, вони задихались від болю, а вражені стрілами, навпаки, почали відходити.

- Дивись, голубе імама! Ганьба на вашу голову: двоє ваших спокусилися зазіхнути на те, чого прагне ваш імам!.. Ти сам потім вирішиш, що з ними вчинити. Але повернімось на попереднє: хто зарізав мою Зухру?! Ви пролили кров - я вимагаю викуп за кров! Ще раз питаю - хто зарізав мою Зухру?.. Значить, тоді ти, голубе імама, заплатиш мені. Бо ти тут і сьогодні - руки імама! Плата така, як у Китаї; хочеш - звалашу тим ножем, що в тебе на спині під лахами схований? А хочеш, око вийму?.. Тим ножем, що до литки прив'язаний?.. Вибирай!..

Моряк почав закасувати рукава сорочки. Четверо його друзів стояли за ним,

оголивши довгі бухарські кличі, і пильнували за кожним порухом і поглядом поборканих.

Молодика була лихоманка – тепер не кров капала на підлогу, а рясний піт чурів по його обличчю і крапав на долівку. Він стукотів зубами, як дєрвіш, і гикав, як тільки-но Абу Сабах!

Моряк знову заходився з водою та зіллям.

І, приставивши до шиї Абу Сабаха й дєрвіша лєзо, змусив випити. Обое небавом почали куняти, позіхати, а там і набік завалилися й засопіли в міцному сні.

– Ну, ти, наймолодший брат Абу Амара, нарешті вирішив? – тихо й ласкаво спитав моряк у молодого хашашіна.

Той щось белькотів, але слів не можна було розібрати.

– Ага! Бачиш тепер, що я не дурніший за тебе, голубка імама, і за ваших да'ї? Ваші фїдаї не бояться смерті і тортур. Та каліка без ока примітний дуже. І для Шейх-уль-Джебала ти без вартості. А без єства для тебе немає сенсу в житті! Тому ти й затрусився, як шакал, а мав себе за пантеру!.. Я відмовляюсь від викупу крові. Але тільки при одній умові – ніхто з вас не пробуватиме мене вбити. Якщо ви мене заб'єте – всі помрете, здохнете, сконаєте від того африканського зілля, що випили. Не будете гнати за мною більше – все гаразд буде. А тепер ще слухайте. Це сміття лишаю тут, щоб воно нам не заважало. Зараз же попливемо на двох човнах до схованки. На берег вийде лише брат Абу Амара, а інші тихо сидітимуть. Ви свідки, що я видаю схованку діаманта. Потім ми сядемо в одного човна, а ви – в іншого. Ви попливете до харчевні Абу Сабаха, ми – назад до мандейця. Вранці, не раніше, прийдете за вашими шакалами. Хто посунеться раніше – тому стріла-голка з отрутою. А тепер ходімо. Минула північна сторожа...

Моряк надяг двом петлі від глеків на шию, а глеку подав у руки. Тоді розв'язав ноги.

У "голубка" імама спочатку забрав обидва ножі і витяг ще й третього з рукава сорочки. Після того розв'язав пута, зняв петлю з шиї та стягнув тонку рибальську сітку...

Місяць піднісся над нічною Басрою високо вгору, але тиша не панувала над містом. З портових харчевень линули співи, музика, лайка та крики. Якийсь тєсля-дивак серед ночі дзвенів сокирою, кришачи окоренок на палубі стрункої барїджі. Хропли та їржали коні, призначені на вивіз до Індії. За М'ясним базаром, наче скажені, кричали півні, намагаючись випередити один одного.

Дєрєвні склади були на тому ж місці, що й багато років тому.

І мовчазний будинок-палац Айші так само схиляв своє вухо-єркер над каналом, немов прислуховувався до всього: шемрання павітру, кроків людей та плюскоту весел.

Зате колишня Рустємова садиба звелася з-за височенного тину ще однією будовою – триповерховою вежею-будинком. Майже як мандейців дім, тільки вищий і дуже дорогий. З другого поверху нової будівлі линули веселі співи, схлипування бубону та гугнявий свист зурни 17.

У дворі, за високим, тепер з цегли, муром, палали багаття. Щось там смажили й варили. Чулися голоси багатьох людей, повискували собаки.

Моряк проговорив з-під запинала до "голубка" імама:

- Це добре! Он бачиш, скільки човнів припнуто? А скільки куфаджі чекають?

Вони проминули веселу садибу, розвернулись за три квартали й підпливли тихо і спокійно до чорного ходу в садибі Айші.

Моряк і молодий хашашін видерлися на хідник. Один з людей моряка засвітив ліхтар і видерся за ними.

Чоловік з ліхтарем нахилився до хвіртки, хашашін і моряк присіли навпочіпки:

- Дивись! - попередив моряк і почав кличем розколупувати бруд, що понабивався між болонками індійського дерева.- Ось сучок! Бачиш? Тягни до себе!

Хашашін тремтячими пальцями почав виколупувати сучок з лунки. Та щось справа не йшла. Тоді моряк відтрусив його, підколупнув сучок вістрям клича, і сучок вилетів з дірки.

- У тебе довгі пальці! Витягай перстень!

Та в хашашіна сіпались руки. Моряк легким порухом втопив вказівного пальця у деревину і за мить підняв руку: Від світла ліхтаря діамант вдарив блакитними стрілами променів.

— Руку! - наказав моряк і, вхопивши хашашіна, щосили проштовхнув його великий палець у перстень.

— Га?! — в нестямі вигукнув "голубок". -Це він?!!

— Він! Бери свої ножі й біжи до своїх. Тільки в харчевню. Та швидко!

Молодик схопив у кожен кулак по різаку і за кілька стрибків був біля своїх.

Він поперерівав мотузки від глечиків і пута на ногах своїх старших помічників. Вони не говорили ні слова. Похапали кожен по веслу і почали загібати до великого каналу.

Моряки наче не поспішали відпливати.

Тільки-но човен з хашашінами подолав майже весь квартал, як з-за звороту від Рустемового дворища вискочило два човни зі стражниками.

Чаділи яскраві нафтові смолоскипи. Грізний окрик з першого човна:

- Стояти! Іменем халіфа!

Та перс-моряк кинувся до хвіртки, вставив ключ у замок і почав його відмикати.

Його приятелі, пригнувшись, кинулися до човна. І в перса-моряка і в його друзів полетіли співучі стріли.

Ліхтар упав на хідник, і вогонь розлився по дерев'яних колодах.

Хашашіни ще бачили, як стріла потрапила в спину матроса-перса, й він завалився навznak, відкинувши руку із затиснутим здоровенним ключем.

Стражники вже вискочили на вулицю і бігли до пораненого:

- Обережно! Це чаклун! - волав їхній раїс.

І зразу ж моряк підвівся і в обох його кулаках заблищали довгі леза.

Та передній страж вдарив його булавою в голову. Темна кров залила обличчя,

моряк захитався, зробив кілька хитких кроків. З голови в нього злетіла шапка з тюрбаном. І всі побачили, що це дервіш-каландар, а зовсім не перс-моряк!

Смертельно поранений вхопився руками за лице, спробував бігти, але зрушився з хідника у воду.

Тим часом нафта з ліхтаря підповзла до дерев'яного паркана Айші.

Кілька стражників кинулись гасити вогонь, інші пострибали в човн. Більший човен погнав за втікачами.

Другий крутнувся на місці, і люди з нього жердинами намагалися намацати тіло у воді.

Це було останнє, що могли бачити хашашіни, бо ще кілька гребків веслами – і вони вискочили в провулок великого каналу. Так само зник з їхніх очей човен з чотирма друзями загиблого перса-каландаря.

Четверо гребли щосили, аж пінилась вода за човном.

А стріли сипалися на них одна за одною. Кілька вже вп'ялося в демено.

Якийсь час хашашіни ще чули крики, лайку. Та скоро інші звуки наповнили простір навколо них – іржали коні в конюшні шийтського хана. І піяли другі півні басрійської ночі початку місяця азара.

І з далекого Дар-ель-Кихабу надтріснутий високий голос співачки щемливо виводив:

– О Фатімо, Фатімо, Фатімо! Ти ясная зоре моя!

Наступного ранку раїс порту приймав звіти своїх нічних соглядатаїв.

Першим у потаємну келію моряцького хану приплентався русявобородий казкар. Славився метким словом і великою вправністю у підлабузництві. Та раїсу доповів просто:

— Мій господине! Був у бека. Гілянці, туркмени та кумани повпивались. Перси пообжирались. Крамоли не було. Після півночі якісь невідомі хотіли підпалити бекову сусідку – стару Айшу. Та стражники погнались за злочинцями. Одного підстрілили. І він потонув. Чи наздогнали стражники інших, не знаю. Я прибув, коли на місці підпалу стояли тільки слуги та раби бека. Сам бачив обгоріле дерево і уламки стріл...

— Ти не приніс їх мені?

– Мій господине, я граматик. Я запам'ятовую і підбираю загублені слова...

– Добре! Іди!

Оповідач, прикриваючи рота рукою, щоб не дихати винним духом прослизнув у потаємні двері. Другим приліз сухоногий каліка:

— О мій найясніший повелителю! Мій батько...

— Встань і не виспівуй! Ти не муедзин!.. Що чув, що бачив?!

– Що до заходу сонця Абу Сабах полишив свою харчевню і поплив кудись. Після полуночі, може, перед другими півнями, до його харчевні підплив човен. В човні лежав він. Чи мертвий, чи смертельно поранений – не знаю. Ніч, сам розумієш. Той, хто привіз, був у плащі і обличчя геть загорнуте платом. Він зайшов до оселі, а Абу Сабаха накрив якогось дергою. Хтось у домі заголосив, та швидко крик урвався. Потім з дому

вийшло двоє з пакунками, сіли в човна і відпливли в бік Зеленого базару...

— Іди. Пильнуй весь день за домівкою Абу Сабаха.

— Я весь на очах і на вухах, мій батьку! – Стрункий каліка зігнувся, ні, склався навпіл і, прихопивши милиці, вправно виповз із келії.

Третьою прийшла повія з Дар-ель-Кихабу.

— Мій господине! Сьогодні вночі стражники вбили каландаря Ахмеда Кривого, коли застукали його біля садиби Айші. Мені розповіла Навар, вона танцювала сьогодні в бека...

— Звідки вона знає? Сама бачила?

— Їй Айша сказала. Айша сказала, що вона підглядала в щілину за тими, які щось шукали біля її паркану. Коли їх побачила сторожа, вони кинулись бігти і впустили ліхтар з нафтою. Леде не підпалили Айшу!

— Підеш сьогодні до Айші і все випитаєш...

Повія схилила голову в темнім запиналі і впливла через потаємні двері на вулицю.

Потім раїс ляснув у долоні, і в кімнату вступив стрункий юнак з каламом та зошитом у руках.

— Я слухаю, мій господине!

— Писати не треба. Запам'ятай. Прoberись до садиби Айші і подивись, чи не лежать там уламки стріл. Всі позбирай, принеси мені. Зайди до Абу Сабаха і взнай, що там робиться. І найголовніше – взнай, хто сьогодні з касби був на нічній сторожі. Зрозумів, для чого?

— Так, господине. Я все чув... Я ще піду до текіє 18 каландарів. Спитаю Ахмеда Кривого...

— Молодець! Іди!

І раїс вдоволено посміхнувся, що має такого здібного помічника-катіба.

Того ж вечора в іншій хані в потаємній комірчині раїсу порту доповідали денні соглядатаї. Першим був водонос-зіндж Рафі.

— О емір мого еміра! Коли я брав воду у мулатів з сафіни, вони сказали, що бачили Абу Сабаха і ще двох із ним юнаків у човні. Всі вони були із запиналами на лицах...

— Як же твої мулати їх пізнали?!

— По арбалетах, мій еміре! Вони колись з Абу Сабахом їздили полювати... Вони, Абу Сабах і його люди, когось підсиджували. Не на птахів були стріли.

— А потім?

— Ті, Абу Сабах і його люди, не зачепили мулатів і кудись попливли в протоку в очерети...

Другим доповідав слуга мініяйла:

— Мій повелителю! Поспішаю і вибачаюсь! Одна звістка – приходив син Абу Сабаха. Дуже стурбований. І щось ніс під пахвою, під сорочкою. Коли виходив від мініяйла, розмахував обома руками і був веселий...

Помічник різника з Баранячого базару сповістив:

— Сьогодні рибалки виймали верші на сомів біля Пальмового острова і витягли

утопленика. Голий, одягу ніякого. Лице все об'їдене крабами. Але видно, що каландар, бо голомозий. Вони відвезли до текіє каландарів. Ті сказали, що, певно, Ахмад Кривий, і зразу поховали його.

Після них прийшов юний катіб раїса.

— Господине – доповідаю! Жодна з чат нічної сторожі не стріляла сьогодні вночі в грабіжників чи підпалювачів! Ось я підібрав стріли. Стріла не басрійської роботи! Я носив уламки до лучників. Не признали. Кажуть, десь із перського берега. Каландаря поховали під вечір. Айша як не своя – присягається Аллахом, що той, кого вбили, колись був, ще юнаком, у неї пожильцем. Каже, що років десять тому він приходив до неї, але так само раптово зник, як і з'явився. Каже, що впізнала його по голосу. Каже, що це якийсь Алі... В Абу Сабаха харчевня заперта. Лишилися тільки слуги. Де хазяїн, ніхто не знає. А молодший син сьогодні з жінками по обіді поплав на карібі до Васіту... І... головне. Сьогодні вранці відплив до Убулли один хормузський вітрильник. Усі матроси – перси та бахрані 19. Привозив сюди кокоси та сандал. Полишив порт, так і не продавши навіть половини товару.

— Хто дозволив відплиття?

Вони, нахуда і руббан, показали твій дозвіл з твоєю печаткою і підписом начальнику загорожі при маяках.

— Хабар взяв?

— Тисячу дирхемів у пайсах. Мені віддав половину. Для тебе.

— Візьми собі п'яту частку і мовчи, сину моєї сестри. Більше розслідувати не треба. Будемо подалі від цих людоджерів. Дивись: все сходиться. Тут якісь рахунки між шийтськими та ісмаїлітськими да'ї. Абу Сабах чоловік Шейх-уль-Джебала, без сумніву, а весь час виставляється, як верховод шийтів. І раптом він зникає, а його родина тікає. І після сутички фальшивих стражників і якихось невідомих, серед яких один, чи каландар, чи не каландар, потопає, знімається купець-перс і, не розпродавши товари, поспішає із Басри. А мито сплатив, і закят, усе без хитрощів, я тепер згадав. І раптом тікає, та ще й мій фальшивий дозвіл показує і хабаря дає? Ні, мій милий небоже, там, де потаємні братства між собою ворогують, нам нема чого пхатись. Наша справа збирати мито, слідкувати за порядком і примножувати достатки. Займімося краще з тобою тими купцями, що потаємно провозять золото. Це вигідно й безпечно.

30. КНИЖНИК І МАНДРИВЕЦЬ

Аль-Джаубарі полюбляв розгадувати всякі таємниці.

Також любив і сповіді бувалих людей про різні розгадані та нерозкриті справи. За довгий час у нього накопичилось таких історій пребагато. Тоді він і написав свою працю "Аль-Китаб аль-мухтар фі'кашф аль-асрар" – тобто "Книга досліджень з вибраних таємниць". І не поминув у своїй книзі одну історію, свідком якої він був.

Один з купців-меценатів, любитель красного письменства та цікавої бесіди, запросив Аль-Джаубарі погостювати до одного із своїх маєтків у Харрані.

Отож з багатьма слугами та рабами-охоронцями вони виїхали до маєтку. А поруч було там містечко, славне тим, що на третину населяли його мандейці. З них же, як

відомо, вийшло багато найвправніших лікарів та астрономів халіфату. Купець обіцяв познайомити Аль-Джаубарі із старійшиною мандейців, великим мудрецем і тямущим звіздарем. Це також привабило Аль-Джаубарі в ті краї.

Другого дня наші мандрівці піднялись на крутий пагорб, і зразу петля дороги повела їх у зелену долину. А там під кручею, серед розбитих колон, із спотвореного римського маскарону весело дзюркотіло джерело. Дорога тут круто вигиналась над западиною, і тому людям каравану згори було все видно, як на долоні. Те, що зараз спостерігали мандрівники, їх дуже здивувало. На зеленім п'ятачку біля витоку водограю вони побачили чоловіка й мавпу.

Обоє – і людина, і тварина – молились. І вдягнені були однаково – в короткі червоні шаровари та персидські куртки. Тільки ще в чоловіка на голові була висока шапка, перев'язана тюрбаном.

Купець збирався в своєму маєтку розважитись ловами, тому в каравані були добрі гончаки на газелей та кілька соколів-шахінів під доглядом сокольного.

Теплий вітер віяв знизу і приніс запах мавпи, й гончаки наче показали. Ледь вдалося псарям утримати їх на шворі.

А дивний подорожній і його мавпа наче й не чули шаленого гавкоту та розмови багатьох людей, брязкоту караванного начиння. Обоє продовжували ревно творити намаз.

Поки караван спускався і наповнював собою зелену западину, молитва тим часом скінчилася. Чоловік огладив бороду, взув сандалі і скрутив килимка. Мавпа теж скрутила килимок, але зав'язав його її господар. Тоді тварина, прихопивши килимок зубами за шворку, видерлась на уламок римської колони.

Розсідлювали коней, знімали поклажу з верблюдів та віслуків, розпалювали вогнища, набирали із струмка воду.

Купець і Аль-Джаубарі ступили на землю і розім'яли затерплі ноги.

— Підемо подивимось на циркача та його мавпу?

— Не думаю, що це просто базарний фігляр. Ті ходять гуртом. А він один. Без сумніву, він пройдисвіт, та ще й якась таємниця тут є!..

— О мій любий друже! Ти славний книжник! Але скрізь ти тільки й бачиш таємниці та всякі шахрайства! По-моєму, це просто дуже вмілий дресирувальник. А його мавпа надзвичайно слухняна і все намагається зробити, як і її хазяїн...

— Мій друже! А хто ж зробив мавпі молільний килимок?.. Ні, тут є шахрайство...

— Ходімо й перевіримо! – вирішив купець, і вони рушили вгору за течією до зруйнованого римського водограю.

Чоловік у бойовій шкіряній куртці з мідними наклейками підвівся і гречно привітав непроханих гостей та подав їм блакитну китайську піалу.

— Пийте, шановні, і хай на вас і ваш рід впаде благословення Аллаха! Сідайте на ці древні камені і відпочиньте після дороги. Порадуйте свої вуха співом цього прекрасного джерела!

— Дякуємо! Навпаки, ми прийшли запросити тебе до нашого столу! – зверхньо, без

особливої гречності виголосив купець.- А коли поїси, покажеш нам свої фокуси з мавпою.

— Шановного і ласкавого добродія в оману ввела наша зовнішність! Ми не лицедії і не попихачі. А тому не можемо прийняти запрошення, бо не можемо відплатити господарю тим, чим йому гадалось! - І жилий засмаглий чоловік вклонився.

— Хто ж ти такий? І чому дозволяєш мавпі насміхатись над святою молитвою? - гостро спитав Аль-Джаубарі.- Це ж ти зробив їй килимок і одяг?!

- Одяг я пошив, бо негоже йому навіть у мавпячій личині світити срамотою. А килимок нам подарував один бідний чоловік в Аль-Ахвазі. Його дарунок ішов не від гордині та від багатства, а від щирості й віри в Аллаха. А мою справу його поводити розглядав каді в Аль Ахвізі і прийшов до висновку, що ми не ганьбимо віри. Отож, шановні добродії, я ще раз вам кажу, що ми мандрівці, закинуті сюди волею долі. Ще раз сердечно дякуємо за увагу, але приєднатись до вашої трапези щедрої не можемо... Єдине прохання, о господине, накажи тримати собак на прив'язі, щоб він не страждав від приниження, мов якийсь кіт, на латинській колоні.

— Гаразд, накажу. Але звідки ти знаєш, що колона була колись латинська? - поцікавився купець.

— Написи тут скрізь латинські, о мій господине!

— То ти, виходить, книжник?

— О ні, мій господине! Я - Падуча Зоря Морів. Але гіркі обставини закинули нас аж сюди, де ніхто з людей не бачив моря й корабля і не куштував солоної морської води...

— Так ти не розділиш з нами трапезу?

— Вибачай ласкаво, о господине! Не сьогодні. Днями, коли я буду в місцях твоєї мети, якщо захочеш, я зайду до тебе... А зараз сонце нам показує рушати вперед. Сонце, зорі та місяць - головний дороговказ моряка!..

— А ти часом не чаклун, не ворожбит? - занепокоївся і розсердився купець.- Звідки ти знаєш, що я їду в свій маєток?

— Ну хто ж їде в чужий маєток із своїми гончаками та шахінами? Ні, я не чаклун і не ворожбит. Я можу передрікати тільки погоду за місяцем та сонцем. А це Аллах дозволяє. Я шаріату ніколи не порушував і шанував адат. І тому ще раз прошу вибачити мою відмову...

Він вклонився і притис ліву руку до серця, а праву опустив униз.

Аль-Джаубарі підвів голову і задивився на мавпу. Вона не повторювала рухів свого господаря передніми лапами, а лише схвально кивала головою: "Так! Так! Так!"

Аль-Джаубарі стало моторошно - не мавпа, а зачаклована людина. Він струснув плечима і виголосив:

- Пішли, мій меценате! Не будемо набридати нашому новому знайомому...

Вони розпрощалися і пішли до своїх людей та худоби, а мандрівець знову сів і почав порпатись у яскравій йеменській торбі. Купець і Аль-Джаубарі спускались вниз уздовж струмка.

- Просто не віриться, що так можна видресирувати тварину! Дивишся- і аж мороз

по шкірі йде: ну зачаклована людина, а не мавпа!

- А ти скрізь шукаєш таємниці і шахрайство. Тут і дитині ясно, чого він відмовився, чого просив собак тримати. Мавпа - то зачарована людина! Тільки от хто він - добрий чи злий чаклун?

-Ти знаєш, мій дорогий друже,- він таки колишній моряк. Я колись бував у Басрі-старі моряки всі чимось схожі, хоча не можу сказати чим... А він уже не молодий. Йому не менше сорока - сорока п'яти. І зовсім він не ворожбит, а просто геніальний, неймовірний, казковий дресирувальник!.. Це ж треба таку розумну мавпу віднайти і так вишколити!..

— А я тобі кажу - він ворожбит і чаклун! І думаю, ні, здогадуюсь, що він маґрібінець! Усі вони чаклуни!..- доводив купець.

— О мій меценате! Не опускайся до віри всяким книжкам, складеним для простолюдинів, Бачу, що ти просто повірив цим казкам "Тисячі та одної ночі"...

- По-твоєму, там неправду написано, що всі маґрібінці - чародії та чаклуни?!

Отако сперечаючись, вони прийшли до свого становища і сіли до розкішної трапези.

Тим часом колишній моряк, що назвав себе Падучою Зорею Морів, добре приладнавши на м'язисті ноги сандалі, підхопив свої дві йєменські торби, довгу бамбукову палицю і по крутому схилу навскіс почав підійматися на дорогу.

Мавпа скочила з колони і поспішила за ним, біжачи то на задніх, то на трьох, бо однією передньою лапою та зубами притримувала килимок.

І купець, і Аль-Джаубарі, і вся прислуга та раби перестали їсти й повернули голови до схилу. Просто не вірилось, що по такому схилу можна підійматися так легко вгору!

Вони обоє - і мавпа, і странній - моряки. Зовсім не бояться висоти і привчені до всяких несподіванок.

Ні, він чаклун! От я тобі правду кажу!.. - гарячкував купець. І раптом схаменувся.- Ахмед! Збери коржів медових та солодошів, та всякої городини, наздожени й віддай їм!..- Він махнув рукою на схил, де вже мандрівець з мавпою закінчував сходження і вибирався на дорогу.

Гарненький гулям-текінець¹ швидко зібрав у кошик пригощання, скочив на коня і погнав його чвалом по дорозі навкруги.

Як він наздогнав перехожого з мавпою, не було видно. Але повернувся швидко. Тримав порожній кошик, руки в нього тремтіли і з коня він не злазив.

- Що?! - с жахом, спадаючим голосом спитав купець.- Джин?! Мана?! Розвіявся з пилом?..

— Ні, господине!.. Я частину лакітків сховав собі, а ця... тварюка... Цей зачаклований принц... він скочив на коня і витяг... Тільки мені повернув мій хліб позавчорашній і шмат в'яленого м'яса, що я вже п'ятий день як собі купив...

— Звідки ти знаєш, що мавпа - принц, та ще й зачаклований?! - аж підскочив купець.

— Він, той... чародій... так його назвав... Він йому сказав; "Принце, віддай рабові

рабове! Він теж їсти хоче!" І цей перевертень подивився на все, помацав, попробував зубами і віддав мені... моє...

— А що цей говорив? Що він тобі сказав?!!

— Він... він... він... наказав передати... що погода буде добра... чотири дні... для соколиних... ловів, а потім щоб ти... полював з гончаками... Дякував за пундики.

— Ну що я тобі говорив?! Він чаклун, без усякого сумніву!

— За всіма чародійствами і чарами завжди стоїть або фокус, або шахрайство... Він моряк, найкращий дресирувальник, якого...

— Я вже це знаю!

- Але цього інші не знають, інші!..

І знов сперечалися Аль-Джаубарі та його меценат, і кожен на користь своїх доказів проводив безліч прикладів...

Як напрозорив колишній моряк, перших три дні купець та Аль-Джаубарі розважалися соколиними ловами. На четвертий день птахи нараз кудись зникли. Повіяв легенький вітерець, і тоді замість соколів – шахінів настала черга гончаків.

Коли вони після вдалого полювання десь на шостий день стомлені поверталися через містечко, купець не витримав:

- Я просто вмираю від голоду, о мій любий Аль-Джаубарі! Спинимось і хоча б трохи бургулю з кисляком перехопимо в оцім хані.

Хан був один у містечку, і будинок господаря виходив у хан глухою стіною.

Він сам прислужував високим гостям, старався з усіх сил. Навіть десь у бедуїнів, на всяк випадок, дістав степових печериць і підсмажив їх у теплім коров'ячій маслі. Пригостив дорогих гостей і молозивом та смаженою сараною з верблюдячим кисляком – хотів у купця винайняти шмат поля під баштан.

Наситившись, купець солодко відригнув і задоволено виголосив:

— Добре, що ми тоді підійшли до цього чаклуна з мавпою! Бо я збирався спочатку з гончаками відправитися в степ, а тоді вже побавитись із соколами...

— Господине,- низько кланяючись, вибачився господар хану,- маю тобі сказати, що два дні тому в моєму заїзді перебував подорожній з мавпою. Тільки то не мавпа, прошу мене вибачити, а зачарований принц. А сам він був при ньому адміралом. І всі того нещасного

Принца покинули, крім нього, тобто Адмірала. Він, колишній Адмірал, побивається, що зразу не навернув Принца в нашу віру! Може, тоді вдалося б цих чарів позбутися зразу... А тепер вони вдвох бродять по світу і шукають порятунку від проклятої...

— Від кого, від кого?! — стрепенувся зачудований купець, а Аль-Джаубарі зневажливо і поблажливо засміявся.

Господар хану нахилив бородате лице до вуха купця і голосно прошепотів:

— Принцеси з країни Чампу! Вона страшенна чародійка! Заграбастала всі коштовності принца. Його слонів, золото, каміння і чорних рабів-воїнів. Вони там у височенній ціні. Слон ненабагато дорожчий за зінджа-воїна! Вона хотіла підбити принца проти його батька.

— Та не Принц ця мавпа, і не Адмірал цей колишній моряк! Він дуже шляхетний і обережний пройдисвіт, ні, штукар! І до всього ж розумний настільки, що ні в кого нічого не просить! Чи я брешу? Він у тебе, хазяїне, хоча б щось попросив?

— Нічого. Хіба тільки кімнату на другім поверсі або дозволу лягти спати па даху...

— Для чого? – поцікавився Аль-Джаубарі – Він не пояснив?

– Він, добродію, мені нічого не пояснював, але я сам допетрав, коли почав за ним спостерігати. Знаєте, мене якийсь неспокій охопив, недовіра, підозра. Спочатку, широко кажучи, я всьому повірив, що він сказав, а згодом почав сильно сумніватись. Надто вже він не схожий на пройдисвітів, яких мені тут, в хан, довелося надивитись. Не міг я спати, випив настою, щоб бадьоритись, і дивлюся, чекаю, коли він вийде з комірчини. Виходить. Один. Вийшов на галерою і став зорі роздивлятися. Потім вийшов на середину двору. Собака до нього кинувся, загарчав. Він поговорив із собакою, і той пішов від нього. Тоді він витяг щось з-за пояса. Ніби дощечка з дірочками і шворка з вузликами до неї прикріплена. Почав він, один кінець шворки в роті тримаючи, по тій шворці дощечку совати і на зорі крізь ту дощечку дивитися. Потім запхав своє начиння в свій широкий пояс і пішов зробити омовіння. Затим по приставленій колоді з галереї виліз на дах. І зразу ж, я й не помітив, бо він не кликав, з'явився на даху Принц, тобто, мої любі гості, мавпа. Обернулись вони до киблі точнісінько, це я свідчу твердо, і почали творити нічну молитву. Говорив Адмірал неголосно, але я чув окремі слова і на такій відстані. Вони скінчили молитву і спустились на галерою, а звідти зайшли в свою комірчину, і я добре чув, як вони засували у двері брус... От так... Потім, вдень, він читав Коран у комірчині. А Принц, тобто мавпа, сидів на даху комірчини і споглядав за тим, що діялось у дворі. У полудень, коли настав час саят-аз-зухр, мавпа, тобто Принц, скочила на галерею і почала шарпати Адмірала. Адмірал сховав Коран, вийняв свою дощечку з дірками і виміряв сонце, а тоді зробив омовіння і на даху сотворив молитву. Разом з Принцем, тобто мавпою. Я спитав у нього потім, чому він не піде до мечеті. А він відповів, що боїться темних людей, які не зможуть відрізнити зачарованого Принца від звичайнісінької мавпи. Я почав наполягати, щоб він усе ж пішов до мечеті з Принцом, тобто мавпою, що наші люди богомільні й доброзичливі, і якщо Аллах з ним, то вони всі його признають. Широко кажучи, я знову почав сумніватись, чи не шахрай він. Якраз була середа. І він, тобто Адмірал, сказав мені, щоб я його пустив на дах будинку, він там молитиметься і цілу добу нічого не візьмуть вони в рота, ані води, ані крихти їжі. Бо він дуже хвилюється і хоче, щоб Аллах дав йому знамення.

Він пішов з мавпою, тобто Принцом, на дах мого будинку. І молився там з Принцем, тобто мавпою, цілу добу. І не пив, і не їв. Тільки безбожний насмішник та айяр, різник Омар всім говорив, що він бачив, як мавпа, тобто Принц, на льоту ловив горобців і жер їх, тільки пір'я летіло! Але, скажіть мені, як він міг бачити подібне блюзнірство, якщо його будинок аж на добру сотню ліктів від мого хану і висота його даху сягає лише низу моїх віконних решіток?!! От же бувають люди!.. Та якщо ти, господине мій ласкавий, даси мені в найми поле під баштан, я цього безбожного притисну!.. Бо, звичайно, поки достатку в нас майже рівно, то його багато хто й слухає. Але...

— Ти мені про різника облиш! Кажі, що далі було?!

— А далі нічого особливого не було. Настала п'ятниця. І всі пішли до мечеті. І Адмірал з мавпою, тобто Принцем. Розстелили вони килимки свої в самім куточку під стіною, що мулла їх спочатку й не помітив. А я мовчав, що Адмірал збирається на саят-аль-джума 2. Хоча все містечко, навіть всі мандейці знали, що в мене проживає якийсь дуже дивний чоловік з мавпою. Я дивився, давився на мавпу, пробачте, на Принца, і відчував, що в мене голова обертом іде. Сидить вона, тобто він, позіхає, як наш швець Хасан на кожній п'ятничній молитві, потім почухається, як кравець Абу Касем, а потім почне плюватися і плювки ховати під килимок, як чинбар Сахл, що весь час кожні зубами пробує! Людина - ніякого сумніву! Та ще, знаєте, одяг, - просто потворний карлик, а не мавпа!

Десь під кінець казання мулла нарешті вздрів мавпу, тобто Принца. Змінився на виді, але скінчив казання. А тоді як почне поносити безбожників усіх, еретиків, поган, християн та іудеїв, аж луна по мечеті пішла. Почав закликати правовірних знищити брудну тварюку і перехожого шахрая!

Тоді підвівся Адмірал і попросив уважно його вислухати, а там хоч нехай його каменують, якщо знайдуть винним. Ось що він сказав:

- Правовірні! Це не брудна тварюка, а нещасний, який уже з поганства почав повертатись у нашу істинну віру. Це був красень принц Бхурі-Мхурі із далекої країни Чамп, що далеко на схід від славної Індії. Я був у його князівстві адміралом усіх його кораблів. І я почав йому пояснювати істину нашої віри, її правдивість і силу. Та, певно, я в чомусь согрішив, бо не встиг його остаточно навернути в нашу істинну віру, як його підступна дружина, принцеса-чаклунка...

І ви знаєте, шановні мої гості, коли Адмірал згадав про принцесу-чаклунку, мавпа, тобто Принц, піднялась і стисла кулаки! Всі люди дійшли до повного здивування! Отож, Адмірал далі вів таке:

- ...загарбала всі його скарби, зачарувала бойових слонів і чорних воїнів - ефіопів, і пішла в свою країну. А його, за те, що не згодився на її підмову кинути до в'язниці свого батька і повбивати братів, перетворила на мавпу і наклала на нього викуп...

Тут мавпа закрила лице руками і почала аж труситись від плачу. Мої дорогі гості, здивування й жах приявних дійшли до межі можливого! А Адмірал вже закінчував:

- Вона наклала на нас страшний викуп - аж сто тисяч динарів! Але за останніх п'ять років ми вже зібрали дев'яносто тисяч, і відправили сакками в Калікут, а звідтіля в Камбей, останій мусульманський порт Індії. Ми йдемо до Йорданії та Палестини, бо там є мої друзі моряки, з якими я в юності плавав і діставав корабельне дерево для славного лицаря ісламу, переможця невірних, відвойовника Єршалаїму, благородного Салах ад-Діна. Вони мені допоможуть грошима, і я зможу повернутись у землі далекого Машріку проповідувати наше вчення. А мій нещасний, спотворений Принц знов явить свою людську подобу!

І при тих словах Адмірала мавпа, тобто Принц, засміялася і підняла кулаки над головою.

Більшість одразу зрозуміли, що це не мавпа, а Принц. Тільки цей чортів м'ясник почав галасувати, що мавпа, тобто Принц, і є мавпа, бо вона ловила в мене на даху і жерла горобців! Та я йому відповів! Але наш мулла ще сумнівався.

Та коли ж Принц, тобто мавпа, підійшов до Адмірала і витяг у нього з-за пояса срібну індійську пайсу та понесла муллі, показуючи на світильник, він посвітлішав розумом і лицем, бо зрозумів, що ніяка тварина не може дати срібло на світильники.

І тоді він, тобто мулла, закликав усіх нас помолитись за нещасного Принца, щоб той вернув собі людську подобу і міг славити Аллаха людським голосом!..

Ще цілу добу Адмірал з мавпою, тобто Принцом, жили в мене. І в мене товклося стільки людей, ніби бедуїни приїхали на весняний ярмарок! За один день я розпродав половину припасів! Он як! Люди приходили й приносили хто гроші, хто дарунки моїм постояльцям. І вони не помилились, що це Принц і Адмірал справжні, а не шахраї. Багато з тих дарунків Адмірал віддав мені, вибачаючись, що не може подарувати нічого з заморських див. Що поробиш, адже його останній корабель засмоктала сипучі піски в гирлі Шатт-ель-Арабу!..

Коли купець і Аль-Джаубарі їхали в маєток, купець все смакував розповідь ханщика.

- От бачиш, мій любий книжнику! Є на світі і справжні чудеса, без шахрайства!

Аль-Джаубарі не сперечався цього разу. Дуже сподобалось йому в маєтку купця і тому аж ніяк не хотілося з ним псувати добрі стосунки.

А настрої у купця був такий хороший, що він навіть склав угоду про оренду землі під баштан з хазяїном хану.

Сам же Аль-Джаубарі їхав і з подивом і захватом думав про неймовірні вміння дресирувальника, який отак вишколив свою мавпу. Але ж і мавпа була чогось варта! Це не ті мавпи, що їх тягнуть за собою на ремінцях старці - лицедії.

Ще двічі зводила доля Аль-Джаубарі з Адміралом і Принцом. Десь через півроку він бачив його в Аль Ахвазі, коли мавпа на мулі в супроводі слуги-індуса приїхала до мечеті в п'ятницю. Схопила молільний килимок і пішла до мечеті. І коли заходила, Аль-Джаубарі спостеріг, що вона підняла саме ту лапу, якою треба, якби вона була людиною-мусульманином, переступати поріг при вході до мечеті. Але самого Адмірала Аль-Джаубарі не бачив.

Потім, може, через рік, вони знову здибались в одному хорранському містечку.

З цікавості Аль-Джаубарі запросив Адмірала і мавпу-Принца в свою кімнатку в заїзді. Була дощова й вітряна зимова погода, й мандрівцю з його твариною дісталась кутова клітина в хані на другім поверсі. Хоч вода не дуже затікала, зате вітер дошкуляв добре.

І Адмірал з вдячністю й радістю прийняв запрошення. Вдягнений він був трохи інакше - довгі штани тюркські, м'які чоботи, старий плащ, але куртка з мідними клепками та ж сама, той же пояс і повстяна шапка з тюрбаном. Торби - дві, одна стара йеменська шерстяна, друга - нова, з доброї буйволячої шкіри. В руках той же посох бамбуковий. Але чистий, у грязюку не закаляний, наче його весь час на плечі носили.

— Ти мене, Падуча Зоря Морів, пам'ятаєш?

— Чого ж не пам'ятати. Ми зустрілись тоді в місяці аббі біля розбитого водограю.

— Диви, пам'ятаєш! – зрадів Аль-Джаубарі. – І багато ти, Адмірале, пам'ятаєш?

— Все... Крім письма. Бо ці чари відбили в мене всяку пам'ять до письма.

— Он які! А куди ти зараз збираєшся?

— Назад, у теплі краї. Ми зібрали десять тисяч динарів за ці два роки і відправили їх сакками в Індію. А він почав тут мерзнути. Ні, слава Аллаху, він не хворіє. Але мерзне. Правду я кажу, Принце?

І мавпочка, вдягнена в теплий одяг, тільки мордочка з-під каптура виднілась і малесенькі кулачки, затрясла кулаками, ніби говорячи: "Б-б-р-р-р! Дуже мерзну!"

Крім того, вів мандрівник, – я побував у рідному місті за цей час, на рідній вулиці. Пройшло тридцять три роки, як я полишив уперше батьківську домівку. Коли двадцять років тому я вперше повернувся, наді мною сміялись, коли я розповідав їм про заморські чудеса. Бо я тоді був молодим і бідним моряком. І навіть багато з тих, хто наді мною сміявся, не впізнавали і не могли мене пригадати ще тоді. А тепер, коли я прибув з чотирма слугами-індусами, а Принц приїхав на добрім коні, всі, хто лишився живий, признали мене і впізнали. Бо я повернувся при повній зброї, в дорогім одязі. І мулла навіть не сумнівався, що Принц – людина. Та й як тут засумніваєшся, які тут сумніви, коли Принц при всіх підніс йому гаманець із динарами на світильники і глеки для омовіння?! – Подорожній хитро посміхнувся.

— Ох, і проноза ти, Адмірале! – не втримався Аль Джаубарі. – Але як ти таку мавпу знайшов і навчив? Скажи, га?

Славний письменник подивився на скам'яніле лице подорожнього і пошкодував за свої слова, озирнувшись на мавпу. Каптур упав на бік і її плішива голова з великими вухами була добре освітлена. Вона ледь посміхалась, показуючи гострі ікла, а очі були пильні і злі.

— Мудрий чоловіче! Я ні в кого не прошу, не канючу. Якщо хто мені дає з доброю душею, я візьму... Скажи, коли ми зустрілись, ти пам'ятаєш, я щось у твого мецената видурював? Чи не він за мною навздогін надіслав гуляма? Чи я скривдив ханщика, який дав мені притулок? Чи я цих індусів-похлібників скривдив? Їм не було за що повернутись додому. А тепер, якщо вони не дурні, то вже в славній Убуллі і при грошах, і добре вдягнені.

— А де кінь?

— Подарував одному цигану-зутті.

— А чому ти знов тут?

— Поклянись Аллахом мовчати. Тільки за всіма правилами. От чиста вода в глеку.

Коли Аль-Джаубарі дав клятву за всіма правилами, Адмірал наблизив до нього свою чорну бороду з пасмами сивини і прошепотів:

— Я вирахував, що наступного року прилетить комета і принесе із собою всякі лиха. Хочу зустрітись з мандейським звіздарями і звірити з ними свої передбачення.

— Я чув, – сказав Джаубарі, – що в Басрі є пречудовий звіздар. Ти б до нього завітав,

- Спасибі за добре слово, о мій господине! Але шейх звіздарів уже відійшов від нас... А таблиці і всі його книги, кажуть, харіджити 3 спалили...

Потім Аль-Джаубарі покликав слугу, і вони пили тепле вино і лузали кавунове насіння всю ніч. Особливо радів Принц. Він просто об'їдався насінням. Адмірал від вина пом'якшав, відійшов серцем і розповідав усякі чудернацькі історії, які траплялися з його друзями-моряками в Китаї, Індії, на Цейлоні, на Аль-Кумрі, в Софалі Золотій. Під ранок Аль-Джаубарі сказав:

- Який же ти добрий чоловік, якщо після всього ти не прагнеш побільше нахапати, обікрасти й упослідити інших! Скільки ж тобі довелося горя скуштувати, і щоб ти отак жив і був навіть радий усьому?

Підпилий Адмірал, він же Падуча Зоря Морів, хитро посміхнувся, а вуста його збрехали:

- О шановний і славній книжнику! То все траплялося з іншими хлопцями. Зі мною нічого подібного не було...

ПРИМІТКИ

I. КНИГА ДЕЯКИХ ТАЄМНИЦЬ

1 Аббасиди - династія багдадських Халіфів з 750 по 1258 рр, Походять від Аббаса, дядька засновника ісламу - Мухаммса.

Омейяди - династія арабських халіфів з 661 по 750 рр. Столицею Омейядів був Дамаск.

2 Динар - золота монета. Вага в різний час була від 4,25 г до 4,55

3 Фалс- дрібна мідна монета.

4 Дирхем - срібна монета, також міра ваги, що становила 3,12 г. , - 5 Кейф (перс.) - відповідає італійському "солодке неробство".

6 П'ятниця - день відпочинку-у мусульман.

7 Муедзин - служитель мечеті, закликаючий віруючих до молитви.

8 Аль-Джануб - південь, Ас-Сималь - північ, Аль-Нагріб -захід, Аль-Машрік - схід,

9 Аль-Фарабі - книжник, тюркський філософ першої половини X ст. Служив правителю Алоппо Сайфу ад-Даула.

10 Лал - рубін.

11 Басрійські фініки мали славу найкращих у Багдадським халіфаті.

12 Асасіни (хашашін - курильщик гашишу - релігійно політичний орден. Галузь шиїтського напрямку в ісламі. Засновник Хасан-ібн-Сабах. Керівники ордену тримали рядових бійців (фідаїв) у сліпій покорі та виховували в дусі беззастережного фанатизму. Вели терористичну боротьбу як проти хрестоносців, так і проти мусульманських правителів.

Шиїзм - другий (після сунізму) за кількістю послідовників напрям в ісламі. Шиїти визнають Коран. В сунні (священних переказах ісламу, викладених у хадисах - оповідках про вчинки та висловлювання пророка Мухаммеда та його наступників) визнають тільки ті хадиси, які свідчать про Алі. Шиїти вважають, що спадкоємцем Мухаммеда може бути лише прямий нащадок Алі й Фатіми (єдиної доньки пророка

Мухаммеда, що мала дітей). Обряди в шиїзмі мало відрізняються від сунізму. Крім хаджа (прощі в Мекку, що є одним з головних обов'язків кожного мусульманина), шиїти відбувають прощу в місця, пов'язані з іменами шиїтських імамів... [Імам – у мусульман вождь, який поєднує в своїй особі світську і духовну владу). Особливою пишністю відзначається траур по імаму Хусейну – ашура

Сунізм – найбільш багато чисельний за кількістю послідовників, один з двох (поряд з шиїзмом) напрямів у ісламі. Суніти крім Корана визнають святість сунни, а також звеличування, крім пророка Мухаммеда і Алі, ще ряду халіфів (відхилених шиїтами),

13 Сафіна – загальна назва для судна, що перевозить людей та товари.

2. ТОВСТИЙ ДЖАФАР

1 Шуббат – місяць, що відповідає лютому.

2 Мінарет (від араб. "манара" – світитися) – вежа при мечеті, з якої муедзин закликав віруючих до канонічної молитви – намазу.

3 Аль-ут (з араб. "чаша") – струнний щипковий інструмент; у середні віки перейшов до європейців і відомий під назвою лютні.

4 Кунжутна олія – рослинна олія, яку одержують із насіння кунжуту (сезаму). Широко культивують кунжут індійський (в насінні до 65 % жиру).

5 Земляна смола – бітум, тягучі залишки природно вивіреної нафти, переважно чорного кольору.

6 Тик – дерево з міцною деревиною, стійкою до вологи, що дуже широко використовувалось у корабельній справі та будівництві.

Росте в тропічних лісах Азії від Індії до Індонезії.

7 Сандал – вічнозелене дерево з ароматною деревиною. Висота до 10 м. В Індії від давніх часів культивується заради експорту деревини в інші країни.

8 Азар – місяць, що відповідає березневі.

3. РОЗБІЙНИКИ

1 Суфізм – мусульманський містицизм.

2 Ісмаїліти – послідовники однієї з найчисельніших сект у шиїтському ісламі. В практиці політичної боротьби широко застосовували методи терору. Виконавці таємних вироків вживали гашиш ("аль-хашиш") – висушену смолисту речовину з недозрілих рослин індійської коноплі, наркотик.

3 Пір – голова суфійського братства.

4 Салах ад-Дін [Саладін, 1138-1193) – єгипетський султан з 1171 р. Засновник єгипетської династії Айюбідів. Очолював боротьбу проти хрестоносців у 1187-1192 рр. У жовтні 1187 р. відбив у хрестоносців Єрусалим.

5 Голову ордену хашашинів називали Шейх-уль-Джебала-"Старець гір", бо він мав резиденцію в горах Ельбрусу.

Шейх (дослівно "старий") – титул правителів князівств і вождів кочових племен: голова мусульманських сект, дервішських орденів. у деяких народів Близького і Середнього Сходу староста села; іноді шановна людина взагалі.

6 Джихад ("старанність, наполегливість") – війна за віру, визначена Кораном. Той,

хто відзначився в джихаді, зветься газі, загиблий у джихаді – шахід (мученик).

4. НАГЛА СМЕРТЬ

1 Мекка місто в Саудівській Аравії. У Мецці народився засновник ісламу-Мухаммед. З VII ст. Мекка – священне місто мусульман і місце їх прощі, хаджа. У Мецці заходиться найбільша святиня ісламу – Кааба.

Медина – місто в Саудівській Аравії. Гробниця Мухаммеда в Медині –друге після Кааби в Мецці місце поклоніння мусульман.

2 Мандейці, сабії – нащадки стародавніх ассіро –вавілонян. Зберегли ще до ісламський культ астрального бога, свої книги. написані на мові, близькій до ассірійської. Мали свої молільні будинки, справляли свої релігійні свята. Багато мандейців були видатними лікарями та астрономами Багдадського халіфату. На сьогоднішній день їх збереглося кілька тисяч в Іраку.

3 Зінджі – чорношкірі африканські раби. Їх використовували на осушуванні боліт, вирощуванні бавовни та цукрової тростини, У 869 р. підняли повстання біля м. Басри. Керував ними Алі ібн Мухаммед. Він оголосив себе прямим нащадком Алі, зятя Мухаммеда. У 883 р. повстання було придушено Аль-Муваффаком, а його керівники схоплені й страчені. Аль-Муваффак – брат халіфа Аль-Мутаміда. Був співправителем брата і фактично керував халіфатом.

5. У СЛАВНІМ МІСТІ БАСРІ

1 Дхау, доу – в арабській мові "зав", у китайській "сао", "соу", Афанасій Нікітін вживає як "тава". Походить із Західної Індії, із мови маратхі- "даба", "дабба", "дабав" – і означає вітрильник для перевезення краму та людей. Найбільш уживане судно на Індійським океані у середні віки. Вітрильник мав одну або дві щогли з навкісними вітрилами, що дозволяло ходити під кутом до вітру і проти вітру.

3 Джонка (кит. "чуань" – судно) – вантажне дерев'яне судно, має від 2 до 4 щогл. Ніс і корма широкі, високо підняті. Вітрила з циновок, чотирикутної форми. Вантажна спроможність до 600 т. Розповсюджені до сьогодення на Південному Сході Азії та Далекому Сході.

3 Мусони – сезонні вітри, напрям яких різко міняється на протилежний (або близький до протилежного) двічі на рік. Мусони добре виражені в тропічних широтах. головним чином у басейні Індійського океану.

4 Малабарські краї – західне узбережжя Гіндустану. В середні віки на Малабарському узбережжі було багато невеликих князівств, які постійно між собою ворогували.

5 Калікут – знаменитий середньовічний порт на Західнім узбережжі Індії.

6 Еркер (нім. "ліхтар") – застелений або з вікнами виступ у стіні будівлі.

7 Штук – штучний мармур з полірованого гіпсу з різними домішками. Широко використовувався в декорі на мусульманському Сході.

8 Левант – історична назва східного району Середземного моря, відповідає території сучасних Сирії і Палестини.

9 Дар-ель-Кихаб-квартал повій, дослівно "квартал пишногрудих".

10 Гурії (від араб. "хур" - чорноокі) -фантастичні красуні, що, за Кораном, служать праведникам у раю.

11 Мати халіфа Аль-Аміна (гомосексуаліста), щоб привабити його до жінок, вдягла гарненьких і струнких дівчаток у хлоп'ячі каптани, туго підперезані поясами. Волосся їм підстригали і сховали під головні убори. Тоді всі заможні почали своїх рабинець одягати в такий спосіб, називаючи їх хлопчико-дівчатками - гуламійят.

6. П'ЯНА НІЧ

1 Джамбія - кривий широколезий йеменський чингал.

2 Дамаський булат славився як найкращий протягом середніх віків.

3 Мухтасіб - наглядач за поведінкою жителів середньовічного міста. Служба мухтасіба вважалась релігійним обов'язком і була дуже почесною.

7. ПЕРСТЕНЬ З ЛАЛОМ

1 Джарія - молода чорношкіра рабиня (араб.).

2 Хорасан-північно-східна частина Ірану.

3 "Мокканська таємниця" - кава, зрощена в районі аравійського міста Мохы (Звідки й назва сорту кави "мокко"), "Кава" арабською означає бути сильним, бадьорим. У період середньовіччя каву вживало обмежене коло людей, бо коштувала вона надзвичайно дорого.

8. КВАСОЛЯНЕ НАМИСТО

1 У Багдадськй халіфаті на шию рабам чіпляли, як ознаку рабства, глиняну або свинцеву кулю.

5 Кумган - глечик з довгим і вузьким горлом та ручкою.

9. ВЧЕНІ МУЖІ

1 Пері (перс.) - казкова красуня.

2 "Отверзаючий Брамy" - одне з 99 імен Аллаха.

3 Навруз - байрам - у персів свято весняного сонцестояння.

10. ПОДАРУНОК МУЗИКИ

1 Самаркандський папір славився в середні віки своєю якістю.

2 Рамазан (араб. - рамадан) - дев'ятий місяць місячного календаря мусульманського року. В рамазані, згідно з Кораном, належить виконувати уразу - 30-денний піст, що переривається від заходу до сходу сонця. Правовірний повинен у світлу частину доби відмовлятися від їжі, питва, ігор, видовищ, купання і т. п. За дотриманням правил урази суворо слідкувало духовенство.

3 До відкриття родовищ смарагдів у XVI ст.. в Америці (Колумбія) найголовнішим центром видобутку смарагдів були єгипетські копальні.

4 Закурі - хліб, що його подавали у вигляді милостині в'язням або жебракам.

11. ДІАМАНТ І ТРОЯНДА

1 Каперси - дерева, чагарники, багатолітні трави сімейства каперових. Ростуть у тропіках та субтропіках. Каперси колючі - овочева культура. У квіткових бруньках та плодах багато білків, ефірних масел, вітамінів. З давніх часів використовували в солоному та маринованому вигляді як приправу та делікатес. Сюди ж належить

декоративна квітка настурція, звана в народі "красолею".

2 Каландарями називали найбільш буйних бродячих дервішів, які захоплювались вином та музикою. Як і дервіші секти "джавлякі" ("голяки ") голили бороду й вуса, волосся на голові, брови і вищипували вії.

3 Султан Му'іzz ад-Адін Санджар із династії Сельджуків. Правив у Східному Ірані у 1097-1167 рр., після 1118 р.- верховний султан сельджуцького роду.

4 Кашгарська рівнина знаходиться в Центральній Азії, на території Західного Китаю.

5 Кербела-місто в Іраку. Місто поклоніння мусульман-шиїтів. При Кербелі було забито третього шиїтського імама Аль-Хусейна, молодшого сина Алі ібн Абу Таліба від Фатіми, доньки пророка Мухаммеда. У 680 р. шиїтів закликали Хусейна до Кербели, щоб він очолив повстання проти халіфа Язіда. Та по дорозі до Кербели Хусейна з 70 воїнами оточили 4000 воїнів халіфа, і весь загін Хусейна було вирізано. Хусейн був визнаний "найбільшим мучеником".

6 Калам - загострена очеретина, якою писали в мусульманських країнах.

7 Каббала (іврит - "Заповіт") - середньовічне релігійно-містичне вчення в середовищі іудаїстів. По кабалістичним викладкам відбувалось ворожіння. Каббала використовувалась для магії.

12. СХОВАНКА ДЛЯ СКАРБУ

1 Ратль - міра ваги, приблизно 400 г.

2 Лупанарій - публічний будинок, бордель,

3 Раїс - голова, начальник.

4 Катіб, кидіб - писар, секретар.

5 Рабиням робили обрізання з метою позбавити сексуальної чутливості, щоб рабиня не відволікалась від роботи. Операцію робили вкрай надбало і жорстоко.

6 Нісрані - арабська назва християнина.

13. АЛІ-БАРАБАНЩИК

1 Форштевень- брус по контуру носового загострення корабля, в нижній частині з'єднаний з кілем.

2 Джин (араб. "дух") - за Кораном, фантастична істота "із чистого вогню", створена Аллахом, в даному випадку - казковий велетень -дух.

3 Слип - похилий береговий майданчик для спуску кораблів на воду або для підйому їх з води на берег.

4 Іслам має цілу систему заборон відносно їжі. В одному з хадисів сказано: "Аллах заборонив вживати кров, мертвечину, алкогольні напої, свинину..."

14. БАШТА ТОРТУР

1 Каді - релігійний суддя в мусульманській общині. Каді приймали рішення в питаннях релігії, сімейного та кримінального права, слідкували за виконанням мусульманських релігійних обов'язків, спираючись на Коран, сунну та шаріат - комплекс юридичних норм, принципів і правил поведінки правовірних.

2 Диван - державна установа, відомство, канцелярія.

3 Карат – міра ваги для коштовностей, біля 0,2 г.

4 Таміли – народність у південній Індії ("Країні Хінд").

5 Шахін – підвид сокола сапсана, розповсюджений в Західній та Південній Азії. Широко вживаний у середні віки для полювання.

6 Рух-бан, руббан– капітан. Слово перське, але міцно ввійшло в арабську середньовічну термінологію.

16. АЛЬ ХАШИШ В'АЛЛЬ-ХАМР

Манджун – наркотичні пастилки, оладочки.

17. ЗВІЗДАР

1 Міфічна істота Бурак (араб. "блискавичний"), на якій пророк Мухаммед перенісся з Мекки до Ієрусалиму, а звідти до небесного престолу Аллаха.

2 В ісламській міфології один з чотирьох (Мікаїл, Ісрафіл, Ісраїл, Джабраїл) наближених до Аллаха ангелів, у функцію яких входить передача наказів і волі Аллаха пророкам. В даному випадку Джабраїл, що відповідає біблійному архангелу Гавриїлу. Ангел смерті Ісраїл. Азраїл та Ісраїл не однозначні за формою, але рівні за значенням. Ангел Ісраїл сповістить день Страшного суду для всіх мусульман.

3 Копти – нащадки корінного населення Єгипту. Сповідують християнство. Чисельність більше 2 млн. чоловік. Живуть у містечках сучасного Єгипту. Коптська мова продовжувала розвиток стародавньої єгипетської мови. У XI-XII ст. почала відмирати. Зараз збереглася як церковна мова коптів.

4 Аліди – нащадки Алі ібн Абі Таліба. У Алі ібн Абі Таліба було багато дітей від різних жінок. Але найвідомішими були Хасая і Хусейн від Фатіми, доньки пророка Мухаммеда, та Мухаммед ібн аль-Ханафія. Чисельні нащадки Алі ібн Абі Таліба живуть і в наш час по всіх ісламських країнах. Вони володіють правом носити зелену чалму й називатись сеїдами чи шерифами.

5 Айяри ("волоцюги", "бурлаки") – загальна назва членів братств у містах Іраку, які брали активну участь у релігійних та політичних заворушеннях.

6 Лал еміра Юсуфа– легендарний червоний рубін розміром з долоню людини, який зберігався в скарбниці Юсуфа ібн Ваджиха, оманського правителя середини X ст.

7 Аль-Баріді – один із правителів Басри,

8 Водяні млини відомі в Греції з I ст. до н. е. Вітряки вперше відомі в Персії з середини VII ст. н. е. Середньовічні хроніки та автори постійно згадують водяні млини в різних містах Багдадського халіфату.

18. ТАЄМНЕ ЗБІГОВИСЬКО

1 Мінбар, мімбор – підвищення на зразок кафедри зі східцями, з якого в мечеті виголошується проповідь.

2 Бесмела – назва молитовної формули, яка починається словами з Корану: "Во ім'я Аллаха милостивого, милосердного".

3 Ракат – комплекс релігійних формул і положень тіла, що являє собою елемент мусульманської молитви. Виконуючи ракат, богомолець схиляється, стає на коліна, падає ниць, приказуючи при цьому славослов'я Аллаху, його імена, першу суру – розділ

Корану - і т. д.

4 Гілян - Північний Іран.

5 Злитки високо вуглецевої криці, розміром і формою схожі на хокейну шайбу. Були предметом експорту індійських майстрів з Малабарського узбережжя.

6 "Аллах акбар" - "Аллах великий".

7 Шам - так араби називають Дамаск.

8 Цей жажливий "рецепт" гартування криці не вигадка автора, а лише вільний переказ середньовічного рецепта.

9 Зікр, або радіння,- багаторазове згадування Аллаха, що супроводиться легкими рухами тіла. В різних орденів і сект малюнок рухів мав свої особливості.

10 Аль-хамр - вино.

11 Салах - тут; Салах ад-Дін.

12 Джубба - довге верхнє вбрання, часто прошите.

13 Різачка - кривавий понос, дизентерія.

19. ЩАСЛИВА ПРИГОДА

1 Таріда - швидкохідний корабель для перевезення коней, яких на борту могло вміститись і до чотирьох десятків.

2 Страта на хресті довго практикувалася в арабських краях.

3 Ібліс-ім'я диявола.

4 Модфа- найстародавніший тип вогнепальної зброї, яка складалася із клепаного залізного ствола на довгім дерев'янім держаку. Порох підпалювався крізь затравочний отвір розпеченим залізним прутком. Стріляла модфа невеличкими кам'яними та металевими ядрами. Вперше відомості про подібну зброю з'явилася на рубежі XII і XIII ст.

20. ПАСТКА В ТРЮМІ

1 Баріджа - швидкохідний корабель з ускладненим вітрильним набором. В Індійському океані баріджа застосовувалася головним чином піратам та мисливцями за африканськими рабами.

2 Нурцями на морських кораблях арабів були негри. Вони пірнали і замазували спеціальною мастикою щілини в обшивці корабля. Зінджів-нурців мали в своєму складі команди всіх морських кораблів.

3 Румпель - важіль на верхній частині вісі керма, служить для повороту керма.

4 Фітіха - перша сура Корану. Текст фатіхи складає основу мусульманської молитви і читається при відправі практично всіх мусульманських обрядів.

21. ЧАКЛУН

1 Бак - носова частина корабля.

2 Арабські забобони приписують світлим або блакитним очам урочливість.

3 Да'ї - член секти ісмаїлітів, посвячений в таємне вчення, що досягнув четвертого ступеня втаємничення. Да'ї були розповсюджувачами вчення ісмаїлітів - асасинів і ставали на чолі місцевих організацій.

4 Мангрове дерево, мангри - дерева та чагарі з вічнозеленим листям та

надземними дихальними коренями. Ростуть в тропіках на межі моря та материка, в смузі припливу та відпливу. З давніх часів арабські мореплавці вивозили мангрову жердину з Мадагаскару до Аравії, де вона йшла на різні будови та вироби, а кора використовувалась в чинбарстві.

5 Кумани – половці. Протягом останніх десятиліть перед татаро-монгольською навалою наймалися великими загонами в різних країнах Близького та Середнього Сходу.

22. ПАПУГА-СПІВРОЗМОВНИК

1 Іса – Ісус Христос; іслам визнає його як одного із пророків.

2 Напря́м Дво́х Ослі́в – зірки Гамма та Дельта Рака, по-арабськи "Аль-Химарайн".

3 Салят-аль-хаджа – молитва на сповнення бажань.

4 Сук ар-руки́к – торжище невольників у стародавньому Багдаді.

23. ПАЦЮКИ ТА КРИЛАТІ РИБИ

1 Му'асим – вітер з очікуваної сторони; звідси назва вітру – "мусон".

2 Дидбан (перс.) – той, що дивиться вперед.

3 Ніссан – відповідає квітневі.

24. ШАЛЕНИЙ ВИХОР

1 Дорада – скумбрієві риби. З давніх часів важливий об'єкт риболовства.

2 Наффатін артилерист, а також боєць, що був озброєний сифоном до метання "грецького вогню" на вороже судно. "Грецький вогонь" був горючою сумішшю із нафти, сірки, смоли та селітри; його не можна було загасити водою.

3 Фарсах – міра довжини, приблизно 6 км.

4 Хазіран – відповідає місяцю червню.

5 Патамар – індійське судно, зі щоглами, нахиленими під кутом до носа корабля. Оснащене навкісними вітрилами.

25. ПТАХИ ЛЕТЯТЬ ДО БЕРЕГА

1 Зухра – планета Венера. Вважалась покровителькою кохання та родючості. Згідно із астрологією із Зухрою із днів поєднується п'ятниця.

2 Високопоставлена ("Аль-Джах") – Полярна зірка.

3 Норія – споруда, з допомогою якої черпають воду для поливу, зрошення землі.

4 Кибла – напрям до Мекки, куди звертаються мусульмани під час молитви. Кибла встановлена в зв'язку з тим, що в Мекці знаходиться головний храм мусульман – "Свята Кааба" з "Чорним каменем" ("Аль-Хаджар аль-Асвад"). Всі мечеті, надгробки, могили мусульман будуються фасадом до Мекки.

26. ЧУДЕСА В КАЛІКУТІ

1 Харран – місцевість у Північній Месопотамії. 2 Адат – комплекс племінних звичаїв.

3 У військах та охороні правителів Західного (Малабарського) узбережжя Індії було найбільше воїнів з Ефіопії, а серед кіннотників – тюрків із континентальної Азії.

4 Тут мова йде про китайські кораблі – джонки.

5 Питання визначення повноліття, а значить і виконання таких соціальних функцій, як сплата податків тощо, розглядається в правилах шаріату перш за все для того, щоб

зобов'язати до виконання релігійних вимог, зробити молоде покоління відповідальним перед мусульманським законом.

6 Пуджа - ритуальна їжа в індійських храмах.

27. РОЗПОВІДЬ ПОДОРОЖНЬОГО

1 Закят - "милостиня очищення"; згідно з шаріатом сплачується дорослим мусульманином, який має певний мінімум майна, і підлягає розподілу серед бідних сиріт і самотніх жінок. У феодальних країнах первинний закят перетворився в обов'язковий податок, який ішов на потреби панівного класу.

2 Брахман - представник вищої касты в Індії, професійний жрець у брахманізмі та індуїзмі. Брахмани монополізували вивчення й тлумачення стародавніх літературно-релігійних пам'яток Індії - Вед - і культову діяльність.

3 Шетті - представник однієї з низьких каст, що займалися дрібною торгівлею.

4 Бетель - суміш листя перцю "бетель" із сім'ям арекової пальми та вапном. Вживають як жвачку для збудження нервової системи.

5 Дхоті - вид національного одягу індусів. Складається з довгої смуги тканини, яка обгортається навколо пояса і стегон.

6 Культ води завжди був домінуючим у світогляді жителів Індостану, незалежно від того, до якої релігії, касты чи народності вони належали.

7 Канун аль-авваль - дванадцятий місяць, що відповідає грудню.

8 Лужок - сузір'я Південного Хреста.

9 Геккон - вид плазунів, розповсюджений у південних широтах.

10 Абб - відповідає серпневі.

11 Канун ас-санін - відповідає січню.

28. ЛИСТ

1 Куркур - велике вантажне судно.

2 Вступ листа запозичено із книги Ібн Хазма "Намисто голубки".

3 Кунья - прізвисько, в яке входить слова абу (батько) та ібн (син).

4 Бандж - одна з назв гашишу на Сході.

5 Нахуда (перс.) - власник судна.

6 Аль-хіласі - темношкірі моряки: виконували найважчу роботу і одержували найменшу платню. Аль-вахрі - моряки - воїни з Бахрейну; серед корабельної команди були в привілейованому стані.

7 Калібаса - посудина з висушеного гарбуза.

8 Аль-кахуль - спирт. Спосіб перегонки спирту був відомий арабам ще з VIII ст.

9 Коран суворо забороняє давати позику під відсотки. Але починаючи з перших віків ісламу купці знаходили різні обманні ходи, щоб збільшити свій капітал і обійти заборону.

10 Кат - вічнозелена рослина. При жуванні її молодих пагонів настає наркотична дія. Зростає і широко культивується в Йємені.

29. КНИГА МАНДРІВ

1 Канбала - в середні віки місцевість на східному узбережжі Африки.

2 Аль-Кумр ("Місяць")- Мадагаскар. Зарості мангрів на Мадагаскарі були одним з головних джерел арабського імпорту деревини

3 "По обох річках..." - тобто на Тігрі і на Євфраті.

4 "Зелені води" - тобто глибокі води. Так араби-мореплавці називали води відкритих просторів морів і океану з великою глибиною. "Білі води" - прибережні райони мілководдя та рифів.

5 Ан-Насір - багдадський халіф із роду Аббасидів, правив у 1180-1225рр. Був тим халіфом, що почав впорядковувати державу і повертати Багдаду колишню славу після кількох століть занепаду.

6 Шейх Сінан - міфічний персонаж, який ніби закохався в отрока-християнина, занедбав всі свої справи і пішов разом з отроком пасти свині.

7 Касида - основна композиційна форма арабської класичної поезії. Складається з двох вступних частин і головної - панегіричної.

8 Касба - фортеця, укріплена частина міста.

9 Зміїна трава і тигрова масть - збуджуючі засоби. Чамп -Індокитай

10 Котрабульське- знамените в середні віки вино з котрабульських виноградників неподалік Багдада.

11 Заманат - форма викупу, за якої замін (той, хто сплачує за боржника його борг) хоче залишитись при цьому невідомим.

12 Баркі - індійська назва піратів у західній частині Індійського океану.

13 Аллеманія - Німеччина.

14 Імам - в даному випадку той, хто керує молитвою багатьох людей.

15 Гасаб - на відміну від прихованої крадіжки відверте примусове захоплення чужого майна.

16 Пайса - монета у середньовічній Індії.

17 Зурна (перс. "сурна") - дослівно "святкова флейта". Близька до гобоя.

17 Текіє - мусульманська оселя на зразок монастиря.

19 Бахрані - темношкірі жителі Бахрейну.

30. КНИЖНИК І МАНДРІВЕЦЬ

1 Гулим - так називали молодих рабів (не чорношкірих).

2 Саят-аль-джума - п'ятнична молитва.

3 Харіджити - одна з течій в ісламі, яка виникла в VII ст. За вченням харіджитів, халіфом може бути кожен вибраний общиною мусульманин. Відзначались граничною нетерпимістю по відношенню до політичних та ідеологічних противників, які мали бути знищені як "віровідступники" та "єретики".

* Тут і далі пояснення незрозумілих слів у кінці тексту.